

LINGUISTICA

29

LETTICA

2021

LINGUISTICA
LETTICA

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
LATVIEŠU VALODAS
INSTITŪTS

LINGUISTICA LETTICA

LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTA ŽURNĀLS
2021 RĪGA 29

Dibinātājs / Founded by
LU Latviešu valodas institūts

Iznāk kopš 1997. gada / In print since 1997

Atbildīgā redaktore / Editor-in-chief
Solvita BERRA

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksejs ANDRŪNOVS (*Алексей Андронов*, Krievija),
Laimute BALODE (Latvija/Somija), Ina DRUVIETE (Latvija),
Trevors Gārts FENNELS (*Trevor Garth Fennell*, Austrālija),
Juris GRIGORJEVS (Latvija), Ilga JANSONE (Latvija),
Daiva SINKEVICŪTE-VILLANUEVA-SVENSONE
(*Daiva Sinkevičiūtė-Villanueva-Svensson*, Lietuva),
Sanda RAPA (Latvija), Anna STAFECKA (Latvija),
Agris TIMUŠKA (Latvija), Lembits VABA (*Lembit Vaba*, Igaunija),
Bernhards VELHLI (*Bernhard Wälchli*, Zviedrija),
Andrejs VEISBERGS (Latvija)

Mājaslapa / Website
<https://lavi.lu.lv/linguistica-lettica/>

Pilnteksta datnes LU repozitorijā / Full-text files in the UL repository
<https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/52767>

Literārie redaktori / Proof-readers
Kristīne MEŽAPUĶE,
Viljams Patriks BERRS (*William Patrick Burr*),
Laimute BALODE

Maketētāja / Layout designer
Gunita ARNAVA

Redakcijas adrese / Address of the Editorial Office
Kalpaka bulvāris 4, 308. ist., Rīga, LV-1050
Tālr. / phone +371 67034016,
e-pasts / e-mail: linguisticalettica@gmail.com

Iespiests / Printed by
SIA „Drukātava”

ISSN 1407-1932
DOI <https://doi.org/10.22364/lingualet.29>

© LU Latviešu valodas institūts, 2021

SATURS / CONTENTS

Ievads jeb Dot vārdu, lai ko apņemtos, kādu uzklausītu un nosauktu / Introduction: Make a Promise, Listen to Someone, or Name Someone/Something (<i>Solvita Berra / Solvita Burr</i>).....	7
Raivis BIČEVSKIS. Valodas ontoloģija un pirmspredikatīvā pieredze. Martina Heidegera valodas filozofija mūsdienu interpretāciju spogulī / The Ontology of Language and the Pre-predicative Experience. Martin Heidegger's Philosophy of Language in the Mirror of Modern Interpretations.....	19
Diāna LAIVENIECE. Vārda došana un ņemšana kā runas akts / Word Giving and Word Taking as a Speech Act.....	44
Evija LIPARTE. Ieskats 2020. gadā internetā lietotās nozīmīgus amatus Latvijā ieņēmušo personu apsūkās / Survey about Name-calling on the Internet 2020 of People Holding Important Positions in Latvia	62
Arturs STALAŽS, Anna KOSINKINA. Dabas objektu nosaukumi ielu nosaukumos starpdisciplinārā skatījumā / Names of Nature Objects in Street Names: An Interdisciplinary View.....	92
Santa BRIEDE. Lemma un sublemma: dažī teorētiskie aspekti / Lemma and Sublemma: Some Theoretical Aspects.....	117
Anna FRĪDENBERGA. Vārdu savienojumi ar lietvārdu <i>auss</i> „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” materiālos / Word Groups with the Word <i>auss</i> in the Materials of the “Historical Dictionary of Latvian”	134
Daiva SINKEVIČIŪTĒ / Daiva SINKEVIČŪTE. Skolintu vardu su baigmeniu <i>-ij-</i> kamieno variantai ir jų kaita XX–XXI a. Lietuvos varydne / Stem Variants of Borrowed Names Ending in <i>-ij-</i> and Their Development in the 20th and 21st Centuries in Lithuania.....	155

=====	
Milda Ona DAILIDĒNAITĒ / Milda Ona DAILIDĒNAITE.	
Derivational Productivity of the Latvian Prefixes in Livonian and Stability of the Prefixed Verbs / Latviešu priedēkļu produktivitāte vārddarināšanā lībiešu valodā un atvasināto darbības vārdu stabilitāte.....	179
HRONIKA / CHRONICLE	191
Seven Centuries of Onyms in Jānis Endzelīns' Anniversary Conference / Onīmi septiņos gadsimtos Jāņa Endzelīna atceres konferencē (<i>Sanda Rapa</i>).....	191
LU Latviešu valodas institūta pētnieku nolasītie referāti starptautiskās zinātniskās konferencēs 2021. gadā / The Talks Presented by Researchers of the Latvian Language Institute of the UL in International Scientific Conferences During 2021 (<i>Gunita Arņava</i>).....	198
2020. GADĀ IZDOTĀS VALODNIECĪBAS GRĀMATAS / BOOKS IN LINGUISTICS PUBLISHED DURING 2020	
(<i>Marita Silkāne, Kristīne Mežapuķe</i>).....	207
APSVEICAM / CONGRATULATIONS	215
Sveiciens profesorei <i>Dr. philol. Annai Vulānei</i> / Greetings to the Professor <i>Dr. philol. Anna Vulāne</i> (<i>Inita Vītola</i>).....	215
Agris Timuška – jubilārs / Agris Timuška – Birthday Celebrant (<i>Brigita Bušmane</i>).....	218
ZIŅAS PAR AUTORĪEM / ABOUT THE AUTHORS	222

IEVADS JEB DOT VĀRDU, LAI KO APŅEMTOS, KĀDU UZKLAUSĪTU UN NOSAUKTU

Zinātniskā žurnāla „Linguistica Lettica” 29. numura tēma ir „Dot vārdu, lai apņemtos, kādu uzklausītu vai ko nosauktu”, par atslēgvārdiem izvirzot vārdu savienojumu *dot vārdu*. Latviešu valodā šim vārdu savienojumam ir nostiprinājušās trīs nozīmes:

1) apsolīt;

2) atļaut/piešķirt tiesības uzstāties, izteikties, radīt iespēju izteikt savas domas;

3) nosaukt kaut ko (piemēram, izvēlēties personvārdu jaundzimušajam vai nosaukumu viensētai, izveidot nosaukumu uzņēmumam vai mikrorajonam).

Latviešu valodas korpusā (LVK 2018) vārdkopa *dot vārdu* parādās 40 reizes, un tās lietojums visbiežāk ir saistīts ar trešo nozīmi – nomināciju. Viens piemērs: „Abu dzejnieku lielā mīlestība, meita, kura piedzima 1921. gadā un kurai deva vārdu Amarillis Dzintra Inese, auga lolota un lutināta, un neko nezināja par pasaules rūpēm.” Ekscerptā vārda došana ir tiešā nozīmē – vārda piešķiršana jaundzimušam bērnam (šajā gadījumā – meitai). Savukārt korpusā „Tīmeklis 2020” ir pavisam 880 lietojuma gadījumu daudzveidīgos kontekstos, plašāk atklājot arī vārdkopas pirmo un otro nozīmi. Kā piemērus var minēt divus excerptus: „Leons ar savu sievu Gunu jeb, kā viņš pats saka, cienīto šovasar 27. augustā atzīmējuši dimanta kāzas. „Neko jau nesvinējām, cienītā ir drusku sasīrgusi. Bet es domāju tā: ja reiz tu cilvēkam esi devis vārdu un tam ir bijis iemesls, tad ir jāturas kopā. Tas ir normāli, tā vajadzētu būt.”” un „Lekcijas ievada turpinājumā LU rektors deva vārdu Latvijas Valsts prezidentei no 1999. līdz 2007. gadam Vairai Vīķei-Freibergai, kura iepazīstināja ar atjaunoto lasījumu pirmo viesi – Dr. Ismailu Serageldīnu.” Kā redzams, vārda došana šajos piemēros ir saistīta ar solījuma (*Jā* vārda) turēšanu laulībā un oficiālu uzaicinājumu priekšlasījumam.

Tomēr vārdu savienojuma izpratne un lietošana dažādās dzīves jomās ir daudz niansētāka, arī tā izpēte attiecas ne tikai uz dažādām valodniecības apakšnozarēm (piemēram, onomastiku, leksikoloģiju, korpuslingvistiku, sociolingvistiku, valodas filozofiju), bet arī uz folkloristikumu, literatūrzinātņu, kultūras studijām, politikas zinātņu, komunikācijas zinātņu u. tml. To skaidri apzinoties, žurnāla redakcijai 2021. gada rudenī rosināja dažādu zinātņu nozaru speciālistus pievērsties šim tematam no savas pārstāvētās disciplīnas skata punkta vai iztīrīt to starpdisciplināri, piedāvājot lasītājiem jaunas teorētiskās, metodoloģiskās un/vai praktiskās perspektīvas vai kritiski izvērtējot iepriekšējās zinātniskās tradīcijas.

Rezultātā žurnāla 29. numuru veido astoņi zinātniskie raksti latviešu, angļu un lietuviešu valodā, detalizēts Jāņa Endzelīna 148. dzimšanas dienas atceres konferences apskats, apkopojums par 2020. gadā izdotajām grāmatām latviešu valodniecībā, pārskats par Latviešu valodas institūta pētnieku apmeklētajām konferencēm un nolasītajiem referātiem, kā arī divi sumiņājuma raksti Latviešu valodas institūta vadošajiem pētniekiem jubilejā un ziņas par autoriem.

Žurnālu iesāk **Raivja Bičevska** raksts „Valodas ontoloģija un pirmspredikatīvā pieredze. Martina Heidegera valodas filozofija mūsdienu interpretāciju spogulī”, kurā galvenā uzmanība ir pievērsta tādiem valodniecībā un filozofijā gadsimtu ilgi iztīrītiem jautājumiem kā valodas un realitātes attiecības, pasauli atdarošais valodas spēks un pirms-valodiskā cilvēka pasaules pieredze. Raksta autors skrupulozi rāda, kā mūsdienu valodas filozofijas pārstāvji interpretē priekšgājēju darbus (publicētus izdevumos un dzirdētus semināros), šajos darbos eksplīcīti iekļautās idejas un noklusētās norādes uz tālāku domu atīstības iespējamību, kā arī domu, ideju un pārlicību korelācijas un modifikācijas.

To, ka valoda ir kaut kas vairāk par esamības atspoguļošanu, informācijas nodošanu un saziņas līdzekli, rāda arī nākamais, **Diānas Laivenieces**, raksts „Vārda došana un ņemšana kā runas akts”. Valoda šajā rakstā tiek pamatā uztverta kā darbība, kuras iedarbīgums var būt novērtējams kā veiksmīgs vai neveiksmīgs. Izmantojot runas akta teorētiku runas aktu klasifikāciju, raksta autore analizē piemērus no elektroniski pieejamiem daiļliteratūras darbiem, publicistikas

tekstiem un sociālajiem medijiem. Izpētītais valodas materiāls rāda, ka runas aktu darbības, kas ir saistītas ar vārda došanu, vārda turēšanu, vārda laušanu un vārda ņemšanu, ne vienmēr ir performatīvas un ka cilvēki arvien retāk lieto frazeoloģismus *lauzt vārdu* un *ņemt vārdu* mūsdienu latviešu valodā.

Valodiskās darbības – kaut kā nosaukšanas – rezultātam ir pievērsusies **Evija Liparte** rakstā „Ieskats 2020. gadā internetā lietotās nozīmīgus amatus Latvijā ieņēmušo personu apsaukās”. Raksta autore vispirms iztīrā izpētes vienību termina lietojumu un to leksiski semantiskās analīzes klasifikāciju Latvijas, Lietuvas un Vācijas zinātniskajā tradīcijā, tad izvērsti aplūko lielu apjomu valodas piemēru no tīmekļa (ziņu portāliem, forumiem un sociālajiem medijiem), analizējot to motivāciju un funkcionalitāti tekstā un iespējamo ietekmi uz lasītājiem (t. sk. apsaukājumiem Latvijas politiķiem un sabiedrībā pazīstamiem cilvēkiem). Raksts tādējādi papildina iepriekš veiktos pētījumus socioonomastikā un aktualizē nepieciešamību pēc padziļinātiem pētījumiem par naida runu Latvijā.

Arī raksta „Dabas objektu nosaukumi ielu nosaukumos starpdisciplinārā skatījumā” autori **Arturs Stalažs** un **Anna Kosinkina** ir pievērsusies nosaukšanas procesa rezultātam – ielu nosaukumiem „Latvijas autoceļu atlantā” (2015). Pētnieki no Dārzkopības institūta savas zināšanas bioloģijā ir izmantojuši, lai paraudzītos uz Latvijas apdzīvoto vietu ielu nosaukumos iekļautajiem dabas objektu nosaukumiem, jo īpaši organismu nosaukumiem. Nepretendējot uz dziļu lingvistisku analīzi, autori ielu nosaukumus iztīrā leksiskā, gramatiskā un funkcionālā aspektā. Plašāka uzmanība pievērsta dabas objektu nemotivētam lietojumam daudzskaitlī/vienskaitlī, vietējo/svešo sugu izmantojumam ielu nosaukumos un paralēliem organismu nosaukumu lietojumiem ielu nosaukumos. Lai gan autori neizmanto ekolingvistikas teorijas, šis raksts ir piemērs, kā aplūkot dabas objektu nosaukumus citos, nereti ar dabu un dabas zinātnēm tiešā veidā nesaistītos kontekstos.

Nākamais raksts ir „Lemma un sublemma: daži teorētiskie aspekti”, un tā autore **Santa Briede** rūpīgi iztīrā abu raksta nosaukumā iekļauto terminu nozīmes un praktisko lietojumu latviešu un lietuviešu leksikogrāfijā, diskutējot arī par šķirkļa vārdiem, lemmām, sublemmām un nulles sublemmām kā vārdnīcas strukturālajām daļām

(piederīgām vārdnīcas makrostrukturai un/vai mikrostrukturai). Citu pētnieku teorētiskās atziņas un pašas autore kritiskie spriedumi rakstā ir papildināti ar šķirkļu piemēriem no vairākām latviešu un lietuviešu vārdnīcām, jo īpaši no „Latvijas vietvārdu vārdnīcas”, jo, kā atzīst autore, tajā ir apvienotas vairākas lemmas un šķirkļu uzbūve ir sarežģītāka nekā citās latviešu valodas speciālajās vārdnīcās vai vispārīga tipa skaidrojošajās vārdnīcās.

Ar vēsturiskās vārdnīcas šķirkļu izveidi saistītie problēmjaudājumi ir detalizēti iztirzāti rakstā „Vārdu savienojumi ar lietvārdu *auss* „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” materiālos”. Raksta autore **Anna Frīdenberga** publikācijā aplūko vārdu savienojumus ar lietvārdu *auss* 16. un 17. gadsimta rakstu avotos (galvenokārt reliģiskajos tekstos) un vēlāk izdotajos to pārpublicējumos, diskutējot par to nošķirumu starp bieži lietotajiem brīvajiem vārdu savienojumiem, stabiliem vārdu savienojumiem un frazeoloģismiem. Divi no autore secinājumiem ir: vārdu savienojumu nošķirums bieži ir subjektīvs un vārdu savienojumos vārdam *auss* nereti piemīt t. s. pastiprinājuma funkcija, daudzkārt ar šo vārdu kaut ko uzsverot, piemēram, uzmanīgu klausīšanos un uzmanības pievēršanu.

Daivas Sinkevičūtes (*Daiva Sinkevičiūtē*) rakstā „Skolintu vardu su baigmeniu *-ij-* kamieno variantai ir jų kaita XX–XXI a. Lietuvos var-dyne” galvenā uzmanība ir veltīta lietuviešu priekšvārdiem ar izskaņu *-ija* un *-ijus*, galvenokārt analizējot citu valodu ietekmi to izveidē un pārmaiņas to lietošanā 20. un 21. gadsimtā. Raksta autore priekšvārdus detalizēti aplūkojusi trīs laika periodos: Neatkarīgās Lietuvas laikā (1918–1939), Padomju Lietuvas laikā (1944–1985) un atjaunotās Lietuvas laikā (1990–2018), un atšķirīgos Lietuvas reģionos. Kā atzīst autore, visvairāk priekšvārdu variantu bija vērojams sieviešu personvārdos 20. gs. pirmajā pusē. Priekšvārdi lielākoties aizgūti no krievu valodas (īpaši 50. un 60. gados), vēlāk no angļu un itāļu valodas. Kopumā raksts ir svarīgs lietuviešu antroponīmikai (arī baltistikai kopumā), jo palīdz izsekot personvārdu variantu attīstībai (kā zināms, lietuviešu antroponīmija izceļas ar daudziem personvārdu variantiem) un ļauj ielūkoties vienas nosacītas personvārdu grupas vēsturē un izplatībā.

Žurnāla 29. numura zinātnisko rakstu sēriju noslēdz **Mildas Onas Dailidēnaites** (*Milda Ona Dailidēnaitē*) raksts „Derivational

productivity of the Latvian prefixes in Livonian and stability of the prefixed verbs” par prefiksālu verbu derivācijas produktivitāti un lietojuma biežumu lībiešu valodas rakstu materiālos no 20. gs. 50. gadiem līdz mūsdienām. Raksts ir turpinājums M. Dailidēnaites un Valta Ernštreita iepriekš publicētam rakstam, kurā lielāka uzmanība veltīta prefiksāliem verbiem pasakās, kas pierakstītas 20. gs. 20. gados. Pētniece secina, ka pastāv cieša saikne starp absolūto prefiksu biežumu un atvasinājumu produktivitāti, taču arī atzīst, ka pētījumā izmantoto datu skaits nav pietiekams, lai pilnīgi droši ļautu runāt par leksisko vienību stabilitāti. Tāpat autore norāda, ka pētījumu apgrūtinā fakts – lībiešu un latviešu valodas kontakti ir sarežģīti un nošķīrums starp kodu jaukšanu un aizguvumiem ir praktiski neiespējams, līdz ar to būtu nepieciešams izstrādāt speciālu metodiku šī jautājuma izpētei.

Visi žurnāla 29. numurā iekļautie raksti tiešā vai netiešā veidā ir saistīti ar iepriekš aplūkoto tematu, nostiprinot ideju, ka vārdu savienojums *dot vārdu* ir attiecināms uz atšķirīgām cilvēku valodiskajām darbībām un to daudzveidīgajiem rezultātiem: metalingvistiskām pārdomām, uz darbību vērstiem vai konstatējošiem runas aktiem, atklātām vai anonīmām apsūkām tīmeklī, ielu nosaukumiem un to (ne-)konsekvenci praktiskā lietojumā, valodnieku veidotām vārdnīcu šķirķļu struktūrām un saturu, vārdu savienojumu nozīmju pārveidojumiem dažādos laika periodos, personvārdu došanu un to variantu izsekošanu, kā arī prefiksālu verbu apzinātam/nejaušam lietojumam un to vēsturiskai fiksācijai. Raksti tāpat simboliski parāda, ka vārda došana ir saistīta ar senu valodas vienību publiskošanu, izmantojot mūsdienu līdzekļus, un ar uzmanības pievēršanu retāk iztirzātām tēmām vai mazāk aplūkotām valodām.

Redkolēģijas vārdā vēlos pateikt **lielu paldies** autoriem par darbu rakstu sagatavošanas procesā un recenzentiem par vērtīgajiem komentāriem – kritiskām piezīmēm, konstruktīviem ieteikumiem un papildu norādēm, kas ļāva autoriem publikācijas ievērojami pilnveidot. Tāpat žurnāla numurs nebūtu iedomājams bez redaktoru asistentes, literāro redaktoru un maketējas rūpīgā darba.

Galvenā redaktore Solvita Berra

Introduction: Make a Promise, Listen to Someone, or Name Someone/Something

The theme of the 29th issue of the scientific journal “Linguistic Lettica” is “Make a promise, listen to someone, or name someone/something,” with *give a word* as the main keyword.

In Latvian, “give a word” has three meanings:

1. to promise
2. to allow/grant the right to speak and to express one’s thoughts
3. to name someone/something (e.g., to choose a personal name for a newborn or a name for a homestead, to create a name for a company or a district).

In the Latvian language corpus (LVK 2018), the phrase “give a word” appears 40 times; its use is most often associated with the third meaning, nomination. One example: *Abu dzejnieku lielā mīlestība, meita, kura piedzima 1921. gadā un kurai deva vārdu Amarillis Dzintra Inese, auga lolota un lutināta, un neko nezināja par pasaules rūpēm* ‘The great love of both poets, a daughter born in 1921 and given the name Amarillis Dzintra Inese, grew up cherished and pampered and knew nothing about the worries of the world.’ Giving a name carries a direct meaning: naming a newborn daughter.

In the corpus „Tīmeklis 2020,” there are a total of 880 instances of the phrase in diverse contexts, most instances of which reveal the first and second meanings. Two examples:

Leons ar savu sievu Gunu jeb, kā viņš pats saka, cienīto šovasar 27. augustā atzīmējuši dimanta kāzas. „Neko jau nesvinējām, cienītā ir drusku sasirgusi. Bet es domāju tā: ja reiz tu cilvēkam esi devis vārdu un tam ir bijis iemesls, tad ir jāturas kopā. Tas ir normāli, tā vajadzētu būt.” ‘Leon and his wife, Guna, or, as he says, a revered woman, celebrated a diamond wedding on August 27 this summer. “We didn’t celebrate anything anymore, the dear woman is a little sick. But I think if you once gave a word to a person and there was a reason, then you must stick together. That’s normal, it should be [like this].”

Lekcijas ievada turpinājumā LU rektors deva vārdu Latvijas Valsts prezidentei no 1999. līdz 2007. gadam Vairai Vīķei-Freibergai, kura iepazīstināja ar atjaunoto lasījumu pirmo viesi – Dr. Ismailu

=====

Serageldinu. ‘In the continuation of the introductory lecture, the Rector of the University of Latvia gave the floor to Vaira Vīķe-Freiberga, President of Latvia from 1999 to 2007, who introduced the first guest of the renewed reading – Dr. Ismail Serageldin.’

As you can see, giving a word in these examples involves both keeping a promise (*Yes*) to marriage and extending a formal invitation to a talk.

However, the understanding and use of the phrase in various spheres of life is much more nuanced, and research regarding it covers not only different sub-disciplines of linguistics (e.g., onomastics, lexicology, corpus linguistics, sociolinguistics, and language philosophy), but also folklore, literary studies, cultural studies, political science, communication science, etc. With this in mind, the editorial board of the journal in the autumn of 2021 encouraged experts from different disciplines to address the topic from the point of view of their discipline or to discuss it interdisciplinarily, offering readers new theoretical, methodological, and practical perspectives or critically evaluating previous scientific traditions.

As a result, this 29th issue of the journal consists of eight topical papers in Latvian, English, and Lithuanian, an overview of the 2020 international scientific conference commemorating the 148th birthday of the academic Jānis Endzelīns, a summary of the books published in Latvian concerning linguistics and in the field of Latvian linguistics in 2020, an overview of the international conferences attended by the researchers of the Latvian Language Institute and the talks presented, an article of celebration in honor of two leading researchers of the Latvian Language Institute, and information about the authors of the included papers.

The journal begins with **Raivis Bičevskis’s** article, “The Ontology of Language and the Pre-predicative Experience: Martin Heidegger’s Philosophy of Language in the Mirror of Modern Interpretations,” which focuses on centuries-long issues in linguistics and philosophy such as the relationship between language and reality, the power of a language to open the world, and the pre-linguistic world. The author of the article scrupulously shows how the representatives of the modern philosophy of language interpret the works of

predecessors, the ideas explicitly included in these works, the tacit references to the possibility of further development of thoughts, and correlations and modifications of thoughts, ideas, and beliefs.

Dīana Laiveniece's article, "Word Giving and Word Taking as a Speech Act," also shows that language is more than a tool for reflecting on existence, conveying information, and communicating. In this article, language is perceived as an action the effectiveness of which can be assessed as successful or unsuccessful. Using the *classification of speech acts* from existing theories on speech acts, the author analyzes examples from electronically available works of fiction, journalistic texts, and social media. The findings show that the actions of speech acts, which are related to *giving a word*, *holding a word*, *breaking a word*, and *taking a word*, are not always performative and that people less often use phrases *to break a word* and *take a word* in modern Latvian.

Evija Liparte focuses on the result of the linguistic activity of naming [someone] in her article, "Survey about Name-calling on the Internet 2020 of People Holding Important Positions in Latvia." The author first weighs which term to use to label the activity of the name-calling and such terms' classification of lexical semantic analysis in the Latvian, Lithuanian, and German scientific traditions, then looks extensively at language examples from the web (news portals, forums, and social media), analyzing name-callers' motivation and the names' functionality in the text and potential impact to readers (including the targeted Latvian politicians and public figures). The article thus complements previous research in socio-economics and highlights the need for in-depth research on hate speech in Latvia.

Arturs Stalažs and **Anna Kosinkina**, the authors of the article "Names of Nature Objects in Street Names: An Interdisciplinary View," have also paid attention to the result of the naming process – street names in the Latvian Road Atlas (2015). Researchers from the Institute of Horticulture have used their knowledge of biology to look at the names of natural objects, especially organisms, included in the street names of Latvian populated areas. Without claiming an in-depth linguistic analysis, the authors discuss the street names in lexical, grammatical, and functional terms. More attention is paid to

the unmotivated use of natural objects in the plural/singular, the use of native/alien species in street names, and parallelisms of organism names in street names. Although the authors do not use theories of ecolinguistics, the article is an example of looking at the names of natural objects in other contexts, often not directly related to nature and the natural sciences, as is done in that field.

The next article is “Lemma and Sublemma: Some Theoretical Aspects”; its author, **Santa Briede**, carefully discusses the meaning and practical use of both umbrella terms in Latvian and Lithuanian lexicography, discussing entry words, lemmas, sublemmas, and zero sublemmas as structural parts of the dictionary (belonging to the macrostructure and/or microstructure of the dictionary). The theoretical findings of other researchers and the author’s own critical judgments are supplemented in the article with examples of entries from several Latvian and Lithuanian dictionaries, especially the “Dictionary of Latvian Place Names.” According to the author, this dictionary combines several lemmas and the structure of the entries is more complicated than in other special dictionaries of the Latvian language or in general explanatory dictionaries.

Problems related to the creation of historical dictionary entries are discussed in detail in the article “Word Groups with the Word *auss* in the Materials of the “Historical Dictionary of Latvian.”” The author, **Anna Frīdenberga**, examines word combinations with the noun *auss* ‘ear’ in the written publications (mainly religious texts) of the 16th and 17th centuries and their subsequent republishing, discussing the distinction between frequently used free word combinations, stable word combinations, and phraseology. Two of the author’s conclusions are: (1) the distinction between word combinations is often subjective and (2) the word *auss* often has the function of amplification in the word combinations, repeatedly emphasizing something such as listening carefully and paying attention.

Daiva Sinkevičiūtė’s article, “Stem Variants of Borrowed Names Ending in *-ij-* and Their Development in the 20th and 21st Centuries in Lithuania,” focuses on Lithuanian first names ending with *-ija* and *-ijus*, mainly analyzing the influence of other languages on their creation and the changes in the endings’ use in the 20th and 21st centuries.

The author has examined first names in detail across three time periods: (1) during the time of Independent Lithuania (1918–1939), (2) during the time of Soviet Lithuania (1944–1985), and (3) during the era of restored Lithuania (1990–2018), as well as across different regions of Lithuania. According to the author, most variations of first names were observed in women’s personal names in the first half of the 20th century. Variant first names at first were taken mostly from Russian (especially in the 1950s and 1960s), and later from English and Italian. In sum, the article is important for Lithuanian anthroponymy (including Baltic studies in general), as it helps to trace the development of personal anthroponyms (Lithuanian anthroponymy is distinguished by a significant diversity of personal names) and allows us to look at the history and distribution of one group of personal names.

The 29th issue of the journal concludes with an article by **Milda Ona Dailidėnaitė** entitled “Derivational Productivity of the Latvian Prefixes in Livonian and Stability of the Prefixed Verbs,” on the productivity of the use of prefixal verbs from the 1950s to the present. The article is a continuation of an article previously published by M. O. Dailidėnaitė and Valts Ernštreits, which focuses more on prefixal verbs in fairy tales written in the 1920s. The researcher concludes that there is a strong relationship between the frequency of absolute prefixes and the productivity of derivatives, but also acknowledges that the amount of data used in the study is not sufficient to speak with complete certainty about the stability of lexical units. The author also points out that the research is challenged by the fact that the contacts between the Liv and Latvian languages are complicated and drawing a distinction between code mixing and borrowing is practically impossible – therefore, it would be necessary to develop a unique methodology for researching this issue.

The articles in 29th issue of the journal are directly or indirectly related to the topic discussed above, reinforcing the idea that the word combination *dot vārdu* ‘give a word’ refers to different human linguistic activities and their various results: metalinguistic reflections; action-oriented or fact-established speech acts; open or anonymous name-calling on the web; street names and their (non-)consistency in practical use; the linguistic structure and content of dictionary entries

=====

created by linguists; changes in the meaning of word combinations across different time periods; given names and the sources of their variety; and the deliberate/accidental use of verb prefixes and their historical records. The articles also showed that giving a word is associated with the publication of ancient written texts on the web and with a focus on less frequently discussed topics or lesser researched languages.

On behalf of the editorial board, I would like to thank the authors for their work during the article preparation process and the reviewers for their valuable comments – critical remarks, constructive suggestions, and additional guidance which allowed the authors to significantly improve their papers. Similarly, this 29th issue would not be possible without the careful work of the assistant of editors, literary editors, and layout designer.

Solvita Burr
Editor-in-chief

Raivis BIČEVSKIS

**VALODAS ONTOLOĢIJA UN
PIRMSPREDIKATĪVĀ PIEREDZE.
MARTINA HEIDEGERA VALODAS FILOZOFIJA
MŪSDIENU INTERPRETĀCIJU SPOGULĪ¹**

**The Ontology of Language and the Pre-predicative
Experience: Martin Heidegger's Philosophy of Language
in the Mirror of Modern Interpretations**

Abstract

Ontology of Language is an area of language philosophy that has particularly interested the philosophers of the 20th century. This interest has certainly been driven not only by the change in language (namely, linguistic turn), but also by the development of European philosophy since the turn of the 19th century, through which language as a topic of philosophy has been rediscovered and the relationship between language and reality rethought. Romanticism, whose authors were greatly influenced by Immanuel Kant's transcendental philosophy, touched on almost all the issues in his literary and philosophical experiments, which were later addressed in the philosophy of the 19th and 20th centuries, and in particular in the ontology of language. Thus, it can be argued that the ontology of language, as a special field of modern philosophy, needs to be seen in the context of the philosophical problems created in European philosophy by the rationalism of the late Enlightenment and the transcendental philosophy of I. Kant, and the reactions to I. Kant in Romanticism. All attempts then to recall the philosophy of language in Ancient Greece (Plato, Aristotle) and in medieval times (nominalism, realism, the work of Nicholas of Cusa) are the result of this constellation of Enlightenment and Romantic ideas from the turn of the 19th century.

The main issue in the ontology of language is the relation between language and reality and the idea of language as a worldview. Among the

¹ Raksts izstrādāts valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

20th-century philosophers who have specifically dealt with these central issues of language ontology are Martin Heidegger. His readers are well aware that the German philosopher talks about language not only as a predicated act, a means of communication, and an instrument of socialization; M. Heidegger extends language awareness to pre-radical levels, stressing that any predication (and communication) can only take place where openness already exists. M. Flatscher and C. Taylor show well that M. Heidegger's language understanding gravitates to the reality of human openness in prefabricated layers. M. Flatscher wants to show that understanding is to be embedded in J. G. Herder's paradigm, while C. Taylor stresses that M. Heidegger's view is related to HHH (J. G. Hamann, J. G. Herder, W. v. Humboldt) theories. The article shows that the interpretations of these language philosophers are partly correct: M. Heidegger does indeed operate within the framework of the HHH theories, but he was conscious of leaving them. M. Heidegger also highlights the idea that modern language theories depend on anthropology.

Keywords: *Ontology of Language, Pre-predicative Experience, Martin Heidegger*

Ievads

Valoda ir nozīmīgs mūsdienu filozofisko pētījumu lauks. Kopš valoda ir nonākusi modernās filozofijas uzmanības centrā, ir vairojušies un sazarājušies ar to saistītie filozofiskie jautājumi, kurus sistemātisku un heiristisku apsvērumu dēļ mēdz apvienot grupās – atkarībā no šo jautājumu veida. Starp šīm jautājumu grupām īpaša vieta atvēlēta valodas ontoloģijai – valodas filozofijas jautājumu grupai, kur īpaša vērtība tiek pievērsta valodas un realitātes attiecībām, t. i., *pasauli veidojošajam valodas spēkam*. Tieši šajā laukā izvērsušās daudzas nozīmīgākās modernās valodas filozofijas diskusijas. Viena no ievērojamām diskusijām valodas ontoloģijas jomā, kas pārsniedz t. s. kontinentālās filozofijas ietvarus, ir diskusija par Martina Heidegera (*Martin Heidegger*) valodas izpratni – vienu no redzamākajiem 20. gadsimta mēģinājumiem domāt valodu. Diskusija par M. Heidegera valodas izpratni, kuru viņš piedāvā „Esamībā un laikā” un savos vēlinajos tekstos, daudzu iemeslu dēļ ir atsākta aizvien no jauna: tiek publicēti viņa „Kopoto Rakstu” (*Gesamtausgabe*) jauni sējumi, tiek veikti mēģinājumi viņa domas interpretācijā iesaistīt dažādus vēsturiskos un sistemātiskos kontekstus.

Viens no šādiem nozīmīgiem kontekstiem ir valodas filozofija 18. un 19. gadsimta mijā, kad raksta un domā tādi modernajai valodas filozofijai svarīgi autori kā Johans Georgs Hāmanis (*Johann Georg Hamann*), Johans Gotfrīds Herders (*Johann Gottfried Herder*) un Vilhelms fon Humbolts (*Wilhelm von Humboldt*) un izvēršas romantisms. Pētniecībā tiek uzdots jautājums: vai M. Heidegers domā par valodu šī laikmeta atstātā mantojuma paradigmā (kas noteica lielu daļu no modernās filozofijas diskusijām par valodu 19.–20. gadsimtā), vai arī viņš mēģina iziet no šīs paradigmas ietvariem?

M. Heidegera interpreti ir labi pamanījuši to, kas viņu saista ar J. G. Herdera un romantisma laika valodas filozofiju, tomēr, meklējot kopīgo, var aizmirsties tas, ka M. Heidegers (kritiskā dialogā ar modernās filozofijas attīstību un balstoties tās sasniegumos) tomēr pūlas saskatīt to, ko pēdējo divu gadsimtu valodas filozofijas paradigma ir drīzāk atstājusi ārpus uzmanības lauka. Tieši tāpēc M. Heidegera valodas doma joprojām ir tik saistoša un interesanta daudziem valodas filozofiem un pētniekiem, jo viņš mēģina saklausīt „nepateikto pateiktajā”, atklāt perspektīvas uz valodu, kurās parādās tieši noklusētais, nepamanītais (tomēr vēsturiski iedarbīgais) valodas filozofijas senajās un modernajās paradigmās.

Raksta mērķis ir ne tikai parādīt, kāpēc M. Heidegera un modernās valodas filozofijas aizsākumu satuvinājums ir pareizs un leģitīms, bet arī akcentēt to, ka, par spīti ievērojamai radniecībai starp M. Heidegera un J. G. Hāmaņa, J. G. Herdera un V. fon Humbolta laika valodas domu, pastāv ievērojamas, paša M. Heidegera izceltas atšķirības, kas nav nebūtiskas, bet gan skar pašu valodas būtību un tajā ietvertās implikācijas.

Raksta struktūra ir šāda: vispirms tiek iezīmēta 18. un 19. gadsimta mijā radušās valodas filozofijas nozīme modernās valodas filozofijas attīstībā (1), pēc tam tiek akcentēta valodas izpratne M. Heidegera darbā „Esamība un laiks” (2) un raksturots mūsdienu valodas filozofu Matiasa Flačera (*Matthias Flatscher*) un Čārlza Teilora (*Charles Taylor*) skatījums uz M. Heidegera valodas domas vēsturisko kontekstu (3), tiek ieskicēta J. G. Herdera valodas izpratne „Apcerējumā par valodas izcelšanos”, ņemot vērā M. Flačera un Torstena Štreibela (*Thorsten Streubel*) piedāvātos lasījumus (4, 5) un īpaši izcelts specifiskais

veids, kādā Č. Teilors savā valodas filozofijā nonāk pie M. Heidegera un t. s. HHH valodas teoriju saskares punktiem (6, 7); pēc tam parādot, cik lielā mērā M. Heidegers pievēršas tam, lai saskatītu valodas filozofijas iezīmes, kas vieno J. G. Herdera un romantisma laiku ar ilgo Eiropas filozofijas tradīciju (8), un tas, ka īstais kritisko refleksiju lauks, kurā M. Heidegers nonāk pie sava skatījuma uz modernās valodas filozofijas attīstību, ir modernā bioloģija un antropoloģija (9); raksta noslēgumā – daži secinājumi.

1. Modernās valodas filozofijas paradigma

Valodas ontoloģija ir valodas filozofijas joma, kas jo īpaši interesējusi 20. gadsimta filozofus. Šo interesi ir veicinājis nevis t. s. pavērsiens uz valodu (*linguistic turn*), bet gan Eiropas filozofijas attīstības līkne kopš 18./19. gadsimta mijas, kad valoda kā filozofijas priekšmets tiek atklāta no jauna. Šajā valodas „atkalatklāšanas” darbā nozīmīga loma ir romantismam, kura autorus spēcīgi ietekmēja Imanuela Kanta (*Immanuel Kant*) transcendentālā filozofija. Šie autori literāros un filozofiskos eksperimentos (kā reakcijās un atbildēs uz I. Kanta kritisko filozofiju) ieskicēja gandrīz visus tos ar valodas izpratni un valodas attiecībām ar realitāti saistītos jautājumus, kurus pēc tam risināja 19. un 20. gadsimta filozofija.

Tādējādi var apgalvot, ka valodas ontoloģija kā īpašs modernās filozofijas intereses lauks jāaplūko kontekstā ar tām filozofiskajām problēmām, kuras Eiropas filozofijā radīja vēlinās apgaismības pašrefleksīvā forma I. Kanta transcendentālajā filozofijā un reakcija uz to romantismā. Arī visi mēģinājumi pēc tam 19. un 20. gadsimta gaitā atcerēties par valodas filozofiju Senajā Grieķijā (Platons, Aristotelis) un viduslaikos (nominālisms, reālisms, Kūzas Nikolaja (*Nikolaus von Kues*) valodas filozofija u. c.) ir 18./19. gadsimta mijas apgaismības un romantisma ideju sadures un sintēzes meklējumu izraisīti.

Galvenais (un tajā pašā laikā vienmēr jaunus problēmu lokus iezīmējošais) valodas ontoloģijas jautājums ir jautājums par valodas un realitātes attiecībām un par valodu kā pasaules ainu. T. s. pagrieziena uz valodu 20. gadsimta filozofijā, strikti ņemot, ir nevis cēlonis modernās valodas ontoloģijas tapšanā, bet gan drīzāk jau

sekas: tieši interese par valodas ontoloģijas jautājumiem izraisa šādu, uz valodu vērstu, pavērsienu.

Pie 20. gadsimta filozofiem, kas jo īpaši ir nodarbojušies ar valodas ontoloģijas centrālajiem jautājumiem, pieder M. Heidegers. Vai arī viņš – tāpat kā citi 20. gadsimta pirmās puses filozofi – domā par valodu tajā valodas filozofijas paradigmā, kas parādījās līdz ar apgaismības un romantisma sadursmi? Vai arī – viņš ir domātājs, kas iziet ārpus šīs paradigmas? Minētie jautājumi ir nodarbinājuši virkni M. Heidegera interpretu ne tikai tāpēc, ka atbilde uz to ļautu palūkoties uz ietekmīgākā 20. gadsimta vācu filozofa izstrādātās valodas izpratnes avotiem, bet gan arī tāpēc, ka tādējādi varētu uzdot jautājumu par modernitāti un tās robežām, t. i., uzdot jautājumu par modernā laikmeta filozofijas un zinātņu paradigmām un iespējamiem ceļiem viņpus tām.

2. Valoda traktātā „Esamība un laiks”

Tas, ka M. Heidegers – it īpaši vēlnajās 20. gadsimta 30.–40. gadu lekcijās un tekstos pēc Otrā pasaules kara – pievērsies jautājumam par valodas būtību, ir ļoti zināms fakts, kas ļoti plaši atainots pētnieciskajā literatūrā. Tāpat zināms arī tas, cik lielu ietekmi viņa pievēršanās valodai atstājusi uz 20. gadsimta otrās puses kontinentālo filozofiju, kā arī uz vairākiem ievērojamiem analītiskās filozofijas pārstāvjiem, piemēram, tādiem kā Villards van Ormens Kvains (*Willard Van Orman Quine*). M. Heidegers pievērsās valodai arī pirms tam – sava 1927. gadā publicētā, lai arī nekad līdz galam nepabeigtā traktāta „Esamības un laika” (Heidegger, 1993) fāzē.

Vēlīno tekstu centrālais priekšmets ir poētiskā valoda, t. i., jautājums par to, vai dzeja ļauj mums ielūkoties pašā valodas būtībā. Taču „Esamībā un laikā” M. Heidegeru vairāk interesē „pirmsteorētiskās” valodas problēma, t. i., valodas formas, kurās ikdienā un ikdienišķās situācijās tiek artikulēta pirmspredikatīvā pieredze, t. i., *atvērtības realitātei formas*, kas pastāv pirms kaut kas no realitātē sastaptā vai darītā tiek artikulēts vārdos un izteikumos. Skaidrs, ka jau te M. Heidegers piešķir jēdzienam *valoda* plašu saturu, nereducējot valodu tikai uz komunikācijas līdzekļa statusu. Viņš vēlas piekļūt tam, ko jau

„Esamības un laika” posmā uzskata par valodas galveno un būtiskāko iezīmi. Proti, gan vēlīnais, gan „Esamības un laika” M. Heidegers ir pievērsies *pasauli atdarošajam* valodas spēkam – tam, kā cilvēka klātesamībai (*Dasein*) ir *atdarīta* pasaule un kāda loma šajā atdarīšanā ir valodai. M. Heidegera valodas izpratni nekad nav vadījuši pieņēmumi par valodu kā (tikai) komunikācijas līdzekli vai/un (tikai) kā informācijas nesēju. Valoda arī neattēlo pasauli, valoda pasauli (at)dara un tad iekārto. Valodas kodols, valodas būtība meklējama tās atdarošajā spēkā, kas ir darbīgs pat vēl pirms kāda lieta tiek nosaukta vārdā (ikdienas valodā, bet pēc tam arī „teorētiskajā”, t. i., zinātniskajā valodā) un ievietota pasaules ainā.

Traktātā „Esamība un laiks” M. Heidegers runā par t. s. hermeneitisko „kā”, kuru viņš rūpīgi nošķir no t. s. apofantiskā „kā” (Heidegger, 1993, 158). Hermeneitiskais „kā” viņa terminoloģijā nozīmē to, ka valoda primārajā līmenī vēl nemaz nav predikatīva; pirms predikācijas ir milzīgs pasauli atdarošās valodiskās aktivitātes lauks (hermeneitiskais „kā”), kurā kaut kas jau tiek redzēts un tvirts „kā” „kaut kas”, šo „kā” vēl nemaz neartikulējot. Uz mūsu pieredzes hermeneitiskā „kā” fona vispār tikai var parādīties predikācijas norise, kurā izvēršas valodas (jau kā artikulētas) darbība (t. i., ir iespējams apofantiskais „kā” – kaut kā artikulēta nosaukšana un aprakstīšana, predikātu piedēvēšana). „Ikviens predikatīvs izteikums balstās uz saprotošas apiešanās ar lietām dimensiju [hermeneitisko „kā” – R. B.], t. i., sakņojas valodiskumā notiekošajā sākotnējā pasaules atvērtībā” (Flatscher, 2020, 114).

Tāpēc nepārsteidz tas, ka M. Heidegera lasītāju vidū cita starpā ir izvēršusies diskusija par to, vai M. Heidegera valodas izpratne ir jāsauc par pirmspredikatīvu un vai viņa „Esamības un laika” izklāstos jāsaskata norāde uz pirmspredikatīvo kā burtiski pirms-valodisko cilvēka pasaules pieredzē, jeb vai t. s. pirmspredikatīvais *arī ir* valodiskais (tikai plašākā valodas izpratnē). Citiem vārdiem sakot: vai M. Heidegera doma par pasaules atdarīšanu ir doma par valodu (šaurākā predikācijas, predikātu piešķiršanas nozīmē), vai arī šī doma paredz pasaules atdarīšanos pirmsvalodiskajā pieredzes slānī? Vēl īsāk sakot: vai M. Heidegers, runājot par valodu, paplašina šo jēdzienu līdz robežām, kuras iestiepjas tālu tajā, ko parasti sauc par ne-valodisko, „pirmsvalodisko”?

3. Perspektīvas uz M. Heidegera valodas izpratni: M. Flačers un Č. Teilors

Lai izprastu to, uz ko M. Heidegers vēlas norādīt, „Esamībā un laikā” runājot par valodu, viņa lasītāju interpretācijās tiek piedāvāti skaidrojošie vēsturiskie foni, uz kuriem labāk izgaismojas M. Heidegera skatījums un kuri vienlaikus atklājas kā viņa valodas izpratnes „slēptie” avoti un paradigmas, kurās viņš lūkojas uz valodu. Valodas filozofs M. Flačers kā vienu šādu skaidrojošo, izgaismojošo fonu piedāvā J. G. Herdera valodas redzējumu (Flatscher, 2011, 2020).

Šis piedāvājums varētu šķist negaidīts, ja ņem vērā to, ka M. Heidegers visai maz atsaucies uz J. G. Herdera valodas filozofiju. Turklāt šīs atsauces nebūt nav atrodamas izšķiroši svarīgās viņa valodai veltīto tekstu vietās. Ir tikai viens izcils izņēmums: M. Heidegera 1939. gada seminārs „Par valodas būtību”, kas tieši pievērsts J. G. Herdera apcerējumam par valodas izcelšanos (Bičevskis, 2018; Heidegger, 1999). M. Flačers tomēr vēlas saskatīt J. G. Herdera valodas izpratni kā nozīmīgu paradigmu jau M. Heidegera „Esamības un laika” valodas izpratnē. Tādējādi viņš pamatā aizstāv tēzi, kas tika aprakstīta šī raksta sākumā: modernā valodas filozofija ir atkarīga no paveiktā 18./19. gs. mijā, kurā valoda atkal parādās kā izšķiroši svarīgs filozofijas priekšmets.

Šī M. Flačera pieeja tomēr nav tik pārsteidzoša, ja pavēro arī citu mūsdienu filozofu interesi par M. Heidegera valodas domu. To, ka M. Heidegera valodas izpratne ir saiknē ar J. G. Herdera valodas filozofiju, uzsver arī kanādiešu filozofs Č. Teilors (Taylor, 2016), kurš akcentē poētiskās valodas lomu J. G. Herdera, romantisma un M. Heidegera valodas skaidrojumu saskarē. Viņš īpaši izceļ to valodas filozofijas paradigmu, kuru viņš nosauc par HHH teoriju (J. G. Hāmaņa, J. G. Herdera, V. fon Humbolta skatījums uz valodu). Šo valodas izpratni viņš pretstata HLK teorijai – Renē Dekarta (*René Descartes*) ietekmētam Tomasa Hobsa (*Thomas Hobbes*), Džona Loka (*John Locke*), Etjēna Bono de Kondiljaka (*Étienne Bonnot de Condillac*) skatījumam. Č. Teilors vēlas ar HHH teorijas palīdzību kritizēt HLK teorijas paliekas mūsdienu kognitīvajās zinātnēs un analītiskajā filozofijā. Uz tik lielas un aptverošas paradigmas fona, kāda ir HHH teorija (kas rodas apgaismības un romantisma ideju sadūrē un pavisam

noteikti ietekmējusi domu par valodu vācu filozofijas attīstībā kopš romantisma līdz pat 20. gadsimta pirmās puses humanitārajām zinātnēm), ir skaidrs, ka M. Heidegers visdrīzāk domā tās atstātā mantojuma ietvaros.

Divi ievērojami mūsdienu valodas filozofijas interpreti (M. Flačers, Č. Teilors) tāpat, pirmkārt, norāda uz 20. gadsimta valodas ontoloģijas (M. Heidegera personā) saistību ar 18./19. gadsimta mijā atjaunojušos interesi par valodas filozofiju (J. G. Herders, HHH teorijas) un, otrkārt, uzsver to, ka valodas ontoloģijas jautājumi ved filozofiju pie pirmspredikatīvās jomas, kas liek revidēt pārlietu šauru un tikai uz predikāciju orientētu valodas jēdzienu, kā arī akcentē poētiskās valodas nozīmi valodas būtības izpratnē. Šiem pavedieniem ir vērts izsekot pamatīgāk.

4. J. G. Herdera valodas universs

Č. Teilors ir visai agri sācis interesēties un nodarboties ar J. G. Herdera valodas filozofiju un tā laika filozofisko konstelāciju kopumā, ko īsi un apkopojoshi varētu apzīmēt kā valodai pievērstos uzskatus, „kas tika attīstīti Vācijā 18. gadsimta 90. gados, kad [...] plauka tas, ko sauca par vācu romantismu” (Taylor, 2017, 7). Šiem uzskatiem raksturīgi nevis nodalīt pasauli, valodu, prātu un darbību, bet gan saskatīt tā visa kopīgo ģenēzi un tapšanu vienotā procesā. Romantismā runa ir ne vairs par kādu iepriekšdotu, stabilu, objektīvu pasauli, kuru valoda tad attēlo un atspoguļo, bet gan par to, ka cilvēka vērstība uz pasauli vienmēr jau ir valodiska un tāpēc arī darbība pasaulē ir pasaules valodiskās atdarīšanas noteikta. Nav pasaules bez valodas.

Tas, tiesa gan, nozīmē, ka visiem šiem jēdzieniem (valoda, darbība, pasaule, prāts) jāpiešķir paplašināta nozīme, kas aptvertu procesu, kurā, dinamiski mijoties, šie viena procesa elementi saskaras un veido cits citu. J. G. Herdera valodas filozofijas gadījums ir labs piemērs teiktajam: viņa skatījumā nevis primitīvs, ne-valodisks cilvēks kādā noteiktā pirmvēstures laika posmā iegūst valodu, bet tā ir dota līdz ar pašu cilvēkam-būšanu. Šo būšanu J. G. Herders savā apcerējumā par valodas izcelšanos raksturo kā nenoteiktu – kā nenoteiktības (tātad dzīvnieku instinktu neregulētas brīvības) loku ap cilvēku

(Herder, 1960, 17). Šajā lokā ienākošais jutekliski uztvertais uzreiz ir ienācis arī *cilvēka iespēju un valodiskās potencialitātes* laukā. Prāta vērstība, kas ir šī lauka raksturojums un ko J. G. Herders dēvē par „apdomīgumu” (*Besonnenheit*), no iespaidu un uztveres pārbagātības nodala un izceļ kādu iezīmi jeb pazīmi, kurai šajā vērstības uzmanīgumā tiek piešķirts noteikts „kā” raksturs: izceltā iezīme noder par klasifikatoru un sakārtotāju, uztverto tagad klasificējot *kā* kaut ko (Herder, 1960, 33). Pazīmes kļūst par pazīmjuvārdiem jau kā valodiski artikulētiem. Esošais tagad var tikt artikulēts, valodiski izteikts. Taču tas nenozīmē, ka pirms vārda tas bijis vienkārši pirmspredikatīvs (nevalodiskuma nozīmē). Jau uztveres struktūras „kā” veidā valoda ir te – *pirmspredikatīvais ir daļa no plašāk tverta valodiskuma*, kas vērst uz izteiksmi, uz izpausmi.

M. Flačers īpaši uzsver, ka valodas intersubjektīvais (t. i., komunikatīvais) un skaniskais aspekts J. G. Herdera apcerējumā par valodu netiek izvērsti aplūkots (Flatscher, 2020, 105). Viņš akcentē to, ka J. G. Herders kā piederīgus valodai paredz, protams, arī intersubjektīvo un skanisko valodas aspektu (Herder, 1960, 45–55), tomēr tie nav J. G. Herdera apcerējuma par valodas izcelšanos konstitutīvie valodas momenti (un, var piebilst, tādi tie nav arī J. G. Herdera „Esamības un laika” perspektīvā). J. G. Herders skaidri saskata to, ka valoda nav tikai un vienīgi jau artikulētais; valoda ir arī pirms tam jau atvērtais, uz izteiksmi, uz artikulāciju tendētais lauks („loks”) ap cilvēku, tātad jau pirmspredikatīvi darbīgais pasauli atdarošais spēks.

Svarīgi uzsvērt to, ka J. G. Herdera valodas filozofija ir arī viņa antropoloģija: jutekliski dotā un uzmanības laukā nonākošā okeānā vajag orientēties, un dezorientācijas kompensācija, t. i., iekārtošanās pasaulē cilvēkam izdodas ar valodas palīdzību. Nenoteiktā būtne – cilvēks – valodā iegūst sevis stabilizācijas un orientācijas, taču arī interpretācijas un kreatīvas jaunrades iespējas.

Lai akcentētu J. G. Herdera valodas filozofijas un antropoloģijas saistību, var izmantot pētnieka T. Štreibela norādi uz J. G. Herdera ideju un antropologa un izturēšanās pētnieka Maikla Tomazello (*Michael Tomasello*) pētījumu sasaucēm, kuras T. Štreibels uzskata par „savstarpēji papildinošām” (Streubel, 2015, 134). Proti, viņus vieno intuīcija, ka ne (jau artikulētā) valoda iedibina vērstību uz lietām

(intencionalitāti) un socialitāti (savstarpēju attiecību veidošanu), bet gan t. s. dalītā intencionalitāte (M. Tomazello jēdziens) ir pamats (artikulētas) valodas tapšanai. M. Tomazello uzskata, ka valodiskās konvencijas (mūsu kontekstā var tās pārformulēt – artikulācijas) varēja evolucionāri parādīties tikai „tādu „aktivitāšu kopsakarā, kurā to dalībnieki daļa nodomus un uzmanību un kura tiek koordinēta ar dabisku žestu palīdzību” (Tomazello, 2009, 20; Streubel, 2015, 102). „Dalītās intencionalitātes” ideja tik tiešām papildinātu J. G. Herdera filozofijā (drīzāk neizvērsto) valodas intersubjektivitātes aspektu, novietojot tās sākumu tur, kur J. G. Herders novieto pirmspredikatīvo uzmanību, „apdomīgumu” – pirms artikulētās valodas jau darbīgajā pasaules valodiskās atvērtības lokā. Būtiskākais ir tas, ka J. G. Herdera (un daļēji M. Tomazello) perspektīvās te parādās cilvēka pirmsvalodiskā atvērtība, kas vēl pirms artikulētas valodas jau ir daļa *no* plašāk izprasta valodiskuma.

Rezumējot J. G. Herdera domu par valodu, var teikt: gan apdomīguma (kas ir „distance no-” un „vērstība uz-” vienlaikus), gan pirmspredikatīvās valodiskuma līmeņa tendences uz artikulāciju, gan pašas artikulācijas (valodiskas izpausmes, vārdi) procesuālā dinamiskā vienībā – kas paver ceļu esošā reidentifikācijai (atcerēšanās, atkārtotai uztverei), komunikācijai (savstarpējai sapratnei, skaidrojumam) un diferenciācijai (nošķiršanai, klasifikācijai), kas savukārt paver ceļu darbībai pasaulē –, tiek izspēlēta lielā valodas un īstenības attiecību spēle, kas saucas „pasaule”: „Pasaule iegūst savu veidolu prāta (kas nekad nav vienkārši tukšs, distancēts „no-”, bet gan vienmēr arī vērst „uz-”) un valodiskās artikulācijas izvērsumā, kas paver ceļu darbībai „pasaulē”. Tomēr pasaule nav atkarīga atsevišķi no prāta, artikulācijas vai darbības. Tie visi ir savstarpēji saistīti, un to savstarpējā spēle cilvēkam paver aizvien jaunas artikulācijas, pašizpratnes un atklāšanas iespējas” (Flatscher, 2020, 106) pasaulē.

5. Pasaule kā problēma

Tomēr „pasaules” jēdziens, kurš te apzīmē procesuālu dinamisku vienību, kas veidojas plašāk izprasta valodiskuma ietvaros, nav ļoti skaidrs. Vai „pasaule” ir cilvēka prāta, valodiskas atvērtības,

modernā laikmeta skaidrojumiem viņš tieši pēdējos gados pievērsies valodai. Šī interese nav pavisam jauna, jo ar valodu saistītus jautājumus Č. Teilors dažādos kontekstos ir iztīrījis arī iepriekš (Taylor, 1975, 1989, 2007). Taču ar grāmatu „Valodiskais dzīvnieks” viņš ir pieteicis ievērojamu projektu, kas nav noslēdzies arī 2021. gadā. 2016. gada grāmata ir aizsākums visai aptverošam un plašam darbam, ko jau var dēvēt par Č. Teilora filozofisko kredo un novēlējumu.

Č. Teilora galvenās rūpes un centrālais temats ir nevis valoda kā komunikācijas līdzeklis, nevis kā informācijas nodošanas instruments, bet gan valodā redzamās cilvēka un realitātes attiecības vai, pareizāk, tas, kā valodā *realitāte iegūst vārdu*. Tie ir valodas ontoloģijas jautājumi, un tieši tiem Č. Teilors nolēmis veltīt savas radošās dzīves brieduma gadus.

Kas notiek, kaut ko nosaucot vārdā, t. i., kaut ko ienesot artikulētā valodiskajā telpā? Nosaukt vārdā, dot vārdu – tas nozīmē ne tikai doties valodisku artikulāciju daudzveidībā, bet arī stāvēt uz robežas starp predikatīvo, artikulēto, jau izteikto un „vēl ne-” – vēl neizteikto, nenosaukto, neartikulēto, pirmspredikatīvo. Šajā pārejā daudzi izcili domātāji saskatījuši atslēgu valodas un cilvēka mīklas risinājumam – tādām, kurā cilvēka ekspresīvā valodiskā darbība nebūtu liktenīgi nostādīta *pret* realitātes mēmumu vai nefigurētu kā tikai sociāli kulturāls darbarīks, ar kuru aizvietot antropoloģisko atrautību no realitātes. Kanādiešu filozofs pārlūko modernās valodas teorijas kopš 18. gadsimta, kas gājušas atšķirīgus ceļus valodas izpratnē. Nošķirot modernās valodas teorijas divās lielās grupās (HLK un HHH), Č. Teilors tiecas parādīt HLK radīto, viņaprāt, redukcionistisko valodas teoriju deficītus un izceļ HHH teoriju stiprās pusēs. Viņš runā par HLK *instrumentāli apzīmējošo* un HHH *ekspresīvi konstitutīvo* pieeju valodai un uzsver to, cik lielā mērā valodas un tās būtisko funkciju izpratne atkarīga no plašākas cilvēka, dzīves un realitātes skaidrojuma – no cilvēka un realitātes attiecību, t. i., sastapšanās izpratnes. HHH teoriju (ekspresīvi konstitutīvo teoriju) pamatā ir īpaša pieeja vārdā nosaukšanas, vārda došanas valodiskajam aspektam – valodas ontoloģijai. Tieši šajā aspektā Č. Teilors kopā ar HHH teorijām arī šodien meklē pamatu pienācīgam skatījumam uz valodu, kas izplešas cilvēka un īstenības *saskares* punktā.

Viņš nešaubās, ka arī M. Heidegers ir izcils sarunbiedrs tieši valodas ontoloģijas jautājumos.

Nosaukt vārdā, dot vārdu – šīs valodiskās darbības izsenis ir bijušas nozīmīgs cilvēka un realitātes attiecību aspekts. Šīs attiecības raksturo cilvēka novietojumu realitātē: realitāte valodas medijā kļūst par nosaukto, nodēvēto, aprakstīto, apzīmēto, realitātei tiek „dots vārds”.

Taču šim izteikumam, proti, „dot vārdu”, valodā ir ne tikai nozīme ‘nosaukt’ vai ‘apzīmēt’: dot vārdu nozīmē arī ļaut runāt, dot iespēju izteikties, laist pie vārda. Vai realitāte, lietas, vietas un veselas laiktelpas runā, ja tām dod vārdu? Vai pastāv „lietu valoda”, „īstenības vārdi”? Vai cilvēks kaut kam dod vārdu tad, kad šis „kāds” ir cilvēku uzrunājis savā valodā un cilvēka dotais vārds ir (tikai jau) atbilde uz realitātes uzrunu? Vai cilvēks „tikai” apzīmē citādi mēmas un aklas lietas un vietas, lai sazinātos par tām ar citiem cilvēkiem un lai orientētos citādi pavisam mēmā un svešādā realitātē? Vai tomēr realitāte jau ir pārpilna „acīm”, „skaņām”, „runām” un „vilinājumiem”, „saucieniem” un „murmināšanu”, kas skan, san un čukst ap cilvēku, kas šajā sanoņā saklausa vārdu, kuru tad dod lietai vai vietai, notikumam vai būtnei? Šādi dotais vārds vairs nav tikai „uzlīme” uz klusas un neitrālas lietas, bet ir kā atbilde lietas „skatienam” – atbilde, kurā cilvēks „saskatās” ar lietu, un lietas „skatiens” kļūst dzīvāks, atdzīvojas, atmostas un skan nevis vairs tikai čukstā, murmināšanā, sanoņā, bet dzied, noskan kā zvans un dzīvo. Runājot eksaktāk: cilvēka un realitātes attiecības jau pirms artikulētas valodas ir gana savstarpēji ietekmējošas un realitāte nebūt nav neitrāli mēma vide, kurā cilvēks orientējas ar paša dotu vārdu un paša izgudrotas valodas palīdzību.

Realitāte, īstenība, daba (*physis*) – kā zināms jau no Heraklīta laikiem – mīl slēpties (kā vēsta Heraklīta 123. fragments (Heraklīts, 151)). Tā slēpjas aiz savu izpausmju, parādību, fenomenu daudzveidības un pārpilnības. Taču realitāte slēpjas arī aiz tiem daudziem vārdiem, kurus laika gaitā tai piedēvējis cilvēks. Dotie vārdi tomēr ir jau atbilde uz realitātes jautājumu, uzaicinājumu cilvēkam. Pūlēs atklāt realitātes noslēpumus, dot realitātei vārdu cilvēks nemanot sapinies kultūras tīklos – simbolu labirintos, zīmju sistēmās, vārdu nozīmēs un ritualizētās darbībās. Pat tad, kad šķiet, ka ar zinātnes palīdzību

izdevies satvert lietu dabu, izrādās, ka satverts tikai tas, ko cilvēks pats ielicis lietās. Var šķist, ka cilvēks saņem atbildes tikai uz tiem jautājumiem, kurus uzdod pats. Taču šos jautājumus neglābjami ietekmē kultūras perspektīvas. Aiz kultūras ekrāna paslēptā „īstenība” šķiet esam apklususi; tā ir mēma vai – labākajā gadījumā – vēsta par sevi tikai neatšķetināmos šifros. Ar paša konstruētiem jautājumiem cilvēkam jāpiespiež mēmā realitāte runāt un atbildēt. Jaunlaiku zinātne ir veids, kā jautāt, saņemt atbildes un iegūto pārvērst resursos, līdzekļos un inovācijās. Arī uz valodu, uz nosaukšanu vārdā jaunlaiku zinātnes lūkojušās kā uz instrumentu, ar kura palīdzību sakārtot, klasificēt citādi mēmo realitāti un komunicēt šādi sakārtoto un nosaukto citiem cilvēkiem. Taču – vai gan tādas tik tiešām ir realitātes un cilvēka attiecības?! Vai saskares punkts starp tiem ir tikai un vienīgi paša cilvēka noteikts un tāpēc – patvaļīgs?!

Šo „saskares punktu” adekvāti aprakstīt tiekušies arī 20. gadsimta izcilie filozofi, kas īpaši pievērsušies valodai: M. Heidegers, Ludvigs Vitgenšteins (*Ludwig Wittgenstein*), Hanss Georgs Gādamers (*Hans-Georg Gadamer*), Marks Rišīrs (*Marc Richir*). Viņi devušies domas ceļos pie valodas un valodiskās pārejas starp jau-nosaukto un vēl-nenosaukto. Č. Teilora aktuālā atsauce uz HHH teorijām neiztiek arī bez norādes un pastāvīgas atsauces uz M. Heidegera domu.

7. Īstenības valoda

Jau publicētajā *opus magnum* pirmajā daļā (Taylor, 2016) Č. Teilors paspēj iezīmēt šādu vārdā nosaukšanas ainu: vārda došana un vārdā saukšana nav iespējama bez tā, ka doto vārdu atceras, saglabā, nodod tālāk. Valoda, šādā perspektīvā uz to raugoties, ir kodēšana un informācijas saglabāšana – valoda, kurā vārds netiktu nodots tālāk, saglabāts, pavisam drīz izgaistu. Šis valodas, vārdu saglabāšanas un tālāknodešanas aspekts ved tālāk pie valodas sociālās un komunikatīvās dimensijas: dotā vārda nozīme(s) tiek skaidrota(s), interpretēta(s), izmainīta(s) kādā vēsturiski tapušā un topošā kolektīvā. Tam pievienojas valodas iemiesotības dimensija: vārds ir ievīts žestu, uzsvāru, darbību, ķermenisku izpausmju tīklā. Valoda ir ne tikai apzīmējumu kopums, bet gan (arī) ekspresīva darbība, cilvēka

ekspresīvi radošā un sevi skaidrojošā izpausme. Šādi kodētais, kopējais un iemiesotais veido valodisko universu, valodas pasauli.

Valoda ir *kodēta informācija, sociāla prakse, iemiesota darbība un ekspresīva izpausme*. Un tomēr – tas nav viss ne par vārda došanu, ne par valodu kopumā. Č. Teilors (jau sava apjomīgā traktāta beigās) nonāk pie jautājuma par to, kas ir *pirms* visiem minētajiem valodas aspektiem: pie *pārejas starp realitāti un cilvēku*, kuru viņš (romantiķu un M. Heidegera mudināts) pūlas aprakstīt nevis kā pārrāvumu, nošķiršanos, bet gan kā satikšanos: cilvēka valodā ir iespēja būt nevis tikai par apzīmējumu, kodējumu realitātei, bet gan par *realitātes* valodas izteiksmi – cilvēka valodā realitāte izsaka sevi, iegūst vārdisku izteiksmi. Šo pāreju no realitātes valodas pie tās artikulācijas cilvēka valodā Č. Teilors (līdzīgi kā M. Heidegers) sauc par Dzeju (*Dichtung*). Lai gan pazīstam dzeju kā īpašu valodisku nodarbi, tomēr dzejošanas kā radošas darbības moments ir klātesošs valodā kopumā – tas ir valodas kodols, kurā arī notiek cilvēka un realitātes saskare, kurā atraisotās ekspresija ved pie artikulētas valodas izpausmēm.

Č. Teilors atsaucas arī uz Latvijas kultūrtelpā pieredzi ieguvušo J. G. Hāmani, kurš par cilvēka un realitātes attiecībām reiz izsakās, ka tās ir „tulkojuma” attiecības – cilvēks runājot tulko realitātes valodu; šajā tulkojumā realitātes enerģijas un spēki top redzami, iznāk no dabas čukstu, mājienu un vētras auku valodas un iegūst vārdu. Dzīvā, radošā, īstā valodā notiek pāreja no realitātes pie cilvēka kā satikšanās, kurā tas, kas realitātei sakāms, tiek uzmanīgi uztverts un ietulkots cilvēka valodā. Realitāte laužas pie vārda un iegūst vārdu dzīvā valodā, atklājas tajā visā savā zaigojoši miglainajā neviennozīmībā un daudzveidībā. Mirusi valoda turpretī tikai apzīmē lietas, klasificē un apkopo tās, manipulē ar tām, neievērojot to, kas lietām „sakāms”.

Tādējādi skatījumam uz valodu, valodas teorijai ir tālejošas sekas attiecībās ar realitāti. Šīs sekas pārdomāt mūsdienās, kad tik asi tiek risināti dabas un cilvēka saiknes jautājumi, cilvēka novietojuma pasaulē fundamentālie (un arī pavisam konkrētie) jautājumi, izrādās, ir vairāk nekā nepieciešams. Turpinot Č. Teilora domu gaitu, var atgādināt par to, ko uzsvēris V. fon Humbolts, proti, ka „tauta, kas nemeklē garīgās izglītības pamatu poēzijā, filozofijā un vēsturē, drīz zaudē labdarbīgo valodas atgriezenisko ietekmi, jo tad nebaro to

ar to barību, kas tai piešķir jaunību un spēku, spozmi un skaistumu” (v. Humboldt, 1905, 30). V. fon Humbolta „atgriezeniskā saite” caur filozofiju un poēziju iestiepjas realitātē un savieno realitātes valodu ar artikulēto ikdienas valodu. Bez attiecībām ar realitātes valodu, bez rezonanses ar realitātes „čukstiem” cilvēku valoda pārtop par pašreferenciālu, sevi reproducējošu, blāvu un spokainu nekurienu, un sabiedrība, kas runā šādā valodā, – par *sabiedrību bez pasaules*, sabiedrību, kas noķerta pati savā tīklā. Bez realitātes mājieniem un *satikšanās telpas* ar tiem ikviena valoda reiz zūd, jo zūd *realitātes* atmodinātais radošums, spēks un iedvesma.

Šo pamodināto spēku īpaši izceļ HHH teorijas, kuras dažādi un tomēr līdzīgi tiecas ne tikai izziņāt, bet arī atbrīvot realitātes un valodas savstarpējo enerģiju un spēku plūsmu. Tādējādi valodas izziņa nozīmē valodas atbrīvošanu tās būtībai. Izziņa, kas neatbrīvo, nav īsta izziņa. Valodas teorija, kas vienlaikus neved pie valodas spēku atmošanās, nav teorija sākotnējā nozīmē. Uz šī fona labi redzams, kāpēc Č. Teiloram tik svarīgas ir HHH valodas teorijas (un M. Heidegera skatījums uz valodu). Gan HHH teorijas, gan M. Heidegers koncentrējas uz valodas atdarošo spēku un vienlaikus uz to, kā šo spēku nezaudēt arī mūsdienu tehnizētajā un birokratizētajā laikmetā.

8. Skatījuma uz valodu mēroga iegūšana: no Aristoteļa pie M. Heidegera

Šī Č. Teilora domu gaita ved pie valodas ontoloģijas kodola – pie „vietas”, kur īstenība iegūst vārdu un kur arī M. Heidegers saskata būtiskās sarunas par valodu lauku. Šajā laukā nonākt vēl nenozīmē jau iegūt „orientāciju domāšanā”; šajā laukā nonākt nozīmē sākt domu apmaiņu, kurā izšķiras valodas izpratne un veselas kultūras liktenis.

Pirms doties uz šo būtisko izvēlu vietu, der atcerēties to, ka Eiropas domāšanas paradigmu jautājumā par valodu spēcīgi ietekmējis Aristoteļa klasiskais izteikums, kas vēsta: „Runātie vārdi [*ta ne te phone*] ir priekšstatu simboli, un uzrakstītie vārdi ir runāto vārdu simboli. Tāpat kā rakstu zīmes, arī runātie vārdi nav tie paši visiem cilvēkiem. Taču priekšstati, kuru zīmes [*semeia*] vārdi [*phonai*] ir, ir tie paši visiem cilvēkiem, tāpat kā lietas, kuru notēli tie ir”

(Aristoteles, 1974, 16a). Šie izteikumi un to skaidrojumi veido lielu daļu no domas par valodu vēsturiskajiem likločiem – no stoiķu filozofijas skolas līdz Dunsam Skotam (*Duns Scotus*), no Viljama no Okamas (*William of Ockham*) un Kūzas Nikolaja līdz V. fon Humboltam un Žakam Deridā (*Jacques Derrida*). Tātad te runa ir par fundamentāliem Rietumu filozofijas priekšstatiem par valodu, kas ir noturīgi un kurus no jauna pārdomā arī apgaismības un romantisma laikmeta diskusijās un arī mūsdienās.

Šajā lielajā domas izvērsumā līdz ar kultūras nobīdēm tikuši iespēlēti vairāki motīvi, kas pārkārtojuši domas par valodu jomu Eiropā, vienlaikus saglabājot domas lauka nemainību. Valodas pētnieks Jirgens Trabants (*Jürgen Trabant*) uzskaita šādus pārkārtojumus: pirmkārt, grieķiem bija viena valoda (tāpat kā šodien amerikāņiem un angļiem), un tiem nevajadzēja interesēties par citām valodām, un tā palika slēpts tas, cik valodas ir atšķirīgas un ko īsti šis atšķirīgums sevī slēpj. Valodu daudzveidības problēma viduslaikos sevi piesaka aizvien krasāk. Valodas tematizācijās parādās īsta pārņemtība ar mītu par Bābeles torni: piemēram, Dante Aligjēri (*Dante Alighieri*) darbā „Par tautas valodas veiklumu” (1303/05) baidās par valodu mainību, jo dzejnieka slava līdz ar to var izrādīties atkarīga no (vienas ierobežotas) valodas izplatības un mainības (Dante, 2007). Otrkārt, ar valodu dažādību saistīts otrs motīvs, kuru papildina jau viduslaikos aizsāktā valodu zinātniskošana un kārtības (*ordo*) ieviešana valodās – „nemācīto” tautas, reģionu, izlokšņu utt. valodu tapšana par mācīto valodām un mācītām valodām. Šo motīvu kontinuitatīvi turpina renesanse un apgaismība.

Valodu daudzveidība un tautas valodu racionalizācija vēlreiz krasi liek jautāt par universālo prātu aiz valodu daudzveidības un dialektu neviennozīmības. Realitāte jāpauž universālā vienā valodā, citādi tā sadrūp daudzajās valodu lauskās. Universālās un perfektās valodas koncepts aizrauj daudzus: no Dantes līdz Ramonam Luļam (*Ramon Llull*), no Atanāsija Kirhera (*Athanasius Kircher*) līdz Gotfrīdam Vilhelmam Leibnicam (*Gottfried Wilhelm Leibniz*). Universālās (ar variācijām – „sākotnējās”, „perfektās”, „dievišķās”, „Ādama”) valodas meklējumi šķērso akadēmisku un marginālu valodai pievērstu tekstu masīvus no alķīmijas, indoeiropiešu pirmvalodas meklējumu

priekšvēstures līdz Franču enciklopēdijas autoru teorijām un valodu eksperimentiem, piemēram, esperanto. „Perfekto valodu vēsture ir utopiju vēsture, kuru iezīmē virkne neveiksmju,” raksta Umberto Eko (*Umberto Eco*), kad pievēršas šim valodas domas motīvam (Eco, 1993, 31), tādējādi norādot, cik lielā mērā jautājums par valodu nav tikai un vienīgi jautājums par „gramatiku” vai tikai „sintaksi”. Jautājumam par valodu ir sociāli politiskā dimensija – tikpat lielā mērā kā cilvēka attiecības ar realitāti strukturējošā dimensija.

Vēlreiz sekojot J. Trabanta izteikumiem, var piekrist, ka šo motīvu izpēte (valodu daudzveidība, kas izraisa jautājumu par pasaļu dažādumu, un valodas „sakārtošana”, kas drīz savienojas ar izglītības vispārējuma un sociālās dzīves unifikācijas jautājumu) ļauj krasāk, labāk ieraudzīt to, kas ir un paliek moderno valodas teoriju pamatā. Modernā „valodiskā prāta antinomija” (Trabant, 2011, 28) starp orientāciju uz valodu kā *pasaules skatījumu* (ko pamatā pārstāv kontinentālā filozofija) un valodu kā *zīmju sistēmu* (ko pamatā pārstāv analītiskā tradīcija) joprojām saglabā vispārināmas un racionalizējamas valodas ideju, pret kuru tomēr HHH teorijas (Č. Teilors) pārstāvji ir izvirzījuši aizvien jaunus argumentus, jo baidījušies no valodu – un līdz ar to no pasaules – unifikācijas un vienas valodas visiem totālā diktāta.

Un tomēr – M. Heidegera saistība ar HHH teoriju skatījumu uz valodu noteikti parādās viņa uzmanībā pret valodu kā pasaules skatījumu, pret valodu kā pasauli atdarošu, tomēr te redzams arī viņa atšķirīgais pieejas veids. M. Heidegers noteikti apšaubā perfektas vispārināmas valodas ideju, taču veidā, kā viņš mēģina parādīt šīs idejas izcelsmi noteiktā prāta un racionalitātes idejā, redzams tas, kas viņa domu par valodu izstata ārā no „zīmju sistēmu” vispārinājumu tradīcijas tikpat lielā mērā, cik arī ārā no „pasaules skatījumu” relatīvisma un sociālā konstrukcionisma pieejas.

9. No romantisma un J. J. fon Ikskila pie valodas

Skaidrs, ka HHH teorijas (valoda kā pasaules skatījums, valodas ekspresīvi konstitutīvais pamataspekts) savās modifikācijās ir arī pietiekami atšķirīgas, lai gan saglabā vienojošo orientāciju uz valodas ontoloģiju. V. fon Humbolta, J. G. Hāmaņa, J. G. Herdera un romantiķu

(Novālis (Novalis), Frīdriha Šlēgeļa (*Karl Wilhelm Friedrich (von) Schlegel*)) perspektīvas uz valodu nav identiskas, tomēr tajās spēcīgi izpaužas vēlme savienot cilvēka valodisko kreativitāti un valodas saikni ar realitāti. To uzsver arī Č. Teilors, kad savā valodas apcerē pievēršas romantismam.

Arī neatkarīgi no Č. Teilora akcentiem redzams, ka romantisms mēģina aiziet no pretstata starp valodas sociāli konvencionālu vai reālistiski reprezentatīvu (mimētisku) modeli valodas attiecībās pret realitāti. Valoda sagroza realitāti, taču dzejnieks ar valodu to atkal „atgroza atpakaļ”. Valoda kā patvaļīga rotaļa un valoda kā „bezgalīgi nopietna spēle”, kurā realitāte paveras un ir te, – tā ir Novālis „Monologa” galvenā tēma (Novalis, 2001, 426–427). To noteikti ir ietekmējis I. Kanta transcendentālā filozofija un Johana Gotlība Fihtes (*Johann Gottlieb Fichte*) Es un darbības filozofija, kurā realitāte pati šķiet pazūdam aiz cilvēka prāta un rīcības „uzmetumiem”. Šajā filozofijas situācijā romantiķi meklē atceļu pie realitātes: pat ja doma un cilvēka Es sagroza realitāti un pielāgo to sev, tad tieši savā tiešajā ne-dotībā realitāte parādās kā ne-tveramais, ne-kontrolējamais un kā tāds – kā radošuma īstais dzinulis. Tieši tad, kad prāts un artikulētā valoda piedzīvo neveiksmi realitātes priekšā un jākonstatē tās neizzināmība, tieši tad tā, t. i., realitāte, ir te pa īstam. Romantisma pētnieki kopš Manfrēda Franka (*Manfred Frank*) epohālajām jeb veselu gadsimtu iezīmējošām publikācijām par romantisma filozofiju ir pastiprināti pievērsušies šai būtiskajai romantisma perspektīvai, atsaucoties, piemēram, uz F. Šlēgeļa realitātes kā „Absolūtā neizzināmības trivialitāti”, t. i., uz (romantiķiem) pašsaprotamo šīs neizzināmības klātbūtni kā izejas punktu domai par realitāti (Struzek-Krähenbühl, 2009, 44). „Neizzināmība” te ir apzīmējums tam, kas nevis izslēdz jebkādas attiecības, bet tieši tās *izraisa*, paverot valodisku jaunradi un kreativitāti. Realitātes izteiksme kļūst par bezgalīgu ceļojumu.

M. Heidegera doma par valodu neapšaubāmi pārvietojas šajā HHH teoriju perspektīvā, un tomēr tai ir vēl otrs nozīmīgs impulss. 20. gadsimta 20. gadu vidū un beigās M. Heidegers visai intensīvi iepazīstas ar modernās bioloģijas attīstību. Viņš gan kritizē bioloģijas attīstību, norādot, ka tajā nav pienācīgi izstrādāts jēdziens *organisms*, tomēr norāda arī uz Karlu Ernstu fon Bēru (*Karl Ernst von Baer*),

Hansu Drīšu (*Hans Driesch*) un uz Jākobu Johanu fon Ikskilu (*Jakob Johann von Uexküll*) kā „domājošākajiem” 19. un 20. gadsimta biologiēm (Heidegger, 1983, 378, 379–385). Vairāk domājot par J. J. fon Ikskila dzīvas būtnes appasaules (*Umwelt*) jeb vides jēdzienu 20. gadsimta 20.–30. gadu mijā (Kessel, 2011, 194), M. Heidegers pamatīgāk izstrādā un papildina perspektīvu uz pasaules atvērtību, kas atrodama jau „Esamībā un laikā”: M. Heidegers paplašina valodas izpratnes robežas, neidentificējot valodu tikai ar artikulēto, ar predikatīvo. Pēc „Esamības un laika” M. Heidegers veic aizvien jaunus mēģinājumus šo pirmspredikatīvā dimensiju aprakstīt sīkāk un arī citādāk nekā 1927. gada traktātā.

M. Heidegers pats sev uzdod jautājumus, kuru gaismā „Esamības un laika” pirmspredikatīvais valodiskuma aspekts (valodiskums plašākā nozīmē) parādās kā vēl joprojām uzdots „virspusēji”. Kas te ir „pasaule”, par kuras valodisko „atvērtību” ir runa? Kā to tuvāk aprakstīt un interpretēt? Vai runa tā gadījumā ir par *cilvēka* „dvēseles” kustībā fiksēto kā izraudzīto, pamanīto (kā tas ir J. G. Herdera apcerējumā par valodas izcelšanos)? Tieši *te* M. Heidegers nonāk (arī) pie HHH teoriju robežām un pie neizjautātā (arī) tajās, saskatot (arī) tajās līdzšinējās Eiropas filozofijas noteicošās paradigmas elementus, kas tajā pastāv jau kopš Aristoteļa laikiem. J. J. fon Ikskila bioloģijas jēdzieniem šajā pārejā un kritikā ir sava veicinošā loma: tieši to interpretācijā, domājot par akmeni, augu, dzīvnieku un cilvēku (un jēdzienu *pasaule*, ko lietot to aprakstos), M. Heidegers nonāk pie nepieciešamības no jauna iedziļināties valodas un realitātes attiecību mīklā, kā arī vēlreiz pakavēties pie valodas un *antropoloģijas* saiknes, kas caurstrāvo jaunlaiku un modernās valodas teorijas. Šiem jautājumiem M. Heidegers pievēršas 20. gadsimta 30. gadu seminārā par J. G. Herdera apcerējumu par valodas izcelšanos (Heidegger, 1999).

M. Heidegers semināru sāk ar norādi uz samezgloto prāta un valodas izpratnes vēsturi. Semināra gaitā salīdzinoši skaidri iezīmējas tas, ka J. G. Herdera jēdziens *apdomīgums*, kam ir svarīga loma J. G. Herdera apcerējumā par valodas izcelšanos, M. Heidegera acīs ir norāde uz to, ka J. G. Herdera valodas izpratne paliek iesakņota un iestigusi eiropēiskajā prāta izpratnes vēsturē, ja „apdomīgumu”

izprot kā apzīmējumu saprātīgumam, prātīgumam, prātam. M. Heidegers piesaka mēģinājumu *jautājumu par valodu izvest no prāta vēstures*, pareizāk, „izraut” šo jautājumu no tās un tādējādi vairs nedefinēt cilvēku kā *animal rationale*, t. i., izvest arī *ārpus līdžšinējās antropoloģijas* ietvariem. Šis tālejošais mērķis un norādes uz to ir nolasāmas semināra piezīmēs, taču sastopamas arī citos tā laika M. Heidegera tekstos. J. G. Herders (šādā skatījumā) paliek prāta metafizikas un antropoloģijas tradīcijā, un tieši šī tradīcija nosaka to, kāpēc J. G. Herders apdomīgumu kā refleksiīvo prātu liek sākumā jautājumam par valodu. Jautājums par valodu sākas kā jautājums par cilvēku un tā apdomīgumu, t. i., saprātīgumu, prātu.

Apcerējumā par valodas izcelšanos J. G. Herders izsakās: „Katarām dzīvniekam ir aplis, kurā viņš no dzimšanas iederas, ieiet, visu dzīves laiku paliek un mirst” (Herder, 1960, 15). Šo dzīves apļa domu, kas nav ievirzīta kvantitatīvi vai objektveidīgi, M. Heidegers vēlas aplūkot tuvāk un parādīt, ka tā ir G. V. Leibnīca monadoloģijas pamatdoma (Heidegger, 1999, 11–12, 17–18, 161) un ka šeit J. G. Herders ir starpnieks starp G. V. Leibnīcu, Johanu Volfgangu Gēti (*Johann Wolfgang von Goethe*) un Frīdrihu Vilhelmu Jozefu Šellingu (*Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*) (Heidegger, 1999, 161), t. i., starpnieks starp jaunlaiku metafiziku un vācu filozofijas īpašo ceļu 18. un 19. gadsimta mijā. Tik tiešām, F. V. J. Šellings domu par dzīves loku jeb riņķi ir ietvēris savā lielajā dabas filozofijas uzmetumā (Bičevskis, 2014, 332). Arī M. Heidegers ir mēģinājis filozofiski raksturot dzīves loka domu. Ar šo jēdzienu viņš cieši saista jēdzienu *pasauļe* un definē dzīvnieku tā pārņemtībā ar dzīves lokā doto kā nabagu pasaulē, t. i., tādu, kam nabadzīga pasauļe – tādu, kas ir ietverts un *notverts* savā appasaulē, t. i., vidē (Heidegger, 1983, 273). Seminārā par J. G. Herdera apcerējumu M. Heidegers turpretī saka: „Visas šīs noteiksmes [dzīves loki, sfēras, apli, riņķi – R. B.] ir domātas, izejot no cilvēka apraksta. Mēs nezinām, un J. J. fon Ikskils to uzsver, daudz par dzīvnieku un viņa dzīves loku. J. G. Herders pieteica sfēras, riņķa domu drīzāk intuitīvi, jēdzieniski to maz ieskicējot” (Heidegger, 1999, 162). Ielūkojoties J. G. Herdera apcerējumā, tomēr redzam, ka dzīves sfēras, vides ideju viņš ir pieteicis diezgan diferencēti: J. G. Herders runā, piemēram, par plašu un šauru dzīvnieku dzīves loku: „Tik tiešām dīvaini ir tas, ka, jo

asākas ir dzīvnieka maņas un brīnišķīgāki viņu darinājumi, jo mazāks ir viņu dzīves loks [...]. [Un] pretēji: jo daudzveidīgākas ir dzīvnieka iespējas, jo izkļiedētāka tā uzmanība, kas pievērsta vairākiem priekšmetiem, jo nepastāvīgāks ir tā dzīvesveids, jo lielāka un daudzpusīgāka ir dzīves sfēra” (Herder, 1960, 16). Cilvēks nav piesaistīts šaurai sfērai, precīzāk, cilvēks ir nesaisīts, brīvs. Cilvēka sfēra ir viss. Cilvēks ir visplašākajā lokā, un tāpēc viņa spējas ir izkļiedētas, bet tieši tāpēc cilvēks ir brīvs, ir pirmais „dabas brīvlaistais”.

M. Heidegers tematizē šo skatījumu perspektīvā uz G. V. Leibnicu, I. Kantu un J. G. Herderu un vēlas parādīt, ka G. V. Leibnica monadoloģija, I. Kanta transcendentālfilozofija un J. G. Herdera dzīves loka ideja *ir savstarpēji cieši radniecīgas*: G. V. Leibnica monādes taču ir spoguļi, kas katrs no savas perspektīvas (sava loka) ir atvērti universam, un I. Kanta transcendentālfilozofija tematizē loku, kurā dotais top par fenomenu cilvēka apziņai. G. V. Leibnics ir tilts, kas savieno 18./19. gs. filozofiju ar iepriekšējo tradīciju (Pross, 1989, 136). J. G. Herders šeit pārvietojas jaunlaiku metafizikas un transcendentālfilozofijas ietvaros, kuros tam, kas ir, jābūt dotam caur kaut ko, kaut kā medijā, un – kas ir pavisam izšķiroši – šis „kaut kas” (loks, monāžu perspektīvas, iespējamās pieredzes lauks – pieredzes iespējamības nosacījumi) *nosaka to, kā esošais šajā medijā parādās*. Tieši šos esošā parādīšanās nosacījumus M. Heidegers vēlas problematizēt. Tātad – viņš labi redz pirmspredikatīvā valodiskumu, par kuru runā jau J. G. Herders. Tomēr M. Heidegers *tieši šajā laukā vēlas aiziet no tā antropoloģiskā risinājuma*, kuru skatījumā uz valodu piedāvā J. G. Herders.

Secinājumi

Tādējādi top skaidrs, ka M. Flačera un Č. Teilora tēzes par M. Heidegera saistību ar J. G. Herdera (un plašāk – HHH) valodas teorijām ir pareizas *un tomēr tām jāpievieno nozīmīgs korektīvs*: M. Heidegers iet kādu ceļa posmu jautājumā par valodu kopā ar J. G. Herderu (un HHH teoriju) un tomēr pūlas atrast veidu, kā aiziet no valodas kā noteiktas, Eiropas filozofijas gaitā noturīgas antropoloģiskas konstantes izpratnes. To viņš dara, seminārā par J. G. Herdera

„Apcerējumu par valodas izcelšanos” problematizējot visu līdzšinējo Rietumu filozofijas valodas paradigmu, kuras pamatā ir noteikts skatījums uz prātu un cilvēku. *Valodas izpratni nosaka cilvēka kā ar prātu apveltītas būtnes paradigma*. Arī J. G. Herders un HHH valodas teorijas, M. Heidegera skatījumā, paliek atkarīgas no šīs aptverošās valodas domas paradigmas, lai gan sasniegušas plašāku un sākotnējāku valodas izpratni par HLK teorijām (runājot Č. Teilora jēdzienos).

Tas nenozīmē, ka M. Heidegers vēlētos atgriezties pie valodas kā (tikai) komunikācijas/informācijas līdzekļa vai valodas kā realitātes attēlojuma. M. Heidegers cenšas izstrādāt pavisam atšķirīgu pieeju valodai, kas gan kādu ceļa posmu iet kopā ar HHH teorijām, tomēr izšķirošā šo teoriju punktā – valodas ontoloģijas kodolā – vēlas radikāli aiziet arī no tām tā, ka kritizē šo teoriju atkarību no noteikta veida antropoloģijas. M. Heidegers saskata to, ka arī modernajās valodas teorijās netiek apšaubīti ļoti ilgas tradīcijas pieņēmumi. *Nav iespējama jauna valodas izpratne bez jaunas antropoloģijas*. Šādu antropoloģiju viņš vēlas iezīmēt, no jauna uzdotot jautājumu par esamību. Šī skatījuma uz cilvēku aprises meklējamas viņa vēlīnajos tekstos, kuriem (par spīti kādreizējai lielajai interesei par to pētniecībā) noteikti vēl jāvelta daudzi jauni pētījumi.

Literatūra

- Aristoteles. (1974). *Kategorien. Lehre vom Satz*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Bičevskis, R. (2014). Filozofija, vērojums, daba: fenomenu valoda. Dabas filozofijas skice ar pastāvīgu atsauci uz Bēmi, Hāmani, Šellingu un Heidegeru. In R. Bičevskis (red.), *Ziemeļu mags. Johans Georgs Hāmanis*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 307–346.
- Bičevskis, R. (2018). „Wunder von ferne oder traum/Bracht ich an meines landes saum”. Heideggers Beziehungen zu Riga und seine Herder-Auslegung im Seminar des Sommersemesters 1939 „Zur Wesung des Wortes”. *Language and Thinking in a Post-Metaphysical Age: Plato, Aristotle, Husserl, and the Unthought Question of Ethics and Politics*. (Heidegger Studies / Heidegger Studien / Etudes Heideggeriennes, 34.) Berlin: Duncker & Humblot, 17–41.

- Dante, A. (2007). *De vulgari eloquentia: mit der italienischen Übersetzung von Gian Giorgio Trissino (1529)*. (Deutsche Übersetzung von M. Frings, & J. Kramer.) Stuttgart: ibidem-Verlag.
- Eco, U. (1993). *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Roma-Bari: Laterza.
- Flatscher, M. (2011). *Logos und Lethe. Zur phänomenologischen Sprachauffassung im Spätwerk von Heidegger und Wittgenstein*. Freiburg, München: Karl Alber Verlag.
- Flatscher, M. (2020). Die hermeneutische Wende zur Sprache. Johann Gottfried Herders „Abhandlung über den Ursprung der Sprache“ als Subtext von Martin Heideggers „Sein und Zeit“. In C. Pasqualin, & M. A. Sforza (Hg.), *Das Vorprädikative. Perspektiven im Ausgang von Heidegger*. Freiburg, München: Herder-Verlag, 95–120.
- Heidegger, M. (1983). *Gesamtausgabe* (Bd. 29/30; F.-W. von Herrmann, Hrsg.). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (1993). *Sein und Zeit* (17. Aufl.). Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, M. (1999). *Gesamtausgabe* (Bd. 85; I. Schüßler, Hrsg.). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heraklīts – *Pirmsokrātisko domātāju darbu fragmenti*. (1994). (Tulk. M. Vecvagars, & I. Ķemere.) Rīga: Vaga.
- Herder, J. G. (1778). *Vom Erkennen und Empfinden der menschlichen Seele*. Riga: Johann Friedrich Hartknoch.
- Herder, J. G. (1960). Abhandlung über den Ursprung der Sprache. *Johann Gottfried Herder's Sprachphilosophie. Ausgewählte Schriften*. Hamburg: Meiner.
- Humboldt, W. von (1905). *Gesammelte Schriften* (Bd. IV; A. Leitzmann u. a., Hrsg.). Berlin: B. Behr.
- Kessel, T. (2011). *Phänomenologie des Lebendigen. Heideggers Kritik an den Leitbegriffen der neuzeitlichen Biologie*. Freiburg, München: Karl Alber.
- Novalis. (2011). *Werke* (4. ed.). München: Beck.
- Pross, W. (1989). *Johann Gottfried Herder, Über den Ursprung der Sprache. Text, Materialien, Kommentar*. München, Wien: Carl Hanser.
- Taylor, C. (1975). *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Taylor, C. (2007). *A Secular Age*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
- Taylor, C. (2016). *The Language Animal. The Full Shape of Human Linguistic Capacity*. Harvard: Belknap Press.

-
- Taylor, C. (2017). *Das sprachbegabte Tier. Grundzüge des menschlichen Sprachvermögens*. Berlin: Suhrkamp.
- Tomasello, M. (2009). *Die Ursprünge der menschlichen Kommunikation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Trabant, J. (2011). Sprache: Weltansicht oder Zeichen? In S. Schulte (Hrsg.), *Ohne Wort keine Vernunft – keine Welt. Bestimmt Sprache Denken? Schriftsteller und Wissenschaftler im Wortwechsel mit Johann Georg Hamann*. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann, 15–32.
- Streubel, T. (2015). Der Ursprung der Sprache. Überlegungen zu Herders und Tomasellos Sprachursprungstheorien. In T. Borsche (Hrsg.), *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie*, 40(1), 100–133.
- Struzek-Krähenbühl, F. (2009). *Oszillation und Kristallisation. Theorie der Sprache bei Novalis*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh.

Diāna LAIVENIECE

VĀRDA DOŠANA UN ŅEMŠANA KĀ RUNAS AKTS

Word Giving and Word Taking as a Speech Act

Abstract

The subject of this study is phraseological units formed by a noun together with the verbs *give*, *take* (*back*), *keep*, *break* and their synonyms. The aim is to study these phraseological units in language materials (in part of a sentence, a sentence, or a wider text fragment) and to describe it based on Austin's theory of speech acts. For this purpose, language material from publicists, colloquial speech, and fiction is selected; the material includes word combinations such as *give the floor*; *take the floor*; *keep one's word*; *take back [my] words*; *break one's word*, etc.

The theory of speech acts is based on the separation of expressions in constitutive speech acts and performative speech works. Constatative utterances follow the formula "[this and that] is [so and so]" – they are statements that can be both true and false. On the other hand, performative utterances not only say something but are also performed at the moment of the action; for example, *I give the floor to the President*, or *I break my word of honor*. They can be felicitous or infelicitous.

Various examples of linguistic material include both constative utterances and performative utterances. These show that expressions that include phraseology like *give the floor*, *take the floor*, etc., correspond to Austin's classification, which distinguishes five groups of expressions. The examples in this paper relate to four of them:

- *exercitives* – the giving of a decision in favor of or against a certain course of action, or the advocacy of it;
- *commissives* – they are typified by promising or otherwise undertaking; they commit you to do something;
- *behabitives* – they are a very miscellaneous group and have to do with attitudes and social behaviour;
- *expositives* – they are difficult to define; they make plain how our utterances fit into the course of an argument or conversation, how are using words, or, in general, are expository.

Phraseologies consisting of word groups such as *give the floor*; *take the floor*; *keep one's word*; *take back [my] words*; *break one's word*, etc. and their use in colloquial speech (Internet commentary), journalism, and fiction confirm that they are everyday linguistic activities that can be classified according to the speaker's communicative intention with certain (conventional) force.

Keywords: *speech act theory, phraseological unit, utterance, illocutionary force, speech, action*

Ievads

Vārda ņemšana un došana, arī vārda turēšana un laušana – tik ierasti vārdu savienojumi, frazeoloģismi, kurus ikdienā cilvēki lieto, pat īpaši neiedziļinoties katra atsevišķa vārda saturā, bet vairāk domājot par to kopējo nozīmi – nosaukt kādu, pieteikt runātāju, kaut ko apsolīt vai atteikties no iepriekš sacītā u. tml. „Cilvēkam piemīt spēja būvēt valodas, kas ļauj izteikt jebkuru jēgu, pat nenojaušot, ko un kā nozīmē katrs vārds. – Tāpat kā cilvēki runā, nezinot, kā tiek izrunātas atsevišķas skaņas” (Vitgenšteins, 2006, 41). Uz šo izteikumu ir balstāma visu frazeoloģismu, idiomu un pārnestā nozīmē lietotu izteikumu satura izpratne. Tas sasauca ar citu postulātu, kas izteikts saistībā ar runas aktu teoriju: „Nejautājiet, ko tas nozīmē, jautājiet, kā to lieto” (Vējš, 2005, 143).

Runas aktu teorijas¹ autors Džons Langšovs Ostins (*John Langshaw Austin*) primāri nošķir divus izteikumu veidus: konstatīvi izteikumi jeb konstatīvi un performatīvi izteikumi jeb performatīvi², tādējādi izvirzot ideju, ka ar vienu daļu no visiem izteikumiem mēs ne tikai kaut ko pasakām, bet vienlaikus arī izdarām (Ostins, 2011, 25) – pārveidojam esamību, iespaidojam notikumu virzību, izraisām cilvēku rīcību (Vējš, 1981, 45). Proti, vārdu (izteikuma jeb runas akta) izteikšana ir darbība, turklāt ne tikai verbāla un fizioloģiska – pats vārdu izteikšanas process –, bet sociāla – tāda, kas kaut ko šajā

¹ Dž. L. Ostina grāmatas tulkojuma recenzents Jānis Taurens iesaka latviešu valodā lietot terminu *runas darbības teorija* (Taurens, 2012).

² Dž. L. Ostins respektīvi tulkotājs Jānis Nameisis Vējš nelieto terminu *izteikums*, bet gan *sacījums* (angl. *utterance*). Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā *utterance* tulkots kā *izteikums* (VPSV, 173), tāpēc šajā rakstā, izņemot citējumus, atstāts latviešu valodnieciskās literatūras lasītājam pierastākais termins.

pasaulē maina (lielākoties gan tas nav jāsaprot globālā mērogā). Tātad „1) performatīvie sacījumi kaut ko izdara, nevis tikai kaut ko pasaka, un 2) performatīvie sacījumi ir veiksmīgi vai neveiksmīgi, nevis patiesi vai aplami” (Ostins, 2011, 223). Ar *veiksmīgs* vai *neveiksmīgs* tiek saprasts performatīvs runas akts attiecībā pret runas darbības rezultātu – tas ir vai nu pozitīvs (runātājs ar savu izteikumu mērķi sasniedz), vai negatīvs (ar konkrēto izteikumu runātājs mērķi nesasniedz). Savukārt konstatīvie akti var būt patiesi vai aplami – runātājs, kaut ko apgalvojot, var būt patiesš, bet var arī melot vai vienkārši kļūdīties.

Šī pētījuma priekšmets ir frazeoloģiski vārdu savienojumi, ko veido nomens *vārds* kopā ar verbiem *dot*, *ņemt* (atpakaļ), *turēt*, *lauzt*. Mērķis ir izpētīt minēto frazeoloģismu lietojumu valodā (teikuma daļā, teikumā vai plašākā teksta fragmentā) un raksturot to saskaņā ar runas aktu teorijas nostādnēm. Pētīt vārda došanu un ņemšanu kā runas aktus nozīmē veikt metapētījumu – valoda tiek izmantota, lai aprakstītu to, ko ar valodu (šajā gadījumā – ar konkrētu izteikumu) var izteikt un saprast.

Šim nolūkam ir ekscerpēts publicistikas, sarunvalodas, daiļliteratūras valodas materiāls (347 vienības) galvenokārt no elektroniski pieejamiem resursiem latviešu valodā, tostarp no *Latviešu valodas teksta un runas korpusa* (korpuss.lv). Meklēšanas un atlasē kritērijs: valodas materiālā ir ietverti vārdu savienojumi, kā *dodu (goda) vārdu*, (*ir*) *dots vārds*, *ņem vārdu*, *ņemu (savus) vārdus atpakaļ* u. c. Lai arī daiļliteratūra ir ficija, tāpat kā tajā attēlotā sarunvaloda, tā ir būtisks avots pragmatikas aspektā, jo parāda ikdienas runas atspoguļojumu. Tas var būt veiksmīgs vai mazāk veiksmīgs, taču pamatos tas balstīs uz reāli dzirdētu/noklausītu sarunvalodu.

1. Ieskats runas aktu teorijā

Pēdējos divdesmit gados latviešu valodā izdotajā valodnieciskajā literatūrā (Druviete, 2003, 148–149; Plaude, 2004, 27–33; Fāters, 2010, 181–193; Baltiņš & Druviete, 2017, 41–44) runas aktu teorija lielākoties skatīta kā viena no pragmatikas teorijām, lai gan faktiski ir pieskaitāma pie valodas filozofijas. Taču šeit nav pretrunu – abi virzieni ir attīstījušies paralēli, un par Dž. L. Ostina priekšgājējiem

nemainās – lietus nepārstāj līt, runātājs ir tikai izteicis noteiktu apgalvojumu. Dž. L. Ostins to skaidro sīkāk: „Ar to, ka es pasacīju, ka ārā līst lietus, es nedz piedāvāju slēgt derības, nedz uz kaut ko pastāvēju, nedz par kaut ko brīdināju – tikai apgalvoju to, kas bija fakts” (Ostins, 2011, 225). Analizējot konstatīvos aktus, uzmanība tiek pievērsta tikai lokutīvajiem aspektiem un atbilstībai faktiem. Savukārt performatīvi ir tādi izteikumi, ar kuriem runātājs kaut ko maina pasaulē vai pārveido to³, veicot noteiktu darbību. Piemēram, „Es solos vairs tā nedarīt” nav fakta konstatācija (atšķirībā, piemēram, no izteikuma „Viņš solījās, ka vairs tā nedarīšot”), bet gan konkrēta darbība – kādam dots solījums neatkārtot iepriekšējo darbību vai uzvedību. Analizējot performatīvus, iespējami liela uzmanība ir pievēršama ilokutīvajam spēkam, norobežojoties no atbilstības faktiem.

Performatīvajiem runas aktiem to eksplīcītajā formā ir raksturīgas vairākas pazīmes:

- „es” (darbības veicēja) forma – vienskaitļa pirmā persona darāmās kārtas īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē;
- performatīvi verbi, kas skaidri norāda jeb *eksplīcē* darbību, kādu runātājs izdara ar konkrēto izteikumu;
- performatīvajiem izteikumiem var pievienot formulu „ar šo”⁴, piemēram, „Ar šo es jūs pasludinu par vīru un sievu”.

Šis dalījums konstatīvos un performatīvos runas aktos, kā arī skatījums uz valodu kā darbību ir ļāvis būtiski mainīt uzskatus par to, kā valoda pētāma: ne vien kā zīmju sistēma, proti, vārdi, to nozīme un saturs teikumā (sintaktiski semantiskā jēga), bet arī kā darbība – ko runātājs ar izvēlētajiem vārdiem un to sakārtojumu teikumā vēlas sasniegt un vai tas konkrētajā situācijā izdodas (pragmatiskais nolūks un pragmatiskā jēga). Kā uzskata Jānis Taurens, „tā ir gan pievēršanās ikdienas valodai un tās lietojumam, gan ārpusvalodisko faktoru iekļaušana valodas teorijā (šeit arī abu domātāju [Vitgenšteina un Ostina – D. L.] kopīgā atšķirība no klasiskās semantikas, kur valoda tiek

³ Iespējams, ka apzīmējums „izteikums kaut ko maina pasaulē” šķiet ļoti pretenzioss apgalvojums, tāpēc būtiska ir piebilde: kaut gan lielākoties ļoti nedaudz [maina] (Fäters, 2010, 181).

⁴ Dž. L. Ostins gan atzīst, ka „formula „ar šo” ir noderīga alternatīva, tomēr ikdienišķai lietošanai tā ir pārāk oficiāla” (Ostins, 2011, 113).

skafīta kā noslēgta sistēma un semantika ir stingri nodalīta no pragmatikas” (Taurens, 2012).

Runas aktu nošķirums konstatīvajos un performatīvajos izteikumos ir būtisks lingvistiskā materiāla analīzei, lai gan Dž. L. Ostins savu prātojumu beigu daļā pats sāk apšaubīt šo dalījumu. Izteikumus dažādi pārveidojot, piešķirot tiem eksplīcitāti⁵, pētnieks secina, ka ne visos gadījumos nošķirums ir drošs. J. N. Vējš uzskata, ka „performatīvo un konstatīvo sacījumu nodalīšanas galējais mērķis ir bijis demonstrēt šādas nodalīšanas problemātiskumu, tādējādi gūstot iespēju parādīt, ka visa valoda – ne tikai performatīvie sacījumi vieni paši – arī tas, ko līdz šim uzskatīja par faktuāliem apgalvojumiem – cieš no vienādām „nelaimēm”⁶” (Vējš, 2005, 159).

2. Vārda došana

Pirmajā skatījumā visi izteikumi ar *dot vārdu*, *ņemt vārdu*, *lauzt vārdu* utt. uzlūkojami par performatīviem runas aktiem, uz ko primāri norāda *darīšana ar vārdu*⁷. Taču ekscerpētais piemēru materiāls liecina, ka ne visos gadījumos iespējams runāt par valodu kā darbību.

Frazeoloģismu *dot vārdu* latviešu valodā lieto un saprot vismaz trīs nozīmēs:

- 1) nosaukt kādu vai kaut ko īpašā vārdā,
- 2) uzaicināt kādu runāt,
- 3) dot solījumu.

Nosaukt kādu īpašā vārdā nozīmē dot vārdu bērnam, dzīvniekam, vietai, priekšmetam, piemēram, kuģim, vai parādībai, piemēram, vētrai. Šādi izteikumi ir kvalificējami kā performatīvi, ja tie tiek izteikti ceremonijas laikā, piemēram, baznīcā vai atrodoties blakus kuģim

⁵ Piemēram, 1) pirmējs sacījums: „Es tur būšu”; 2) eksplīcējošs performatīvs: „Ap-solu, ka es tur būšu” (Ostins, 2011, 123).

⁶ Ar vārdu *nelaime* J. N. Vējš apzīmē Ostina raksturotās performatīvo izteikumu neveiksmīguma formas, kad tādu vai citādu iemeslu dēļ izteikums, kuram būtu bijusi jāveic noteikta darbība, to neveic. Iemesli var būt gan lingvistiski (piemēram, tiek pateikts nepareizais vārds), gan ekstralingvistiski (netiek ievērota procedūra) – vairāk par to J. N. Vējš (2005, 156–157).

⁷ „Darīšana ar vārdiem” ir J. N. Vēja tulkotāja pēcvārda nosaukums Dž. Ostina darbam (Vējš, 2011, 301).

u. tml., veicot vēl noteiktas, tieši šim rituālam paredzētas darbības. Turklāt šādu vārda došanu var veikt tikai persona, kura ir pilnvarota to darīt, nevis kurš katrs. Daži piemēri⁸:

(1) *Vārdu došana ir atbildīgs solis katra cilvēka mūžā. [...] Ar kuģiem ir tieši tāpat – vārds tiek dots, lai to atcerētos, vai, lai kādu pagodinātu* (navy.lv, 2021);

(2) *Lielbritānijas prinča Harija un viņa sievas Meganas Mārklas dēlam dots vārds Ārcijs Harisons Mauntbatens-Vindzors ..* (lsm.lv, 08.05.2019.);

(3) *Vecāki saviem bērniem bieži dod sabiedrībā zināmu cilvēku vārdus, ja agrāk tie bija prezidentu vārdi, tad šobrīd bērniem tiek dots vārds par godu popkultūras pārstāvjiem* (Prātadarbnīca, 27.02.2016.);

(4) *„Mīļā Māra, šī vieta ir bez vārda! Svētī to un dod tai savu vārdu!” Māra izkāpa no ratiem, nostājās pašā kalna galā un sacīja „lai svētīta zeme, kas atrodas pašā kalna galā! Dodu tai vārdu Māriņkalns!” No tā laika radies nosaukums Māriņkalns* (Veclaicene, Māriņkalna apkārtnē, 2021);

(5) *Klaipēdas sašķidrinātās gāzes termināļa jaunajam kuģim, kas funkcionēs kā peldoša gāzes glabātava, dots vārds “Independence” (“Neatkarība”) [...]* (lsm.lv, 03.05.2013.);

(6) *Vārda došana kuģim ir ļoti svarīgs brīdis, tāpēc ceremonijā tika ievērotas senas jūrnieku tradīcijas* (Cēsu Vēstis, 01.12.2011.).

Iedziļinoties piemēros, redzams, ka tikai (4) piemēra otrajā gadījumā iespējams konstatēt performatīvu runas aktu – Māra, stāvot kalna galā, saka: [es] *dodu tai vārdu Māriņkalns*, tādējādi nosaucot vietu vārdā, kas to nošķir no citām līdzīgām vietām. Tiek veikta darbība – nosaukšana vārdā, un šis vārds ir arī zināms, jo tiek izteikts: Māriņkalns. Izteikuma ilokuīvais spēks ir nosaukt vietu konkrētā vārdā.

Performatīvs akts ir arī (4) piemēra pirmais gadījums: *Svētī to un dod tai savu vārdu!*, kas eksplicītā formā būtu: [es *lūdzu/rosinu/*

⁸ Pasvītrotumi piemēros mani – D. L. Visos piemēros saglabāta oriģināla rakstība, interpunkcija un tehniskās zīmes, piemēram, pēdiņu forma un novietojums, atstarpes, lielie/mazie sākumburti u. tml.

iesaku/pavēlu u. tml.] *svētīt to un dot tai savu vārdu*. Tiek veikta valodiska darbība – pavēles došana, kuras ilokutīvais spēks ir panākt, lai vietai tiktu dots vārds.

Gan nosaukšana vārdā, gan pavēlēšana pēc Dž. L. Ostina runas aktu klasifikācijas⁹ ilokūcijas līmenī ir eksercitīvi akti: „Eksercitīvi saistīti ar varas, tiesību vai ietekmes izmantošanu. [...] Izsacīt eksercitīvu ir pasludināt lēmumu, kas iedibina, atbalsta vai aizstāv kādu rīcību vai arī vērsas pret to” (Ostins, 2011, 253, 259).

Savukārt pārējos piecos gadījumos nevar runāt par performatīviem izteikumiem, jo 1) tie neizskan ceremonijas brīdī, 2) nav darbības darītāja, kas vienlaikus ir izteikuma autors, 3) performatīvais verbs netiek lietots vienskaitļa (vai daudzskaitļa, kas arī būtu pieļaujams atsevišķos ceremonijas gadījumos, piemēram, runājot institūcijas vārdā) 1. personā darāmās kārtas īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē. Četros gadījumos ir skaidra fakta konstatācija, izmantojot ciešamo kārtu (tātad primāri nav zināms darītājs), – (1) *vārds tiek dots* (tālāk izteikts pamatojums, kāpēc), (2) *dots vārds Ārčijs* (ir zināms pats vārds, bet nav zināms, kas vārdu devis), (3) *tiek dots vārds* (norādīta vārda izvēles motivācija), (5) *dots vārds „Independence”* (ir zināms pats vārds, bet nav zināms, kas vārdu devis).

Fakta konstatācija ir arī apgalvojumos (3) piemērā – *bērniem bieži dod sabiedrībā zināmu cilvēku vārdus*, kur izmantots verbs 3. personā darāmās kārtas īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē. Šos izteikumus, protams, var pārvērst performatīvos, pievienojot eksplicītu performatīvo verbu, piemēram, [*es apgalvoju/pieņemu/daru zināmu/apstiprinu* u. tml.], *ka bērniem bieži dod sabiedrībā zināmu cilvēku vārdus*, tādā gadījumā veicot valodisku darbību – viedokļa izteikšanu, kas pēc Dž. L. Ostina runas aktu klasifikācijas ir ekspozitīvs akts: „Ekspozitīvos sacījumus lieto ekspozitīvajos aktos, kas saistīti ar viedokļa izklāstīšanu, strīdēšanos, kā arī dažādu vārdlietojumu un orāžu paskaidrošanu” (Ostins, 2011, 267). Taču šajā pētījumā tiks respektēts savāktais valodas materiāls, to nepārveidojot un tādējādi

⁹ Oriģinālā Dž. L. Ostins runā par „vispārīgām sacījumu klasēm” (angļu val. *very general classes*) (Ostins, 2011, 251), nošķirot piecas grupas, bet atrunājoties, ka „nekas no tā, ko lieku priekšā, ne mazākajā mērā nav jāsaprot kā negrozāms un galīgs” (Ostins, 2011, 253).

nespekulējot ar domu, ka katru konstatīvu runas aktu teorētiski var pārvērst performatīvā runas aktā, nojaucot šī visnotaļ skaidrā nošķiruma robežas.

Otrajā nozīmē lietotais frazeoloģisms *dot vārdu* ‘atļaut, dot tiesības uzstāties, izteikties’ (Latviešu literārās valodas vārdnīca [LLVV] 8, 1996, 303) savāktajā valodas materiālā lielākoties kvalificējams kā performatīvs runas akts. Piemēri:

(7) *Pēc šīs parlamenta delegācijas lūguma dodu vārdu Zviedrijas parlamenta loceklei Ingūnai Sēberlingai* (LR Augstākās Padomes sēdes stenogramma, 29.01.1991.);

(8) [A]: *Iesākumā dodu vārdu pašvaldības pārstāvei* [..]

[B]: [..] *Paldies par vārdu!* (Mārupes novada sabiedriskās apspriešanas sanāksmes protokols, 31.03.2021.);

(9) *Ja mūsu debātes risināsies raiti, tad to beigās līdz ar mūsu darba kārtību plkst. 17.00 mums būs iespēja dot vārdu Padomes priekšsēdētājam* [..] (Eiropas parlamenta debāšu stenogramma, 23.11.2010.);

(10) *Atļaujiet īsu ievadu, pirms es dodu vārdu viņiem pašiem* (Eiropadome, 30.08.2014.);

(11) *Tagad vārdu dodu Lapsai,*

Kura aizstāv Kranča lietu (Rainis „Suns un kaķis”, 5. cēl., <http://www.korpuss.lv/klasika/Senie/Rainis/Sunsun/5celiens.htm>).

Pavisam neapšaubāmi performatīvi izteikumi ir (7), (8) un (11) piemērs *dodu vārdu*, kas ir valodiska darbība – vārda došana jeb uzaicinājums izteikties. Turklāt (8) piemērā ir redzama arī atbildes reakcija – pieklājības frāze *paldies par vārdu!*, kas gan latviešu valodā ir visai netipiska. Šos izteikumus ir grūti klasificēt pēc Dž. L. Ostina dalījuma. Šķiet, piemērotākais apzīmējums varētu būt ceturrtā grupa – behabitīvi¹⁰, tie ir izteikumi, kas saistīti ar attieksmi un sabiedrisko izturēšanos (Ostins, 2011, 253).

¹⁰ Dž. L. Ostins pats atzina, ka šis vārds izklausās briesmīgi (angļu val. *a shocker this*) (Ostins, 2011, 250–251). Pret ilokutīvo spēku klašu nosaukumiem iebilst arī Jānis Taurens (2012), taču latviešu valodas tulkojumā (Ostins, 2011) atstāti šie nosaukumi.

Citādāk ir ar (9) un (10) piemēru, jo vārda došana – aicinājums kādu izteikties – nenotiek. Šeit tiek runāts par iespējamību ar nosacījumu (*ja notiks tā un tā, tad...*) un turpmākiem plāniem (*vispirms es, tad citi*). Abos gadījumos ir nojaušama valodiska darbība – nodoma paziņošana, kura īstenošanās (10) piemērā ir ticamāka, drošāka, bet (9) piemērā – mazāk droša. Izteikumu ilokutīvais spēks ir darīt zināmu, lai gan (9) piemērā vienlaikus tiek izteikta arī pretenzija uz atļaujas (runāt) saņemšanu. Pēc Dž. L. Ostina dalījuma šie izteikumi kvalificējami kā komisīvi: „Komisīvu pamatjēga ir sacītājam uzlikt saistības noteiktā veidā rīkoties. [...] komisīvu tipiski piemēri ir apsolīšana vai citāda apņemšanās; tie mums *uzliek saistības* kaut ko izdarīt” (Ostins, 2011, 261, 253).

Trešajā grupā apvienojami valodas piemēri, kuros frazeoloģisms *dot vārdu* lietots ar nozīmi ‘solīt, apsolīt’. Uz šīs apņemšanās ticamību bieži norāda arī apzīmētāja pievienošana – *dot goda vārdu*. Šiem solījumiem piemīt cits spēks, jo goda vārda došana ir saistīta ar spēcīgu personības vērtējuma aspektu – cilvēks, kas dod savu (goda) vārdu, kuram var uzticēties, ka viņš to turēs un nelauzīs. Daži piemēri analīzei:

(12) *Dodu savu goda vārdu: pēc sešām dienām no viņu kohortām tikai atmiņa būs palikusi pāri...* (Andrejs Upīts „Spartaks”, 2. cēl., 1958);

(13) *Dodu drauga godavārdu*
Tu aiziesi daudz citādāks nekā atnāci [...] (Inta Baltgalve, literatūra.lv, b. d.);

(14) [A]: *Tikai un vienīgi pa dienu, ja dod vārdu, ka neapmaldīsimies :)*

[B]: *Dodu savu GodaVārdu, jo māku noteikt debesu pusēs :) Vai nāksi man līdzi?* (iepazisanas.oho.lv, b. d.);

(15) [Raimonds Graube]: „*Es neatbildēšu ne ar “jā”, ne “nē”, bet ne tāpēc, ka es izvairos, bet tāpēc, ka, un es dodu savu virsnieka godavārdu, man šādu tiešu plānu nav*” (LETA, 30.10.2016.);

(16) *Pavisam godīgi, dodu TIO goda vārdu!:) BEZMAKSAS SALDĒJUMS tev tiks nogādāts, man vajag adresi un tavu vārdu uzvārdu!:)* (Twitter, 03.06.2009., tvīts);

(17) [Inese Galante]: „*Ja es dodu savu vārdu, es to turu, parakstos ar asinīm. Un uzskatu, ka katram ir jāatbild par saviem vārdiem*” (Neatkarīgā Rīta Avīze, 05.08.2019.).

Lielākajā daļā gadījumu solījuma došana, kas izteikta ar frāzi *dodu (X) vārdu*, ir performatīvi izteikumi, kuru drošticamību vēl apliecina apzīmētāji – (13) *drauga godavārdu*, (14) otrs gadījums *savu GodaVārdu*, (15) *savu virsnieka godavārdu*, (16) *TIO goda vārdu*. Tie neapšaubāmi ir komisīvi akti, kuru ilokutīvais spēks ir apņemšanās par kaut ko. Protams, var tālāk analizēt šīs apņemšanās nozīmi – vai ir atšķirība nozīmības, svarīguma ziņā, dodot *savu* goda vārdu un, piemēram, *virsnieka* goda vārdu. Kam ir lielāks svars – personai vai amatam?

Solīšanas ilokutīvā akta analīzei ir pievērsies arī Dž. R. Serls, prātodams par solījuma nošķiršanu no draudiem un brīdinājuma (Serls, 2003, 157–162), kas šajā pētījumā nav aktuāli, jo ar izteikumu *es dodu savu vārdu* tiešā veidā tiek dots tikai solījums, kaut gan, piemēram, izteikums *es dodu savu vārdu, ka tevi piekaušu, ja tu vēlreiz tā izdarīsi*, varētu tikt uztverts kā draudi, kas izriet no vārdu *es tevi piekaušu* tiešās nozīmes. Pirmajā brīdī šķiet, ka ne visos piemēros īstenojas arī Dž. R. Serla postulētā solījuma pazīme: „Solīšanas aktam jābūt vērstam uz nākotni, un šis akts nevar attiekties uz pagātņi” (Serls, 2003, 159). Vērstība uz nākotni ir skaidri nolasāma (12), (13), (14) un (16) piemērā, kur solījuma saturs ir izteikts vienkāršās vai saliktās nākotnes formā. Savukārt (15) piemērā solījums tiek dots par konkrēto brīdi, kad izteikums tiek producēts, – *es dodu savu virsnieka godavārdu, man šādu tiešu plānu* [pašreiz] *nav*. Šis izteikums vairāk pielīdzināms nevis solījumam, bet iespraudumam *goda vārds!*, „ko saka, apgalvojot, ka teiktais tiešām atbilst patiesībai” (Vardnica.lv). Daži piemēri no daiļliteratūras, kuros attēlota sarunvaloda: *Ir gan sodība, goda vārds!* (Regīna Ezera „Cilvēkam vajag suni”, <https://www.letonika.lv/literatura/default.aspx?&q=goda%20vārds>); *Viņa pati man acīs pateica, goda vārds, ka tu viņai esot viss, bet es – nulle* (Gunārs Priede „Centrifūga”, <https://www.letonika.lv/literatura/default.aspx?q=goda%20vārds&s=15>). Iespraudumu *goda vārds!* ar tādu nozīmi kā tikko minētajos piemēros var pielīdzināt liekvārdībai, jo tajā brīdī runātājs nedomā par solījuma došanu, ko

apliecina ar savu goda vārdu, bet gan vairāk par sarunas partnera ietekmēšanu, lai viņu pārliecinātu.

Atšķirīgs ir (17) piemērs, kas izteikts ar nosacījumu *ja es dodu savu vārdu*, bet apņemšanās ir par ko citu – par vārda turēšanu.

3. Vārda turēšana

Frazeoloģisms *turēt vārdu* nozīmē ‘darīt, rīkoties tā, kā solīts’ (LLVV 8, 1996, 302). Tā ir pašapņemšanās atšķirībā no līdzīgas idiomas *turēt pie vārda* ‘sekot, lai kāds izpilda solījumu’ (LLVV 8, 1996, 302), kur darbības veicējs nav solījuma izteikuma autors. Piemēri:

(18) *Tādēļ Briselei tagad ir svarīgi parādīt Baltajam namam, ka Eiropa prot turēt savu vārdu* (lsm.lv, 03.05.2019.);

(19) *“Par manu tālāko sadarbību ar VAK “Latvija” varēsim runāt tikai septembrī, kad būs redzams, vai kultūras ministre ir turējusi savu doto vārdu.” teica diriģents Sirmais* (delfi.lv, 08.06.2005.);

(20) *Uzreiz pēc izcīnītās uzaras Nurmagomedovs izplūda asarās un pēc cīņas intervijā atklāja, ka mātei pēc tēva nāves apsolījis noslēgt karjeru pēc šī dueļa: “Es turu savu vārdu. Šī bija mana pēdējā cīņa UFC”* (apollo.lv, 26.10.2020.);

(21) *„Zauerlandiem labāk vajadzētu turēt savu vārdu, ko deva Latvijas presē, citādi tas būs jau otrais nepiepildītais solījums [..]” teica Siesta* (parsportu.com, 20.08.2018.);

(22) *Mums ir principiāli svarīga prasme turēt savu vārdu, darboties nevainojami* (Mūsu vērtības, Tehserviss, 2021);

(23) [Igoris Mališkovs]: *„Mūs neinteresē spēlētājs, kurš netur savu vārdu!”* (sportacentrs.com, 04.11.2007.);

(24) [Roberts Ķīlis]: *„Tad jau es iešu projām, ja nevarēšu turēt savu vārdu”* (nra.lv, 24.05.2012.);

(25) *Ja tu kādam esi kaut ko apsolījis, tad savu vārdu vajadzētu turēt* (Horoskopi, la.lv, 27.10.2020.).

Valodas materiāls parāda visai raibu ainu, kur par skaidru performatīvu izteikumu, kas atbilst visiem nosacījumiem, var runāt tikai

vienā gadījumā – (20) piemērā. Pārējos gadījumos izteikumu ilokutīvais spēks ir cits – prognozes izteikšana par vārda turēšanu vai neturēšanu kā (19) un (24) piemērā, ieteikuma izteikšana, ka vārdu vajadzētu turēt kā (21) un (25) piemērā, paziņojuma izteikšana, kā tas ir redzams (18) un (23) piemērā.

Atšķirīgs ir (22) piemērs, kurā deklarētas uzņēmuma vērtības. Apgalvojums, ka *mums ir svarīga prasme turēt savu vārdu*, faktiski ir solījums turēt savu vārdu – tas implicīti izriet no izteikuma satura un teksta veida (savā ziņā – uzņēmuma darbības kodekss), un tā drošticamību pastiprina apstākļa vārds *principiāli*, kas spēcina apzīmētāju *svarīga* [prasme turēt vārdu]. Formāli skatoties uz izteikuma veidu, tas, protams, nebūtu uzlūkojams par performatīvu runas aktu, lai gan idejiski tas tā ir domāts.

Vārda turēšana, tāpat solītā izpilde, īsti neiederas nevienā no Dž. L. Ostina runas aktu grupām atšķirībā no solījuma došanas, kas ir komisīvs akts. Visticamāk, tas ir tāpēc, ka realitātē visai reti ir sastopama šīs darbības īstenošana vienlaikus ar izteikuma producēšanu – piemēram, *es tagad turu savu vārdu un atdošu tev parādu*, proti, vienlaikus ar šo izteikumu tiek dota nauda. Biežāk ir sastopama runāšana, apcerēšana par vārda turēšanu vai neturēšanu, piemēram,

(26) *Tu pildi solījumus – kad Tu turi savu vārdu gan lielās, gan mazās lietās, Tu veido spēcīgu reputāciju kā cilvēks, uz kuru var paļauties un kuram uzticēties* (linkedin.com, 26.01.2021.);

(27) *Ja vīrietis jums pasaka, ka piezvanīs noteiktā laikā, taču nezvana, ir skaidrs, ka viņš netur savu vārdu, un tas viņam nav interesanti* (noderes.lv, 27.08.2020.).

Vārda neturēšana jeb solītā nepildīšana latviešu valodā tiek izteikta ar frazeoloģismu *lauzt vārdu*.

4. Vārda laušana

Arī par izteikumiem, kas satur vārdu savienojumu *lauzt vārdu*, jāsaka, ka faktiski ir grūti iedomājama situācija, kurā persona saka, piemēram, *es laužu savu vārdu un parādu tev neatdošu*. Arī pētījumam apkopotais valodas materiāls šādus performatīvos runas aktus

neuzrāda. Vārda laušanu kā sekas vairāk izjūt tie, kurus šī solījuma neizpilde skar, nevis tas, kurš šo solījumu devis un pēc tam nepildījis. Iespējams, frazeoloģisms *lauzt vārdu* ir novecojis, jo pētījumam atlasītajā publicistikas un sarunvalodas materiālā šīs idiomas lietojumu nav izdevies atrast. Tomēr ir minami daži piemēri no daiļliteratūras, latviešu klasiskās literatūras:

(28) *Ko mēs ar as 'nīm izkarojām,
To algu un tās tiesības,
To tagad atkal ņem mums projām,
Un vārdu lauž un norunas* (Rainis „Skaidras lietas”, 1907);

(29) *Ap pusnakti [...] Krustiņš atminējās sava solījuma, bet tam vēl nemaz negribējās iet uz mājām. Ārā no dancošanas sakarsušo pieri vēsinādams, viņš domāja, ko darīt. Lauzt vārdu? Nē, tā tak nedrīkstēja* (Rūdolfs Blaumanis „Pērkoņa negaiss”, 1887);

(30) *Bet nu, kad bija jābrauc, saimnieks savu doto vārdu lauza* (Jānis Jaunsudrabiņš „Aija”, 1911).

(28) piemērā tiek runāts par vārda laušanu, bet nav zināms konkrēti, kurš to dara. Izteikuma autors ir daudzskaitļa 1. personā „mēs” formā, un izteikums kopumā kvalificējams kā fakta konstatējums, ka tiek laužts vārds, kas acīmredzot iepriekš ir ticis dots. Savukārt (29) piemērs ir interesants ar to, ka frazeoloģisms ietverts jautājuma teikumā. Jautājums pēc Dž. L. Ostina runas aktu dalījuma ir kvalificējams kā ekspozitīvs. Jautāt, līdzīgi kā apšaubīt vai noliegt, „attiecas uz sacījumu apmaiņu sarunas gaitā; un visi piemēri, saprotams, ir atvedināmi uz saziņas situāciju” (Ostins, 2011, 269). Konkrētajā R. Blaumaņa teksta fragmentā gan notiek pašsaskarsme – iekšējais monologs, noģiedamā runa, kad varonis apsver domu neturēt solījumu, bet tūlīt uzreiz to noraida kā nepieņemamu. Ja šo izteikumu pārveidotu eksplīcītā performatīvā izteikumā, piemēram, *es sev jautāju, vai lauž doto vārdu?*, tā ilokutīvais spēks būtu apšaubījuma izteikšana.

Iespējams, ka plašāks valodiskais materiāls ļautu nonākt vēl pie citiem secinājumiem, kā klasificējami šādi izteikumi, kas ietver frazeoloģismu *lauzt vārdu*.

5. Vārda ņemšana

Vārdu dot un vārdu ņemt ir vienas darbības divas puses jeb divpusēja darbība, kas uzskatāmi bija redzama iepriekš (8) piemērā. Lai gan jāsaprot, ka apkopotais piemēru materiāls šādu divpusēju darbību neuzrāda, – vārdu var ņemt runātājs pats, negaidot, ka kāds viņu aicinās izteikties. Piemēri:

(31) *Pēc šīs frāzes vārdu ņēma zīmuļa dancinātājs un pierādīja ka @dudums ir taisnība ..* (Twitter, 12.02.2014., tvīts);

(32) *Pēc tam kā pirmais vārdu ņēma Guntars Gedulis* (Jaunā Gaita, Nr. 125, 1979);

(33) *Vārdu ņēma agrāriešu deputāts: “Lai laukos nenotiktu humānā katastrofa ..”* (Latvijas Avīze, 05.07.2021.);

(34) *Tad vārdu ņēma Jonadabs, Šimeas dēls, Dāvida brāļadēls, un viņš sacīja [..]* (RT65: 1965. gada Bībeles izdevuma revidētais teksts).

Redzams, ka visos piemēros darbības vārds lietots vienkāršajā pagātnē – darbība ir jau notikusi, un izteikums tikai informē par to. Līdzīgi kā vārdu savienojumu *lauzt vārdu*, arī *vārdu ņemt*, iespējams, var uzskatīt par novecojušu, jo piemēru nav daudz, toties visai daudz šo frazeoloģismu ir reliģiska un garīga satura tekstos – skat. (34) piemēru. Visos gadījumos nozīme ir viena – *ņemt vārdu* ‘runāt, izteikties (parasti oficiālā situācijā)’ (LLVV 8, 1996, 303).

Pretēja situācija ir ar citu frazeoloģismu *ņemt atpakaļ savus vārdus* ‘atzīt par nepareizu savu iepriekš teikto, arī atvainoties par izteiktu apvainojumu’ (Turpat). Lielā daļā gadījumu tie ir performatīvi izteikumi, ar kuriem runātāji, lietojot minēto izteikumu, atsauc vai – gluži pretēji – nevēlas atsaukt savus iepriekšējos vārdus un/vai izteikumus. Piemēri:

(35) [Djego Maradona]: „*Gribētu pateikt, ka tie cilvēki, kuri man neticēja un kuri izturējās pret mani kā pret atkritumu, var paņemt savus vārdus atpakaļ un apēst tos*” (sportacentrs.com, 15.10.2009.);

(36) *Ir jau par vēlu
Nem savus vārdus atpakaļ*

Beidz mani žēlot [..] (Arnis Mednis „Paņem mani sev līdz”, dziesmas teksts, <http://www.dziesmuteksti.lv/print.php?SongID=2756>);

(37) *«Tā ir korporācijas apvairošana!» Džoniņš aizskarts sauca. «Lai viņš ņem atpakaļ savus vārdus...»* (Augusts Deglavs „Rīga”, 3. daļa, 27. nod., <http://www.korpuss.lv/klasika/Senie/ADegl/ADd0227.htm>);

(38) *Tagad Ērvings savas domas ir mainījis: “Stīvs ir lielisks. Viņš panāk cieņu pret sevi. Domāju, ka man jāņem savi vārdi atpakaļ. Mums ir izveidojusies lieliska sinerģija”* (sportazinas.com, 15.12.2020.);

(39) [A]: *tas ir feiks (laikam), bet labs joks*

[B]: *kāpēc feiks?*

[A]: *ņemu savus vārdus atpakaļ* (Twitter, 28.04.2020., tvīti);

(40) *Es ņemu savu vārdus atpakaļ – krievu humānā palīdzība Amerikai ne tuvu nebija bezjēdzīga, tā bija katastrofāli nepieciešama* (kasjauns.lv, 04.04.2020., komentārs);

(41) *Ooo, esmu tapis sadzirdēts, ņemu savus vārdus atpakaļ, respect un paldies.!* (sportacentrs.com, 10.07.2021., komentārs);

(42) *Pirms dažām dienām citā komentārā rakstīju, ka politiskā apvienība “Attīstībai/Par!” pieder pie to politisko spēku grupas, kura vienmēr un visur cenšas būt “pareiza”. Esmu spiests atzīt, ka esmu kļūdījis, un ņemu savus vārdus atpakaļ* (Bens Latkovskis, Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.05.2021.).

Ir diezgan skaidrs, ka (39), (40), (41) un (42) piemērs ir performatīvi izteikumi, kuru producēšanas brīdī runātājs pauž izteikuma ilokutīvo spēku – atsacīšanos no iepriekš teiktā. Tie ir ekspozitīvi runas akti.

Citādi ir ar šīs piemēru kopas pirmās daļas izteikumiem. (35), (36) un (37) piemērā runātājs, izsacīdams frāzi par vārdu ņemšanu atpakaļ, to neattiecina uz sevi, bet gan uz kādu citu. Pavēles izteiksmes lietojums (36) un (37) piemērā norāda uz citu performatīvu darbību, proti, uz pieprasījumu kaut ko veikt, izdarīt, šajā gadījumā – atteikties

no saviem vārdiem. Būtībā tas pats, tikai mazāk agresīvā formā ir izteikts (35) piemērā – *var paņemt savus vārdus atpakaļ* (bet var arī nepaņemt vai paņemt, bet *neapēst* respektīvi nenožēlot iepriekš izteikto). Tie visi ir eksercītīvi, pēc Dž. L. Ostina runas aktu iedalījuma. „Eksercītīvu lietošanas sekas var būt tādas, ka citi cilvēki ir „piespiesti” noteiktā veidā rīkoties vai arī viņiem ir „atļauts” vai „nav atļauts” tā rīkoties” (Ostins, 2011, 259).

Interesants ir (38) piemērs – *domāju, ka man jāņem savi vārdi atpakaļ*, kas vienlaikus ir gan atvainošanās par iepriekš izteikto neuzticību trenerim, gan vienlaikus paštaisnuma saglabāšana, uz ko norāda verbs *domāju* kopā ar vajadzības izteiksmi. Ja tas būtu skaidrs ekspozitīvs, izteikums tiktu veidots, piemēram, šādi: *man jāņem savi vārdi atpakaļ* vai *es ņemu savus vārdus atpakaļ* (nevis tikai *domāju*, ka tā vajadzētu darīt).

Nobeigums

Runas aktu teorijas galvenais izpētes priekšmets ir ikdienas runa, ko Dž. L. Ostins uzskata par *pirmo vārdu*, kas iemieso sevī „daudzu cilvēku paaudžu pārmantoto pieredzi” (Rītups, 2006). Frazeoloģismu lietošana ir viena no sarunvalodas pazīmēm, tāpēc analizēt frazeoloģismus runas aktu teorijas aspektā šķiet dabiski un likumsakarīgi.

Frazeoloģismi *dot vārdu, turēt vārdu, lauzt vārdu, ņemt vārdu* un to lietojums sarunvalodā (interneta komentāros), publicistikā, arī daiļliteratūrā, apliecina faktu, ka tās ir ikdienišķas runas darbības, kuras var klasificēt pēc runātāja komunikatīvā nolūka jeb izteikuma ilokutīvā spēka. Atlasītais valodas materiāls rāda, ka frazeoloģismi *lauzt vārdu* un *ņemt vārdu*, iespējams, pamazām zaudē savu aktualitāti, respektīvi, valodā tiek lietoti diezgan reti. Saistībā ar frazeoloģismu *ņemt vārdu* varētu izteikt pieļāvumu, ka tā lietošanas izvēli ietekmē attiecīgais ekvivalents krievu valodā *брать слово* un runātāji apzināti vai neapzināti cenšas izvairīties no kalka.

Neraugoties uz to, ka Dž. L. Ostina darba tulkojums latviešu valodā pieejams nu jau 10 gadus, diemžēl nav izdevies atrast citus pētījumus, kuros latviešu valodas materiāls būtu analizēts sastatījumā ar runas aktu teorijas nostādņēm. Veiktais pētījums rāda šīs teorijas izmantojamību

valodas pētniecības praksē, ļaujot uz pierastiem vārdiem – visai bieži lietotiem frazeoloģismiem – paskatīties no cita skata punkta.

Literatūra

- Baltiņš, M., & Druvieta, I. (2017). *Ceļavējš cilvēku ciltij. Valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Druvieta, I. (2003). Džons Serls un viņa runas aktu teorija. *Kentaurs XXI*, 30, 148–149.
- Fāters, H. (2010). *Ievads valodniecībā*. (Tulk. I. Balode.) Rīga: Zinātne.
- LLVV 8 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (8. sēj.). (1996). Rīga: Zinātne.
- Ostins, Dž. L. (2011). *Kā ar vārdiem darīt lietas*. (Tulk. J. N. Vējš.) Rīga: Liepnieks & Rītups.
- Plaude, I. (2004). *Pragmatika*. Rīga: SIA Jumi.
- Rītups, A. (11.2006.). Prieks mainīt domas: saruna ar Hilariju Patnamu, Hārvarda universitātes filozofijas profesoru emeritus. *Rīgas Laiks*. Pieejams <https://www.rigaslaiks.lv/zurnals/prieks-mainit-domas-6888>.
- Serls, Dž. (2003). Kas ir runas akts? (Tulk. I. Druvieta.) *Kentaurs XXI*, 30, 150–164.
- Taurens, J. (23.03.2012.). Reiz Oksfordā... Recenzija par grāmatu. Džons Langšovs Ostins „Kā ar vārdiem darīt lietas”, izdevniecība „Liepnieks un Rītups”, 2011. Tulkojis Jānis Nameisis Vējš. *Satori*. Pieejams <https://satori.lv/article/reiz-oksforda>.
- Vardnica.lv – Gods. (2009–2021). *Vardnica.lv*. Pieejams <https://www.vardnica.lv/svesvardu-vardnica/g/gods>; skatīts 27.08.2021.
- Vējš, J. (1981). *Lingvistiskā filozofija*. Rīga: Avots.
- Vējš, J. N. (2005). Džons Ostins – lingvistiskais filozofs *par excellence*. In J. N. Vējš. *Darbdienas filozofija. Ieskats analītiskajā domāšanā*. Rīga: Zinātne, 142–163.
- Vējš, J. N. (2011). Darīšana ar vārdiem (tulcotāja pēcvārds). In Dž. L. Ostins. *Kā ar vārdiem darīt lietas*. Rīga: Liepnieks & Rītups, 301–324.
- Vitgenšteins, L. (2006). *Loģiski filozofisks traktāts*. (Tulk. J. Taurens.) Rīga: Liepnieks & Rītups.
- VPSV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. (2007). (Sast. aut. kol. V. Skujiņas vad.) Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Evija LIPARTE

**IESKATS 2020. GADĀ INTERNETĀ LIETOTĀS
NOZĪMĪGUS AMATUS LATVIJĀ IEŅĒMUŠO
PERSONU APSAUKĀS**

**Survey about Name-calling on the Internet 2020
of People Holding Important Positions in Latvia**

Abstract

The article deals with the lexis used on the Internet in 2020 for the name-calling of people holding important positions; it is characterized by emotional (mostly pejorative) expressiveness and irony. This lexis is heterogeneous – it includes all three levels of style: low style (vulgarisms, slang words, slovenly slang words, colloquialisms, barbarisms), stylistically neutral words, and poetic words. Therefore, determining a summarized description of the empirical material presented a problem. Refusing the terms *expletive*, *dysphemism*, *sobriquet*, and *nickname*, the choice was made to use *name-calling*, defining it as a word or a word combination to which some individual / group of individuals are referred by highlighting a certain feature of his/hers/theirs, where those who name-call usually are not acquaintances of the respective person.

While distinguishing name-calling from a nickname, the similarities of both lexical groups are examined as well. A classification of name-callings regarding their semantic motivation was developed on the basis of the systems used by researchers of nicknames and terms of abuse. Consequently, the groups of name-callings are offered according to the following motivations:

- outer appearance and physical characteristics
- character and behavior
- profession, position, or party membership
- regional or national affiliation
- content of speech
- age group and social status
- material condition
- associations

- hypocoristic names
- unclear
- universal

It was concluded that many name-calls indicate dissatisfaction with or aggression directed against people representing important positions and very often bring into focus the supposed unsuitability of the individual for the position. The name-calls stress 'authoritatively' the 'wrong' background of the individual and/or his/her lack of mental capacity, and moreover are built upon fictitious 'facts.' Some name-calls relate to an individual's behavior in a certain situation or the content of his/her speech. Some relate to terms of abuse that are used universally and without motivation.

Keywords: *name-calling, nickname, terms of abuse, pejorative, classification, semantic motivation*

Ievads

Ekscerpējot ar Covid-19 pandēmiju saistītos latviešu valodas piemērus no interneta (sociālajiem tīkliem, dažādu portālu rakstiem un to komentāriem), kur cilvēki savu attieksmi pauduši ļoti ātri un emocionāli, bieži vien – ar pazemināta stila leksiku (skat. Liparte, 2021, 114; Sīlis, 2005, 52), pamanīti arī apzīmējumi, kādi 2020. gadā tīmeklī veltīti dažāda līmeņa amatus ieņemošām publiskām personām. Lielākoties (un parasti – negatīvi) komentēta šo personu rīcība un/vai izteikumi, gan saistībā ar centieniem kontrolēt un ierobežot pandēmijas izplatīšanos, gan citu tā laika norišu kontekstā. Tradicionāli un nereti pat universāli (t. i., attiecinot te uz vienu personu, te uz kādu citu, dažkārt pat nenosaucot konkrētu adresātu) lamuvārdu¹ respektīvi disfēmismu² funkcijā tikuši lietoti stilistiski ekspresīvi apzīmējumi ar negatīvu konotāciju:

- vulgārismi³ (piemēram, *valdības purni, zoss, vista*);

¹ *Lamu vārds* 'vārds, ko lieto, lai savu neapmierinātību, sašutumu izteiktu rupjā, nepieklājīgā veidā vai lai kādu apvainotu, nozākātu, vai aizskartu kāda godu, pašcieņu' (VPSV) versus *lamuvārds* 'vārds, ko lieto tā, lai apvainotu kādu, aizskartu kāda godu, pašcieņu; lamu vārds' (Tēzaurs).

² *Disfēmisms* 'familiārs, vulgārs vārds vai vārdu savienojums, ar ko apzināti aizstāj stilistiski un emocionāli neitrālu tās pašas reālijas apzīmējumu' (VPSV) versus 'aizskaroši, aizvainojoši vārdi, kas ar nolūku pastiprina negatīvos jēdzienus, pārspīlē to, ko lietotājs grib demonstrēt negatīvā gaismā' (Veisbergs, 2002, 54).

³ *Vulgārisms* – rupjai runai raksturīgs nepieklājīgs vārds vai izteiciens, kura lietošana ir runas uzvedības normu pārkāpums (VPSV).

- vienkāršrunas vārdi⁴ (piemēram, *maita* ‘nekrietns, nelietīgs cilvēks’ (vienkāršrunas stilistiskā nokrāsa) (Tēzaurs⁵));
- žargonismi⁶ (piemēram, *šņaga* ‘nevajadzīga lieta’ (žargonvārds) (Tēzaurs), *mudaks* ‘muļķis’ (žargonvārds) (Tēzaurs));
- sarunvalodas vārdi⁷ (piemēram, *šito cacu laukā no ministrijas* [par labklājības ministri Ramonu Petraviču]⁸ – *caca* ‘glīta, izsmalcināta, kaprīza meitene’ (sarunvaloda) (Tēzaurs), *bābietis* ‘sieviete’ (sarunvaloda) (Tēzaurs));
- barbarismi (piemēram, *gastārbaiters*⁹ < vācu val. *Gastarbeiter* ‘viesstrādnieks’ (letonika.lv) [ASV dzimušais un uzaukušais Latvijas premjerministrs Krišjānis Kariņš]).

Taču dažādu personu apsūkšanai lietota arī citāda, ne tikai pazemināta stila, leksika:

- stilistiski neitrāli vārdi (piemēram, *kolhozniece*, *klauni*, *pārpratums*, *svešķermenis*);
- leksika ar pozitīvu konotāciju – eifēmiski poētismi (piemēram, *Saldus mežrozīte* [Saldū dzīvojošā R. Petraviča], *debešķīgas būtnes* [valsts prezidents Egils Levits, premjerministrs K. Kariņš un daži ministri]), deminutīvi (piemēram, *Saeimas nama sēdulīši* [Saeimas deputāti], *vedais sirmtētiņš*

⁴ *Vienkāršrunas vārds* – vārds, ko lieto neliterārajā sarunvalodā un kas liecina par nekoptu runu, nevērīgu attieksmi pret vārdu izvēli un izrunu (VPSV).

⁵ Vārdu nozīmju skaidrojumi iegūti no internetā pieejamā latviešu valodas tēzaura (<https://tezaurs.lv>), bet vārdu stilistiskie marķējumi šajā rakstā doti iekavās aiz nozīmes skaidrojuma.

⁶ *Žargonisms* – žargonā lietots vārds vai izteiciens (VPSV).

⁷ *Sarunvalodas vārds* – vārds, ko lieto sarunvalodā un kam raksturīgs semantiskais ekspresivitātes papildkomponents (VPSV).

⁸ Tā kā šādu skaidrojumu – konkrētās apsaukas adresātu – nevar gluži uzskatīt par nozīmes skaidrojumu, tie doti nevis vienpēdiņās, bet kvadrātiekvās. Pirmo reizi pieminētai personai norādīts arī tās (tobrīd) ieņemamais amats. Raksta nolūks: sniegt ieskatu konkrētām personām vēltītajās apsaukās, tādēļ par publiskām personām – politiķiem, ierēdņiem, žurnālistiem utt. (kā apsauku adresātiem, tā lietotājiem) dota pilna, nešifrēta informācija – vārds, uzvārds. Turpretim citiem apsauku devējiem nav norādīti ne istie vārdi un uzvārdi sociālajos tīklos (lai nepārkāptu ētikas normas un Fizisko personu datu apstrādes likumu), ne segvārdi, ar kādiem viņi sevi apzīmējuši interneta portālu komentāros, jo raksta mērķis nav analizēt apsaukas to lietotāju (devēju) aspektā. Turklāt šo personu identitāte lielā daļā ekscerptu nav nosakāma.

⁹ Piemēri rakstā sniegti, saglabājot oriģinālrakstību.

[E. Levits]), kas pauž rakstītāju ironisku, zobgalīgu attieksmi pret apsūkātajām personām;

- okazionālas jaundarinātas leksēmas, lielākoties salikteni (piemēram, *kovidsekta, diskoministre, pastalgudriniece*).

Šāds plašs publisko personu apsūkāšanai internetā izmantotās leksikas spektrs apliecina Andreja Veisberga (2002, 56; 2021, 72) un vācu izcelsmes ASV valodnieka, malediktoloģijas¹⁰ pamatlicēja Reinholda Amana (*Reinhold Aman*) teikto: aizskarošs var būt jebkurš vārds, jo šādu nozīmi tam piešķir runātājs, rakstītājs, klausītājs, lasītājs, attiecīgs vārda lietojums un intonācija (Aman, 1975, 170). Arī amerikāņu lingvists Džons Džozefs (*John E. Joseph*) uzsver: „Valodai nav jābūt zaimojošai, neķītrai, rasistiskai, lai tā būtu aizskaroša” (Džozefs, 2008, 130).

Raksta atlasē materiāla neviendabīguma dēļ problemātiska bija arī tā kopnosaukuma izvēle, jo tam īsti nevar piemērot ne pejoratīvajai leksikai¹¹, ko izmanto lamāšanai, apsūkāšanai, zākāšanai, izzobošanai un ķircināšanai, latviešu valodā tradicionāli lietojamus apzīmējumus *lamu vārdi, disfēmismi*, ne terminus *iesauka* vai *palama*.

R. Amans (1975, 165) sniedz šādu lamuvārda (vācu val. *Schimpfwort*) definīciju: ‘katrs vārds, kas tiek lietots agresīvi’. Latviešu valodā *Schimpfwort* parasti tiek tulkots ar kalku: lamuvārds (letonika.lv) // lamu vārds (VPSV) < vācu val. *schimpfen* ‘lamāt’ + *Wort* ‘vārds’, reti: aizvainojošs izteiciens (termini.gov.lv), taču latviskā termina *lamu vārds* lietošanu šajā rakstā apgrūtina tā divas atšķirīgās definīcijas, no kurām vienā uzsvērts rupjības, nepieklājības aspekts (skat. iepriekš). Vācu valodniecības terminu vārdnīcā (Metzler Lexikon Sprache, 1993, 528) sniegts šāds divu sinonīmisku terminu skaidrojums: *Schimpfwort* // *Scheltwort* ‘substantīvi, ar kuriem personas tiek uzrunātas respektīvi nosauktas nelabvēlīgā veidā’, neietverot tajā ne rupjības, ne vulgārisma konotāciju. To, ka ne katrs aizvainojošs izteiciens ir vulgārisms, īpaši akcentējis vācu viduslaiku bruņinieku daiļliteratūras pētnieks Dmitro Babko (*Dmytro Babko*) (2015, 11). Vācu valodā rakstošie malediktoloģi

¹⁰ *Malediktoloģija* (vācu val. *Malediktologie*, angļu val. *maledictologie* < latīņu val. *maledicere* ‘lamāties’) – psiholingvistikas, sociolingvistikas un psiholoģijas nozare, kas pēta lādēšanos un lamāšanos (vācu val. *Fluchen und Schimpfen*) respektīvi leksiku, ar kuru tiek realizēts viens no agresīvās runas aktiem: apsūkāšana/nolamāšana (vācu val. *Beschimpfung*).

¹¹ *Pejoratīvs* – tāds, kam ir negatīva emocionāli ekspresīva nozīmes nokrāsa (VPSV).

uzsver, ka aizvainojošajai leksikai raksturīgs arī komiskais aspekts, turklāt abiem terminiem – *Schimpfwort* // *Scheltwort* – ir kopīga etimoloģija, kurā sākotnējā bijusi jokošanās, spēles nozīme (Havryliv, 2009, 23; Babko, 2015, 9, 53).

Ukrainu malediktoloģes Oksanas Havriļivas (*Oksana Havryliv*) pētījumā (2009, 23) Vīnē, Austrijā, aptaujātie respondenti norādījuši, ka vissvarīgākais nolūks, kas veido verbālās agresijas pamatu, ir negatīvu emociju reducēšana (vācu val. *Abreagieren*)¹² – 64 %, bet otrais pēc nozīmīguma (25 %) ir jokpilns (vācu val. *scherzhaft*) vai mīlīgs (vācu val. *kosend*) lietojums. Kā jau minēts, arī daļa no šā raksta empīriskā materiāla ir ironiski lietota neitrāla vai pat pozitīvas konotācijas leksika. Tāpēc, lai izvairītos no pārpratumiem, šajā rakstā substantīvus *Schimpfwort* netiks tulkots kā ‘lamu vārds’, bet verbs *schimpfen*, kas ir minētā saliktoņtermina pamatā, šeit netiks tulkots kā ‘lamāt’. Tā vietā tulkojot tiks lietoti jēdzieni *aizvainojošs vārds* un *aizvainojoši nosaukt*. Termins *lamu vārdi* šeit nebūs arī raksta empīriskā materiāla kopnosaukums. Tā paša iemesla (atšķirīgu definīciju, no kurām vienā uzsvērtā vulgārisma konotācija; skat. iepriekš) dēļ par kopnosaukumu nav izvēlēts termins *disfēmismi*.

Rakstā aplūkoto materiālu īsti nevar dēvēt arī par iesaukām vai palamām, jo tas neatbilst šo terminu definīcijās iekļautajiem kritērijiem. Iesauka ir „neoficiāls personvārds, ko lieto papildus cilvēka vārdam un uzvārdam .. Iesauku parasti lieto nosaucamā cilvēka paziņas vai ģimenes locekļi, retos gadījumos (piemēram, brazīliešu futbolistiem) iesauka kļūst plaši zināma un iegūst daļēji oficiālu raksturu” (VPSV). Šā raksta empīriskajam materiālam nevar piemērot ne lietotāju loku (tikai par vienu gadījumu publiski paziņots, ka persona, kas Latvijas Infektoloģijas centra direktori Baibu Rozentāli sauc par Baibočku, mācījusies ar viņu vienā skolā), ne arī daļēji

¹² Uz to, rakstot par lamuvārdiem, norāda arī latviešu filoloģe un politiķe Janīna Kursīte (2008), vācu malediktoloģes Damarisa Nīblinga (*Damaris Nübling*) un Marianne Fogeles (*Marianne Vogel*) (Nübling & Vogel, 2004, 20); rakstot par naidpilnu runu, arī Dž. Džozefs (2008, 137). Savukārt lietuviešu valodnieki līdzīgi lamuvārdiem (lietuviešu val. *keiksmazodžiai*) arī iesaukas atzīst par verbālās agresijas izpausmi, kas radusies kā reakcija uz frustrācijas situāciju, norādot, ka ar tām tiek sublimēta dažādu iemeslu dēļ radusies neapmierinātība ar sevi un citiem, kā arī uzkrājušās dusmas (Aleknavičienē, 2005, 49; Butkus, 1995, 24; Sidaravičienē, 2013).

oficiālo raksturu. Savukārt citās definīcijās uzsvērts iesaukas/palamas mutiskais lietojums, proti: *iesauka* ‘vārds, vārdu savienojums, kurā sauc (cilvēku, parasti izceļot vai arī piedēvējot kādu īpašību, pazīmi)’ (Tēzaurs, šeit un turpmāk autores pasvītrojums), *palama* ‘vārds vai vārdu savienojums, kurā sauc (cilvēku, izceļot vai arī piedēvējot kādu, parasti negatīvu, īpašību, pazīmi); iesauka’ (Tēzaurs), bet šim rakstam materiāls ekscerpēts tikai no interneta, t. i., rakstīta avota. Turklāt iesauku pētnieki uzsver, ka to darināšanai un izmantošanai ir divējādi iemesli – onomastiski jeb objektīvi (kad nepieciešams atšķirt vairākas personas ar vienādu vārdu un/vai uzvārdu) un psiholoģiski jeb subjektīvi. Šā pētījuma atlases materiālam onomastiskos iemeslus piemērot nevar, taču uz to var attiecināt iesauku lietošanas psiholoģiskos iemeslus – jau minēto verbālo agresiju, tieksmi fiksēt kādas personas radīto subjektīvo iespaidu un īpatnības, ar kurām šī persona atšķiras no citām, mēģinājumu noskaņot sarunu biedru pret apsaukto personu un kompensēt savu emocionālo izsalkumu (Butkus, 1995, 23–25; Sidaravičienė, 2013).

Nemot vērā visu iepriekš izklāstīto, šā raksta empīriskā materiāla nosaukšanai izvēlēta apzīmējuma (apvidvārda) *apsauka* 2. nozīme: ‘vārds, vārdu savienojums, ar kuru apsauk’ (Tēzaurs) < *apsaukāt* ‘nicinošiem, arī nepieklājīgiem vārdiem vairākkārt nosaukt; nolamāt’ (Tēzaurs). Aplūkojamais valodas materiāls gan īsti neatbilst arī šim verba nozīmes skaidrojumam, jo vairums no apsaukām lietotas tikai okazionāli, vienu vai dažas reizes, viena vai dažu interneta lietotāju tekstos/ierakstos/komentāros. Turklāt, kā jau minēts, apsaukas ne vienmēr ir nepieklājīgi vārdi (šķiet, tieši šo apsauku aspektu uzsvērusi jauniešu iesauku pētniece Vineta Ernstsone (2002, 422), norādot uz tādām iesaukām, kuras robežojas ar palamu, apsauku vai pat lamuvārdu, skan nievājoši, aizskaroši, kurām piemīt ironiska vai pat pejoratīva nokrāsa). Taču šā pētījuma vajadzībām *apsauka* definēta kā **vārds vai vārdu savienojums, ar ko kāda persona vai personu grupa tiek nosaukta, izceļot kādu, parasti negatīvu, pazīmi, bet apsaukas lietotāji parasti nav nosaucamās personas paziņas.**

Šajā formulējumā akcentētā kādas pazīmes izcelšana sasaucas ar V. Ernstsones teikto par iesaukām: „Nereti iesauka ir verbalizēta psiholoģiskā reakcija uz kādu cilvēka rakstura, uzvedības iezīmi vai

šai personai raksturīgu ārēju pazīmi .., ar ko iesaukā nodēvētā persona izceļas apkārtējo vidū” (Ernstsonē, 2002, 423). Arī lietuviešu iesauku pētnieks Alvīds Butkus (*Alvydas Butkus*) savā monogrāfijā norāda, ka iesauka rodas kā reakcija uz stimulu, t. i., iesaukā saucamās personas spilgtu īpatnību vai uzvedību (Butkus, 1995, 25; līdzīgi arī Zuģicka, 2011, 109) un ka tieši tas bieži vien motivē dot konkrēto iesauku (Butkus, 1995, 23). Savukārt R. Amans līdzīgi raksta par aizvainojošajiem vārdiem: kādu vai kaut ko aizvainojoši nosaucot, tiek mērķēts uz iemeslu, kas izraisījis uzbudinājuma stāvokli, un tas var būt kāds priekšmets, dzīvnieks vai cilvēks. Uz jautājumu „Par ko var aizvainojoši nosaukt?” R. Amans atbild: „Par visu!”, precizējot, ka jebkas, kas kaut vismazākajā mērā atšķiras no normas, kļūst par apsūkāšanas mērķi (Aman, 1975, 174, 177, 179). Visu to var attiecināt arī uz internetā lietotajām dažādu publisku personu apsūkām.

Šā raksta mērķis: izstrādāt ekscerpētā materiāla (apsauku) klasifikācijas sistēmu motivācijas aspektā, ņemot par pamatu lietuviešu un latviešu iesauku (lietuviešu val. *pravardės*), vācu valodas aizvainojošo vārdu un iesauku pētījumos lietotās klasifikācijas sistēmas.

1. Apsauku lietotāji un adresāti

D. Nīblinga (Nübling, 2014, 103) norāda, ka iesauku (vācu val. *Spitzname*) kādai personai dod un lieto citi cilvēki, bet pats adresāts to var pat nezināt. Latviešu iesauku speciāliste Inese Zuģicka (2011, 109) skaidro, ka iesaukas kā emocionāli ekspresīvi personvārdi visbiežāk tiek lietotas sarunās par trešo, klāt neesošo personu, bet A. Butkus (1995, 24) uzsver paradoksu: tiem, kuriem tās dotas, iesaukas ir vismazāk vajadzīgas. Tieši to pašu var teikt arī par apsūkām, kas lietotas dažādu interneta portālu ironiskajos tekstos (feļetonos u. tml.), komentāros pie rakstiem, kuros minētas konkrētas publiskās personas, un sociālo tīklu ierakstos (izņemot ierakstus konkrēto apsūkājamo personu profilos, kur tās lietotas kā uzrunas).

D. Nīblingas (2014, 106) ieskatā, iesaukas devējam tā piešķir varu: kāda persona pilnvaro sevi kādu citu personu onīmiski augstu novērtēt vai noniecināt. Arī to var attiecināt uz apsūkām. Lakoniski

un poētiski (ar putnu metaforu) līdzīgu domu pauž dzejniece un publiciste Liāna Langa-Bokša: „Pārprastās demokrātijas savdabīgā kultūra – ikviens zvirbulis beidzot drīkst soctīklā uzknābt ērglim” (nra.lv, 22.XII¹³).

Ekscerpējot apsaukas, pamanīta cilvēku diametrāli pretējā attieksme pret tām. Vieni – tie, kuri tās izdomā un lieto – uzskata tās par smieklīgām, trāpīgām, piemērotām u. tml. (piemēram: *Riktīgi rēcīgi. Un nekas nav tālāks no manas/savas valsts, kā Nulle-vits un Piekariņš* (reklāmas speciālists Ēriks Stendzenieks (nra.lv, 22.XII)), izceļot arī dalījumu „savējos” un „svešajos” (otros dāsni apveltot ar ironisku vai pejoratīvu leksiku).¹⁴ Savukārt citi uzsver, ka apsaukāšanās pauž agresiju, pārprastu humora un brīvības izpratni, pārkāptu robežu starp smiešanos un ņirgāšanos, piebilstot, ka ir nožēlojami šādā veidā ņirgāties par savu valsti. Turklāt gan aizvainojošo vārdu pētnieki (Scharloth, 2020; Kursīte, 2008), gan paši sociālajos tīklos rakstošie cilvēki pievērsuši uzmanību komentāru, kuros iekļautas apsaukas, lavīnveidīgajai, sacensības atgādinošajai dabai: „Skatos uz savu draugu un paziņu loku un, šķiet, vairs pusi no šiem cilvēkiem nepazīstu. Agresija, viszinība, cenšanās pārsplaut vienam otru, kurš skarbāk, nicīgāk vai pazemojošāk izteiksies par valdību, mediķiem, epidemiologiem, masku nēsāšanu un ierobežojumiem” (kādas sievietes ieraksts sociālajā tīklā „Facebook” īsi pirms 2020. gada Ziemassvētkiem, kad saistībā ar dažādiem līdz tam nebijušiem ierobežojumiem arī apsaukāšanās tīmeklī ievērojami pieauga). Citātā arī konkrēti definēts, ko tieši pauž internetā plaši sastopamā apsaukāšana. Protams, šī parādība nav nekas jauns: J. Kursīte par to rakstījusi 2008. gadā, norādot, ka lielākais un neizsīkstošākais šādas leksikas krājums nāk no interneta portāliem un komentāriem, ka apsaukā visus, ko „jūt par neveiksmēm atbildīgus esam”, un ka galvenokārt tie ir politiķi. To visu var attiecināt arī uz 2020. gada

¹³ Tā kā pētījumam atlasīti tikai piemēri ar 2020. gada datējumu, tiem norādīta tikai publicējuma diena un mēnesis, piemēram, 22.XII = 22.12.2020.

¹⁴ Šķiet, šajā aspektā apsauku lietojums atšķiras no iesaukām, jo, kā uzsver O. Aleknavičiene, „dodot iesauku, cilvēku necenšas atstumt – tā tieši parāda, ka iesaukā nosauktais ir tā paša kolektīva loceklis. Iesaukas dod tikai personiski pazīstamiem cilvēkiem, bet nejausi atklīdušas personas, kurām ar citiem nav nekāda sakara, iesaukas nesaņem” (Aleknavičienē, 2005, 49).

apsauku ekscerptiem¹⁵ un tas sasauca arī ar situāciju citās valodās, piemēram, vācu lingvisti Joahima Šarlota, kas pēta Vācijas labēji ekstrēmistiskās kustības valodu, aizvainojošo vārdu datubāzē no vairāk nekā 30 000 vienībām vairāk nekā 1000 veltītas Vācijas kanclerei Angelai Merkelei (Scharloth, 2020).

Vācu valodā rakstošie malediktologi klasificē aizvainojošos vārdus pēc personas vājās vietas (vācu val. *Angriffspunkt*, burtiski tulkojot – uzbrukuma punkts), uz kuras aizskaršanu tā reaģē visjūtīgāk. R. Amans (1975, 176–179) piedāvā duālu klasifikāciju pēc personas vājās vietas:

- ārējās novirzes no normas: ķermenis, defekti;
- iekšējās novirzes no normas: inteliģence, raksturs, uzvedība.

O. Havriļļa (2009, 35–40) aizvainojošos vārdus, kas runas aktā „nolamāšana” tiek izmantoti adresāta aizvainošanai, tāpat klasificē pēc personas vājajām vietām, transformējot R. Amana iedalījumu un definējot šādas grupas:

- adresāta rakstura īpašības un uzvešanās veidi,
- adresāta izskats, ķermeņa defekti un vecums,
- universāli aizvainojošie vārdi,
- reģionālā piederība un nacionalitāte,
- profesija.

Šīs klasifikācijas daļēji sasauca ar latviešu un lietuviešu iesauku pētnieku norādītajām motivētājpazīmēm, analizējot iesaukas no etimoloģiskās jeb motivatīvās semantikas viedokļa (skat. 1. tabulu). O. Aleknavičiene (2005, 48), aplūkodama vienas konkrētas Lietuvas pašvaldības teritorijas iedzīvotāju iesaukas, atzīst, ka tās visbiežāk akcentē netipiskas un pat nevēlamas iezīmes, tādēļ rāda kopienas viedokli par „nepiemērotu” izskatu, raksturu, uzvedību, valodu. To visu var attiecināt arī uz šā raksta izpētes materiālu. Turklāt apsauku lietotāji ļoti bieži uzsver arī konkrēto personu nepiemērotību viņu ieņemamajam amatam.

¹⁵ Šajā rakstā analizētie piemēri neatspoguļo raksta autores attieksmi pret konkrētajām personām, tie tikai ekscerpēti no interneta, kur ir brīvi pieejami ikvienam interesentam. Raksta autore pilnībā norobežojas no jebkādas saistības ar šiem tekstiem un to autoriem. Sniegtie piemēri uzlūkojami tikai kā empīrisks valodas materiāls, ko iespējams dažādi klasificēt un aprakstīt.

1. tabula. Iesauku un aizvainojošo vārdu motivētājpazīmes dažādu valodnieku darbos

Motivētājpazīme	Lietuviešu iesaukas				Latviešu iesaukas				Vācu valodas aizvaino- jošie vārdi		
	Butkus, 1995	Aleknavičienė, 2005	Sidaravičienė, 2013	Mickienė & Baranauskienė, 2016	Ernstsonē, 2002	Zuģicka, 2009	Zuģicka, 2011	Štrausa, 2007	Štrausa, 2017	Aman, 1975	Havryliv, 2009
Ārējais izskats, fiziskās īpatnības	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Raksturs, uzvedība	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
Profesija, nodarbošanās	x	x	x	x		x	x	x	x		x
Valoda, runa, izteicieni	x	x	x		x	x		x			
Vienreizēja situācija, notikums			x			x	x		x		
Radniecība	x	x	x			x		x			
Personu attiecības				x							
Tautība, izcelsme	x	x		x					x		x
Dzīvesvieta	x	x	x	x		x	x	x	x		x
Vecums	x					x	x				x
Materiālais stāvoklis	x					x	x				
Apģērbs						x					
Ticība			x								
Asociatīvs vārds/uzvārds	x	x		x	x	x	x		x		
No citas iesaukas vai hipokoristikas									x		
Mīļvārdiņi									x		
Joka pēc									x		
Pārmantotas						x					
Vairāku pazīmju kombinācija			x		x		x		x		
Neskaidra motivācija	x		x			x	x		x		
Universālas										x	x

2. Apsauku klasifikācija motivatīvās semantikas aspektā

Šajā raksta daļā izmantota iesauku pētnieku izstrādātā un lietotā klasifikācija (skat. 1. tabulu), to transformējot un papildinot ar (apakš)grupām, kādas konstatētas, analizējot apkopoto empīrisko materiālu.

2.1. Latviešu un lietuviešu valodnieki iesauku analīzes parasti sāk ar **izskata un fizisko īpatnību** motivētajām, norādot, ka tādu viņu materiālā ir visvairāk, jo tas ir pirmais signāls, kas pievērš sev uzmanību (Butkus, 1995, 26; Aleknavičienē, 2005, 57–58; Sidaravičienē, 2013; Ernstsone, 2002, 424; Zuģicka, 2011, 112; Štrausa, 2017, 347–348). Protams, tas attiecas uz klātienē komunikāciju. Kā rāda šā raksta autores ekscerpti, ārējais izskats nav dominējošā motivācija starp apsūkām tīmeklī, jo visbiežāk komentāri internetā vēltīti konkrētas personas konkrētai rīcībai. Tomēr dažkārt uzmanība pievērsta arī atsevišķām ārējām iezīmēm. Dažādas ar izskatu saistītas apsaukas vēltītas R. Petravičai, jo viņas vizuālais izskats interneta komentētājiem acīmredzot šķiet tāls no stereotipiskā priekšstata par ministru kā solidu valsts amatpersonu, piemēram: *Šito nomālēto mamzeli sen jau vajadzēja izmest mēslenē!* (k.¹⁶, delfi.lv, 6.XI), *garas kājas, īss prāts* (k., delfi.lv, 2.XI), .. *gluži kā kāda kinoaktrise no 50-tajiem gadiem!* (k., puaro.lv, novembra sākumā).

Apsaukas, tāpat kā iesaukas (Aleknavičienē, 2005, 58), neredz ir saistītas ar adresāta matiem – to krāsu vai frizūras īpatnībām, piemēram, *uzkasītā blondā Baiba* [B. Rozentāle] (k., delfi.lv, 26.XII).

2.2. Uz rakstura un uzvedības motivētām apsūkām var attiecināt to, ko par šāda veida iesūkām raksta I. Zuģicka: „Nav viegli nošķirt, vai iesaukas ir rakstura vai uzvedības motivētas, tāpēc tās tiek apvienotas vienā grupā. Raksturīgākā šāda veida iesauku pazīme ir cilvēka negatīvo vai arī savdabīgo īpašību atspoguļošana un slēpta vai atklāta to apzīmēšana. Šīs grupas iesaukas ir vienas no ekspresīvākajām, jo tiešā vai netiešā veidā norāda uz nosaucamās personas rakstura īpašībām .. vai uzvedības īpatnībām. Bieži vien ir grūti nošķirt

¹⁶ k. – komentārs norādītajā portālā.

negatīvās no pozitīvajām īpašībām, jo visas tiek izsmietas, visur jūtams sarkasms” (Zuģicka, 2011, 116). Šo motivētājpazīmi izdalījuši visi šajā rakstā citētie iesauku speciālisti, kā arī vācu valodas aizvainojošo vārdu pētnieki (skat. 1. tabulu). Daži piemēri: *varaskāra vecene* [Ilga Šuplinska] (k., delfi.lv, 3.XII), *Gobzems kā .. nelietības un nekaunības tranzītmērējums latviešu vērtīgi supernevērtīgās populācijas izdzimtenis ir to pelnījis* (k. pie Alda Gobzema raksta, pietiek.com, 10.III), *mūsu jaunizceptā [Covid-19] testēšanas triecienniece Ilze Viņķele* (E. Veidemane, nra.lv, 21.IV): *trieciennieks ‘cilvēks, kas centās palielināt darba intensitāti, veikt darbu ātrākā tempā’* (vēsturisks) (Tēzaurs).

Kā atsevišķu apakšgrupu šeit var nodalīt ar **inteliģences līmeņa** vērtējumu saistītas apsaukas. Iesaukas, kas norāda uz gara un prāta spējām, kā rakstura un uzvedības motivētas klasificē A. Butkus (1995, 98) un I. Štrausa (2007, 52). Inteliģences līmenis kā personas iekšējā novirze no normas un aizvainojošo vārdu mērķis minēts arī R. Amana (1975, 178) aizvainojošo vārdu klasifikācijā.

Tā kā daudzos interneta portālu rakstu komentāros uzsvērtā konkrētu personu nepiemērotība atbildīgajiem amatiem, kādus tās ieņem, tad arī liela daļa no šādos komentāros lietotajām apsaukām norāda uz viņu nepietiekamo izglītības līmeni respektīvi ierobežotajām prāta spējām, turklāt nereti apsaukas tiek dotas, pamatojoties uz sagrozītiem vai izdomātiem „faktiem”, kā arī vispārināti attiecinot uz nekonkretizētu personu grupu. Piemēram, K. Kariņam veltītas šādas apsaukas: *Tad jau palīgskolnieciņš*, *viesstrādnieks izrādās parasts alkoholiķis* (k., tvnet.lv, 1.XII), *bet ko no dieva radības ar palīgskolas izglītību paprasīsi* (k., tvnet.lv, 1.XII) – „fakts”, ka K. Kariņš esot beidzis „Kalamazū mazattīstīto skolu”, minēts interneta kanālā „YouTube” pārraidē „No Bullshit Experience ar Andri Kiviču” 25.VI. Šis apzīmējums lietots arī kā vispārināta kolektīvā apsauka: *Tu par šodienas viesstrādniekiem, mazattīsto skolu apsolvētiem, pamuļkiem kuri nespēj trīs vārdus sasaistīt?* (k., nra.lv, 28.XII). Palīgskolas izglītība kā nesaprotamiem svešvārdiem piebārstītas runas skaidrojums piedēvēta arī R. Petravičai: *.. runā neizprotamiem svešvārdiem, laikam Rindzeles palīgskolā kādu klasi absolvējusi?* (k., delfi.lv, 15.XI) – šajā gadījumā minējuma formā izteikta ne vien sadomāta

informācija par konkrēto personu (R. Petraviča ir beigusi RTU), bet arī par nekad neeksistējušu mācību iestādi. Tieši R. Petravičas inteliģences līmeņa apzīmēšanai lietotas arī dažādas metaforas, piemēram: *Ko gan gribiet no tirgussievās? Paklausieties viņas valodiņu un paskatieties uz nagiem. Tad sapratīsiet, ka tas “būrītis” ir pilnīgi tukšs* (k., delfi.lv, 6.XI); .. *piepildās .. deputātes galvā patukšie apcirkņi* (E. Līcītis, la.lv, 7.IX) un salikti pakārtoti teikumi, detalizējot prāta spēju izpaušmes, piemēram: *pilnīgi stulbs ierēdnis kurš zem deguna kautko pīkst bet sajēga nekāda* (k., delfi.lv, 20.X). Okazionāli prāta spēju apzīmēšanai lietoti arī no interjekcijām žargonvārdu nozīmi ieguvušie *kukū* (2. ‘nenormāls; jucis’ (Tēzaurs)) un *tralalā* (Tēzaurā nav iekļauts): *Viņķeles dāma ir galīgi tralalā. [...] Pilnīgs ku kū* (k., jauns.lv, 7.X).

Īpašu uzmanību daļa Latvijas iedzīvotāju pievērs atbildīgos valsts amatos esošu personu angļu valodas prasmes līmenim, kuru tās demonstrē starptautiskos pasākumos. 23.09.2019. portālā „tvnet.lv” publicēts raksts „Kārtējais „nasing spešal”: Petraviča nodemonstrē vājas angļu valodas zināšanas Ungārijā”, kurā pieminēta gan „teju par daļu no mūsdienų latviešu folkloras” kļuvusī, raksta virsrakstā iekļautā bijušā Latvijas finanšu ministra Ata Slaktera frāze, gan citas personas, kuras teikušas runas „lauzītā angļu valodā”. Arī 2020. gadā interneta komentētāji atcerējušies šo labklājības ministres R. Petravičas izgāšanos, dodot viņai apsaukas: *pilnīgs nasing spešal* (k., puaro.lv, oktobra sākumā) // *Pilnīgs nasing spešal tīrradnis* (Turpat, decembra beigās).

No apsūkām, kas saistītas ar konkrēto personu rīcību, jāizceļ tās, kas radušās **2020. gadā konkrētās situācijās**. Dažas iesauku pētnieces (Sīdaravičienē, 2013; Zuģicka, 2009, 328; 2011, 118–119; Štrausa, 2017, 350) konkrētas situācijas (notikuma, atgadījuma, negadījuma) motivētas iesaukas izdala kā atsevišķu grupu, bet šā raksta autore uzskata, ka tās klasificējamās kā uzvedības vai runas satura motivētas apsaukas.

Daļa no tām saistītas ar veselības ministres I. Viņķeles uzstāšanos diskotēkas vadītājas lomā 08.05.2020. un tur parādīto nepieklājīgo žestu.¹⁷ Korektākās no šās apakšgrupas apsūkām ir:

¹⁷ Par to skat. <https://skaties.lv/izklaide/ballites/video-veselibas-ministre-ilze-vinkele-iejutas-didzeja-ada-un-iegriez-ipasu-balliti/>.

Tāda ministrele nav nekāda autoritāte, tukša diskotāja un nepieklājīgu žestu tautai rādītāja (k., nra.lv, 1.VII). Taču lielākajā daļā šo apsauku ietverts ministres parādītā žesta apzīmējums – *fakucis* ('lamuvārdam „fak!” atbilstošs žests ar augšup vērstu vidējo pirkstu' (žargonvārds) (Tēzaurs)), piemēram: *Ej tak vienreiz normāli apgērbies. Fakuču mētātāja* (k., apollo.lv, 4.IX); *Kas ir ļauts mums, tas nav ļauts Jums. Paraksts, Fakuču Ilze* (A. Gobzema ieraksts sociālajā tīklā „Facebook”, 18.VII).

Dažām apsaukām ir divas motivētājpazīmes (rīcība + kāda amata nosaukums), piemēram: *Fakuču karaliene mediķiem parādīja, kas tiem pienākas* (k., nra.lv, 1.VII). Okazionāli no minētā žesta nosaukuma veidotas apsaukas-onīmi, piemēram: *Tie pašas sugas indivīdi, kas pavasarī līdzī Fakučienei Čurikovnai un viņas svītai dziedāja dziesmu, ka maskas nepalīdz, [...] iespējams, maskas, ja tās būtu visiem pieejamas (jo Fakučiene taču teicās esam gatava kopš gada sākuma), .. Latvijai dotu iespēju palikt ārpus COVID19 sērgas* (k., pietiek.com, 4.XII); *Fiņķele* < *f-akucis* + *V-iņķele* // *Faķele* < *fa-kucis* + *Viņ-ķele*, piemēram: *Pie pakaļas mums faķele un viss tas marasms!! Mēs sākam ar 19/12 Brīvības braucienu Rīga-Valka ..* (k., delfi.lv, 18.XII); *Kad ārsti domā prasīt savas svētās un “spuergudrās” fak.... demisiju?* (k., delfi.lv, 3.XII). Arī šādas vienas konkrētas personas rīcības motivētas apsaukas lietotas arī kā kolektīvās apsaukas, piemēram: *Par TĀDĀM partijām nebalsoju un nebalsošu, bet tādas diskoviņķeles un fakuču rādītājas nav autoritāte* (k., nra.lv, 2.X).

Citas ar konkrētu situāciju saistītas apsaukas parādījušās 2020. gada nogalē (pēc Ziemassvētku un Jaungada svinēšanu ierobežojošu noteikumu pasludināšanas) un atspoguļo to, ka konkrēto Latvijas valsts amatpersonu rīcība cilvēkiem asociējas ar svētku nozagšanu. To rāda kā okazionālais latviešu valodas saliktenis *svētkuzagle* [I. Viņķele], tā metaforiski (turklāt – gan verbāli, gan vizuāli, kā redzams 1. attēlā pārveidotajā afišā, kas publicēta „Facebook” 26.XI) premjerministra un veselības ministres saistījumi ar Grinču – populāras amerikāņu filmas personāžu, kas nozaga Ziemassvētkus. Piemēram: *Bet .. Latvijā ir parādījies Grinčs .. – dižais reformatorsgrāvējs K.A.Kariņš* (Dz. Zaļūksnis, infotop.lv, 2.XII); *The Grinchele* (1. attēls) // *Grinķeles Ziemīšos 666*. (k., delfi.lv, 25.XII) < Grinčs //

angļu val. *The Grinch* + I. Viņķele, 25.XII vairākos ziņu portālos publicēts fakts, ka saslimšana ar Covid-19 Latvijā konstatēta 666 cilvēkiem.

1. attēls. Pārveidota afiša „Facebook”: *The Grinchele*, kas nozaga Ziemassvētkus

Tā kā 2020. gads bija pirmais koronavīrusa pandēmijas gads, atsevišķi jāaplūko **ar Covid-19 saistītās** okazionālās apsaukas, kādas veltītas nozīmīgus amatus Latvijā ieņēmušām personām un atspoguļo gan viņu darbību, cenšoties ierobežot un kontrolēt pandēmiju, gan apsauku devēju attieksmi kā pret konkrēto personu rīcību, tā arī pret pašu slimību. Dažas no šīm personām redzamas 2. attēlā un nodēvētas par *Covidsektu*: *Covidsektā cer uz vīrusa cov19 atgriešanos rudenī* (Facebook, 26.V) (*sekta* ‘3. Samērā šaura cilvēku grupa .. ar vienādiem ierobežotiem, dogmatiskiem uzskatiem un pretstata sevi visai pārējai sabiedrībai’ (pārnestā nozīmē) (Tēzauris)). Ar slimības nosaukuma sakni *kovid-//covid-* darināti gan vēl citi salikteni, piemēram: *Un tad atkal iejaucās covidhistēriķis Kariņš ar ārkārtējo situāciju...* (k., delfi.lv, 9.XI) < *Covid-19 + histēriķis* ‘cilvēks, kas slimo ar histēriju; arī kaprīzs, nenosvērts, untumains cilvēks’ (Tēzauris), *kovididiots // covididiots* (sal. *kovididiots* –

cilvēks, kurš koronavīrusa laikā nerīkojas saprātīgi (Veckalne, 2020)), gan arī atvasināti lietvārdi: *kovidisti*, *kovidnieki*, piemēram: *Sitos kovidistus vajadzētu tiesāt par valsts ekonomikas grausanu un panikas celsanu* (k., jauns.lv, 7.X).

2. attēls. Jokbilde no „Facebook”, kurā atspoguļota personu grupa – *Covidsekta*

Veselības ministrei I. Viņķelei, kuras tiešais darbs bija saistīts ar koronavīrusa savaldīšanu Latvijā, cilvēki, kas apšaubījuši Covid-19 eksistenci respektīvi šās slimības bīstamību, piedēvējuši pat „radniecību” ar minēto vīrusu, piemēram: *Vīrusa “mamma”* (Facebook, 22.IV), *Covidmāte-1984* (Dz. Zaļūksnis, infotop.lv, 07.V; turpat rakstīts arī, ka *ārkārtējo situāciju “Covid-1984” dēļ Ministru kabinets ir pagarinājis bez īpaša iemesla*) – agrāk nepieredzēto pārvietošanās u. c. brīvību ierobežošanas dēļ daļai cilvēku situācija asociējusies ar Džordža Orvela romānā „1984” aprakstīto; *vīruss dzīvo CNN un LTV.. Un sievusi Viņķelē* (k., nra.lv, 28.IV) – pēdējais piemērs saistīts ar vārdu spēlē balstītu joku: „*Corona vīrusam vajag atrast Corona sievusi!!! ... un tādu, lai neļauj vazāties apkārt!!!*”, kas 2020. gada aprīļa sākumā, koronavīrusam tikko parādoties Latvijā, izplatījās sociālajā tīklā „Facebook” un pie kura izteikti dažādi minējumi, kas varētu

būtu šis „sievuss”. Visās šajās apsaukās ir divas motivētājpazīmes: rīcība konkrētā situācijā + radniecības apzīmējums. Savukārt uz veselības ministres saistību ar tobrīd vēl tikai topošo koronavīrusa vakcīnu norāda viņai dotā apsauka *Špricītes kundze* (Facebook, maija beigās) (sal.: *šprice* 1. ‘injekcijas šļirce’, 2. ‘injekcija’ (sarunvaloda) (Tēzauris)).

2020. gadā internetā tikušas lietotas arī publiskām personām veltītas apsaukas, kas raksturo tās pēc kādas agrākas rīcības, piemēram: *Niluškam nervi netur noraudzīties, kā grūst un brūk kaku-vīra uzceltā “tūkstošgadīgā valsts valstī”* [Nils Ušakovs, jo laikā, kad viņš bija Rīgas mērs, domē mitinājās divi kaķēni] (E. Līcītis, la.lv, 28.VIII), vai pēc darbības, kas nav saistāma ar konkrētu laiku respektīvi joprojām turpinās, piemēram: *šos valsts siles lacējus* [ministrus] (k., delfi.lv, 18.X).

Pēdējā piemērā pejoratīvais adresāta vērtējums pausts eifēmiski, caur mājdzīvniekam raksturīgu darbību. Ina Druvieta (1992, 105–107) norāda, ka tradicionālas zoonīmiskas metaforas pieder pie semantiskajām pārvirzēm uz līdzības pamata, paužot „līdzību pēc uzvedības vai rakstura”, bet V. Ernstsone (1999, 38–39) uzsver, ka gan tradicionālas, gan individuālas zoonīmiskas metaforas vai parafrāzes visbiežāk „tiek izmantotas kā apsaukas”. Savukārt Alīse Laua raksta par stilistiskajiem vulgārismiem, kas pauž runātāja necieņu pret nosaukto parādību un pie kuriem „pieder daļa dzīvnieku nosaukumu un ar dzīvniekiem saistītu apzīmējumu, ja tos attiecina uz cilvēku, piemēram, *cūka, purns, lops, mātīte, tēviņš, maita, rīt, nosprāgt*” (Laua, 1969, 86). Šādu tradicionālu zoonīmisku metaforu piemēri 2020. gadā tīmeklī lietotajās apsaukās ir: *aita, āzis, govs, kuce, lops, sesks, vista, zoss, putns, purns*, un to nozīme atbilst Tēzaurā sniegtajiem skaidrojumiem. Par nostabilizējušos atzīstams arī uz partijas „Vienotība” biedriem attiecinātais pejoratīvais, acīmredzot uz paronomāzes pamata radies apzīmējums *jenots* (skat. 2.8. apakšsadaļu).

Šā raksta empīriskajā materiālā iekļauti vēl citi apsaukāšanai okazionāli izmantoti faunas pārstāvju nosaukumi, kuriem cilvēkus apzīmējošas nozīmes vai to nianšes nav iekļautas Tēzaurā, tāpēc nozīmes skaidrojums šeit sniegts tikai hipotētiski, piemēram:

• *bezmugurkaulnieks* (k., skaties.lv, 12.XII), *Vanckariņš* (skat. 2.5. apakšsadaļu) [abi – K. Kariņš, uzsverot mugurkaula jeb stingrības trūkumu; pēdējais piemērs saistīts arī ar paronomāzi];

• *Lai nu veselības ministre izsauc izglītības ministri pie tāfeles un par dievgosniņas nezināšanu valdības izdotu instrukciju nepildīšanā ieliek apaļu divnieku* (E. Līcītis, la.lv, 3.XI) [I. Šuplinska, uzsverot nezināšanu un, iespējams, naivumu]; interneta informācijas meklēšanas programmā „Google” atrasti daudzi piemēri, kuros leksēma *dievgosniņa* apzīmē sievieti un lietota kopā ar kādu no apzīmētajiem *naiva, bikla, tikla, šķīsta, svēta*;

• *kas nepatīk mūsu valsts šakāļiem* (k., apollo.lv, 9.XII) [iespējams, akcentējot attiecīgo personu plēsoņu dabu, rijīgumu/alkatību].

2.3. O. Havriļiva (2009, 39–40) atsevišķā grupā izdala aizvainojošos vārdus, ar kuriem personas apsaukā pēc to profesijas. Arī latviešu un lietuviešu iesauku pētnieki (Butkus, 1995, 68–83; Aleknavičienē, 2005, 61–63; Sidaravičienē, 2013; Zuģicka, 2009, 328; 2011, 117–118; Štrausa, 2017, 350–351) min, ka iesauku rašanos var motivēt cilvēka **profesija, amats**, vaļasprieki u. tml., sadalot šo iesauku grupu vairākās apakšgrupās. Turklāt A. Butkus (1995, 68) un O. Aleknavičiene (2005, 61) uzsver, ka šādas motivācijas iesaukas visbiežāk dotas amatniekiem un ierēdņiem, bet Ilona Mickiene un Rita Baranauskiene (2016, 164) norāda, ka iesaukām tiek lietoti arī nodarbošanos un profesiju apzīmējoši arhaismi un žargonvārdi.

Šajā grupā var ievietot ar dažādu publisku personu tagadējo vai bijušo ieņemamo amatu saistītās apsaukas, kas var būt:

• pārveidots amata nosaukums, piemēram, prezidents > *prezis* (k., diena.lv, 19.XI) // *prezītis* (k., delfi.lv, 18.X) // *prezidentovičam* (k., delfi.lv, 17.XI); ministri > *visus ministreļus* (k., delfi.lv, 11.XI); *feldželis švabriks ar savu tanku armādu jau ieņemis starta pozīcijas* [Artis Pabriks, aizsardzības ministrs] (k., nra.lv, 4.IX), sal. *feldfēbelis* (‘jaunākā komandējošā sastāva karavīru dienesta pakāpe dažu valstu armijās; karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe’ (Tēzaurs)) + *ēzelis* (2. ‘muļķis’ (sarunvaloda, pārnestā nozīmē), 3. ‘spītnieks’ (sarunvaloda, pārnestā nozīmē) (Tēzaurs)) – šādi neparasti okazionāli vai pat potenciāli vārdi, kādi redzami pēdējā piemērā, raksturīgi

valodas spēles paveidam, ko V. Ernstsone (1997, 93–96) dēvē par dzēlību jeb asprātību ar noteiktu saturu. Šajā nolūkā vārdi (tostarp personvārdi, kā šeit – *švabriks*) tiek radoši pārsemantizēti un dažādos veidos fonētiski deformēti (Turpat, 86–89);

- ar citu substantīvu vai adjektīvu (parasti tādu, kas pauž kaut ko amata nosaukumam pretēju) papildināts amata nosaukums. Daži piemēri: *Vidiņ, tev kauns nav par šo ministres izstrādājumu?* (k., nra.lv, 30.VI) – ministres I. Viņķeles tēvam, ārstam Jurim Vidiņam adresēta uzruna; acīmredzot leksēmā *izstrādājums* šeit ietvertas asociācijas ar zemākas kvalitātes piena produktiem, kas papildināti ar augu taukiem un kuru nosaukumos līdz 2012. gadam¹⁸ bija ietverts vārds „izstrādājums” – siera izstrādājums, krējuma izstrādājums u. tml.; *Ejiet labāk prasiet Neklājības ministrienei Petravičai kāpēc ..* (k., delfi.lv, 2.XII) – šeit pārveidots amata nosaukums lietots kopā ar okazonāli darinātu antonīmu (*labklājība – neklājība*); .. *prezidenta parodija ir aplipinājusi premjera parodiju ar jaunvārdu kroplību* (k., delfi.lv, 29.XII).

Dažkārt atbildīgu amatu ieņemošai personai tās bijušās nodarbošanās statusā piedēvēta kāda zema prestiža profesija, kas saistīta ar laukiem: *kolhozniece* (*kolhoznieks* ‘kolhoza biedrs’ (Tēzauris)), *slaucēja*, *govju meita* // *lopu meita* (stabils vārdu savienojums *lopu meita* ‘lopkopēja’ (novecojis) (Tēzauris)), piemēram: *tās slaucējas Viņķele, Šuplinska un Petraviča* (k., delfi.lv, 28.XI); *Kad tad vēl govju meita petraviča tiks uz balli* (k., delfi.lv, 20.X). Šādās apsaukās ir divas motivētājpazīmes – nodarbošanās un izcelsme (skat. 2.4. apakšsadaļu).

Šajā apsauku grupā iederas arī tās, ar kurām personas nodēvētas **pēc piederības kādai politiskai partijai vai citai personu grupai (organizācijai)**. Daži piemēri: *Ko tas līdzēs?! Būs cita klaunpartijiete (-tis)* (k. pie raksta par R. Petravičas demisijas pieprasīšanu, delfi.lv, 6.XI) – politiskās partijas „KPV LV” biedre (biedrs); *Sakiet, vai zināt, kur šais priekšvēlēšanās bij noslēpies savas partijas biedriem kvēlu atbalstu solījušais “Saskaņas” princis, .. Nils Ušakovs?* (E. Līcītis, la.lv, 28.VIII); *noziedzīgās sistēmas sargsuņi – rečekisti* (Twitter, 16.X) // „*rečekistes*” // *rečekmeles* < *reček-* + *meles* (divi pēdējie piemēri no portāla „Delfi” sadaļas „Cālis” foruma, 9.XI)

¹⁸ Par to skat. <https://lvportals.lv/skaidrojumi/225871-ne-krejums-ne-siers-kastad-2011>.

[< Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centra „Re:Baltica” pakļautībā strādājoša faktu pārbaudes un sociālo tīklu pētniecības virtuāla laboratorija „Re:Check”].

2.4. Saskaņā ar O. Havriļivas klasifikāciju (2009, 38–39) pret konkrētām personām vērsti agresīvās runas akti var aizvainot personu, aizskarot tās **reģionālo un/vai nacionālo piederību**. Latviešu un lietuvišu iesauku pētnieki parasti nošķir izcelsmes un tautības motivētas (Butkus, 1995, 116–117; Aleknavičienē, 2005, 65–66; Mickienē & Baranauskienē, 2016, 166; Štrausa, 2017, 352), kā arī dzīvesvietas motivētas (Butkus, 1995, 109–113; Aleknavičienē, 2005, 64–65; Sidaravičienē, 2013; Mickienē & Baranauskienē, 2016, 162–163; Zuģicka, 2009, 328; 2011, 122–124; Štrausa, 2017, 352) iesaukas. Šā raksta autore (tāpat kā O. Havriļiva) apvienojusi šādas motivācijas apsaukas vienā grupā.

Kā jau minēts, daudzās apsaukās uzsvērtā augstus amatus Latvijā ieņemošo personu nepiemērotība šiem amatiem, tostarp – norādot arī uz viņu „nepareizo” izcelsmi, dažkārt ietverot apsaukā arī konkrēto vietu, no kuras šī persona ieradies Rīgā vai Latvijā. Arī šīs grupas apsaukas balstītas gan uz īstiem, gan pārveidotiem vai izdomātiem faktiem. Piemēram, uz valsts prezidenta un premjerministra ierašanos dzīvot un strādāt Latvijā no ārzemēm norāda apsaukas *viesstrādnieki* // *viesstrādnieku kliķe*; *gastārbaiters* (semantiku skat. ievadā) u. tml., piemēram: *Židmasonu atsūtītie “viesstrādnieki” – konkrētajā gadījumā vēl arī “Minsteres saldais pāriis” – skolotājs ar skolnieku...* [E. Levits un K. Kariņš] (k., nra.lv, 9.XII); .. *uz skatuves parādījās okupantu gastārbaiters-vietvaldiz knariņš* (k., jauns.lv, 11.XII).

ASV dzimušais, uzaugušais un izglītību ieguvušais K. Kariņš nicīgi dēvēts par *jenki* // *jenku mudaku* (sal.: *jenkis* ‘jenkijs’ (nievājoša ekspresīvā nokrāsa) (Tēzaurs); *jenkijs* 1. ‘ASV pilsonis (iesauka), radusies 18. gs. ..’ (Tēzaurs)), *amerikosu* (Tēzaurā šā barbarisma nav, taču tas atrodams krievu valodas vārdnīcu un enciklopēdiju vietnē „academic.ru”, kur angļu valodā tiek tulkots kā ‘*ugly American* (pejorative term for American)’ (<https://translate.academic.ru/америкос/ru/>), *asv prostitutu* (*prostitūta* 2. ‘cilvēks, kas pašlabuma dēļ maina uzskatus, kļūst par nodevēju u. tml.’ (pārnestā nozīmē) (Tēzaurs)), bet

ironiski – par Delavēras kovboju (*kovbojs* ‘cilvēks, kas kopj lauksaimniecības dzīvniekus un gana tos jāšus (parasti Ziemeļamerikas līdzenumos)’ (Tēzaurs); Delavēra – ASV štats, kurā K. Kariņš dzīvojis kopā ar vecākiem) // Delavēras puiku, piemēram: *Pēc Delavēras kovboja Krišjāņa Artura Kariņa vadītās valdības veiktā akta pret Latvijas sabiedrību – ārkārtas stāvokļa pagarināšanas līdz 9. jūnijam ..* (Dz. Zaļūksnis, infotop.lv, 7.V).

Savukārt prezidentu E. Levitu viņa tēva etniskās piederības dēļ nicīgi apsaukā: žīds (k., pietiek.com, 8.XI) // žīdulēnam (k., delfi.lv, 11.XI) (*žīdi* ‘ebreji’ (novecojis) (Tēzaurs)).

Uz nacionālo vai reģionālo piederību norādošas apsaukas dotas arī tām atbildīgus amatus Latvijā ieņemošām personām, kas dzimušas un augušas šajā valstī. Tā labklājības ministrei R. Petravičiai, kas dzīvo Saldū, veltītas ne vien apsaukas, kurās ietverts šis vietvārds, piemēram, Saldus mežrozīte // Saldus skaistulei (abi piemēri no E. Līcīša feļetona, la.lv, 7.IX), .. *nu tagad jūtas kā sabiedrības dāma, no Saldus provinces atbizojusi* (k., delfi.lv, 2.XI), bet arī apsaukas, kas saistītas ar konkrētu tautību – romiem // čigāniem, tostarp gan pašu tautu apzīmējošo etnonīmu, piemēram: *nu čigāni neder par ministriem* (k., delfi.lv, 6.XI), *Ramonai ka jau Chiganmeitai butu japriecajas ka vispar tikusi Valdība* (k., apollo.lv, 28.XI), gan šās tautas kā klejotāju dzīvesveidam raksturīgā atribūta – nometnes – nosaukumu *tabors* (‘klejotāju, parasti asinsradniecības saitēm saistītu, čigānu nometne, kurai ir savs vadonis; šādā nometnē dzīvojošie čigāni’ (Tēzaurs)), piemēram: *Šitais tabora sievišķis pie krēsla turēsies līdz pēdējam, ne jau par velti, kad tika ministra amatā, pat no deputāta mandāta neatteicās. [...] A.Pučes raidījumā uz nevienu jautājumu taboriete nevarēja atbildēt ..* (k., delfi.lv, 6.XI). Arī šo apsauku pamatā ir sagrozīti/izdomāti fakti; iespējams, tam par iemeslu kalpojis ministres izskats (gari, melni mati, kādi raksturīgi romu tautības sievietēm) un stereotipiskais priekšstats, ka Saldū dzīvo romi.

Ministrēm – I. Viņķelei, I. Šuplinskai, R. Petravičiai – kuras nav dzimušas un visu mūžu pavadījušas Rīgā, bet gan ieradušās galvaspilsētā no citām Latvijas vietām, dotas apsaukas, kas uzsver viņu saistību ar laukiem – *pāķenes* (*pāķene* 1. ‘lauciniece’, 2. ‘muļķe; nemākule; naiva sieviete’ (žargonvārds) (Tēzaurs)), piemēram:

Latvija nav viriešu, kas strādā, bet vienas pāķenes šiverējas, .. Sievietem nav jabut ministriem, deputatiem, tas ir viriesu darbs (k., delfi.lv, 6.XI), arī piedēvējot kādu it kā bijušo nodarbošanos (skat. 2.2. apakšsadaļu).

2.5. Iesauku pētnieki min valodas un runas motivētas iesaukas, kas patiesībā motivācijas ziņā nav viendabīgas un atspoguļo gan runas formas, gan satura īpatnības. Tāpēc šo grupu daļa vairākās apakšgrupās, nošķirot, piemēram, runas paradumus, iemīļotus izteicienus, sarunu tēmas, bērna nepareizi izrunātus vārdus u. c. (skat. Aleknavičienē, 2005, 63–64; Sidaravičienē, 2013; Ernstsone, 2002, 425; Zuģicka, 2009, 328; 2011, 121–122; Štrausa, 2017, 351–352). Savukārt A. Butkus (1995, 26) nošķir tikai **runas satura motivētas** iesaukas, uzsverot, ka tās nepieciešams nodalīt no tādām, kas saistītas ar runas fizisko izpaušmi.

Arī dažas no 2020. gadā internetā lietotajām publisko personu apsaukām ir šo personu runas satura motivētas.

Šķiet, ka pastiprinātu uzmanību jau kopš Valsts prezidenta E. Levita stāšanās amatā (2019. gadā) cilvēki pievērsuši viņa publiskajām runām (par to plašāk skat. Liepa, 2020, 44–45). Negatīva attieksme pret šo runu saturu (t. i., satura neesamības uzsvēršana), kā arī pret E. Levita lingvistisko jaunradi un atsevišķiem viņa bieži lietotiem vārdiem (*valstsgriba*, *līdztautieši*) izpaužas arī prezidentam dotajās apsaukās, piemēram: *Prezidenta Kanceleja ar pašu tukšgrabošo Levitu priekšgalā* (k., delfi.lv, 2.XII); *Ta viņš [= A. Gobzems] jau mērķēja agrāk uz prezidentu, bet tā tūkšmuldētāja vieta jau aizņemta ar „līdztautieti”* (k., nra.lv, 28.XII); *Vārdkopis par prezidentu* (Twitter, 12.IV). Neierastā leksika Valsts prezidenta runās cilvēkiem asociējusies arī ar brāļu Kaudziņu romāna „Mērnieku laiki” (1879) pārspīlēti patriotisko varoni Pietuka Krustiņu, liekot dēvēt E. Levitu pat par minētā literārā tēla „reinkarnāciju”: *Uz visu šo varnešu ballīti no augšas, no mākoņu maliņas noraugās mūsu valstsgribis un Pietuka Krustiņa reinkarnācija – Egils* (Facebook, impro.lv, 27.IX). Okazionālajā darītāju nosaucošajā atvasinājumsaliktenī *valstsgribis* (< *valsts* + *grib-ēt* + *-is*) apspēlēts (izsmiets) E. Levita bieži lietotais jēdziens *valstsgriba*.

Atsevišķi neveikli izteicieni motivējuši arī citu atbildīgos amatos esošu amatpersonu apsaukas. Tā pēc divdomīgi saprotamās uzrunas televīzijā 2020. gada aprīlī, aicinot Latvijas iedzīvotājus Lieldienās rādīt „viens otram savas olas” (skat. 3. attēlu), uz premjerministru K. Kariņu attiecinātas leksēmas un vārdkopas, kas apzīmē procesa *rādīt olas* darītāju, piemēram: *Olu rādītājs melo tā, ka ausis kust* (Twitter, 11.XI); .. *tagad, kad Vanckariņš Olurādis ir apmetis kažoku uz otru pusi, [citi] likumsakarīgi dara to pašu – uz dzied līdzī Vanckariņa tirādei* (k., pietiek.com, 4.XII); pēdējā piemērā vērojama arī paronomāze (skat. 2.8. apakšsadaļu); sal. *vanckars* ‘aizperēta, neizšķīlusies ola, kurā dīgļa attīstība apstājusies’ (Tēzaurš).

3. attēls. Latvijas Televīzijas ziņu ekrānuzņēmums, publicēts „Facebook”

Pēc aforistiska teiciena: „Draugi, nav labi!” 2020. gada nogalē K. Kariņam velītās apzīmējums „*nav labi*” *Kariņš: .. taču bezatbildīga ir šī klusēšana no atbildīgo puses, tajā skaitā no „nav labi” Kariņa* (k., delfi.lv, 28.XII).

Savukārt par izglītības un zinātnes ministri I. Šuplinsku rakstīts: *Šītai Pandoras lādes fanej pat Strasbūras tiesas spriedums būs nepieņemams* (k. pie raksta „Šuplinska apšaubā tiesas spriedumu Muižnieka lietā”, nra.lv, 11.II), atsaucot atmiņā viņas 2019. gadā skolotājiem teikto: „Man nav Pandoras lādes, no kurienes es jums varu paņemt šo atalgojumu!”, kas ticis atzīts par 2019. gada spārnoto teicienu.

2.6. Dažas radniecības motivētas apsaukas pieminētas jau iepriekš (skat. 2.2. apakšsadaļu), rakstot par veselības ministrei I. Viņķelei piedēvēto „radniecību” ar koronavīrusu un tā izraisīto slimību. Tā kā šādas apsaukas atšķirībā no iesaukām (Butkus, 1995, 26; Sidaravičienē, 2013; Zuģicka, 2011, 122) nerāda nekādas reālas radniecības saites, šā raksta autore ieskatā ir racionāli apvienot apsaukas, kurās iekļauti ģimenes locekļu apzīmējumi, ar vecumu kā apsauku motivētājpažīmi (par vecuma motivētām iesaukām skat. Butkus, 1995, 117; Zuģicka, 2009, 328; 2011, 124), pēc motivatīvās semantikas izdalot grupu: **vecums un sociālās lomas**. Turklāt ņemiet vērā, ka šādas apsaukas zināmā mērā atspoguļo pašu apsaukātāju vecumu. Konstatēti gan vecumu, gan jaunumu uzsvēroši apzīmējumi, kas nereti veltīti vienai un tai pašai personai, piemēram, labklājības ministre R. Petraviča dēvēta: *šis meitēns* (k., delfi.lv, 2.XI), *caca* (semantiku skat. ievadā), *Reti pretīga un dumja tante* (k., delfi.lv, 6.VII).

Vecumu un vienlaikus, iespējams, atbildīgos amatos esošu personu „vecāku” funkciju attiecībā uz sabiedrību vai kādu citu objektu uzsver arī tādas apsaukas kā: *Karīnpaps* [K. Kariņš] (S. Vanzovičs, nra.lv, 5.XII, 12.XII, 23.XII), *tēvi dibinātāji Artuss un Aldis ir prom no partijas* .. [Artuss Kaimiņš, A. Gobzems – politiskās partijas „KPV LV” dibinātāji] (E. Līcītis, la.lv, 26.VIII).

2.7. A. Butkus (1995, 27, 114–116) un I. Zuģicka (2009, 328; 2011, 124) izdala **materiālā stāvokļa** motivētas iesaukas. 2020. gadā internetā pamanīta šādas motivācijas apsauka: *Sveicinām mūsu Rotšildu un galveno krīzes menedžeri, .. Ministru Prezidentu Krišjāni Kariņu* (Facebook, impro.lv, 27.IX), sal. Rotšildi – veiksmīga ebreju cilmes finansistu un bankiešu dinastija (<https://timenote.info/lv/Maijers-Amsels-Rotsilds>).

2.8. Asociatīvās iesaukas var būt fonētisku vai semantisku asociāciju motivētas (Butkus, 1995, 103; Zuģicka, 2011, 119–121; Štrausa, 2017, 353–355). Tas pats sakāms par iesaukām, kas veidotas uz asociāciju pamata. Turklāt plaši tiek izmantota paronomāze – valodas spēles elements, stilistisks paņēmieni, kura pamatā ir līdzīgi skanošu atšķirīgas nozīmes izteiksmes līdzekļu satuvinašana. Tā tiek bieži izmantota

interneta neformālajā valodā un ļoti bieži lietota pazīstamu cilvēku uzvārdu deformēšanā, lai radītu ironisku noskaņu (Urbanoviča, 2009, 36–41; Liepa, 2010, 167). Īpaši „pateicīgs” šajā ziņā izrādījies premjerministra K. Kariņa uzvārds, kas ļaužu mutēs pārveidots tā, ka sakrīt ar dažādu reāliju nosaukumiem, piemēram: *knariņš* (k., delfi.lv, 16.XII; skat. arī Urbanoviča, 2009, 42), *Piekariņš* (k., delfi.lv, 1.XII), *vanckariņš* (skat. 2.5. apakšsadaļu), *Krāniņa valdībai* (k., delfi.lv, 17.XII), *krāns* (k., apollo.lv, 9.XII).

Uz paronomāzes pamata acīmredzot radies arī partijas „Vienotība” un partiju apvienības „Jaunā Vienotība” apzīmējums *Jenotība*¹⁹, kā arī šās partijas biedru apsauka *jenots*, piemēram: *nehumānā jenotu māti* [I. Viņķele] (k., pietiek.com, 22.IV).

2020. gadā internetā pamanīta arī okazonāli lietota semantiskās asociācijas motivēta un vārdu spēli atspoguļojoša apsauka – *to stubo un vajpratigo Vina-Pudeli* [I. Viņķeli] (k., apollo.lv, 10.XII), sal. *viņķelis* ‘vīns; lēts vīns’ (žargonvārds) (Tēzaurs).

2.9. Iesauku pētnieki (Butkus, 1995, 21; Štrausa, 2017, 25) personvārdu pārveidojumus neatzīst par iesaukām, ja tie nesniedz papildinformāciju. Starp dažādus atbildīgus amatus ieņemošu personu apsaukām daudz **hipokoristiku**²⁰ **ar familiāru konotāciju**, kas ar dažādiem paņēmieniem tiek darinātas gan no vārdiem, gan uzvārdiem, piemēram, Ilze Viņķele interneta rakstu komentāros nereti ir *Ilžuks*, Ramona Petraviča – *Ramončīks*. Dažas uzvārdu hipokoristikas: *gobzis* [A. Gobzems] (k., delfi.lv, 1.XII); *lembis* [Ventspils mērs Aivars Lembergs] (k., labdien.lv, 27.XI); *Šupele* [I. Šuplinska] (k., nra.lv, 10.II).

2.10. Iesaukas mēdz būt ar **neskaidru** motivāciju (Butkus, 1995, 118–119; Sidaravičienē, 2013; Zuģicka, 2009, 328; 2011, 125–126; Štrausa, 2017, 356). I. Štrausa norāda, ka dažādi problēmjaūtājumi, analizējot iesaukas, rodas tāpēc, ka „iesauku vākšanas mērķis,

¹⁹ Par to plašāk skat. <http://www.infotop.lv/article/lv/jenoti-dodas-saindet-latvijas-partiju-purvu>.

²⁰ *Hipokoristisks vārds* – personvārda (parasti priekšvārda) saīsināta vai citādi pārveidota neoficiāla forma (VPSV).

protams, nebija noskaidrot, kas ir iesauku nēsātāji” (Štrausa, 2017, 356). Arī šajā aspektā iesauku un apsauku vākšana un analīze atšķiras, jo šā raksta empīrisko materiālu veido konkrētām publiskajām personām 2020. gadā vēltītas apsaukas, tāpēc gan to adresāti, gan motivētājpazīmes lielākoties ir skaidri. Tomēr interneta rakstu komentāros pamanītas arī tādas apsaukas, kuru adresāts, iespējams, zināms tikai apsaukas devējam (piemēram, teikumā no komentāra pie raksta par kādu labklājības ministres izteikumu 21.VI *Ir skaidrs veids, ka lielākā daļa iedalītās naudas ministrijām tiek izlietotas pavisam citiem mērķiem un tā ir augstākā mērā nekaunība kuru atbalsta dubultpilsonis un šļupstošais vāvuļotājs* var tikai minēt, vai izcēlās apsaukas vēltītas vienai un tai pašai, vai divām dažādām augstus valsts amatus ieņemošām personām, un kurai vai kurām personām konkrēti).

Par apsaukām var teikt to pašu, ko A. Butkus (1995, 25) par iesaukām: tās ir ļoti ietilpīgas un informatīvas. Nereti vienā vārdā vai vārdkopā savijušās vairākas motivētājpazīmes, un iesauku pētnieki (Sidaravičienē, 2013; Ernstson, 2002, 425; Zuģicka, 2011, 124–125; Štrausa, 2017, 353) tādu grupu izdala atsevišķi, kā apakšgrupas norādot motivācijā dominējošos aspektus. Šajā rakstā tāda apsauku grupa nav nodalīta, jo tā būtu neviendabīga. Daži dubultas motivācijas apsauku piemēri minēti attiecīgajās sadaļās.

2.11. Iesaukām parasti netiek izmantota necenzēta leksika (uz šādu iespēju gan netieši norāda I. Štrausa (2017, 357), vulgāras iesaukas piemin arī A. Butkus (1995, 24)). Savukārt malediktoloģe O. Havriļiva, analizējama lauka pētījumā Vīnē savāktu aizvainojošo leksiku, norāda uz **universāliem aizvainojošiem vārdiem**, kuri, viņasprāt, katrā valodā veido lielu aizvainojošās leksikas grupu. Tie ir vārdi, kuru nozīme nav īsti skaidra vai kuri vairs netiek lietoti tikai, lai apzīmētu personu ar kādu konkrētu negatīvu īpašību, bet gan ir vispārināti un tiek attiecināti uz jebkuru cilvēku, kurš mums izraisa dusmas, piemēram, *idiots, muļķis, nejēga* (Havryliv, 2009, 38). Savukārt R. Amans (1975, 163) uzskata, ka internacionāls un universāls aizvainojošais vārds, ja tāds vispār ir iespējams, varētu būt *suns*. Šā raksta materiālā šāda veida

apsaukas varētu būt arī: *blēdis, noziedznieks, āksts, klauns*, bet par sievietēm – *govs, kuce*. Šeit nevar runāt par kādu motivētājpazīmi, jo, kā skaidro Dž. Džozefs, lai kādu apsaukātu, cilvēki izvēlas visnaidpilnākos un sāpinošākos vārdus, „truli skarbus mutiskus ieročus, jo skarbākus, jo labāk” (Džozefs, 2008, 137). Latviešu naida vārdu²¹ pētnieks A. Veisbergs šādus pazemināta stila vārdus (*kēms, pakaļa, maita, idiots* utt.), kas pauž runātāja emocionālo attieksmi konkrētās situācijās un ir neatņemama sarunvalodas un žargona sastāvdaļa, sauc par individuālajiem emocionālajiem disfēmismiem, norādot, ka tie jānodala no īstajiem disfēmismiem, kas parādās publiskajā valodā un tāpēc ir sabiedriski iedarbīgi, jo tos regulāri lieto politiskas, reliģiskas, sociālas grupas, runājot par saviem ienaidniekiem (Veisbergs, 2002, 56).

Pie īstajiem (politiskajiem) disfēmismiem, kurus kā otrreiz vispārinātus min A. Veisbergs (2002, 57; līdzīgi arī Liepa, 2010, 28, 98), var pieskaitīt 2020. gadā tīmeklī lietoto publisko personu apsauku *kangari*, piemēram: *kangaru valdības plans* (k., delfi.lv, 29.XII). Kā biežā lietojuma, tā attiecināšanas uz dažādām (vārdos nosauktām vai nenosauktām) personām dēļ arī šo apsauku latviešu valodā var uzskatīt par universālu.

Šā raksta empīrisko materiālu, kas šeit klasificēts motivatīvās semantikas aspektā, būtu iespējams analizēt arī citādi, piemēram, pēc vārddarināšanas paņēmienu vai pēc tajos ietvertajiem onīmiem, sugasvārdiem, deonimizējumiem. Tās būtu citu pētījumu tēmas.

Secinājumi

Rakstā sniegts ieskats leksikā, kas 2020. gadā izmantota dažādu atbildīgos amatos esošu personu apsaukšanai internetā. Šī leksika ir neviendabīga: gan pazemināta stila (vulgārismi, žargonismi, vienkāršrunas un sarunvalodas vārdi, barbarismi), gan stilistiski neitrāla, gan arī poētiska. Tai raksturīga emocionāla (lielākoties

²¹ Uz to, ka pēdējā laikā aizvainojošajiem vārdiem tiek pievērsts arvien vairāk uzmanības tieši saistībā ar fenomenu *naida runa* (angļu val. *hate speech*, vācu val. *Hassrede*), norādījuši arī citu valodu lingvisti (piemēram, Dž. Džozefs (2008, 133–138, 141), J. Šarlots (Scharloth, 2020)).

pejoratīva) ekspresija, ironija. Aplūkotās valodas vienības – apsaukas – parāda tautas daļas jaunrades, varētu teikt, tumšo pusi, neapmierinātību, agresiju, kas atsevišķi vērsta pret konkrētām valsts vadībā esošām personām, politiķiem vai speciālistiem, kā arī pret konkrētu šādu personu grupām vai vairākām vārdā nenosauktām personām.

Apsaukas, līdzīgi kā iesaukas, parasti dotas pēc kādas pazīmes, ar ko konkrētā persona atšķiras no citām. Motivatīvās semantikas aspektā nošķirtas šādas apsauku grupas:

- izskata un fizisko īpatnību motivētas,
- rakstura un uzvedības motivētas,
- profesijas, amata un partijas piederības motivētas,
- reģionālās vai nacionālās piederības motivētas,
- runas satura motivētas,
- vecuma un sociālo lomu motivētas,
- materiālā stāvokļa motivētas,
- asociaīvas,
- familiāras hipokoristikas,
- neskaidras,
- universālas.

Nereti apsaukā izcelta konkrētas personas nepiemērotība tās ieņemamajam amatam. Apsaukās „vizzinoši” uzsvērtā konkrētu personu „nepareiza” izcelsme, nepietiekamas prāta spējas, turklāt bieži vien to pamatojot ar sagrozītiem vai izdomātiem faktiem. Daļa apsauku saistītas ar personas rīcību konkrētā situācijā vai tās runas saturu. Daļa apsauku ir aizvainojoši vārdi, kas tiek lietoti universāli, nemotivēti.

Avoti

Teksti un to komentāri dažādos interneta ziņu u. tml. portālos (delfi.lv, jauns.lv, tvnet.lv, apollo.lv, nra.lv, la.lv, skaties.lv, lsm.lv, pietiek.com, infotop.lv, puaro.lv u. c.).

Ieraksti sociālajos tīklos (Facebook, Twitter) un interneta forumos (delfi.lv sadaļas „Cālis” foruma atsevišķas tēmas).

Literatūra

- Aleknavičienė, O. (2005). Tauragniškių pravardės. *Lituanistica*, 63(3), 47–70.
- Aman, R. (1975). *Bayrisch-österreichisches Schimpfwörterbuch* (2., verbesserte Aufl.). München: Goldmann.
- Babko, D. (2015). *Der Schimpfwortschatz in Erec Hartmanns von Aue*. Porto: Universidade do Porto. Pieejams <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/82720/2/118321.pdf>.
- Butkus, A. (1995). *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti.
- Druviete, I. (1992). Metafora sarunvalodā. *Valodas aktualitātes – 1991*. Rīga: Zinātne, 102–110.
- Džozefs, Dž. (2008). *Valoda un politika*. Rīga: Zinātne.
- Ernstsonē, V. (1997). Valodas spēle – lingvistisks ikdienas jaunrades fenomēns. *Linguistica Lettica*, 1, 76–99.
- Ernstsonē, V. (1999). *Latviešu valodas slenga leksika. Disertācijas kop-savilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Ernstsonē, V. (2002). Neoficiālie vārdi jeb iesaukas jauniešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 6, 422–427.
- Havryliv, O. (2009). *Verbale Aggression. Formen und Funktionen am Beispiel des Wienerischen*. Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang.
- Kursīte, J. (08.02.2008.). Par lamāšanas un lamstīšanas. *Diena*, 33, 16–17.
- Laua, A. (1969). *Latviešu leksikoloģija*. Rīga: Zvaigzne.
- letonika.lv – Vācu-latviešu vārdnīca. (b. g.). *Letonika.lv*. Tilde. Pieejams <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10311062>.
- Liepa, D. (2010). *Latvijas preses valoda valstiskās neatkarības atjaunošanas procesā: sociolingvistiskais aspekts. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Liepa, D. (2020). Valsts prezidenta runas – sabiedrības diskusiju temats. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 147. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valoda sabiedrībā”*. Tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 44–46.
- Liparte, E. (2021). Jauni nosaukumi un „senas dziesmas jaunās skaņās” – uz koronavīrusa laiku caur valodas prizmu raugoties. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 16, 102–118.
- Mickienė, I., & Baranauskienė, R. (2016). Veliunos apylinkių pravardžių semantikos ypatumai: pirminės pravardės. *Respectus Philologicus*, 29(34), 155–176.

- Nübling, D. (2014). Emotionalität in Namen: Spitznamen, Kosenamen, Spottnamen – und ihr gendernivellierender Effekt. In L. Vaňková (Hrsg.), *Emotionalität im Text*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Nübling, D., & Vogel, M. (2004). Fluchen und Schimpfen kontrastiv. *Germanistische Mitteilungen*, 59, 19–33.
- Metzler Lexikon Sprache. (1993). (H. Glück, Hrsg.). Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Scharloth, J. (07.01.2020.). Linguist: “Mehr als 1000 Schmähbegriffe allein für Angela Merkel”. (Autor S. Beuting.) *Deutschlandfunk Nova*. Pieejams <https://www.deutschlandfunknova.de/beitrag/rechte-sprache-schimpfen-und-empoeren>.
- Sidaravičienė, V. (15.02.2013.). Dieveniškių krašto gyventojų pravardės. *Lietuvos Respublikos piliečių vardų sąvadas, VLKK*. Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Vilniaus universitetas. Pieejams vardai.vlkk.lt/dieveniskiu-krasto-gyventoju-pravardes.
- Sīlis, J. (2005). Lingvistisko kontaktu ietekme uz latviešu valodas leksiku interneta mājaslapās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 1, 47–55.
- Štrausa, I. (2007). Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu semantika. *Linguistica Lettica*, 16, 45–83.
- Štrausa, I. (2017). Par iesaukām Tērvetes novadā. *Linguistica Lettica*, 25, 345–359.
- termini.gov.lv – Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls. (b. g.). Pieejams <https://termini.gov.lv/>; skatīts 20.12.2021.
- Tēzauris – Tēzauris. (2009–2022). (Sast. A. Spektors.) LU MII Mākslīgā intelekta laboratorija. Pieejams <https://tezaurs.lv/>; skatīts 20.12.2021.
- Urbanoviča, I. (2009). Paronomāze kā stilistisks paņēmieni publicistikā. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 34–43.
- Veckalne, A. (23.04.2020.). *Covid-19 skaidrojošā vārdnīca*. Pieejams <https://www.facebook.com/notes/404505340945962/>; skatīts 19.04.2021.
- Veisbergs, A. (2002). Naida un aizplīvurotības vārdi manipulācijas valodā. *Kentaurs XXI*, 29, 54–71.
- Veisbergs, A. (2021). Riņķa dancis uz nekuriem. *Domuzīme*, 1, 72.
- VPSV – Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. (2007). (Rīga: Valsts valodas aģentūra.) *Termini.gov.lv*. Pieejams <https://termini.gov.lv/kolekcijas/93>.
- Zuģicka, I. (2009). Iesaukas Riebiņu novadā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 13(1), 326–333.
- Zuģicka, I. (2011). Iesaukas mūsdienu Latgalē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 6, 108–127.

Arturs STALAŽS, Anna KOSINKINA

**DABAS OBJEKTU NOSAUKUMI IELU
NOSAUKUMOS STARPDISCIPLINĀRĀ
SKATĪJUMĀ¹**

**Names of Nature Objects in Street Names:
An Interdisciplinary View**

Abstract

Street names are a part of the linguistic landscape and play a major practical role in human communication. Street names can be both neutral and political, and may also reflect local traditions and national linguistic features, but they do not always have a historical heritage significance.

This paper focuses on street names based on nature objects, certain natural phenomena, and man-made objects. The ‘Latvian Road Atlas,’ published in 2015, was used as the main source of research units (street names). The aim of this paper is to look at the inclusion of the names of nature objects, especially the names of organisms, in the formation of street names in Latvia.

The spelling of words in street names may vary between different settlements. In these cases, word inflections may differ, and the corresponding attributives may be used in either the singular genitive (general use) or the plural genitive. These grammatical issues should be explored further.

In the case of the use of organism names, street names are dominated by the names of organisms of local (native) origin, as opposed to organisms of alien origin. The utilization of plant names dominates in street names, followed by animal names, while in some cases fungal/mushroom names are also used in street names.

Only a small number of examples have been analyzed in this study, so there are still many unanswered questions. It was not expected that there would be many names that would prompt a number of unanswered questions, especially regarding etymology. On the one hand, it is gratifying that

¹ Raksts izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes grantu Nr. Izp-2020/1-0179 ietvaros.

street names are dominated by the names of organisms naturally associated with Latvia; on the other hand, it is surprising that street names are not dedicated to relatively well-known organisms in Latvia, such as *vizbulītes* (*Hepatica*). Municipalities would be advised to pay attention to local species or genera promoting Latvian names without using non-Latvian equivalents for street names, such as *apse* (instead of *papele*), *skalbe* (not *īriss*), *vizbulī* (instead of *anemone*), etc. In this way, the use of Latvian names as opposed to names borrowed from other languages would be encouraged.

The names of other groups of organisms, such as mushrooms, which are currently used very little, could also be suggested. When creating new street names, it would be advisable for municipal specialists to consult with specialists from different fields so that the adjectives used in the new street names are spelled correctly and so that the new street names reflect a wide variety of linguistic resources without duplicating names commonly used in other municipalities.

Keywords: *naming traditions, grammatical peculiarities, historical evidence, meanings of names*

Ievads

Ielu nosaukumi veido daļu no lingvistiskās ainavas (Akindele, 2011, 1–11; Landry & Bourhis, 1997, 23–49; Pošeiko, 2015, 320–336; 2016, 77–102), bez kuras jau sen cilvēks nevar iztikt un kas ir nozīmīga ikdiena jebkurā plašāk apdzīvotā vietā, sākot no nelieliem ciematiem, beidzot ar daudzus kvadrātkilometrus plašām pilsētām. Bez praktiskās adresēšanas nozīmes šie toponīmi ir nozīmīgi no dažādiem aspektiem, piemēram, tie atspoguļo vietējo kultūru (Purschke, 2021, 1–11), kā arī dažādos vēsturiskos periodos notikušās politiskās izmaiņas (Azaryahu, 1997, 479–493; 2012, 385–400; Pošeiko, 2015, 320–336; 2016, 77–102; Purschke, 2021, 1–11) un noteiktu politisko ideoloģiju popularizēšanu (Bodaveli & Javakhishvili, 2015, 156–178). Būtisks aspekts ir arī vēstures liecību memorializēšana ielu nosaukumos, izmantojot nozīmīgu personību vārdus (Alderman & Inwood, 2013, 211–233). Ielu nosaukumi ir publiski labi redzami, tāpēc tiem ir arī ievērojama politiskā nozīme un pat politiskais spēks, kas, piemēram, var izpausties caur memoriālajiem ielu nosaukumiem. Kopumā politiskas nozīmes ielu nosaukumi var tikt ieviesti, lai popularizētu valdošā spēka ideoloģiju, bet šādiem nosaukumiem ne

vienmēr ir vēsturiskā mantojuma nozīme (Azaryahu, 1996, 311–330). Caur ielu nosaukumu lietojumu divās valodās var arī izpausties vietējo minoritāšu lingvistiskās intereses (Jones & Merriman, 2009, 164–173). Taču lingvistiskajā ainavā publiski redzamie teksti var ne tik daudz atspoguļot vietējo lingvistisko daudzveidību, bet vairāk lingvistiskos resursus, kas izmantoti publiskajā saziņā (Ben-Rafael et al., 2006, 7–30). Pretstatā politizētiem ielu nosaukumiem, daudz neitrālāki ir tie ielu nosaukumi, kuru pamatā ir dažādi dabas objekti. Piemēram, no dabas objektiem ielu nosaukumos var atrast daudz augu nosaukumu (Baldwin & Grimaud, 1989, 115–138).

Ielu nosaukumi ir nozīmīgi dažādu nozaru pētniekiem, jo ekspedīciju laikā fiksēto informāciju nepieciešams reģistrēt, izmantojot adresāciju un citus informācijas fiksēšanas datus. Iedvesma šim pētījumam gūta pirms dažiem gadiem, kad tika pamanītas vairākas gramatiskas atšķirības Liepājas ielu nosaukumu pierakstā, salīdzinot ar iepriekš novēroto citās apdzīvotās vietās. Dažkārt novērots, ka pat vienas ielas robežās ielas nosaukums var atšķirties gramatiskā ziņā. Tas ir tāpēc, ka ielu nosaukumus parasti izvieto paši zemes nogabalu īpašnieki savos īpašumos, un viņu nezināšanas dēļ var rasties novirzes no attiecīgajā pašvaldībā oficiāli noteiktā ielas nosaukuma rakstības. Lai izvairītos no galvenokārt nejauši pieļautām kļūdām, kas var rasties privātpersonām, izvietojot ielu nosaukumus savos īpašumos, šajā pētījumā izmantoti oficiāli apstiprinātie nosaukumi, kas precīzāk atspoguļo katras pašvaldības ielu nosaukšanas tradīcijas. Šī pētījuma mērķis ir apskatīt dabas objektu nosaukumu izmantošanu ielu nosaukumu veidošanā Latvijā. Pētījumā analizēti dabas objektu nosaukumi, īpaši organismu nosaukumi, kas izmantoti ielu nosaukumos, kā arī skatīti šo nosaukumu lietošanas gramatiskie aspekti. Dabas objekti izvēlēti tādēļ, ka tie lielākoties ir politiski neitrāli, kā arī tiem raksturīga plašāka daudzveidība gan lingvistiskā, gan nosaucamo objektu ziņā. Papildu dabas objektiem skatīti arī dažu cilvēka radītu objektu nosaukumi.

1. Materiāls un metodika

Pētījumam izmantots jaunākais „Latvijas autoceļu atlanta” (turpmākajā tekstā – Ceļu atlants) 2015. gada izdevums (Turlajs, 2015).

Analīzei izmantoti šī atlanta alfabētiskajā sarakstā (224.–258. lpp.) uzskaitītie 3700 ielu nosaukumi. No ielu nosaukumu saraksta tālākai analīzei un statistikai atsevišķi izrakstīti ielu nosaukumi, kas veidoti, izmantojot dažādu dabas objektu (ieskaitot atsevišķas dabas parādības) un cilvēka radītu objektu nosaukumus. Uzmanība pievērsta ielu nosaukuma paplašinātāja daļai (apzīmētājam), kas atrodas pirms ceļu veidu nomenklatūras vārda, piemēram, *iela, ceļš, gatve* utt. Analizējot gramatiskās ielu nosaukumu atšķirības, skatīta skaitļa kategorija un nosaukumu lietojuma locījums (nominatīvs, ģenitīvs). Papildu gramatiskajām atšķirībām, kas novērojamas ielu nosaukumos atsevišķās pašvaldībās, vērtētas arī ielu nosaukumos izmantoto organismu nosaukumu lietošanas tradīcijas. Šajā gadījumā pievērsta uzmanība ielu nosaukumu proporcijai, kas veltīta Latvijas teritorijā savvaļā dabiski sastopamajiem organismiem, kā arī organismiem, kas Latvijas teritorijā nav sastopami vai arī atrodas nebrīvē (dzīvnieki), vai ir ievesti dažādiem specifiskiem nolūkiem (dekoratīvie un citi kultūraugi, augi kolekcijās, mājdzīvnieki utt.). Tāpat iztirzāti vairāki citi interesanti gadījumi, tajā skaitā nosaukumi, kas veltīti dažiem cilvēka radītiem objektiem, tostarp pašām ielām.

Nemot vērā, ka Ceļu atlantā ir pārstāvētas visas lielākās Latvijas pilsētas, kā arī daudzas mazākas apdzīvotās vietas, var uzskatīt, ka izvēlētais ielu saraksts pietiekami precīzi atspoguļo mūsdienās apstiprināto ielu nosaukumu došanas tradīcijas Latvijā. Visos gadījumos, kad tekstā citēti Ceļu atlantā minēto ielu nosaukumu piemēri, aiz ielas nosaukuma iekavās norādīts lietojuma gadījumu skaits. Piemēram, pieraksts *Zileņu iela* (4) nozīmē, ka šī iela minēta četrās apdzīvotās vietās. Ja ielu nosaukumos apzīmētājs² ir viens un tas pats, kā arī lietots vienā un tajā pašā locījumā, bet atšķiras ceļa nomenklatūras vārds (*iela, ceļš* utt.), tad lietojuma statistika attiecas uz kopējo apzīmētāja lietojuma skaitu, piemēram, pieraksts *Vīgriežu iela; .. aleja* (8) nozīmē, ka kopējais apzīmētāja *Vīgriežu* (daudzskaitļa ģenitīvā) lietojumu skaits ir astoņas reizes, bet atlantā faktiskā lietojuma proporcija ir šāda: *Vīgriežu aleja* (1) un *Vīgriežu iela* (7).

² Vārds *apzīmētājs* šajā rakstā tiek lietots, runājot par ielu nosaukuma pirmo komponentu – atsevišķu vārdu vai vārdkopu (red. piezīme).

Tālākā rezultātu analīzē un diskusijā, cik tas attiecas uz ielu nosaukumos ietvertajiem organismu nosaukumiem, izmantotas šī raksta autora A. Stalaža divdesmit pētījumu gadu laikā apkopotās atziņas, kā arī personīgi izveidotās organismu nosaukumu datubāzes ar vairāk nekā 110 000 ierakstiem.

2. Rezultāti un diskusija

Šajā raksta daļā iztirzāti ielu nosaukumi, ņemot vērā to izveides tipiskos leksiskos un gramatiskos aspektus, kā arī funkcionalitāti mūsdienu Latvijas lingvistiskajā ainavā. Vispirms aplūkots vārda *aleja* lietojums vārda *iela* vietā, tālāk uzmanība pievērsta ielu nosaukuma pirmā komponenta vienskaitļa vai daudzskaitļa lietojumam. Pēc tam raksturoti ielu nosaukumi, kuru pirmais komponents ir deminutīvā (motivēti un nemotivēti). Taču plašāka uzmanība pievērsta augu daļu, organismu atīstības stadiju un atsevišķu organismu nosaukumu iekļāvumam Latvijas apdzīvoto vietu urbanonīmos un šī iekļāvuma motivācijai.

2.1. Alejas iela. Ceļu atlantā 27 apdzīvotās vietās ir norādīts nosaukums *Alejas iela*. Aizgūtais vārds *aleja* (angļu val. *alley*, franču val. *allée*) mūsdienu latviešu valodā ir viena no alternatīvām ceļu veida norādīšanai paralēli tādiem nomenklatūras vārdiem kā *iela*, *ceļš*, *gatve*, *bulvāris*. Cik novērots, ielu nosaukumu gadījumā nomenklatūras vārdam *aleja* ir plašāka nozīme nekā tā sākotnējā nozīmē cilmes valodās. Tas pats varētu būt saistīts ar citiem nomenklatūras vārdiem, kas, iespējams, izmantotas kā nomenklatūras vārda *iela* alternatīvas, lai vienas apdzīvotas vietas ietvaros būtu iespēja lietot vienu un to pašu paplašinošo apzīmētāju, piemēram, *Akmeņu iela* un *Akmeņu ceļš* vai *Baložu iela*, *Baložu bulvāris* un *Baložu prospekts*.

Vārdam *aleja* atkarībā no cilmes var būt dažādas nozīmes, piemēram, angļu *alley* pārsvarā nozīmē šauru ceļu, kas galvenokārt būtu piemērots gājējiem, bet franču *allée* – ceļu starp koku rindām. Vismaz dažos gadījumos, kad nomenklatūras vārda *iela* vietā ir izmantots vārds *aleja*, ir skaidrs, ka *alejas* lietojums latviešu valodā neatbilst klasiskajai franču *allée* izpratnei, jo pietiekami daudzos gadījumos noteikti nav runa par ceļu, kas ietu starp koku/krūmu rindām.

Tāpat *alejas* lietojums neatbilst klasiskajai angļu *alley* izpratnei, jo ne visos gadījumos runa ir par šauru ceļu, kas būtu piemērots tikai gājēju kustībai. Nomenklatūras vārda *aleja* izmantošanu vienīgi nosaukšanai (kā alternatīvu vārdam *iela*, nevis konkrētā nozīmē) apliecina Kuldīgas piemērs. Te vienā, no pārējās pilsētas teritorijas ar zaļo zonu atdalītā, mazdārziņu/savrupmāju rajonā visām ielām, kas ir labi izbraucamas arī ar autotransportu, apzināti doti ielu nosaukumi ar nomenklatūras vārdu *aleja*, attiecīgi: *Ābeļu aleja*, *Aroniju aleja*, *Aveņu aleja*, *Bumbieru aleja*, *Cidoniju aleja*, *Jāņogu aleja*, *Ķiršu aleja*, *Plūmju aleja*, *Rožu aleja*, *Upeņu aleja* un *Zemeņu aleja*. Turklāt Kuldīgas robežās atrodami ielu nosaukumi tikai apliecina iepriekš minēto, ka vārds *aleja* nomenklatūras vārda nozīmē Latvijā tiek lietots, lai iegūtu pēc iespējas vairāk ielu nosaukumu, saglabājot tajos vienu un to pašu apzīmētāju. Kuldīgā atrodamas vairākas ielas, kuru nosaukumos atšķiras tikai nomenklatūras vārds, piemēram: *Ābeļu aleja* un *Ābeļu iela*, *Ķiršu aleja* un *Ķiršu iela*, *Aveņu aleja* un *Aveņu iela*, *Bumbieru aleja* un *Bumbieru iela*, *Rožu aleja* un *Rožu iela*, *Zemeņu aleja* un *Zemeņu iela*.

2.2. Vienskaitļa un daudzskaitļa lietojums. Viens no ielu nosaukumiem, kas pievērta uzmanību šim pētījumam, bija *Mežu iela* Liepājā. Kad pirmo reizi bija iespēja ieraudzīt šo nosaukumu dabā, uzreiz radās jautājums, vai ielas nosaukuma pirmo komponentu nebūtu pareizāk rakstīt vispārīgi vienskaitļa ģenitīvā, tātad *Meža iela*. Cits jautājums, vai tiešām konkrētajā pašvaldībā pie ēku sienām bija pielikti kļūdaini pierakstīti nosaukumi, vai arī attiecīgo nosaukumu rakstībai bija oficiāls statuss. Skatītajā Ceļu atlantā variants *Mežu iela* ir norādīts divās apdzīvotās vietās, Liepājā un Mežvidos, un tas apliecina, ka attiecīgajās pašvaldībās lietotā rakstības forma ir apstiprināta oficiāli un nav kļūdaina.

Savulaik Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija (turpmāk tekstā – Terminoloģijas komisija) ieviesa vienotu daudzskaitļa un vienskaitļa formu lietojumu dažādu nozaru terminos, nosakot, ka apzīmētāji *meža*, *sila*, *gāršas*, *plavas*, *stepes*, *lauka*, *tīruma*, *dārza*, *mājas*, *krasta*, *jūras*, *upes*, *ezera*, *dīķa* utt. terminos ir lietojami vienskaitļa ģenitīvā, bet ar augiem saistītie apzīmētāji, piemēram, *egļu*, *niedru*, *koku* utt. ir lietojami daudzskaitļa ģenitīvā (Skujiņa, 1991).

Salīdzinot ielu nosaukumu rakstības variantus, konstatēts, ka vienskaitļa un daudzskaitļa ģenitīva lietojums nav viennozīmīgs, jo ir apdzīvotās vietas, kurās apzīmētāju rakstība var atšķirties. Piemēram, apzīmētāji, kas pēc līdzīga principa arī ielu nosaukumos būtu rakstāmi vienskaitļa ģenitīvā, mēdz būt lietoti arī daudzskaitļa ģenitīvā:

<i>Ainavas iela</i>	(4)	<i>Ainavu iela</i>	(3)
<i>Akas iela</i>	(13)	<i>Aku iela; .. ceļš</i>	(2)
		<i>Augļudārzu iela</i>	(1)
		<i>Avotdārzu iela</i>	(1)
<i>Birztales iela</i>	(2)	<i>Birztaļu iela</i>	(2)
		<i>Brūklenāju iela</i>	(3)
<i>Dambja iela</i>	(10)	<i>Dambju iela</i>	(1)
<i>Dārza iela</i>	(81)	<i>Dārzu iela; .. šķērsiela</i>	(16)
		<i>Dārziņu iela; .. [ntā] līnija</i>	(65)
		<i>Daugavkrastu iela</i>	(1)
<i>Dīķa iela</i>	(18)	<i>Dīķu iela</i>	(21)
		<i>Druviņu iela</i>	(1)
<i>Druvas iela</i>	(16)	<i>Druvu iela</i>	(16)
<i>Dumbrāja iela</i>	(1)	<i>Dumbrāju iela</i>	(2)
		<i>Eglāju iela</i>	(3)
<i>Ezera iela; .. prospekts;</i>			
<i>.. šķērsiela</i>	(36)	<i>Ezeru iela; .. laukums</i>	(8)
		<i>Ezeriņu iela</i>	(3)
		<i>Gaujiņu iela</i>	(1)
<i>Gravas iela</i>	(22)	<i>Gravu iela</i>	(2)
		<i>Irbenāju iela</i>	(6)
		<i>Jūraskrastu iela</i>	(1)
		<i>Lauku iela; .. šķērsiela</i>	(69)
<i>Līduma iela</i>	(4)	<i>Līdumu iela</i>	(3)
		<i>Niedrāju iela</i>	(1)
<i>Parka iela; .. šķērsiela</i>	(81)	<i>Parku iela</i>	(1)
<i>Pļavas iela</i>	(21)	<i>Pļavu iela</i>	(47)
		<i>Priedulāju iela</i>	(1)
<i>Priežmalas iela</i>	(2)	<i>Priežmaļu iela</i>	(1)
		<i>Rudzāju iela</i>	(1)
<i>Sila iela</i>	(28)	<i>Silu iela</i>	(2)

		<i>Smiltenāju iela</i>	(1)
<i>Strauta iela</i>	(11)	<i>Strautu iela; .. ceļš</i>	(23)
<i>Tīreļa iela</i>	(3)	<i>Tīreļu iela</i>	(1)
<i>Tīruma iela</i>	(8)	<i>Tīrumu iela</i>	(2)
<i>Upes iela; .. prospekts</i>	(75)	<i>Upju iela</i>	(1)
<i>Ūdens iela; .. aleja</i>	(18)	<i>Ūdeņu iela</i>	(1)
		<i>Vaivarāju iela</i>	(1)

Iepriekš uzskaitītie ielu nosaukumu piemēri ietver to apzīmētāju grupu, kur apzīmētājam vajadzētu būt vienskaitļa ģenitīvā, lai būtu ievērota vienota skaitļa formas lietošana dažādu nozaru terminos. Teorētiski šim principam būtu vajadzējis atspoguļoties arī ielu nosaukumos. Kopumā vienskaitļa ģenitīva lietojuma gadījumu skaits dominē pār daudzskaitļa ģenitīvu tikai atsevišķu apzīmētāju gadījumā. Piemēram, vienskaitļa ģenitīva lietojuma pārsvars vērojams gadījumos, kad ielu nosaukumos kā apzīmētāji ir izmantoti vārdi *akas, dambja, dārza, ezera, gravas, parka, sila, upes* un *ūdens*. Savukārt apzīmētāju *dīķa, pļavas* un *strauta* gadījumā pārsvars ir daudzskaitļa ģenitīvam. Attiecība starp *druvas* un *druvu* skatītājā Ceļu atlanta sarakstā bija vienāda – abos gadījumos 16 piemēri, tāpat saistībā ar *birztales* un *birztaļu* – abos gadījumos divi piemēri.

Pie apzīmētājiem, kas terminos būtu lietojami vienskaitļa ģenitīvā, pieder lielākoties dažādu biotopu nosaukumi. Taču interesanti, ka tie biotopi, kuru nosaukumi atvasināti no augiem vai sēnēm, skatītajos ielu nosaukumos ir tikai daudzskaitļa ģenitīvā (*brūklenāju, eglāju, irbenāju, niedrāju, priedulāju, rudzāju, smiltenāju* un *vaivarāju*).

Nosaukumos, kur apzīmētājs ir *kalna* vai lietoti vārda *kalns* atvasinājumi kā salikteņu komponents, dominē vienskaitļa ģenitīvs:

Kalna iela; .. aleja;

<i>.. prospekts</i>	(18)	<i>Kalnu iela; .. šķērsiela</i>	(19)
<i>Oškalna iela</i>	(6)	<i>Oškalnu iela</i>	(1)
<i>Ozolkalna iela</i>	(2)	<i>Ozolkalnu iela</i>	(2)
<i>Pakalna iela</i>	(3)	<i>Pakalnu iela</i>	(3)
<i>Smilškalna iela</i>	(2)	<i>Smilškalnu iela; .. ceļš</i>	(3)

Tāpat šķīstu, ka vienskaitļa ģenitīvs būtu piemērotāks arī nosaukumos, kas atvasināti no cilvēka radītu objektu nosaukumiem,

piemēram, *kanāls*, *tilts*, vai gadījumos, ja ielas nosaukumā ir ietverts apdzīvotas vietas nosaukums. Taču atsevišķās pašvaldībās attiecīgie apzīmētāji ir lietoti daudzskaitļa ģenitīvā:

<i>Kanāla iela</i>	(6)	<i>Kanālu iela</i>	(3)
<i>Mežciema iela</i>	(3)	<i>Mežciemu iela</i>	(1)
<i>Tilta iela</i>	(22)	<i>Tiltu iela</i>	(1)

Kā minēts iepriekš, atbilstoši Terminoloģijas komisijas ieviestajai tradīcijai, terminoloģijā vienoti būtu lietojami apzīmētāji, kas atvasināti no augu nosaukumiem (attiecīgi daudzskaitļa ģenitīvā). Faktiski tas pats būtu jāievēro, ja terminos un nosaukumos ir izmantoti dzīvnieku nosaukumi. Izvērtējot šo aspektu, pamanīts, ka daļā administratīvo teritoriju augu un dzīvnieku nosaukumi lietoti arī vienskaitļa ģenitīvā:

<i>Akācijas iela</i>	(2)	<i>Akāciju iela; .. aleja</i>	(11)
<i>Alkšņa iela</i>	(1)	<i>Alkšņu iela</i>	(13)
<i>Amoliņa iela</i>	(2)	<i>Amoliņu iela</i>	(1)
<i>Apiņa iela</i>	(1)	<i>Apiņu iela</i>	(10)
<i>Apoga iela</i>	(1)	<i>Apogu iela</i>	(6)
<i>Apses iela</i>	(1)	<i>Apšu iela</i>	(16)
<i>Asteres iela</i>	(1)	<i>Asteru iela</i>	(13)
<i>Bērza iela</i>	(1)	<i>Bērzu iela; .. aleja; .. ceļš; .. gatve</i>	(82)
<i>Caunas iela</i>	(2)	<i>Caunu iela</i>	(7)
<i>Cidonijas iela</i>	(1)	<i>Cidoniju iela; .. aleja</i>	(7)
<i>Cielavas iela</i>	(1)	<i>Cielavu iela</i>	(6)
<i>Duglāzijas iela</i>	(1)		
<i>Dzeguzes iela</i>	(4)	<i>Dzegužu iela</i>	(7)
<i>Dzilnas iela</i>	(5)	<i>Dzilnu iela</i>	(1)
<i>Gaigalas iela</i>	(1)	<i>Gaigalu iela</i>	(1)
<i>Grīšļa iela</i>	(1)	<i>Grīšļu iela</i>	(1)
<i>Kaijas iela</i>	(3)	<i>Kaiju iela</i>	(9)
<i>Kļavas iela</i>	(1)	<i>Kļavu iela; .. ceļš; .. aleja</i>	(40)
<i>Lakstīgalas iela</i>	(3)	<i>Lakstīgalu iela</i>	(26)
<i>Mārsila iela</i>	(3)	<i>Mārsilu iela</i>	(2)

<i>Oša iela</i>	(1)	<i>Ošu iela; .. ceļš; .. gatve</i>	(27)
<i>Ozola iela</i>	(1)	<i>Ozolu iela; .. ceļš; .. aleja; .. gatve</i>	(60)
<i>Plekstes iela</i>	(1)		
<i>Priedes iela</i>	(3)	<i>Priežu iela</i>	(62)
<i>Sapala iela</i>	(1)		
<i>Svīres iela</i>	(1)		
<i>Vāveres iela</i>	(4)	<i>Vāveru iela</i>	(7)
<i>Vīksnas iela</i>	(3)	<i>Vīksnu iela</i>	(3)
<i>Vilkābeles iela</i>	(1)		
<i>Vimbās iela</i>	(1)	<i>Vimbu iela</i>	(4)
<i>Žubītes iela</i>	(3)	<i>Žubīšu iela</i>	(2)

Kā redzams no piemēriem, daudzskaitļa ģenitīva formas dominē. Varētu pieņemt, ka vienskaitļa ģenitīvā lietojami konkrētu sugu (nevis ģinšu) nosaukumi. Piemēram: *Zebiekstes iela*, jo *zebiekste* (*Mus-tela nivalis*) ir tikai viena suga. Taču pretēji piemēri ir daudzskaitļa ģenitīvā lietotie nosaukumi: *Melnalkšņu iela* (2) un *Mežābeļu iela* (1), kur apzīmētājs ir atvasināts no konkrētu sugu nosaukumiem, attiecīgi: *melnalksnis* (*Alnus glutinosa*) un *mežābele* (*Malus sylvestris*).

Taču ir arī tādi ielu nosaukumi, kuru gadījumā apzīmētāja vienskaitļa ģenitīvs var būt atvasināts nevis no augu vai dzīvnieku nosaukuma, bet gan no apdzīvotas vietas nosaukuma vai cilvēka vārda. Savukārt daudzskaitļa ģenitīva gadījumā ir skaidrs, ka ielas nosaukums veltīts konkrētiem augiem vai dzīvniekiem (vairumā gadījumu) vai arī var būt atvasināts no cilvēka vārda:

<i>Bārbeles iela</i>	(1)	<i>Bārbeļu iela</i>	(4)
<i>Gundegas iela</i>	(3)	<i>Gundegu iela</i>	(10)
<i>Ievas iela</i>	(1)	<i>Ievu iela; .. aleja</i>	(26)
<i>Īves iela</i>	(6)	<i>Īju iela</i>	(2)
<i>Liepas iela</i>	(1)	<i>Liepu iela; .. aleja; .. laukums; .. gatve</i>	(86)
<i>Lilijas iela</i>	(4)	<i>Liliju iela</i>	(12)
<i>Madaras iela</i>	(1)	<i>Madaru iela; .. aleja</i>	(13)
<i>Raudas iela</i>	(4)	<i>Raudu iela</i>	(4)

<i>Reņģes iela</i>	(1)	<i>Reņģu iela</i>	(2)
<i>Spāres iela</i>	(2)	<i>Spāru iela</i>	(4)
<i>Tūjas iela</i>	(2)	<i>Tūju iela</i>	(4)
<i>Dzērves iela; .. laukums</i>	(4)	<i>Dzēryju iela</i>	(9)
<i>Papardes iela</i>	(11)	<i>Paparžu iela</i>	(5)
<i>Pūces iela</i>	(5)	<i>Pūču iela</i>	(1)

Pēdējo piemēru gadījumā, lai noskaidrotu patieso nosaukumu etimoloģiju, arhīvos būtu jāpēta nosaukumu došanas vēsture. Atšķirīgi no šiem piemēriem ir *Ūbeles iela* (1) un *Ūbeļu iela* (1). Šo nosaukumu gadījumā daudzskaitļa ģenitīva forma var būt atvasināta gan no putnu ģints nosaukuma *ūbeles*, gan no apdzīvotas vietas nosaukuma *Ūbeļi*.

Sākotnēji šķiet uzkrītošs nosaukums *Daugavkrastu iela* (1), kas daudzskaitļa formā liekas nelogisks, salīdzinājumā ar līdzīgas uzbūves nosaukumiem vienskaitļa ģenitīvā: *Daugavgravas iela* (1), *Daugavmalas iela* (2) un *Daugavsalas iela* (1). Tomēr *Daugavkrastu ielas* nosaukuma izcelsmē ir izmantots apdzīvotas vietas nosaukums: *Daugavkrasti*, tāpēc daudzskaitļa ģenitīva lietojums ir atbilstošs.

2.3. Dēminutīvi. Dažos gadījumos ielu nosaukumos lietots dēminutīvs, attiecīgos apzīmētājus atvasinot no augu/dzīvnieku nosaukumiem, kas oriģināli nav rakstāmi dēminutīvā: *Ābelīšu iela* (1), *Bērziņu iela* (1), *Dzērvenītes iela* (1), *Līdaciņu iela* (1). Tāpat tas attiecas uz augu daļām / augļiem: *Auglīšu iela*.

Uz nosaukumu *Ābelītes iela* (1) iepriekš minēto nevar attiecināt, jo šis nosaukums var būt atvasināts no apdzīvotas vietas nosaukuma: *Ābelīte*. Divējāda izcelsme var būt nosaukumam *Lapsiņu iela* (1), kur attiecīgais apzīmētājs var būt atvasināts no apdzīvotas vietas nosaukuma *Lapsiņas* vai arī no vārda *lapsas* dēminutīva formas. Tas pats attiecas uz nosaukumiem *Ozoliņu iela* (2) un *Ozoliņu ceļš* (1), kas var būt atvasināti no apdzīvotu vietu nosaukuma *Ozoliņi* vai arī no augu ģints nosaukuma *ozoliņi* (= *ozolītes*).

Dēminutīvā lietotais apzīmētājs nosaukumā *Mežrozīšu iela* (4), kā arī pamatformā lietotais apzīmētājs nosaukumā *Mežrožu iela* (2) ir aplūkojami no cita skata punkta. Gan literatūrā, gan sarunvalodā, gan

arī saistībā ar rožu augļiem ārstniecības vajadzībām bieži var manīt jēdzienu *mežrozīte*. Te būtu jāuzsver, ka šis nosaukums ir vispārīgs un tam neatbilst neviena reāla rožu ģints suga. Faktiski par *mežrozīti* tautā mēdz saukt jebkuras rozes, kas aug savvaļā un nav līdzīgas dārzos kultivētajām šķirņu rozēm.

2.4. Augu daļas, organismu attīstības stadijas, augļi. Interesanti, ka daudzu ielu nosaukumos ir augu daļu, augļu un pat organismu attīstības stadiju nosaukumi. Turklāt atsevišķi šādi nosaukumi ir lietoti bieži.

Augu daļas (dažādās nozīmēs) – *Akotu iela* (4), *Ābeļziedu iela* (1), *Bērzlapu iela* (2), *Čiekuru iela* (15), *Ērkšķu iela* (2), *Ievziedu iela* (1), *Ķiršziedu iela* (2), *Lapu iela* (29), *Liepziestu iela* (6), *Pumpuriņu iela* (1), *Pūpolu iela; .. aleja* (22), *Rožlapu iela* (1), *Sakņu iela* (6), *Salmu iela* (1), *Skuju iela; .. skvērs* (21), *Stiebru iela* (3), *Sumbru iela* (1), *Vārpu iela* (13), *Zariņu iela* (1), *Ziedu iela; .. grava* (56).

Augu attīstības stadijas – *Asnu iela* (3), *Dīgstu iela* (1).

Augu dzīvības formas – *Ceriņkrūmu iela* (1), *Koku iela* (9), *Krūmu iela* (8), *Lakstu iela* (2).

Augļi (dažādās nozīmēs) – *Ābolu iela* (12), *Auglīšu iela* (1), *Augļu iela* (9), *Dārzaugļu iela* (1), *Graudu iela* (22), *Mazgraudu iela* (1), *Ogu iela* (5), *Olīvu iela* (1), *Ozolziņu iela* (1), *Riekstu iela; .. ceļš* (19), *Vīnogu iela* (1), *Zīļu iela* (16).

Tāpat arī dzīvnieku attīstības stadijas – *Kāpuru iela* (1), *Olu iela* (1).

Dažkārt ar vienu un to pašu vārdu (homonīmu terminu) var būt nosaukti gan augi, gan augļi (piemēram, *aronijas*, *cidonijas*, *mel-lenes*, *zemenes* utt.). Šajā pētījumā pieņemts, ka augi ir primārāki pār augļiem, un ielu nosaukumi ir veltīti tieši pašiem augiem, nevis to augļiem. Atbilstoši vārda komponentam *krūms* šajā piemēru uzskaitījumā iekļauts nosaukums *Ceriņkrūmu iela* (1). Taču šis nosaukums varētu būt veltīts pašiem augiem, attiecīgi *ceriņiem*. Tas tāpēc, ka vispārīgo jēdzienu (*koks*, *krūms*, *puķe*) izmantošana bija vērojama senāk, kad augu nosaukumus mēdza papildināt ar papildu apzīmētāju, kas raksturoja auga dzīvības formu vai izmantošanas nolūku, piemēram, ģinšu nosaukumos: *ābeles koks*, *āboļu koks*, *bumbieru*

koks, hikori koks, kastaņu koks (attiecībā uz *zirgkastaņiem*), *korintu³ krūms, mandeļu koks, medus puķe, muskatriekstu koki, zirņu krūmi* utt. Iepriekš uzskaitītajos piemēros ir gadījumi, kad mūsdienu terminoloģijā vispārīgo vārdu lietojums uzskatāms par arhaisku pieeju, un tādēļ mūsdienu terminoloģijā attiecīgais komponenta vārds ir atmests. Piemēram: *ābeles koks* > *ābeles*, *korintu krūms* > *korintes*. Tas neattiecas uz tiem nosaukumiem, kuru gadījumā vispārīgais vārds mūsdienu terminoloģijā ir izmantots kā nosaukuma komponents, ģints nosaukumu veidojot kā salikteni. Piemēram: *gumijas koks* > *gumijkoks*, *korķa koks* > *korķkoks*, *mamuta koks* > *mamutkoks*, *riekstu koks* > *riekstkoks*, *sniega pārslu koks* > *sniegpārslkoks*, *vīna koks* > *vīnkoks*. Pēdējā piemēra gadījumā jāpiemin nosaukums *Vīnogu iela* (1). Šeit tas ir norādīts pie augļiem velītajiem nosaukumu piemēriem, jo terminoloģijā attiecīgajai ģintij atzīts nosaukums ir *vīnkoki* (pilnajā pie rakstā *vīnkoku ģints*). Taču sarunvalodā, kā arī literatūrā bieži vien netiek ievērots terminu *vīnkoks* un *vīnoga* terminoloģiskais šķīrums un vārds *vīnoga(-s)* bieži ir lietots gan augļu, gan pašu augu nosaukšanai. No terminoloģiskā viedokļa uzmanība pievēršama arī nosaukumam *Ozolziļu iela* (1). Vārds *ozolzīle* faktiski ir liekvārdības izpausme, jo ir jēdziens *zīle*. Te ir runa par *ozolu ģinti* (*Quercus*) augu augļiem, kas pēc būtības, atbilstoši pēc pašu augļu veidošanās morfoloģijas, ir *rieksti*, bet tautā parasti saukti par *zīlēm*. Ņemot vērā, ka ar vārdu *zīle* tradicionāli nav apzīmēti citu augu augļi kā vien ozolu augļi, tad nav pamata šo vārdu papildināt ar komponentu *ozol-*, un par to liecina pareizi atvasināta nosaukuma *Zīļu iela* (16) lietojuma biežums. Turklāt vārdu *zīle* nevar sajaukt ar *zīlīte*, jo tie ir gan morfoloģiski atšķirīgi vārdi, gan attiecināmi uz dažādām reālijām (*zīlītes* kā putni un *acu zīlīte*). Līdz ar to šis aspekts arī nav izmantojams par pamatu, lai *zīli* papildinātu ar komponentu *ozol-*.

Piemēru uzskaitījumā nav iekļauts nosaukums *Puķu iela* (27). Šeit jāuzsver, ka vārdam *puķe* ir vispārīga un dažāda nozīme un tas, atbilstoši bioloģijas nozares terminoloģiskajam lietojumam, vairāk

³ Rakstā saglabāta vēsturiskos avotos reģistrētā nosaukuma rakstība: Katalogs. [1939]. *V. C. Šochs kokaudzētavas katalogs nr. 289*. (105. gads) 1939.–1940. Rīga; K-ņš. (1939). Pāris vārdu par Miķeļa ogu un „korintēm”. *Dārzkopības un biškopības žurnāls*, 7, 354.

būtu attiecināms uz sarunvalodas lietojumu. Vispārīgais vārds *puķe* terminoloģiski atzītos augu ģinšu nosaukumos lietojams vienīgi kā salikteņa komponents, piemēram: *ugunspuķe*. Savukārt atsevišķa vārda *puķe* lietojums vārdkopas formā uzskatāms par arhaisku (novecojušu). Taču vēsturiski vārds *puķe* var būt saglabājies kā sugas epitets⁴ sugas terminoloģiski pareizā un atzītā nosaukumā, piemēram: *puķu sprigane*. Ikdienā par *puķi(-ēm)* dēvē grieztos ziedus, dekoratīvos lakstaugus, ko audzē krāšņu ziedu dēļ, vai vēl vispārīgākā nozīmē, nosaucot jebkurus lakstaugus, kas aug kādā noteiktā dārzā.

2.5. Augi, sēnes, dzīvnieki. Saistībā ar organismu nosaukumiem, ielu nosaukumi samērā daudz veltīti augiem (178 gadījumi) un dzīvniekiem (130), reti sēnēm (6). Ķērpjiem veltīts tikai viens vispārīgs nosaukums: *Ķērpju iela* (1), bet neviens ielas nosaukums nav veltīts kādai konkrētai ķērpju sugai. Augu un dzīvnieku gadījumā ielu nosaukumi ietver dažādu taksonomisko līmeņu taksonu nosaukumus, sākot ar konkrētu augu un dzīvnieku sugu nosaukumiem (retāk), ģinšu/sugu grupu nosaukumiem (visbiežāk), un augstāka taksonomiskā līmeņa taksoniem veltītiem nosaukumiem, piemēram: *Augu iela* (1), *Gliemežu iela* (1), *Vaboļu iela* (2). Daudz augu nosaukumu ielu nosaukumos mēdz būt arī citās valstīs (piemēram, Baldwin & Grimaud, 1989, 115–138).

2.6. Svešās un vietējās sugas. Ja salīdzina ielu nosaukumus, tos vērtējot, vai nosaukums veltīts vietējiem vai svešas izcelsmes organismiem (ieskaitot sugas, kas Latvijā nemaz nav sastopamas), tad dominējoši ielu nosaukumos ir godināti vietējie organismi, ieskaitot organismu klasifikācijas augstāka taksonomiskā līmeņa nosaukumus (220 nosaukumi). Tikai 96 svešas izcelsmes organismu nosaukumi ir izmantoti ielu nosaukumu veidošanā, piemēram: *Jenotu iela* (1), *Tunču iela* (1), *Ziloņu iela* (1). Te jānorāda, ka svešo organismu grupā iekļauti tie nosaukumi, kuri attiecas uz ģintīm / sugām / sugu grupām ģints ietvaros, kas Latvijā arī ievestas, bet šeit nekad nav bijušas sastopamas dabiski. Piemēram,

⁴ Vēsturiski bioloģijā organismu nosaukumu komponentus sauc par epitētiem. Sugas epitets (angļu val. *specific epithet*) ir tas binārs uzbūves nosaukuma komponents, kas apzīmē sugu.

svešas izcelsmes ir tādās Latvijā jau ierastas organismu grupas kā *kaķi*, *ķirši*, *plūmes*. Ja konkrētā ģintī / sugu grupā vismaz viena suga ir vietējas izcelsmes, tad tie ir pieskaitīti vietējas izcelsmes organismiem, piemēram, *apses*, *bumbieres*, *liepas*, *ozoli*.

Salīdzinot augu un dzīvnieku nosaukumu izmantošanu, dzīvnieku gadījumā svešas cilmes ģinšu/sugu nosaukumu ir ļoti maz, un tikai 16 šādi nosaukumi ir izmantoti ielu nosaukumu veidošanā. Savukārt augu gadījumā svešo ģinšu/sugu nosaukumu izmantošana ielu nosaukumu veidošanā ir sastopama biežāk, un šim nolūkam ir izmantoti 80 svešas cilmes augu ģinšu / sugu / sugu grupu nosaukumi.

Interesanti ir salīdzināt populārākos ielu nosaukumus, kas veltīti vietējiem augiem un svešiem augiem. 1. tabulā apkopoti piemēri, kas pēc Ceļu atlantā minēto gadījumu skaita bija pirmie desmit katrā grupā:

1. tabula. Ceļu atlantā (Turlajs, 2015) minētie populārākie ielu nosaukumi, kas veltīti svešas un vietējas izcelsmes augu nosaukumiem

Svešas izcelsmes augi	Veltītie ielu nosaukumi	Gadījumu skaits	Vietējas izcelsmes augi	Veltītie ielu nosaukumi	Gadījumu skaits
<i>ceriņi</i>	<i>Ceriņu iela;</i> .. <i>aleja</i> ; .. <i>gatve</i> ; <i>Balto ceriņu iela</i>	52	<i>liepas</i>	<i>Liepu iela;</i> .. <i>aleja</i> ; .. <i>laukums</i> ; .. <i>gatve</i>	86
<i>ķirši</i>	<i>Ķiršu iela;</i> .. <i>aleja</i> ; .. <i>ceļš</i> ; .. <i>šķērsiela</i>	51	<i>bērzi</i>	<i>Bērza iela; Bērzu iela;</i> .. <i>aleja</i> ; .. <i>ceļš</i> ; .. <i>gatve</i>	83
<i>kastaņi</i>	<i>Kastaņu iela;</i> .. <i>aleja</i>	29	<i>priedes</i>	<i>Priedes iela;</i> <i>Priežu iela</i>	65
<i>jasmīni</i>	<i>Jasmīnu iela;</i> .. <i>aleja</i>	20	<i>ozoli</i>	<i>Ozola iela; Ozolu iela;</i> .. <i>ceļš</i> ; .. <i>aleja</i> ; .. <i>gatve</i>	61
<i>dālijas</i>	<i>Dāliju iela</i>	18	<i>rozes</i> ⁵	<i>Rožu iela;</i> .. <i>aleja</i> ; .. <i>bulvāris</i> ; .. <i>laukums</i> ; .. <i>prospekts</i>	58

⁵ *Roze* ir aizgūts vārds, taču vairākas rožu ģints (*Rosa*) sugas Latvijā ir vietējas izcelsmes.

<i>lilijas</i>	<i>Lilijas iela;</i> <i>Liliju iela</i>	16	<i>vītoli</i>	<i>Vītolu iela; .. ceļš</i>	42
<i>asteres</i>	<i>Asteres iela;</i> <i>Asteru iela</i>	14	<i>kļavas</i>	<i>Kļavas iela;</i> <i>Kļavu iela;</i> <i>.. ceļš; .. aleja</i>	41
<i>akācijas</i>	<i>Akācijas iela;</i> <i>Akāciju iela;</i> <i>.. aleja</i>	13	<i>lazdas</i>	<i>Lazdu iela;</i> <i>.. gatve; .. aleja</i>	39
<i>saul- griezes</i>	<i>Saulgriežu iela</i>	13	<i>egles</i>	<i>Egļu iela; .. gatve</i>	35
<i>aronijas</i>	<i>Aroniju iela;</i> <i>.. aleja</i>	12	<i>pīlādži</i>	<i>Pīlādžu iela</i>	33

Par diviem 1. tabulā minētajiem piemēriem nepieciešami papildu komentāri. Pirmais gadījums ir *Saulgriežu iela* (13). Šajā gadījumā var rasties jautājums, vai ielas nosaukums tik tiešām ir atvasināts no augu ģints nosaukuma *saulgriezes* vai arī no vārda *saulgrieži*. Ja tomēr izrādītos, ka ielas nosaukuma etimoloģija visos gadījumos ir saistīta ar *saulgriežiem*, tad no Ceļu atlantā minēto ielu nosaukumu saraksta, kas veltītas svešas izcelsmes augiem, nākamo desmito vietu daļa šādi nosaukumi *Plūmju iela; .. aleja* (11) un *Rudzu iela* (11). Kā redzams pēc nosaukumiem, tie veltīti tādiem augiem, kas mūsdienās Latvijā ir gandrīz kā „savējie” (šķietami vietējie). Savukārt saistībā ar nosaukumu *Aroniju iela; .. aleja* (12) ir kāds interesants stāsts, kur nosaukuma etimoloģija ir jāskata kopskatā ar reāli izmantoto augu nosaukumu stāstu.

2.7. Aroniju gadījums. Nav zināms, cik *aroniju* vārds bijis pazīstams pirms 1950. gada. Taču ir skaidrs, ka mūsdienās Latvijā šo vārdu pazīst vairums cilvēku. Parasti tas asociējas ar Latvijā bieži kultivētiem augiem, kas kā krūmi sasniedz pat aptuveni 3 m augstumu. Taču nosaukuma etimoloģija jāskata saistībā ar mūsdienās zināmo par minētajiem kultivētajiem augiem. Nav šaubu, ka ielu nosaukumi ir veltīti *aroniju ģints* (*Aronia*) augiem; pie šīs ģints līdz 2013. gadam bija pieskaitīta arī Latvijā plaši pazīstamā un bieži kultivētā suga – *Mičurina sorbaronija* (×*Sorbaronia mitschurinii*).

Vēsturiski *Mičurina sorbaronijas* Latvijā sāka kultivēt kopš 1950. gada, kad tā laika Kalsnavas pētījumu stacijā bija iestādīts

pirmais šo augu stādījums (Rokjānis, 1961). Nedaudz vēlāk bija iestādīti citi eksperimentāli stādījumi, kā arī sekoja šo augu popularizēšana valsts līmenī, tādā veidā veicinot šo augu audzēšanu gan tā laika kolektīvajās saimniecībās, gan arī mazdārziņos un piemājas dārzos (Stalažs, 2021, 497–507). Jau kopš 20. gadsimta 80. gadiem bija aizdomas, ka bijušajā PSRS plaši kultivētā suga ir hibrīdas izcelsmes (Skvorcov & Majtulina, 1982, 35–40; Skvorcov et al., 1983, 88–96), taču ar mūsdienīgām metodēm, izmantojot ģenētiskās analīzes, sugas hibrīdā izcelsme pierādīta tikai 2004. gadā (Persson Hovmalm et al., 2004, 301–312) un atkārtoti 2013. gadā (Leonard et al., 2013, 520–524), kad suga beidzot tika iekļauta pareizajā ģintī, attiecīgi kā *×Sorbaronia mitschurinii* (Sennikov & Phipps, 2013, 33–44). Jāuzsver, ka īstās *aronijas* Latvijā audzē ļoti reti, galvenokārt kolekcijās, un tāda pati situācija ir arī citās valstīs; to augļi ir uz pusi mazāki un nav ēdami (Stalažs, 2021, 497–507).

Šī ir interesanta lingvistiskā stāsta bioloģiskā puse. Taču no vēsturiskā un lingvistiskā viedokļa būtu interesanti noskaidrot, kurā vēsturiskajā periodā ir radīti ielu nosaukumi, kas veltīti *aronijām*. Vai ielu nosaukšana notika pirms 1950. gada, vai jau laikā, kad *Mičurina sorbaroniju* kultivēšana tika plaši propagandēta valsts līmenī? Vismaz dažos gadījumos, izmantojot tā paša Ceļu atlanta kartes, ir iespējams pateikt, ka *aronijām* veltītās ielas, visticamāk, ir nosauktas PSRS gados, kas sakrīt ar laiku, kad *Mičurina sorbaroniju* kultivēšana bija populāra. Piemēram, Kuldīgā *Aroniju aleja* ir mazdārziņu teritorijā, kas izcelsmes ziņā ir samērā jauna. Samērā jaunās apbūvēs / mazdārziņu teritorijās *aronijām* veltītās ielas ir arī Aizkrauklē, Daugavpilī, Dreiliņos, Garupē, Liepājā, Ludzā, Rīgā, Saldū un Ziedonī (Ķekavas pagastā). Visticamāk, samērā nesena *Aroniju ielas* nosaukšana notikusi arī Ikšķilē, kur *Aroniju iela* ir *Atmatas ielas* sānu atzars. Būtu skaidrojams *Aroniju ielas* nosaukšanas laiks Jelgavā, bet arī šeit, visticamāk, ielas nosaukums piešķirts PSRS gados. Vismaz pēc tiem piemēriem, kas minēti Ceļu atlantā, var secināt, ka, domājams, *aroniju* vārdā ielas nosauktas pēc 1950. gada, kad Latvijā jau noritēja aktīva *Mičurina sorbaroniju* kultivēšana. Attiecīgajā laikā šos augus lielākoties pazina ar nosaukumu *aronijas*, bet kā sugu lielākoties: *melnaugļu aronija*.

2.8. Paralēlismi. Ielu nosaukumu veidošanai ir izmantoti arī organismu nosaukumu paralēlismi. Piemēram, latviskas cilmes vai valodā nostiprinājušies aizgūti nosaukumi – *vizbuļi* > *Vizbuļu iela*; .. *aleja* (12) un aizgūtie nosaukumi – *anemones* > *Anemoņu iela* (1) **vai** *apses* > *Apšu iela* (16) un *papeles* > *Papeļu iela* (2). Šajos piemēros redzama latviskās cilmes nosaukumu izmantošana (*apses*, *vizbuļi*), nevis apzināti aizgūtie nosaukumi (*anemones*, *papeles*). Minētie nosaukumi attiecas uz paralēlismiem, ko savulaik plašākā lietošanā ieviesa Terminoloģijas komisija, veicinot attiecīgo augu latvisko nosaukumu izzušanu ikdienas saziņā (piemēram, Kavacs, 2007).

Citi paralēlismi var būt saistīti ar apvidvārdiem, kas var būt gan aizgūtas, gan vietējas cilmes, tajā skaitā paralēli lietoti pat mūsdienās:

<i>Margrietīņu iela</i>	(3)	un	<i>Pīpeņu iela</i>	(7)
<i>Kadiķu iela</i> ; .. <i>ceļš</i>	(17)	un	<i>Paegļu iela</i>	(12)
<i>Rubeņu iela</i> ; .. <i>ceļš</i>	(12)	un	<i>Teteru iela</i>	(1)

Dažu paralēlismu gadījumā, vismaz ielu nosaukumos, kas pieejami skatītajā Ceļu atlantā, netika atrasti augu nosaukumi to latviskajos variantos: *Delfīniju iela* (1) [bet nav *gaiļpiešu*], *Ģerāniju iela* (2) [bet nav *gandreņu*], *Īrisu iela* (8) [bet nav *skalbju*], *Kallu iela* (1) [bet nav *cūkaušu*]. Cita paralēlisma gadījumā ir *Kreimeņu iela* (7), bet nav *majpuķīšu*. Attiecībā uz augu ģints nosaukumu *skalbes*, G. Kavacs (2007) uzsvēris Terminoloģijas komisijas ieviesto paralēlismu negatīvo ietekmi uz latviešu *skalbes* lietošanu, jo vārds *skalbes* laika gaitā ir izzudis no ikdienas lietojuma, un tā vietā dominē īrisi. Kā minēts, vairāku augu nosaukumu paralēlismu lietošanas veicināšanu PSRS gados aizsāka Terminoloģijas komisija, un nelatviskas cilmes pastiprinātu nosaukumu lietošanu veicināja apziņa, ka nosaukumi bija oficiāli atzīti. Skatot ielu nosaukumu piešķiršanas iespējamo laiku, tas sakrīt ar laiku, kad nosaukums *īrisi* kļuva populārs, izspiežot latvisko *skalbes*. Piemēram, *Īrisu iela* Ābelē (pie Kuldīgas), Daugavpilī, Garupē, Ziedonī (Ķekavas pagastā), Ķīšupē 2 (Saulkrastos), Lāčos (pie Cēsīm) un Stapriņos (pie Ādažiem). Spriežot pēc situācijas dabā, tās ir mazdārziņu/savrupmāju teritorijas, kas attīstītas samērā nesen (kopš PSRS laikiem). Nav iespējams noteikt, kad piešķirts nosaukums *Īrisu ielai* Ogrē, šajā gadījumā būtu jāveic papildu pētījumi.

Interesants jautājums saistīts ar *cūkaušiem* (*Calla*). Šīs ģints sugas Latvijā dominējoši sauc par *kallām*, un nosaukuma popularitāti apliecina arī nosaukums *Kallu iela* (1).

Paralēlisms sastopams arī *acāliju* un *rododendru* gadījumā. Abi paralēlismi ir arī ielu nosaukumos: *Acāliju iela* (3), *Rododendru iela* (3). Latviešu valodā šie nosaukumi tiek lietoti saistībā ar vienas ģints augiem, un tāpēc uzskatāmi par paralēlismiem, bet terminoloģiski pareizi būtu lietot nosaukumu *rododendri*, attiecīgi nosaucot *rododendru ģinti* (*Rhododendron*) un tās sugas. Vārds *acālija* ir cēlies no ģints nosaukuma *Azalea*. Botānikā, atbilstoši nosaukumu tipifikācijai⁶, nosaukums *Azalea* ir sinonīms *kalmiju ģints* (*Kalmia*) nosaukumam, un tā tad nav lietojams. Cik tas attiecas uz *rododendriem*, ikdienā par *acālijām* dēvē vai nu laukā audzētās vasarzaļās rododendru sugas, vai arī tikai telpās audzētos rododendrus, sevišķi *Simsa rododendru* (*Rhododendron simsii*).

2.9. Ielu nosaukumu pierakstu veidi. Ielu nosaukumos atrodami arī atšķirīgi dabas objektu un organismu nosaukumu pieraksta varianti. Piemēram (pareizās rakstības varianti otrajā kolonnā):

<i>Alņu iela</i>	(1)	un	<i>Alņu iela</i>	(2)
			<i>Alņu salas iela</i>	(1)
<i>Abulas iela</i>	(3)	un	<i>Abula iela</i>	(1)
<i>Cīniju iela</i>	(2)	un	<i>Cīniju iela</i>	(2)
<i>Skābaržu iela</i>	(1)	un	<i>Skābaržu iela</i>	(1)
<i>Taureņu iela</i>	(1)	un	<i>Tauriņu iela</i>	(3)
<i>Vīgriežu iela</i>	(1)	un	<i>Vīgriežu iela;</i>	
			.. <i>aleja</i>	(8)

⁶ *Tipifikācija* (bioloģijā), angļu *typification* – bioloģiskās nomenklatūras procedūra, kuras laikā organismu taksona nosaukumam nozīmē *tipu*. *Tips* (latīņu val. *typus*, angļu val. *type*, arī *nomenclatural type*) ir reālija, ar kuru saistīts konkrētais organismu klasifikācijas taksona nosaukums. Sugas vai iekšsugas taksona nosaukuma gadījumā tas ir konkrēts indivīds vai indivīdu kopa, atsevišķos gadījumos indivīda ziņojums, tā atrašanās vieta (muzeja kolekcija, publikācija). Augstāka taksonomiskā līmeņa (ranga) taksona tips ir konkrētas sugas nosaukums (piemēram, ģintīm, apakšģintīm) vai ģints nosaukums (apakšdzimtām, dzimtām utt.). Atbilstoši tipifikācijai organismu nosaukumi tiek sinonimizēti, balstoties uz konkrētu organismu, nevis tradīcijām/uzskatiem, pēc kādām nosaukums kādu laiku bijis lietots literatūrā.

No šiem piemēriem jāizceļ vārdi *taureņi* un *tauriņi*. Literāri pareiza rakstības forma, ja ir runa par dzīvniekiem (kukaiņu grupu), ir *taurini*. Līdzšinējos pētījumos rakstības forma *taurenis* (deminutīvs *taurenītis*) galvenokārt manīta saistībā ar iestādēm, piemēram, *Taurenītis* kā daudzu pašvaldību bērnu dārzu nosaukums. Forma *taurenis* reti lietots speciālajā literatūrā, kas veltīta bioloģijas jautājumiem.

2.10. Interesantas norādes, biotopi. Pēc ielu nosaukumiem var spriest par objektiem, kam to nosaukumi veltīti, kas, iespējams, kādreiz bijuši (ielas nosaukšanas brīdī) vai eksistē vēl mūsdienās. Interesanti ir nosaukumi, kuru apzīmētāji satur priedēkli *aiz-*: *Aizpriežu iela* (1), *Aizsila iela* (1), *Aizvēja iela* (4), *Aizvēju iela* (1). Šie nosaukumi norāda, ka iela tās nosaukšanas laikā atradusies aiz kāda objekta (*Aizpriežu iela*; *Aizsila iela*) vai vietā, kur nav vēju (*Aizvēja iela*; *Aizvēju iela*). Tāpat ielu nosaukumi var liecināt par grūti pārvaramiem biotopiem, visticamāk tādiem, kas ir vai ir bijuši ielas tuvumā: *Brikšņu iela* (1), *Dumbrāja iela* (1), *Dumbrāju iela* (2).

Ielu nosaukumi var būt veltīti arī īslaicīgiem biotopiem, kas var eksistēt tikai neilgu laiku, vai var liecināt par darbībām, kas agrāk veiktas ielu tuvumā: *Atmatas iela* (2), *Cirsmas iela* (1), *Ciršu iela* (1), *Jaunaudzes iela* (2). Interesants ir nosaukums *Ārputnu iela* (1), kas cēlies no apdzīvotas vietas (mājvietas) nosaukuma.

2.11. Āži, bulļi un citi. Analizējot piemērus kontekstā ar dažādu organismu apzīmējumiem, vērība pievērsta arī ielu nosaukumiem, kas veltīti dzīvnieku attīstības stadijai vai dzimumam: *Āžu iela* (1), *Buku iela* (2), *Bullēnu iela* (1), *Buļļu iela* (2), *Gaiļu iela* (3). Interesanti, ka ielas nosaukumi veltīti *gaiļiem*, bet nav veltīti *vistām*. Iespējams šeit svarīga *gaiļa* simboliskā nozīme.

2.12. Dārzu ielas. Uzmanību piesaistīja lielais skaits ielu nosaukumu, kas veltīti dažādiem dārzeņiem, kur apzīmētājs ir gan vispārīgā lietojumā: *Dārza iela* (81), arī daudzskaitļa ģenitīvā *Dārzu iela*; .. *šķērsiela* (16) un deminutīva formā: *Dārziņu iela*; *Dārziņu* [ntā] *līnija* (65), kā arī saliktoņos, kuros otrais komponents ir vārds *dārzs*: *Augļudārzu iela* (1), *Avotdārzu iela* (1), *Ābeļdārza iela* (3), *Jaundārzu iela* (1),

=====

Mazdārzu iela (1), *Sakņudārza iela* (2). Kā redzams no piemēriem, atvasinātie nosaukumi raksturo vietas īpatnības vai izcelsmi, pēc kuras ielai veidots nosaukums (*Augļudārzu iela*, *Jaundārzu iela*, *Sakņudārza iela*). Nosaukumu *Vilkudārza iela* nevar iekļaut piemēros, jo tas ir atvasināts no apdzīvotas vietas nosaukuma *Vilkudārzs*.

Ar dārziem saistītie ielu nosaukumi raksturo arī dārzkopības nozari: *Dārzkopības iela* (1), *Dārzkopju iela* (1), *Dārznieku iela* (6) vai attiecīgas saimniecības/institūcijas klātbūtni ielas nosaukšanas brīdī, piemēram, *Dārzniecības iela* (4). *Dārzkopības iela* (1) Jūrmalā ir saistīta ar piekļuvi Bulduru Dārzkopības vidusskolai, kas ir senākā dārzniecības izglītības ieguves vieta Latvijā.

Nobeigums

Aplūkotie ielu nosaukumi raksturo lielu lingvistisko resursu daudzveidību. Kā jau iepriekš minēts, atsevišķu ielu nosaukumu gadījumā būtu jāpēta to izveides etimoloģija, jo ir samērā daudz nosaukumu, kas varētu būt atvasināti no dažādu reāliju nosaukumiem. Piemēram, *Asaru iela* (7), kas varētu būt veltīta zivīm (*asari*) vai apdzīvotai vietai (*Asari*).

Antonovkas iela (1) teorētiski varētu būt veltīta apdzīvotai vietai *Antonovka*. Tomēr, ņemot vērā kopējo ielu nosaukumu došanas tradīciju attiecīgajā administratīvajā teritorijā (šajā gadījumā – Ķīšupe 2, Saulkrasti), ir nepārprotami skaidrs, ka šeit esošo ielu nosaukumi *Antonovkas iela*, *Melbas iela* un *Pepiņu iela* ir veltīti konkrētām ābeļu šķirnēm, un tiem nav nekāda sakara ar apdzīvotu vietu nosaukumiem vai citām nosaukamām reālijām.

Daudz citu nosaukumu varētu būt atvasināti gan no cilvēku dzimtu vārdiem, gan no mājvietu un citu apdzīvotu vietu nosaukumiem. Līdz ar to šajā pētījumā netika aplūkoti daudzi nosaukumi, kuru etimoloģiskā izcelsme ir pārāk neskaidra, to analīzei būtu nepieciešami padziļināti pētījumi, izmantojot arhīvu dokumentus, kur varētu būt rodama informācija par noteiktu ielu nosaukumu izcelsmi.

Skatītais Ceļu atlants neaptver pilnīgi visu apdzīvoto vietu ielu nosaukumus, jo ne visiem ciemiem ir veltītas attiecīga mēroga kartes.

Līdz ar to var būt vēl daudz ielu nosaukumu, kas būtu interesanti pētījumiem starpdisciplinārā skatījumā.

Manuskripta recenzijas laikā no viena recenzenta puses bija saņemta pamatota piebilde, vai ielu nosaukumu veidošanā būtu jāvadās pēc Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas lēmumiem/ieteikumiem. Ņemot vērā, ka ielu nosaukumi tomēr ietver terminus, kā arī to, ka Terminoloģijas komisija tās pastāvēšanas laikā ir izskatījusi ne tikai tipiskos terminus, bet arī attīstījusi tradīcijas nosaukumterminu un nosaukumu veidošanā, tomēr nevar piekrist uzskatam, ka Terminoloģijas komisijas daudzu gadu laikā izstrādātās tradīcijas nosaukumu gramatiskā atveidē nebūtu ņemamas vērā ielu nosaukumos. Līdz ar to, neatkarīgi no tradīcijām katras pašvaldības ietvaros, daži vispārīgi gramatiskie atveides ieteikumi būtu ņemami vērā arī ielu nosaukumu darināšanā. Piemēram, apzīmētāju daudzskaitļa ģenitīva lietošana visu organismu gadījumā būtu ievērojama, kad ir runa par apzīmētājiem, kas veltīti ģintīm vai plašākām organismu grupām. Ja ielas nosaukumu vēlas veltīt tikai konkrētai sugai vai auga šķirnei, tad izmantojams vienskaitļa ģenitīvs. Atkāpe no daudzskaitļa vai vienskaitļa ģenitīva ir pašsaprotama, ja ielas nosaukumu atvasina no tādiem vietējiem dabas objektiem, kas attiecīgajā teritorijā atrodami lielākā skaitā. Piemēram, *Dīķa iela*, ja dabā atrodams tikai viens dīķis, un *Dīķu iela*, ja apkārtnē ir vairāki dīķi. Laika gaitā apdzīvotās vietas izmainās, dīķi un strauti tiek aizbērti, koki un aleju stādījumi nocirsti, un ielas nosaukums ir vienīgā liecība agrākajiem dabas vai cilvēku radītiem objektiem. Piemēram, *Rīdzenes iela* Rīgā vai *Stacijas iela* Alojā, Alsungā, Balvos, Ērgļos, Kuldīgā, Limbažos, Lubānā, Staišelē, Talsos un Valdemārpilī ir liecība par tiem objektiem, kas attiecīgajā apdzīvotajā vietā vairs nepastāv, bet bija ielas nosaukšanas brīdī.

Secinājumi

Ielu nosaukumi kā lingvistiskās ainavas daļa ir interesanti no vairākiem aspektiem. Šajā pētījumā ir analizēts tikai neliels daudzums piemēru, tāpēc paliek vēl daudz neatbildētu jautājumu. Uzsākot pētījumu, netika gaidīts, ka būs daudz nosaukumu, kas

rosinās uzdot vairākus tūlītēji neatbildamus jautājumus (sevišķi saistībā ar nosaukumu etimoloģiju). Viens no pētījuma mērķiem bija skaidrot, cik daudz ielu nosaukumos ir izmantoti vietējās un svešās izcelsmes organismu nosaukumi. No vienas puses, iepriecina, ka ielu nosaukumos dominē ar Latviju dabiski saistīto organismu nosaukumi. No otras puses, pārsteidz, ka ielu nosaukumi nav veltīti Latvijā samērā labi pazīstamiem organismiem, piemēram, *vizbulītēm*. Pašvaldībām būtu ieteicams pievērst uzmanību vietējām sugām vai ģintīm, popularizējot arī latviskos nosaukumus, ielu nosaukumiem neizmantojot nelatviskās atbilstmes, piemēram, *apses* (nevis *papeles*), *skalbes* (nevis *īrisus*), *vizbuļus* (nevis *anemones*) utt. Tādā veidā tiktu veicināta latvisko nosaukumu lietošana pretstatā no citām valodām mākslīgi aizgūtiem nosaukumiem. Nākotnes ielu nosaukumiem varētu ieteikt arī citu organismu grupu nosaukumus, piemēram, sēņu nosaukumus, kas šobrīd izmantoti ļoti maz. Veidojot jaunus ielu nosaukumus, pašvaldību speciālistiem būtu ieteicams konsultēties ar dažādu nozaru speciālistiem, lai jaunajos ielu nosaukumos lietotie apzīmētāji būtu pareizi rakstīti, kā arī lai jaunie ielu nosaukumi atspoguļotu plašāku lingvistisko resursu daudzveidību, nedublējot biežāk lietotos nosaukumus citās pašvaldībās.

Literatūra

- Akindele, D. O. (2011). Linguistic landscapes as public communication: a study of public signage in Gaborone Botswana. *International Journal of Linguistics*, 3(1), E39, 1–11.
- Alderman, D. H., & Inwood, J. (2013). Street naming and the politics of belonging: spatial injustices in the toponymic commemoration of Martin Luther King Jr. *Social & Cultural Geography*, 14(2), 211–233.
- Azaryahu, M. (1996). The power of commemorative street names. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14, 311–330.
- Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16(6), 479–493.
- Azaryahu, M. (2012). Renaming the past in post-Nazi Germany: insights into the politics of street naming in Mannheim and Potsdam. *Cultural Geographies*, 19(3), 385–400.

- Baldwin, L. M., & Grimaud, M. (1989). Washington, Montana, the Dakotas – and Massachusetts: a comparative approach to street naming. *Names*, 37(2), 115–138.
- Ben-Rafael, E., Shohamy, E., Amara, M. H., & Trumper-Hecht, N. (2006). Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 7–30.
- Bodaveli, E., & Javakhishvili, I. (2015). The reflection of communist ideology in the street naming policy in Soviet Tbilisi (1922–1939). *Analytical Bulletin*, 8, 156–178.
- Jones, R., & Merriman, P. (2009). Hot, banal and everyday nationalism: bilingual road signs in Wales. *Political Geography*, 28(3), 164–173.
- Kavacs, G. (2007). *Populārā dabas enciklopēdija*. Rīga: Jumava.
- Landry, R., & Bourhis, R. Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16(1), 23–49.
- Leonard, P. J., Brand, M. H., Connolly, B. A., & Obae, S. G. (2013). Investigation of the origin of *Aronia mitschurinii* using amplified fragment length polymorphism analysis. *HortScience*, 48, 520–524.
- Persson Hovmalm, H. A., Jeppsson, N., Bartish, I. V., & Nybom, H. (2004). RAPD analysis of diploid and tetraploid populations of *Aronia* points to different reproductive strategies within the genus. *Hereditas*, 141(3), 301–312.
- Pošeiko, S. (2015). The Latvian language in the linguistic landscape of Daugavpils (the middle of the 19th century – today). *Journal of Education Culture and Society*, 6(2), 320–336.
- Pošeiko, S. (2016). Daugavpils lingvistiskā ainava diahroniskā skatījumā. *Via Scientiarum*, 3, 77–102.
- Purschke, C. (2021). Cultural representation in Luxembourgish street naming practices. *Linguistics Vanguard*, 7(5), 20210003, 1–11.
- Rokjānis, B. (1961). *Melnaugļu aronija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Sennikov, A. N., & Phipps, J. B. (2013). Atlas Florae Europaeae notes, 19–22. Nomenclatural changes and taxonomic adjustments in some native and introduced species of Malinae (Rosaceae) in Europe. *Willdenowia*, 43(1), 33–44.
- Skujiņa, V. (red.). (1991). *Latvijas putnu nosaukumi: Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 60. biļetens*. Rīga: Zinātne.
- Skvorcov, A. K., & Majtulina, Ju. K. (1982). Ob otličjah kul'turnoj černoplodnoj aronii ot eë dikih rodonačal'nikov. *Bjulleten' Glavnogo botaničeskogo sada*, 126, 35–40.

- Skvorcov, A. K., Majtulina, Ju. K., & Gorbunov, Ju. N. (1983). O meste, vremeni i vozmožnom mehanizme voznikovenija kul'turnoj černoplodnoj aronii. *Bjulleten' Moskovskogo obščestva ispytatelej prirody. Otdel biologičeskij*, 88(3), 88–96.
- Stalažs, A. (2021). ×*Sorbaronia mitschurinii*: from an artificially created species to an invasion in Europe: repeating the fate of invasive *Amelanchier* ×*spicata*, a review. *Journal of Plant Research*, 134(3), 497–507.
- Turlajs, J. (galv. red.). (2015). *Latvijas autoceļu atlants*. Rīga: Karšu izdevniecība Jāņa sēta.

Santa BRIEDE

LEMMA UN SUBLEMMA: DAŽI TEORĒTISKIE ASPEKTI¹

Lemma and Sublemma: Some Theoretical Aspects

Abstract

Lemma is considered to be one of the most important elements of the dictionary, yet understandings of lemma differ. In the lexicography of both Latvian and other languages, the term “lemma” is often used as a synonym for the term “entry word.” However, the dictionary entry does not always define a word. The dictionary entry may also explain morphemes, word groups and other language units.

In various interpretations a lemma is considered a single word, a language sign, a lexicographic unit, a position in which a dictionary entry is found, or a metalexigraphic index. There are also discussions in theoretical literature on what part of the dictionary article is considered to be a lemma – in some interpretations, it is only a word or lexical item on which some information is provided, while in others the lemma is considered to be everything preceding the first explanation or sense number in an entry.

In writings about sublemma, two aspects are often emphasized – the arrangement of the lemmas and the representation of the lemmas (sublemmas are arranged next to another lemma and are often abbreviated). In practical lexicography, dictionary entries are often designed in such a way that sublemmas are not shown (they are omitted). So it is also important to mention entries with zero sublemmas – cases where entry starts without lemma.

In Latvian and Lithuanian lexicography, the understanding of the lemma is still largely based on general-type, printed dictionaries. Practical analysis shows that the distinction between lemmas and sublemmas depends on the dictionary itself and its structure. There is no single understanding that could be applied to all dictionaries. However, from a practical

¹ Raksts izstrādāts valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

perspective, one of the main differences between a lemma and a sublemma relates to search options – sublemmas can be searched by the entry word that introduces a dictionary article, and they do not appear in the main list of dictionary entries.

Keywords: *lemma, sublemma, dictionary article, dictionary structure*

Ievads

Kā raksta lietuviešu leksikogrāfe Evalda Jakaitiene (*Evalda Jakaitienē*), lemma ir viens no biežāk lietotajiem mūsdienu leksikogrāfijas terminiem (Jakaitienē, 2005, 21). Tieši lemma ir tā vārdnīcas vienība, ko meklē lietotājs, kad izmanto vārdnīcu. Lemma tiek uzskatīta arī par vienīgo būtisko šķirkļa daļu (Gouws, 2003, 35). Leksikogrāfiskos pētījumos līdzās terminam *lemma* reizēm tiek minēts arī termins *sublemma*. Tomēr šie termini nav viennozīmīgi, un īpaši izpratni par lemmu mainījusi arī elektronisko vārdnīcu un dažādu informācijas rīku attīstība.

Vārdnīcas lietotājam izpratne par lemmu un sublemmu varētu nebūt tik būtiska, tomēr šie termini ir svarīgi, pirmkārt, teorētiskajā leksikogrāfijā, analizējot vārdnīcas, otrkārt, praktiskajā leksikogrāfijā, tās veidojot.

Raksta mērķis ir salīdzināt dažādas termina *lemma* izpratnes gan teorētiskā aspektā, gan praktiski, izmantojot piemērus (šķirkļus) no dažādām vārdnīcām. Rakstā izmantoti piemēri galvenokārt no „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” (LVV). Tas darīts tādēļ, ka šajā vārdnīcā vienā šķirklī apvienotas vairākas lemmas (respektīvi, lemmas kārtotas ligzdās) un šķirklu uzbūve ir sarežģītāka nekā citās latviešu valodas speciālajās vārdnīcās vai vispārīga tipa skaidrojošajās vārdnīcās, tādēļ labāk iespējams parādīt dažādas ar lemmas un sublemmas izpratni saistītas problēmas un to risinājumus. Izmantoti arī atsevišķi piemēri no citām īpašvārdu vārdnīcām ar vienkāršāku šķirklu struktūru – Lietuvas vietvārdu vārdnīcas „Lietuvos vietovardziņu žodynas” (LVŽ), Klāva Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīcas” (LPV), Kazimiera Kuza viņa (*Kazimieras Kuzavinis*) un Brona Savukīna (*Bronys Savukynas*) „Lietuvių vardu kilmės žodynas” (LVKŽ). Atsevišķi jautājumi ilustrēti ar piemēriem no vispārīga tipa skaidrojošajām vārdnīcām.

Rakstu veido četras daļas. Pirmajās divās skaidrota lemmas izpratne, savukārt trešajā un ceturtajā – sublemmas izpratne.

1. Lemmas izpratne

Latviešu valodniecībā terminu *lemma* plašāk lieto onomastikā, kur ar to saprot tādus īpašvārdus, kas nav saistīti ar konkrētu referentu, piemēram, personvārdus vārdadienu kalendārā. Latviešu un arī citu valodu leksikogrāfijā terminu *lemma* bieži lieto kā sinonīmu terminam *šķirkļa vārds* (skat., piemēram, Bergenholtz & Tarp, 1995; Crystal, 2008; Melnikienē, 2008; Zubaitienē, 2014). Par to, ka latviešu leksikogrāfijā šie termini tiek lietoti sinonīmiski, liecina, piemēram, „Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca” (LVVV) (skat. 1. attēlu), kurā katram šķirklim atsevišķi norādīta lemma un šķirkļa vārds.

	Lemma	Šķirklis
2	<u>badāmais</u>	<u>badāmais</u> (2) s. m. baddamais (2) [..] (dzelzs) rīks duršanai, badīšanai (LVVV).

1. attēls. Šķirklis *badāmais* no LVVV

Vārdnīca veidota kā tabula ar divām kolonnām, no kurām pirmajā vienmēr ir lemma, turklāt lemma ir identiska šķirkļa vārdam.

„Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (VPSV) termina *lemma* leksikogrāfiskā nozīme (‘šķirkļa vārds’) norādīta kā sekundāra. VPSV termins *šķirkļa vārds* skaidrots šādi: „Šķirkļi skaidrotais vai tulkotais vārds (pamatvārds) vai vārds, ar kuru saistīts šķirkļi dotais izziņas materiāls” (VPSV). Tomēr jāņem vērā, ka šķirkļi var būt skaidrots ne tikai vārds, bet arī vārdu savienojums (kā, piemēram, frazeoloģismu vārdnīcās) vai morfēma (piemēram, priedēkļi „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (MLVV) un „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (LLVV)). VPSV sniegtā definīcija šīs valodas vienības neiekļauj (tātad saskaņā ar šo definīciju tās nav lemmas), tāpēc termins *lemma* leksikogrāfijā būtu uzskatāms par precīzāku nekā termins *šķirkļa vārds*. Uz šādu izpratni norādījuši arī

norvēģu leksikogrāfijas vārdnīcas „Nordisk Leksikografisk Ordbok” autori, skaidrojot, ka lemma ir „valodas zīmes izteiksmes aspekts, kas ievada vārdnīcas šķirkli” (NLO, 172). Definīcijā lietotais apzīmējums *valodas zīme* tajā ļauj iekļaut arī, piemēram, morfēmas.

Reinharda Hartmaņa (*Reinhard Hartmann*) un Gregorija Džeimisa (*Gregory James*) veidotajā leksikogrāfijas vārdnīcā „Dictionary of Lexicography” skaidrots, ka lemma ir pozīcija, kurā atrodams vārdnīcas šķirklis (DL, 83). Taču šāda definīcija arī nebūtu īsti precīza – lemma saistāma ne tikai ar pozīciju šķirklī sarakstā, bet arī ar pašu šķirkli.

Dāņu pētniece Heidi Agerbo (*Heidi Agerbo*) raksta, ka lemma ir leksikogrāfiska vienība, ko izmanto datu atspoguļošanai un meklēšanai dažādos leksikogrāfiskos rīkos vai citu veidu digitālos rīkos, kuros iekļauti leksikogrāfiski dati (Agerbo, 2019, 228). Šāda izpratne par lemmām ļauj atzīt arī dažādus citus elementus, kas var veidot šķirklī sarakstu vai tikt tajā iekļauti (piemēram, shematiskas ilustrācijas žestu vārdnīcā).

Par to, ka lemmas izpratne atšķiras pat vienas valodas pētījumos, liecina, piemēram, darbi lietuviešu leksikogrāfijā. Lietuviešu „Valodniecības terminu vārdnīcā” (*Kalbotyros terminų žodynas*) jēdziens *lemma* nav iekļauts, savukārt šķirklī vārds (*antraštinis žōdis*) skaidrots kā „vārdu krājuma (vārdnīcas) pamatvārds, kas ievada vārdnīcas šķirklī”² (KTŽ, 20). Šis skaidrojums ir neprecīzs, pirmkārt, tāpēc, ka ir viegli pārprotams. No šīs definīcijas izriet, ka no visiem vārdnīcā (respektīvi, šķirklī sarakstā) esošajiem vārdiem pamatvārds (šķirklī vārds) ir tikai viens. Precīzāks formulējums būtu šāds: vārdu krājuma (vārdnīcas) pamatvienība. Otrkārt, pašā KTŽ šķirklī vārda skaidrojumā izmantotais jēdziens *vardynas* attiecināts tikai uz īpašvārdu vārdnīcām (skat. KTŽ, 224).

E. Jakaitiene rakstījusi, ka lemma ir metaleksikogrāfisks rādītājs – parasti tumšākām rakstzīmēm nodrukāta viena valodas sistēmas leksiskā vienība, par kuru vārdnīcā sniegta kāda informācija (Jakaitienē, 2005, 21). Tomēr E. Jakaitiene nav sīkāk skaidrojusi, kāpēc viņa lemmu uzskata par rādītāju un ko tieši tā norāda.

² *antraštinis žōdis* [...] – pagrindinis vardyno žodis, einantis žodyno straipsnio antrašte (KTŽ, 20).

Nedaudz atšķirīgi jēdzienu *lemma* skaidrojusi cita lietuviešu leksikogrāfe – Vilma Zubaitiene (*Vilma Zubaitienė*). Viņa uzskata, ka lemma (jeb šķirkļa vārds) ir „parasti tumšākiem burtiem dota viena valodas sistēmas leksiskās vienības [...] forma [...]” (Zubaitienė, 2014, 18), nevis leksiskā vienība, kā to skaidrojusi E. Jakaitiene. Saskaņā ar šādu izpratni – ja šķirklī iekļautas vairākas viena vārda formas, tās uzskatāmas par lemmām.

Savukārt Lina Plaušinaitytė (*Lina Plaušinaitytė*) raksta, ka lemma ir „šķirkļa nosaukuma elements (*antraštinis žodyno straipsnio elementas*), kas simbolizē noteiktu aprakstāmās valodas leksiskās sistēmas vienību, uz kuru attiecas vārdnīcas šķirklī sniegtā informācija” (Plaušinaitytė, 2010, 20).

Galvenās diskusijas par lemmas izpratni saistītas arī ar to, cik liela šķirkļa daļa uzskatāma par lemmu. Daļā avotu lemmas izpratne ir līdzīga kā VSPV un par lemmu uzskatīts vārds vai leksiska vienība, par kuru vārdnīcā sniegta kāda informācija. Šāda izpratne ir, piemēram, lietuviešu leksikogrāfijā (skat., piemēram, Jakaitienė, 2005, 21).

Teorētiskajā literatūrā atrodams arī viedoklis, piemēram, par to, ka jēdziens *lemma* būtu paplašināms un par lemmu būtu uzskatāms viss, kas ir pirms pirmā nozīmes skaidrojuma (skat., piemēram, Zgusta, 1971, 249–251), pieņemot, ka pirms tā būtu jābūt informācijai, ko lietotāji meklē visbiežāk. Savukārt informācija, ko lietotāji meklē retāk, būtu ievietojama šķirkļa beigās (Ilson, 1988, 73). Tomēr latviešu valodniecībā nav pētījumu, kas parādītu, kāda veida informāciju lietotāji visbiežāk meklē vārdnīcās.

Turklāt jāņem vērā, ka šķirkļa uzbūve latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās ir samērā standartizēta un gramatiskās informācijas (piemēram, darbības vārdu laiku formu, daļai lietvārdu – daudzskaitļa ģenitīva formu utt.) novietojums uzreiz pēc lemmas – pirms pirmā nozīmes skaidrojuma – ir kļuvis par tradīciju un balstīts praktiskos apsvērumos, nevis lietotāju pētījumos. Piemēram, šķirklī dotās gramatiskās formas parasti tiek saīsinātas, tāpēc ir vieglāk uztveramas, ja atrodas uzreiz aiz lemmas, nevis šķirkļa beigās.

Šāda lemmas izpratne ir pamats vēl vienai diskusijai – kādai informācijai būtu jāatrodas pirms nozīmes skaidrojuma un kādai – pēc tā. Turklāt interpretācija par lemmas robežu kā tieši pirmo nozīmes

skaidrojumu ir diskutabla. Teorētiski iespējams, ka nozīmes skaidrojums šķirkli ir pēdējais vai tā nav vispār, piemēram:

Ape (vietējā izrunā *Opa* vai *Ope*). Vietvārda pamatā ir vācu uzvārds *Hoppe* (kas cilmes ziņā saistāms ar mūsdienu vācu valodas sugasvārdu *Hopfen* ‘apiņi’): ordeņa mestrs Zigfrīds Landers fon Spānheims 1421. gadā muižu izlēņoja Gerhardam Hopem, kura pēcnācēji pārvaldīja šo reģionu daudzus gadus.³

Šādā gadījumā vietvārda nozīme netiek skaidrota, tātad viss šķirkļa teksts būtu jāuzskata par lemmu.

Turklāt noteikta informācija var būt dota arī pirms lemmas. Piemēram:

***Balioniškēs** (*Balianiški*) pv. Akmn [...] (LVŽ, 332),

? **Jaunelis** (Jounely), sal. la. *jauns*; **K** Dundagā 1582 Arb. 2; I K 0,2 (LPV, 176),

1 **Šāltupis** (1) **1.** Butrimonys, Strielčiu k., Vesiekienēs int. (LUEV, 160).

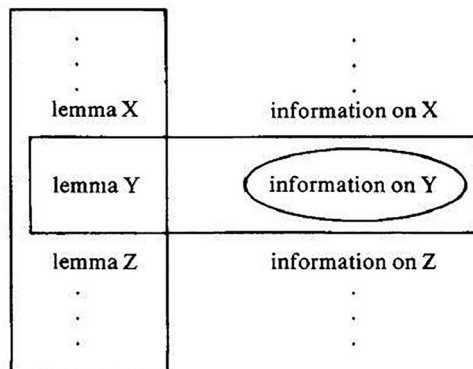
Vārdnīcu struktūras pētījumos šāda veida simboli pirms lemmas tiek uzskatīti par strukturālajiem indikatoriem (nevis par lemmas daļu) (Par to vairāk skat. Gouws & Prinsloo, 2005, 116).

Pieņemot, ka viena no lemmas funkcijām ir palīdzēt orientēties noteiktā leksikogrāfiskā rīkā vai uzziņu literatūras darbā, lemmai būtu jābūt pēc iespējas minimālai. Tai nevajadzētu mainīties atkarībā no informācijas novietojuma šķirkli.

2. Lemma kā vārdnīcas strukturālā daļa

Vārdnīcu analizē visbiežāk tiek izdalīti divi strukturālie aspekti – makrostruktūra jeb visas vārdnīcas struktūra un mikrostruktūra jeb šķirkļa struktūra. Lemma ir tā vārdnīcas vienība, kas saistīta ar abām šīm struktūrām. Tomēr klasiskajā vārdnīcu struktūras koncepcijā lemma tiek uzskatīta par piederīgu pie makrostruktūras (skat. 2. attēlu).

³ Piemēra pamatā ir šķirklis no Ojāra Buša un Laimutes Balodes sagatavotās vietvārdu cilmes īsās vārdnīcas „No Abavas līdz Zilupei” (Balode & Bušs, 2015, 57).

□ – makrostruktūra; □ – šķirklis; ○ – mikrostruktūra

2. attēls. Vārdnīcas mikrostruktūras un makrostruktūras shēma
(Hausmann & Wiegand, 1989, 329)

Aplūkojot shēmu, varētu rasties jautājums, kur šādā shēmā atrastos tās lemmas, kas kārtotas ligzdā. Piemēram:

Báلكis up. Vlķj; **Balkēlis** ež. Sug. Upēvardis siejamas su liet. *báلكti* ‘balksti, balti, balsti’ (Vanagas, 1981, 57); matyt, tokia pat galētų būti ir ežero vardo kilmē (LVŽ, 333).

Lemma *Balkēlis*, atšķirībā no *Báلكis*, nepalīdz orientēties alfabētiskajā šķirkļu sarakstā, respektīvi, funkcionē citādi nekā lemma *Báلكis*, tādēļ, iespējams, būtu uzskatāma par tuvāku mikrostruktūrai. Turklāt, saistot lemmu ar mikrostruktūru, varētu sacīt, ka lemma vārdnīcas mikrostruktūrā funkcionē kā šķirkļa „virsraksts” jeb tēma, kas norāda, par ko būs šķirklis (Nielsen, 1994, 122). Lemmai *Balkēlis* šādas funkcijas nav.

3. Sublemmas izpratne

Par jēdzienu *sublemma* arī nav vienotas izpratnes. VPSV tas nav iekļauts, taču citos avotos tas skaidrots gan kā pozīcija, kurā atrodams subšķirklis, gan arī – kā viena no polisēmiska vārda nozīmēm (DL, 83).

L. Plaušīnaitīte uzskata, ka sublemmas ir „lemmas, kuras nolūkā parādīt etimoloģisko saistību ar lemmu (reizēm arī – lai taupītu vietu) vārdnīcā tiek attēlotas nevis kā patstāvīgas lemmas (t. i., jaunā rindā), bet tiek grupētas pie kādas citas lemmas, ko sauc par ievadlemmu vai pamatlemmu” (Plaušīnaitytė, 2010, 21). Šāda izpratne atrodama arī citos lietuviešu leksikogrāfijas darbos (skat., piemēram, Melnikienė, 2008; Zubaitienė, 2014, 16). Vēl citā interpretācijā akcentēts nevis lemmu kārtojuma veids, bet to atspoguļojums un par sublemmu uzskatītas tikai tās lemmas, kas atrodamas, izmantojot galveno lemmu, un ir saīsinātas, lai neatkārtotu jau iepriekš minētu vārda daļu. Ja ligzdā dota pilna lemmas forma, šāda lemma tiek saukta par galveno lemmu (Gouws, 2007, 58). Piemēram, šķirklis *skriļsti* „Dabartinēs lietuvīu kalbos žodynas” (DLKŽ):

skriļsti, *skreñda*, ~do

1. judēti oru, lēkti [..].

2. prk. greitai eiti, bēgti, joti, važiuoti [..].

~**dējas**, ~**dēja** dkt. (1).

~**dikas**, ~**dikē** dkt. (2).

~**dīmas** (2) (DLKŽ).

Sublemmas šajā šķirklī ir *skridējas*, *skridēja*, *skridikas*, *skridikē* un *skridīmas*.

Jāņem vērā, ka ir arī tādas ligzdas, kurās visas lemmas alfabētiski būtu izkārtojamas starp vārdu, kas ievada ligzdu, un nākamo šķirkli. Turklāt arī pašas lemmas šķirklī kārtotas alfabētiski (Gouws, 2002, 135). Piemēram, šķirklis no LVV:

„**Paderīšu-** purvs” [..].

„**Padestendes-**” [..].

Padēkle pļ Mētrienā (un *Padēkles-* grāvis, pļavā bijis daudz pīļu ligzdu) 1960, *Padēkli* mā Zemītē 1973: *padēklis* 1. ‘untergelegtes Nestei’ ME III 16.

„Padēle” [..]

*Padēls [..].

„**Padgerni**” [..] (LVV I, 16).

Šajā gadījumā vietvārdu *Padēkles-* grāvis un *Padēkli* vieta alfabētiskā lineārā šķirkļu sarakstā nemainītos – tie būtu uzreiz aiz *Padēkle*. Šādas

ligzdas sauc par nišām. Lai atrastu nišās kārtotas lemmas, tās nebūtu jāmeklē pēc pamatlemmas. Līdz ar to saskaņā ar iepriekš minēto izpratni nišās kārtotas lemmas nebūtu uzskatāmas par sublemmām.

Arī vairākus šķirkļus no MLVV varētu interpretēt dažādi. Piemēram:

ātrs -ais, **ātra** -ā, *īp.* (MLVV),

sarkans -ais, **sarkana** -ā, *īp.*; **sarkani** *apst.* (MLVV).

Pieņemot interpretāciju, ka sublemmai raksturīga saīsināšana, par sublemmām MLVV īpašības vārdu šķirkļos būtu saucamas īpašības vārdu noteiktās formas. Atbalstot funkcionāli strukturālo pieeju, par sublemmām būtu saucamas ne tikai noteiktās formas, bet arī nenoteiktā sieviešu dzimtes forma un apstākļa vārds. Vēl trešā iespēja būtu uzskatīt to kā vienu kompleksu lemmu.

Ja par vienu no sublemmas pazīmēm pieņem tās saīsināšanu, LVV sublemmas būtu, piemēram, tie šķirkļa vārdi, kas no galvenās lemmas atšķiras tikai ar zilbes intonāciju. Vārdnīcā ir dots tikai to segments ar intonāciju:

Pabērze pļ Aizvīķos U IV 18 k, ar *ēr* pļ Nītaurē (Lakšos netālu no Budzīšiem mā) 1950 [...] (LVV I, 3).

Te mazliet neparasti varētu būt tie gadījumi, kad saīsināts kāds subšķirkli (nevis galvenajā šķirkli) esošs vietvārds. Tā darīts tad, ja saliktenī vai vārdkopā viens no komponentiem ir identisks iepriekšējā subšķirkļa vietvārdam. Identiskais komponents mēdz būt aizstāts ar garu svītru (–) (LVV II, IX). Piemēram, šķirkļa ***Piecas-ābeles*** subšķirkļa ***Piēc-asis*** fragments:

[...] ***Piec-mārku-lāma*** jaunaudze Pēterniekos (Dalbes c Ķempjos z) 1959, – – sils †me Milzkalnē 1977 (“ ” me U V 506), ***Piecpadmitā-maija***-birzs aleja Jaunvālē (senāk, Brenguļu c, no pagastnama līdz Jaunvāles skolai) 1977 [...] (LVV II, 135).

Iespējams, to varētu saukt par otrās pakāpes sublemmu.

Tomēr jāatzīst, ka leksikogrāfa Rūfusa Gauvsa (*Rufus Gouws*) piedāvātā jēdziena *sublemma* interpretācija (Gouws, 2007, 58) vairāk attiecināma uz tulkojošajām un skaidrojošajām vārdnīcām. Apskatot, piemēram, īpašvārdu vārdnīcas, būtu jāņem vērā ne tikai lemmas

attēlojuma forma, bet arī funkcija un vieta vārdnīcas struktūrā. Piemēram, LVV ievadā minēts – „ja šķirkļi ir daudz vietvārdu, tie, kas veido lielākas grupas (pēc morfoloģiskā dalījuma), rakstīti atsevišķās rindkopās” (LVV I, VII) (tāds pats princips izmantots arī ELvv).

Šajā gadījumā varētu sacīt, ka vārdnīcā ir divu līmeņu makrostruktūra. Piemēram, LVV šķirkļī *Padam̃be* ir šādas lemmu grupas (minēta katras grupas pamatlemma): *Padam̃bes-*, *Padam̃bes*, *Prūš-padam̃bis*, *Padam̃bji*, *Padam̃bu-*, *Padam̃bene* (LVV I, 12). Sublemma šajā gadījumā tikai norāda uz kādu plašāku šķirkļi iekļautu vietvārdu grupu, līdz ar to funkcionē kā līdzeklis teksta izkārtošanai.

LVV ievadā par subšķirkli saukts katra atsevišķā nosaukuma apraksts (LVV I, VIII), precīzāk šo jēdzienu neraksturojot. Saskaņā ar šādu izpratni zūd atšķirība starp jēdzieniem *šķirklis* un *subšķirklis*. Piemēram: **Radio-** māja z Vidsmuižā [...] 1953 [...], *Radio-tehnikas-* iela Rīgā [...] 1980 [...] (LVV IV, 6).

Šī LVV ievadā minētā definīcija attiecināma tiklab uz nosaukuma *Radio māja* aprakstu, kā uz nosaukumu *Radiotehnikas iela*. Ja par kritēriju izvēlas nosaukuma apraksta veidu un sniegto informāciju, tad LVV visus šķirkļus varētu raksturot ar kādu vienu jēdzienu – *šķirklis* vai *subšķirklis*. Apraksta veids nemainās atkarībā no lemmas pozīcijas – gan lemmai, kas ievada šķirkli, gan tai pakārtotajām lemmām apraksta principi ir vienādi.

Cita jēdziena *sublemma* interpretācija saistāma ar to, ka šķirkļa lemma reizē ir arī pirmā subšķirkļa sublemma, tāpat tai piemīt divas funkcijas (tā ir bifunkcionāla) – kā sublemma tā nosauc konkrēto vietvārdu, kā lemma – parāda, kāda leksiskā celma vietvārdi šajā šķirkļī meklējami (vismaz formāli abas šīs funkcijas saglabājas pat tad, ja šķirkļi ir tikai viens subšķirklis). Piemēram, LVV šķirklis *Rēntiņi*:

Rēntiņi mā Alsviķos 1972, *Rēntiņ-kalns* z Kalsnavā E I 14: *rentiņi* ‘die Brunnenhölzer (akas grodi)’ ME III 512, skat. arī s.v. *Rēnteļi* (LVV IV, 209).

Saskaņā ar šo izpratni šķirkļa lemma ir *Rēntiņi*. Šķirklis *Rēntiņi* sastāv no diviem subšķirkļiem – 1) *Rēntiņi* mā Alsviķos 1972; 2) *Rēntiņ-kalns* z Kalsnavā E I 14.

Vispārīga tipa skaidrojošajās vārdnīcās bieži tiek izmantots princips – ja lemma ir viens vārds, tā vārdnīcā tiek iekļauta kā pamatlemma. Ja lemmu veido vairāki vārdi, tā tiek iekļauta kā sublemma citā šķirklī. Šāds princips daļēji tiek izmantots arī latviešu valodas vārdnīcās, attēlojot, piemēram, frazeoloģismus un stabilos vārdu savienojumus. Piemēram, MLVV frazeoloģismi ievietoti pie pirmā frazeoloģismu veidojošā patstāvīgā vārda (MLVV). Tikai daļēji šis princips tiek izmantots tāpēc, ka latviešu valodas vārdnīcās (tajā skaitā MLVV) frazeoloģismi un stabilie vārdu savienojumi nav iekļauti ar mērķi izskaidrot to nozīmi (kaut arī to nozīme vārdnīcā skaidrota) un parādīt lietojumu, bet iekļauti kā ilustratīvais materiāls pirmajam patstāvīgajam vārdam frazeoloģismā. Varētu sacīt, ka frazeoloģismi un stabilās vārdkopas šādi tiek attēlotas kā mazāk patstāvīgas valodas vienības.

Interesanti, ka, piemēram, MLVV arī atsevišķi ilustratīvie piemēri, kas nav atzīmēti kā frazeoloģismi vai stabilie vārdu savienojumi, daļēji attēloti kā lemmas un tiem pievienots skaidrojums. Piemēram:

ābece [...] Mācību grāmata burtu un lasītprasmes apguvei. [...] *Morzes ā. (kods)* – Morzes izstrādātais telegrāfa zīmju kopums, kur katrai rakstu zīmei atbilst noteikta punktu un svītru kombinācija. [...] (MLVV).

Tradicionālās skaidrojošās vārdnīcās par sublemmām parasti ir mazāk gramatiskās un cita veida informācijas – tās netiek aprakstītas tik plaši kā lemmas (par to skat. arī Gouws, 2003, 37; Murmulaitytė, 2010). Piemēram, DLKŽ_e šķirklī *skristi* esošo sublemmu nozīmes nav skaidrotas. Tas gan nebūtu uzskatāms par noteicošo kritēriju lemmu un sublemmu šķīrumam, jo dažkārt arī lemmas aprakstītas ļoti īsi, piemēram, dodot norādi uz citu šķirklī:

ējīmas (2) → eiti (DLKŽ_e).

Šajā gadījumā lietvārds *ējīmas* nav skaidrots, šķirklī dota norāde uz darbības vārda *eiti* šķirklī:

eīti, eīna, eījo [...]

ējéjlas, ~a dkt. (1).

ējīmas (2) (DLKŽ_e).

Kā redzams, lietvārda skaidrojums nav atrodams arī attiecīgajā darbības vārda šķirkļī. Tomēr, salīdzinot abu šķirkļu – *ējimas* un *ēiti* – struktūru, redzams, ka pirmajā gadījumā, kad *ējimas* dots kā atsevišķs šķirkļa vārds, tas saistīts ar ārējo piekļuves struktūru, respektīvi, palīdz orientēties alfabētiskajā šķirkļu kārtojumā. Otrajā gadījumā – iekļaujot attiecīgo leksēmu citā šķirkļī kā sublemmu –, tā ārējās piekļuves struktūru neatspoguļo.

Līdzīgus piemērus varētu minēt arī no lietuviešu personvārdu cilmes vārdnīcas LVKŽ:

ĀLEKSAS (1) – liet. trumpinys iš *Aleksándras*↑ (LVKŽ, 46).

Bultiņa pie personvārda norāda, ka tas meklējams atsevišķā šķirkļī. Šajā gadījumā ligzdā esošais personvārds *Aleksándras* sniedz informāciju tikai par vārddarināšanas attieksmēm, bet par pašu personvārdu *Aleksandras* nekādas informācijas nav.

Neatkarīgi no tā, vai dota pilna lemmas forma vai tikai kāda lemmas daļa, ligzdā kārtotas leksēmas vienalga būtu meklējamas pēc ligzdas pamatvārda. No tā izriet, ka šķirumu starp lemmām un sublemmām varētu saistīt arī ar to, kuram vārdnīcas struktūras aspektam – mikrostruktūrai vai makrostruktūrai – tās pieder. Galvenās lemmas vairāk attiecas uz makrostruktūru, turpretī sublemmas – uz mikrostruktūru.

4. Nulles sublemmas

Gan vispārīgajās, gan speciālajās vārdnīcās šķirkļi bieži tiek veidoti tā, ka sublemma tajos netiek nosaukta. Piemēram, LVV „subšķirkļis var sākties bez vietvārda, t.i., uzreiz ar ģeogrāfiskā objekta kategoriālās piederības norādi, ja vietvārds ir pilnībā identisks iepriekšējā subšķirkļī (vai pēdējā ar vietvārdu sāktajā no iepriekšējiem šķirkļiem) aprakstītajam” (LVV I, IX):

Pelēcis la Dzērbenē skv. k, †mu Jāsmuižā E II 166 [...] (LVV I, 266),

Pārsils me Cesvainē 1968, me Dzelzavā 1979, me Grašos skv. [...] (LVV I, 227).

Te jāsaprot, ka viens vietvārds ir viena topoobjekta nosaukums, nevis homonīmisku vietvārdu summa. Respektīvi, *Pārsils* Cesvainē,

Pārsils Dzelzavā un *Pārsils* Grašos ir trīs vietvārdi, nevis viens, tikai pie diviem pēdējiem šis vietvārds nav minēts. Šādos gadījumos varētu runāt par nulles sublemmu.

Uz nulles sublemmu var norādīt arī pieturzīmes vai citas grafiskas zīmes. Piemēram, LVV tajos gadījumos, kad „vietvārds ir pilnībā identisks iepriekš minētajam darbā reģistrētajam, taču zināms tikai no rakstu avotiem, rakstūtas tikai pēdiņas, vietvārdu neatkārtojot: [“ ”] [..]” (LVV II, IV):

[..] *Raupes-* purvs Ādažos E I 36 k (te arī – pļava 1975), “ ” Rozēnos Konv. X 20409 [..] (LVV IV, 116).

Par nulles sublemmu varētu runāt arī atsevišķos polisēmisku vārdu šķirkļos. Piemēram,

kaps v. *lietv.* 1. Bedre (mirušā) apbedīšanai; vieta, kur apbedīts mirušais; zemes kopiņa virs šīs vietas. 2. *dsk.* Īpaša teritorija mirušo apbedīšanai; kapsēta (MLVV),

koja s. *lietv.* 1. Iebūvēta guļamvieta kuģī. 2. *dsk.*; *sar.* Kopmītne. Cilme: no holandiešu *kooi* (MLVV).

Abiem šiem vārdiem norādītas divas nozīmes, taču daudzskaitļa forma šajos piemēros ir leksikalizējusies. Iespējams, ka arī tādus gadījumus varētu saukt par sublemmām. Respektīvi, *kapi* ar nozīmi ‘īpaša teritorija mirušo apbedīšanai’ šķirkļi *kaps* funkcionē kā sublemma, lai gan formāli attiecīgā leksēma tajā neparādās. Līdzīgi arī gadījumos, kad viena no vārda nozīmēm ir īpašvārdiska:

jumis [..] v. *lietv.* 1. Auglības spēka iemiesojums seno latviešu mitoloģijā – stiebru, lapu, augļu saaugums (piem., divas kopā saaugušas vārpas). 2. *īpašv.* Druvu auglības dievība seno latviešu mitoloģijā (MLVV).

Īpašvārds citētajā piemērā jau būtu cita lemma.

Nobeigums

Leksikogrāfijas teorētiķi min, ka lemmu un sublemmu nošķiruma pamatā būtu jābūt vienam, nevis vairākiem kritērijiem (Gouws, 2007, 67–68). Tomēr prakse rāda, ka šo principu konsekventi ievērot ir

grūti. Piemēram, lietuviešu vietvārdu vārdnīcā „Vietovardžių žodynas” (VŽ) kā sublemmas iekļautas tās vietvārdu formas, kas nav kļūdainas (VŽ, 6). Šīs formas liktas kvadrātiekaivās:

Sódžiū ēžeras [Zeliònkos ēžeras] Zarasų r. (VŽ, 345),

Svisločius (1) [Svisločė (1)] mst. Gardino sr., Baltarusija, brus. *Svislač*; [..] (VŽ, 359).

Vārdnīcā redzams, ka kvadrātiekaivu funkcija ir nedaudz plašāka – atsevišķos gadījumos tajās norādīts uz senāku vietvārda formu:

Krāslava (1) [sen. *Krósluva*] mst., Latvija, lat. *Krāslava* (VŽ, 177).

Pat tad, ja vārdnīcas ievadā minēts viens kritērijs sublemmu nošķiršanai, tam ir dažādas papildu atrunas. Piemēram, LVŽ kā sublemmas iekļauti vietvārda varianti, ar to saprotot 1) normatīvos variantus (oficiāli lietojamam pievienota norāde *of.*), 2) kopīgas cilmes variantus, 3) atšķirīgas cilmes variantus (kopīgas cilmes varianti iespiesti trekninātiem burtiem, atšķirīgas – parastiem) (LVŽ, XXXVI–XXXVII) (varianti atdalīti ar divām vertikālām svītām):

Aknystēlē || *Aknystēlēs* of. || *Aknystēliai* k. Lel (LVŽ, 48),

Andriónišķio girià || *Andriónišķio mišķas* mš. And [..] (LVŽ, 95),

Baltaduõnio kálnas || *Markalÿnė* ar. Kvr [..] (LVŽ, 341).

Secinājumi

Teorētiskajā literatūrā redzams, ka lemma tiek skaidrota gan kā vārds, gan valodas sistēmas vienības forma, gan arī kā valodas zīmes izteiksmes aspekts. Latviešu un arī lietuviešu leksikogrāfijā izpratne par lemmu lielākoties joprojām balstīta vispārīga tipa drukātajās vārdnīcās, un diskusijas par šī jēdziena izpratni elektronisko vārdnīcu kontekstā nenotiek (iespējams, tādēļ, ka latviešu un lietuviešu leksikogrāfijā lielākā daļa šo vārdnīcu ir elektroniskas drukāto vārdnīcu versijas, nevis no jauna veidoti, interaktīvi resursi).

Kā norāda atsevišķi leksikogrāfijas teorētiķi, mūsdienu vārdnīcās ligzdu un nišu sistēma (un līdz ar to – šķīrums starp lemmām un

sublemmām) bieži vien tiek izmantota tāpēc, ka tā ir tradīcija, nevis tāpēc, ka šāds kārtojums atvieglotu vārdnīcas lietošanu (Gouws, 2007, 56). Vietas taupīšana joprojām ir svarīgs aspekts gan latviešu, gan lietuviešu leksikogrāfijā, jo gandrīz visas nozīmīgākās no jauna veidotās vārdnīcas (piemēram, vietvārdu vārdnīcas) Latvijā un Lietuvā joprojām tiek drukātas un izdotas papīra formātā.

Veidojot jaunas vārdnīcas (īpaši elektroniskas vārdnīcas) un kārtojot tajās leksiku, vispirms būtu jādomā par vārdnīcas izmantojamību, nevis par vietas taupīšanu. No lietotāja perspektīvas vārdnīca primāri ir uzziņu literatūras darbs, nevis lingvistisks instruments. Tādēļ leksēmas pamatā vajadzētu kārtot nevis pēc lingvistiskiem principiem, bet ņemot vērā lietotāja vajadzības un prasmes lietot vārdnīcu (Gouws, 2007, 55).

Kā to rāda arī piemēru analīze, ne tikai leksikogrāfijas teorētiķiem, bet arī vārdnīcu veidotājiem ne vienmēr ir skaidrs priekšstats par lemmu un sublemmu. Iespējams, šķīrumu starp lemmām un sublemmām nevajadzētu absolutizēt, pieņemot vienu interpretāciju. Varētu teikt, ka šis šķīrums lielā mērā atkarīgs no pašas vārdnīcas un tās struktūras.

Avoti

- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. (2017). Pieejams <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>; skatīts 01.11.2021.
- ELVv – Endzelīns, J. (1956–1961). *Latvijas PSR vietvārdi* (I daļa, 1.–2. sēj.). Rīga: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība.
- LLVv – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (1.–8. sēj.). (1972–1996). Rīga: Zinātne. Pieejams <https://tezaurs.lv/llvv/>.
- LPV – Siliņš, K. (1990). *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
- LUEV – Savukynas, B., Vanagas, A., Vitkauskas, V., Vosylytė, K., & Ermantyė, I. (1963). *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- LVKŽ – Kuzavinis, K., & Savukynas, B. (2009). *Lietuvių vardų kilmės žodynas* (6. laida). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LVV I–V – *Latvijas vietvārdu vārdnīca* (I–V sēj.). (2003–2017). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

- LVVV – Andronova, E., Frīdenberga, A., Siliņa-Piņķe, R., Trumpa, A., & Vanags, P. (2016–2021). *Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (16.–17. gadsimts)*. Pieejams <https://tezaurs.lv/lvvv/>; skatīts 06.05.2021.
- LVŽ – *Lietuvos vietovardžių žodynas* (T. 1: A–B). (2008). Lietuvių kalbos institutas.
- MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. (b. g.). LU Latviešu valodas institūts. Pieejams <https://tezaurs.lv/mlvv/>; skatīts 18.04.2021.
- VŽ – *Vietovardžių žodynas*. (2002). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Literatūra

- Agerbo, H. (2019). A Re-Examination of the Lemma through Digital and Functional Lenses. *Hermes – Journal of Language and Communication in Business*, 59(1), 207–230.
- Balode, L., & Bušs, O. (2015). *No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Bergenholtz, H., & Tarp, S. (Eds.). (1995). *Manual of Specialised Lexicography*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Oxford: Wiley-Blackwell Publishing.
- DL – Hartmann, R., & James, G. (2001). *Dictionary of Lexicography*. Routledge.
- Gouws, R. H. (2002). Niching as a Macrostructural Procedure. *Lexikos*, 12, 133–158.
- Gouws, R. H. (2003). Types of articles, their structure and different types of lemmata. In P. van Sterkenburg (Ed.), *A Practical Guide to Lexicography*. (Terminology and Lexicography Research and Practice, 6.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 34–43.
- Gouws, R. H. (2007). Sublemmata or main lemmata. A critical look at the presentation of some macrostructural elements. In H. Gottlieb, & J. E. Morgensen (Eds.), *Dictionary Visions, Research and Practice. Selected papers from the 12th International Symposium on Lexicography, Copenhagen 2004*. (Terminology and Lexicography Research and Practice, 10.) Copenhagen: John Benjamins, 55–69.
- Gouws, R. H., & Prinsloo, D. J. (2005). *Principles and Practice of South African Lexicography*. Stellenbosch: Sun Press.
- Hausmann, F. J., & Wiegand, H. E. (1989). Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. In F. J. Hausmann,

- O. Reichmann, H. E. Wiegand, & L. Zgusta (Eds.), *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography* (Vol. 1). Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 328–360.
- Ilson, R. (1988). Contributions to the terminology of lexicography. In M. Snell-Hornby (Ed.), *ZüriLEX'86 proceedings. Papers read at the EURALEX International Congress, University of Zürich, 9–14 September 1986*. Tübingen: Francke, 73–80.
- Jakaitienė, E. (2005). *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KTŽ – Gaivenis, K., & Keinys, S. (1990). *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Melnikienė, D. (2008). Dvikalbio žodyno straipsnio sandaros ypatumai (I dalis). *Respectus Philologicus*, 13(18), 27–35.
- Murmulaitytė, D. (2010). Leksėma tradiciniame žodyne ir elektroninėje leksikos duomenų bazėje. *Lietuvių kalba*, 4, 1–19. Pieejams <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/22856/22129>.
- Nielsen, S. (1994). *The Bilingual LSP Dictionary. Principles and Practice for Legal Language*. (Forum für Fachsprachen-Forschung.) Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- NLO – Bergenholtz, H., Cantell, I., Fjeld, R. V., Gundersen, D., Jónsson, J. H., & Svensén, B. (1997). *Nordisk Leksikografisk Ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Plaušinaitytė, L. (2010). *Jokūbo Brodovskio žodyno leksikografinis metodas. Disertacija*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
- VPSV – Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. (2007). (Rīga: Valsts valodas aģentūra.) *Termini.gov.lv*. Pieejams <https://termini.gov.lv/kolekcijas/93>.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of Lexicography*. Prague: Publishing House of Czechoslovak Academy of Sciences.
- Zubaitienė, V. (2014). *Lietuvių leksikografija: istorija ir dabartis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Anna FRĪDENBERGA

VĀRDU SAVIENOJUMI AR LIETVĀRDU *AUSS*
„LATVIEŠU VALODAS VĒSTURISKĀS
VĀRDNĪCAS” MATERIĀLOS

Word Groups with the Word *auss* in the Materials
of the “Historical Dictionary of Latvian”

Abstract

In the article, word groups with the word *auss* (‘ear’) in the early written sources of Latvian are considered. It is based on the materials of the Historical Dictionary (16th–17th centuries) of Latvian, which contains mainly religious texts – the electronic dictionary is constantly supplemented with new entries, and the word *auss* is one of the largest entries up to now (number of tokens: 512).

In writing entries for the dictionary, the biggest part of the work is to look through all the tokens, to find the word groups related to the particular word, and to determine to which type of word groups each belongs. In the Historical Dictionary of Latvian, word groups are classified into three types: frequently used free word groups, without sense explanation; stable word groups, without special transfer of sense, but with a sense explanation; and phraseological units or idioms, also with a sense explanation.

In the written sources of Latvian of the 16th–17th centuries, a wide range of word groups with the word *auss* is found to belong to all three types of word groups: free word groups, for example, *ar ausīm dzirdēt (nedzirdēt)* (‘to hear (not to hear) with ear’); stable word groups, *auss/ausu skripstiņš* (‘earlobe’); and idioms, *pa vienu ausi ieiet, pa otru atkal iziet* (‘in one ear and out the other’). The word *auss* belongs to the base of inherited lexicon, the so called somatic idioms characteristic not only in Latvian, but also in many Indo-European languages. Semantic transfers, for example, *ear = hearing*, are universals characteristic to many languages, too. In ancient Latvian texts, the construction of some word groups has German influence; for example, *ausis atvērās sev* (‘ears opened for themselves’) and *runāt priekš kāda ausīm* (‘to speak for someones ear’).

Sometimes the word *auss* in the word groups has a function of intensification: it emphasizes the need to listen carefully or to pay attention. For example, *ar ausīm klausīties* (‘to listen with ear’) means ‘to listen carefully.’

In the ancient texts, the distinction between free word groups and stable word groups, as well as between stable word groups and idioms, cannot be drawn firmly. Therefore all the meanings of dictionary entries, as well as word groups and their belonging to a particular type, are always discussed within the work group of the Historical Dictionary.

Keywords: *history of the Latvian language, historical dictionary, word groups, semantics, idioms*

Ievads

Raksts ir veltīts vārdu savienojumiem ar lietvārdu *auss* 16. un 17. gadsimta latviešu rakstu avotos, uz kuru pamata tiek veidota „Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca” (LVVV). Raksta mērķis ir aplūkot problēmas, ar kurām saskārās LVVV autori, veidojot šķirkli *auss*, it īpaši, analizējot un klasificējot vārdu savienojumus ar šo vārdu. Raksta struktūru veido secīgi aplūkoti dažādi tekstos sastopamie vārdu savienojumu veidi, izceļot problēmgadījumus.

LVVV tiek veidota, balstoties uz Latviešu valodas seno tekstu korpusā *SENIE* (<http://senie.korpuss.lv/toc.jsp>) iekļautajiem 16. un 17. gadsimta rakstu avotiem, kopumā tie ir 56 avoti: vienpadsmit 16. gadsimta avoti, sākot ar pirmajām publicētajām tēvreizēm latviešu valodā, un četrdesmit pieci 17. gadsimta avoti, lielākoties reliģiska satura darbi, tajā skaitā Ernsta Glika (*Ernst Glück*) Jaunās Derības un Vecās Derības tulkojums 17. gadsimta beigās. LVVV šobrīd ir iekļauts materiāls arī no diviem 17. gadsimta leksikogrāfiskajiem avotiem – Georga Mancela (*Georg Mancelius*) vārdnīcas „Lettus” un tās otrās tematiskās daļas „Phraseologia Lettica” (1638), kā arī Kristofora Fīrekera (*Christoph Fürecker*) latviešu-vācu vārdnīcas abiem manuskriptiem (17. gadsimta otrā puse).

LVVV visi jaunie šķirkļi tiek apspriesti vēsturiskās vārdnīcas darba grupā, ko veido septiņi dalībnieki, LU Latviešu valodas institūta un LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas pētnieki.

Elektroniskā LVVV (<https://tezaurs.lv/lvvv/>) tiek pastāvīgi paplašināta ar jauniem šķirkļiem, un šobrīd pēc iespējas notiek vārdnīcas papildināšana ar jauniem šķirkļiem no alfabēta sākuma. No šķirkļiem, kas sākas ar burtu A, vārds *auss* ir viens no apjomīgākajiem līdz šim vārdnīcā iekļautajiem. Par to nebūtu jābrīnās, jo, kā zināms, vārds *auss* kā cilvēka ķermeņa daļa ir viens no seniem latviešu valodas leksikas pamatkrājuma vārdiem, kas pieder pie indoeiropiešu valodu kopīgās mantotās leksikas. Salīdzinājumam var pieminēt arī lie. *ausis*, prūšu *ausins* (dsk. ak. forma), gotu *ausō*; tās pašas cilmes arī krievu *ухо*, bk. *ѣхо*, čehu, poļu *ucho*, vācu *Ohr*, grieķu *ὄς*, lat. *auris*... (ME I, 227, 228; LEV, 90).

Tā kā tas ir sens un bieži lietots vārds, LVVV vārdam *auss* šobrīd ir konstatēti 512 vārdlietojumi. Salīdzinājumam, šķirklim *nelaime* ir 620 vārdlietojumu, šķirklim *Jānis* ar variantiem – 375, un ir vēl pāris šķirkļu ar tik lielu vārdlietojumu skaitu.

LVVV katram šķirklim parasti ir šādas daļas:

- šķirkļa vārds vai vārdi ar lietojumu skaitu,
- gramatiskais raksturojums,
- vārdlietojumi ar lietojumu skaitu,
- 17. gs. vārdnīcu piemēri,
- semantikas skaidrojums,
- ilustratīvais materiāls – pirmais un pēdējais lietojuma piemērs,
- vārdu savienojumi,
- etimoloģija,
- norādes uz citiem šķirkļiem (LVVV).

Veidojot vārdnīcas šķirkļus, visapjomīgākā darba daļa ir izskatīt visus vārdlietojumus, konstatēt, kādi vārdu savienojumi ar konkrēto vārdu (šajā gadījumā – *auss*) ir sastopami, un noteikt, pie kura no vārdu savienojumu veidiem katrs pieder. Vēsturiskajā vārdnīcā vārdu savienojumi tiek grupēti trijos tipos.

Bieži lietotie brīvie vārdu savienojumi (-) bez nozīmes skaidrojuma. Tie vārdnīcā tiek ievietoti pēc biežuma principa, t. i., ir iekļauti visi brīvie vārdu savienojumi, kas seno tekstu korpusā sastopami vismaz trīs reizes.

Stabilie vārdu savienojumi (Δ) bez īpaša nozīmes pārnese, bet ar nozīmes skaidrojumu. Tie ir vārdu savienojumi, kuru semantika

tieši neizriet no šķirkļa vārda semantikas, bet kuriem nepiemīt īpašs nozīmes pārnēsums.

Frazeoloģismi (◇) jeb stabilie vārdu savienojumi ar ievērojamu nozīmes pārnēsumu; arī tiem tiek sniegts nozīmes skaidrojums (LVVV).

1. Vārda *auss* semantika

Pirmā problēma, kas radās, veidojot LVVV šķirkli, ir saistīta ar paša vārda *auss* nozīmi. LLVV vārdam *auss* šķir divas pamatnozīmes – 1) *auss* kā dzirdes orgāns; 2) dzirde, dzirdes spēja. Bieži tiek teikts, ka kādam ir *labas ausis*, ar to saprotot, ka cilvēkam ir laba dzirde, u. tml. Pie šīs nozīmes minēta arī pārnestā nozīme – ‘uztvere, izpratne (par dzirdēto)’. Tādējādi būtu loģiski šķirt šīs abas nozīmes arī vēsturiskajā vārdnīcā. Taču, apspriežot šķirkli *auss* vārdnīcas veidotāju grupā, kļuva skaidrs, ka ir gandrīz neiespējami senajos tekstos nošķirt šīs abas nozīmes. It īpaši tas attiecas uz reliģiskajiem tekstiem, kas lielākoties ir vārdnīcas materiāla pamatā. Piemēram, skaidrojot vārdu savienojumu *ausis aizbāzt*, var pieņemt, ka kāds aizbāz ausis ar ausu aizbāžņiem, lai troksnis netraucētu gulēt, tomēr lielākoties teiciens *aizbāzt ausis* tiek lietots tad, ja kāds nevēlas kaut ko dzirdēt.

Tādējādi vēsturiskās vārdnīcas darba grupā tika nolemts, ka abas šīs nozīmes ir jāapvieno vienā, līdz ar to vārdnīcā šķirkļa *auss* nozīme patlaban ir – ‘auss; dzirde, dzirdes spēja, arī *pārn.*’. Jāpiezīmē, ka arī „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (MLVV) vārdam *auss* ir dota viena nozīme – tātad *auss* kā ‘dzirdes un līdzsvara orgāns’, un pie šīs nozīmes (kā apakšnozīmes?) – ‘dzirde’ un ‘uztvere, izpratne par dzirdēto’. Un tikai pēc tam nāk citas *ausis* – kā *cepures* vai *burtnīcas ausis* (MLVV). Iespējams, arī šīs vārdnīcas veidotāji saskārušies ar līdzīgu problēmu.

2. Bieži lietotie vai stabilie vārdu savienojumi

Otrā problēma, kas radās, aplūkojot apjomīgo izrakstīto vārdu savienojumu ar vārdu *auss* kopumu, – bija nošķirt bieži lietotos vārdu savienojumus no stabilie vārdu savienojumiem. Ir problemātiski

izlemt, kuri vārdu savienojumi būtu jāskaidro. Vārdnīcu veidojot, netiek skaidroti vārdu savienojumi, kuru nozīme ir saprotama vai izriet no kādas no šķirkļa vārda nozīmēm, vai varbūt no kāda cita šī vārdu savienojuma komponenta nozīmes. Tomēr, apspriežot vārdu savienojumus ar vārdu *auss*, vēsturiskās vārdnīcas veidotāju grupa lielākoties uzskatīja, ka liela daļa šo vārdu savienojumu ir jāskaidro.

Veidojot vēsturisko vārdnīcu, jāņem vērā arī reliģisko tekstu specifika. Ne vienmēr ir iespējams tikai ar lingvistiskiem līdzekļiem precīzi izteikt kāda vārda vai teiciena nozīmi, reliģiskajos tekstos bieži sastopama pārnestā nozīme, ir daudz mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu, piemēram, metaforu un alegoriju. Viens no paņēmieniem, kas palīdz izprast tekstu nozīmi, ir salīdzināt šos tekstus (it sevišķi E. Glika tulkotās Bībeles (1685–1694) tekstus) ar vēlākiem tulkojumiem latviešu valodā. Tomēr jāatzīst, ka dažos gadījumos tulkojums ir ļoti līdzīgs, stabili vārdu savienojumi nereti saglabājas arī nākamajos izdevumos, dažos gadījumos atšķiras tikai atsevišķas agrīnajos tekstos izmantotās gramatiskās konstrukcijas.

Ir konstatēti vairāki gadījumi, kad 16.–17. gadsimta tekstos tiek runāts par ausi tās primārajā nozīmē, piemēram, par to, ka jāiegriež aunam auss kā atpazīšanas zīme. Šādu piemēru sastopam G. Manceļa tematiskajā vārdnīcā „Phraseologia Lettica”: *fchneide dein Hamel ins Ohr/ das man jhn kenne/ eeghrees tam Aunam Auffi/ ka to warr pafiet* (Manc1638_PhL, 270₁₀).

Tomēr lielākoties *auss* reliģiskajos tekstos saistīta ar klausīšanos, uzklausīšanu, ieklausīšanos – klausīšanos, protams, galvenokārt Dieva vārdā.

Pie brīvajiem vārdu savienojumiem ar vārdu *auss* varētu pieskaitīt šādus vārdu savienojumus (jāpiezīmē, ka tiem ir raksturīgi dažādi varianti): *ausis aizskart*, *ar ausīm klausīt(ies)*, *ar ausīm dzirdēt (nedzirdēt)*, *ausi nocirst*, arī *aus(i)s dzird* vai *ausis nedzird (vairs)*, *ausis (ir) dzirdēt*, *ausīs skanēt/atskanēt*. Minētie vārdu savienojumi sastopami visā aplūkotajā laika periodā – gan 16. gadsimta beigu tekstos (piemēram, 1587. gada „Evaņģēlijos un epistulās”), gan arī 17. gadsimta reliģiskajos tekstos latviešu valodā. Kā piemēru var minēt fragmentu no G. Manceļa „Sprediķu grāmatas”:

Beth ka tapte tas Raxtz pepueldytcz? Tam buus ta notickt/ Vnde thas ajfkare winge Auße vnde czedenaye to (EvEp1587, 78₂₂); To fatzidams/ fautze wings/ kam Auffis gir dŕirredeht/ tas laid dŕird (Manc1654_LP1, 252₁₄).

Aplūkojot vārdu savienojumu *ar ausīm klausīt(ies)*, sākotnēji šķiet, ka to nav nepieciešams skaidrot, jo tā nozīme ir saprotama. Var rasties jautājums, kāpēc vispār ir nepieciešams piebilst *ar ausīm* – vai tad ir iespējams klausīties citādi? Bet, ja salīdzinām šos tekstus (lielākoties no Vecās Derības) ar citiem tulkojumiem, redzam, ka dažkārt parādās tāda nozīmes nianse kā ‘klausīties uzmanīgi vai labi klausīties’. Tālāk minēti divi piemēri, kur E. Glika Bībeles teksts salīdzināts ar Bībeles 1965. gada, kā arī jaunāko, tātad 2012. gada, tulkojumu:

Un tas Wihrs fazzija us man: Tu Zilweka Behrns/ ſkattajs ar tawahm Azzim/ un klauŕi ar fawahm Auŕim/ un leez wehrâ wiffu/ ko es tew rahdŕfchu/ jo tapehz effi tu fchurp weŕts/ ka es tew to rahditu/ ſluddina tad wiffu/ ko tu redſ tam Jfraēļa Nammam (VD1689_94, Ech, 40:4).

Vēlākajos Bībeles izdevumos atbilstošais teksts tulkots kā *klausies uzmanīgi ar savām ausīm* (Bībele 1965/1993, Ech, 40:4) un, līdzīgi kā E. Glikam, *klausies ar ausīm* (Bībele 2012, Ech, 40:4).

Savukārt E. Glika Bībeles teksta fragmentā *WEhl fazzija Wiŕſch us manni: Tu Zilweka Behrns/ ņemm wiffus mannus Wahrduſ/ ko es us tewi runnaſchu/ tawâ Sirdi/ un klauŕi tohs ar tawahm Auŕim (VD1689_94, Ech, 3:10) minētais vārdu savienojums vēlākos tulkojumos atspoguļots kā *uzklausies labi ar savām ausīm* (Bībele 1965/1993, Ech, 3:10) un *klausies uzmanīgi* (Bībele 2012, Ech, 3:10).*

Šajos tulkojumos var saskatīt līdzību arī ar mūsdienās labi zināmiem stabiliem vārdu savienojumiem, piemēram, Tēzaurā minēto *klausīties ar abām ausīm* ‘ļoti uzmanīgi, sasprindzināti klausīties’ vai arī sarunvalodas teicienu *klausies ar ausīm* ar nozīmi ‘saka, pamudinot klausīties uzmanīgi’ (Tēzauris). Tādējādi varētu pieņemt, ka tad, kad tekstā tiek uzsvērts, ka jāklausās *ar ausīm*, tas tiešām nozīmē ‘labi vai uzmanīgi klausīties’. Lai gan dažkārt arī vēlākos Bībeles izdevumos, tāpat kā E. Glika tulkojumā, sastopams vārdu

savienojums *klausies ar ausīm*. Arī Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna vārdnīcā minēts, ka, lietojot vārdu *ausis* datīvā vai instrumentālī – *ausīm*, ar to tiek pastiprināts, piemēram, verbs *dzirdēt* (dots piemērs no tautasdziesmas: *vainuo ļaudis tuo meitiņu, man ausīm dzirduot* BW. 9006) – vai šajā gadījumā *klausīties* –, kā arī minēts teiciens *klausīties abām ausīm, mit beiden Ohren* ‘uzmanīgi, vērīgi klausīties’ (ME I, 227, 228).

No iepriekš minētā var secināt, ka vārdam *auss* vārdu savienojumos nereti ir pastiprinājuma funkcija. Tādējādi arī tiem vārdu savienojumiem, kuri pirmajā brīdī šķiet ierindojami pie brīvajiem, tātad saprotami arī neskaidrojot, dažkārt var būt kāda semantiska nianse, kas tos liek uzskatīt par stabiliem vārdu savienojumiem, tāpēc vārdnīcā tie būtu skaidrojami.

3. Stablie vārdu savienojumi

Pie stabilajiem vārdu savienojumiem, kā jau minēts, pieder tādi savienojumi, kuru semantika tieši neizriet no šķirkļa vārda semantikas, tātad vēsturiskajā vārdnīcā tiem tiek dots skaidrojums. Pie šīs grupas pieder arī vairāki priekšmetu vai reāliju nosaukumi, kas mūsdienā valodas lietotājam nav saprotami, piemēram, *ausu/aušu kārnāmais, kārnējams* ‘ausu tīrāmā karotīte’, *ausu sārņi* ‘ausu sērs’, *auss/ausu skripstiņš* ‘auss ļipiņa; auss skrimslis’, *aušu sprādze(s)* ‘auskari’ (jāpiezīmē, ka senajos tekstos dsk. ģen. nereti ir *aušu*, nevis *ausu*).

Šādi vārdu savienojumi ar vārdu *auss*, kas nosauc kādu priekšmetu vai reāliju, sastopami 17. gadsimta vārdnīcās, piemēram, *ausu/aušu kārnāmais* ‘ausu tīrāmā karotīte’ minēts gan G. Manceļa „Phraseologia Lettica”, gan K. Fīrekera vārdnīcas manuskriptā. Piemēram, *Ohrleffel/ Auscho=kahrnamais* (Manc1638_PhL, 357₂₁), *Aufu kahrnamais, Ein Ohr=löppfel* (Fuer1650_70_2ms, 38₇).

No etnogrāfijas viedokļa interesanta ir G. Manceļa piezīme tematiskajā vārdnīcā „Phraseologia Lettica” pie vārdu savienojuma *ausu kārnējams* par to, ka latvieši šādu instrumentu nelietojot, tātad acīmredzot to nepazīst: *Die Letten gebrauchen sich nicht eines solchen Instruments/ drumb wissen sies auch nicht recht zu geben* (Manc1638_PhL, 249₂₃).

E. Glika Vecajā Derībā bieži lietots vārdu savienojums *aušu sprāzdes*, kas arī mūsdienu lasītājam var likties neskaidrs, bet vēlākajos Bībeles izdevumos tulkots kā *auskari* vai *ausu riņķi*. Piemēram, *Tad noplehfe wiffi Ļaudis tahs felta Aufchu=Sprahdfe/ kas wiņņu Aufis bija/ un atneffe tahs pee Aāroņa* (VD1689_94, 2Moz, 32:3).

Bībeles 1965. gada izdevumā šajā vietā lietots vārdu savienojums *zelta auskarus* (Bībele 1965/1993, 2Moz, 32:3), bet jaunākajā tulkojumā – *zelta riņķus, kas tiem bija ausīs* (Bībele 2012, 2Moz, 32:3). LVVV vārdu savienojumam *aušu sprāzdes* dota nozīme ‘auskari’.

No šiem vārdu savienojumiem semantiski problemātisks ir *auss/ ausu skripstiņš*, kas bieži lietots E. Glika Vecajā Derībā, minēts arī K. Fīrekera vārdnīcā, kur vācu valodā dota atbilsme *Ohr=Knörpel*. Piemērs no K. Fīrekera vārdnīcas: *Aufu=Skripstin*. *Ohr=Knörpel* (Fuer1650_70_2ms, 38₁₀).

Vārdu savienojums *auss skripstiņš* vairākas reizes sastopams Bībelē, Otrajā un Trešajā Mozus grāmatā. Tālāk minēti divi raksturīgi piemēri:

Un tew buhs to Aunu nokaut/ un no wiņņa Affini ņemt/ un us Aāroņa labbas Aufs=Skripstinu/ un us wiņņa Dehlu labbas Aufs=Skripstinu/ tā patt us wiņņa Dehlu labbas Rohkas Jhkfchķi/ un us wiņņu labbas Kahjas Jhkfchķi likt un to Affini buhs tew us to Altari wiřsapkahrt flazziht (VD1689_94, 2Moz, 29:20);

Un tas tappe nokauts/ un Mohfus ņehme no wiņņa Affins/ un likke to us Aāroņa labbas Aufs=Skripstinu/ un us wiņņa labbas Rohkas Jhkfchķi/ un us wiņņa labbas Kahjas leelu Pirkftu (VD1689_94, 3Moz, 8:23).

Ja salīdzina ar M. Lutera Bībeli (Luther, 1545), vācu valodā šajā vietā ir teksts *auff den rechten Ohrknorbel thun* vai *auff den knörbel seines rechten ohrs*. Jāpiezīmē, ka vācu *Knorpel* (vismaz mūsdienu vācu valodā) nozīmē ‘skrimslis, skrimstala’ (VLV, 360). Bībeles 1965. gada izdevumā šajā kontekstā tieši tāpat lietots vārdu savienojums *auss skripstiņš*, bet jaunākajā Bībeles tulkojumā šajā vietā nepārprotami ir *auss lipiņa*. Arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā minēts, ka (*auss, ausu*) *skripstiņš* (arī *skrimstiņš*) atbilst vācu *das Ohrläppchen* ‘ausu lipiņa’, skaidrots kā *der äussere Knorpel der Ohrmuschel*, un minēta

atsauce uz E. Gliku Bībeli (ME III, 893, 894). LVVV vārdu savienojumam *auss/ausu skripstiņš* ir nozīme ‘auss ļipiņa; auss skrimslis’.

Pie stabilajiem vārdu savienojumiem pieskaitāma kāda vārdu savienojumu grupa, kas sastopama lielākoties Bībelē un kuru nozīme arī būtu jāskaidro, piemēram, *(iz)saukt priekš (kāda) ausīm, lasīt priekš (kāda) ausīm, runāt (vai nerunāt) priekš kāda ausīm, sacīt priekš (kāda) ausīm*, arī *nākt priekš (kāda) ausīm* un citi līdzīgi vārdu savienojumi. Te kopīgais un reizē arī neskaidrais ir tas, ka kaut kas tiek darīts *priekš kāda ausīm*. Iepriekš tika minēts lielais vārda *auss* vārdlietojumu skaits 16.–17. gadsimta tekstos. Iespējams, ka mūsdienās šis vārdlietojumu skaits atbilstošajos tekstos būtu krietni mazāks, jo vēlākajos Bībeles tulkojumos daudzkārt vārds *auss* nemaz neparādās, šī teksta vieta tiek izteikta citiem vārdiem. Piemēram, E. Gliku Bībelē lasām:

Kad nu tee Wehstnefchi nahze us Gibeju/ Saula Pilsfahtu/ un to preekfch to Ļaufchu Aufīm runnaja/ tad pazehle wiffi Ļaudis fawu Balfi/ un raudaja (VD1689_94, 1Sam, 11:4).

Nereti E. Gliku Bībelē minētais teksts *runāja priekš to ļaužu ausīm* vēlākos izdevumos tulkots *un izstāstīja visus šos vārdus tautai* (Bībele 1965/1993, 1Sam, 11:4) vai *un stāstīja to ļaudīm* (Bībele 2012, 1Sam, 11:4).

M. Lutera Bībeles 1545. gada izdevumā atbilstošais teksts vācu valodā skan: .. *vnd redten solchs fur den ohren des volcks* (Luther, 1545, 1Sam, 11:4) ‘un runāja tādējādi priekš to ļaužu ausīm’. Pārbaudot arī citus Bībeles tekstus, izrādās, ka itin bieži vācu valodā šajā vietā ir forma *fur den ohren*, kas, domājams, ietekmējusi latviešu tekstā izmantoto formu *priekš kāda ausīm*. Mūsdienu latviešu valodā šajā gadījumā visdrīzāk lietotu datīva formu *kādam* – tā tad *lasītu kādam, runātu kādam* utt. Tomēr paliek neskaidrs jautājums par vārda *ausis* lietojumu šajā tekstā. Iespējams, ka Bībeles oriģinālvalodā ir kāda nianse, kāpēc *ausis* tiek uzsvērtas.

Piemēram, *saukt* vai *izsaukt priekš kāda ausīm*:

UN Wiņsch fauze preekfch mannahm Aufīm ar stipru Balfi/ un fazzija: Lai ta Pilsfahta Peemekletaji tuwu nahk/ un ikweens ar faweem Kaufchanas Eerohtfcheem fawâ Rohkâ (VD1689_94, Ech, 9:1).

Vēlākajos Bībeles tulkojumos šajā vietā ir teksts: *Tad es dzirdēju, ka Viņš sauca stiprā balsī ..* (Bībele 1965/1993, Ech, 9:1) un *Es dzirdēju, ka viņš stiprā balsī sauca ..* (Bībele 2012, Ech, 9:1).

Tad isfauz jelle preekfch to Ļaufchu Aufim/ un fakki: kas bails/ un bes Drohfchibas irr/ tas laid atgreeschahs/ un fteidfīn fteidfahs no Gileadas Kalna (VD1689_94, Sog, 7:3).

Vēlākajos tulkojumos attiecīgi ir teksts: *Bet tāpēc liec tagad saukt, visai tautai dzirdot, sacīdams ..* (Bībele 1965/1993, Sog, 7:3) un *Tāpēc izziņo, ļaudīm dzirdot ..* (Bībele 2012, Sog, 7:3).

Līdzīga semantika konstatēta arī vārdu savienojumam *sacīt priekš (kāda) ausīm*:

Bet us teem Zitteem fazzija Wiņsch preekfch mannahm Aufim: Eita zaur to Pilsfahdu wiņņam pakkaļ/ un kaujeet/ juhfu Azz lai ne faudf/ un ne apschehlojeetees (VD1689_94, Ech, 9:5).

Savukārt mūsdienu tulkojumos: *Bet citiem viņš sacīja tā, ka es to dzirdēju ..* (Bībele 1965/1993, Ech, 9:5) un *Es dzirdēju, ka viņš saka pārējiem ..* (Bībele 2012, Ech, 9:5).

Tādējādi no šiem piemēriem var secināt, ka minētajiem vārdu savienojumiem ir raksturīga nozīmes nianse – visas nosauktās darbības *priekš kāda ausīm* tiek veiktas, *kādam dzirdot*, kas nereti parādās vēlākajos tulkojumos.

Savukārt vārdu savienojums *lasīt priekš (kāda) ausīm* nozīmē ‘lasīt skaļā balsī kādam priekšā’ (nevis, piemēram, klusām un vienatnē):

Un wiņsch laffija wiffus Wahrđus tahs Derribas Grahmatas preekfch wiņņu Aufim/ kas ta KUNGA Nammâ tappe atrafta (VD1689_94, 2Ken, 23:2).

Vēlākajos tulkojumos attiecīgi – *un tad viņš, tiem dzirdot, lasīja priekšā visus šīs derības grāmatas vārdus ..* (Bībele 1965/1993, 2Ken, 23:2) un *Viņš tiem lasīja priekšā Kunga namā atrastās derības grāmatas vārdus ..* (Bībele 2012, 2Ken, 23:2).

Un Zewanijus tas Preesteris bij fcho Grahmatu preekfch ta Praweeta Jeremijus Aufim laffijs (VD1689_94, Jer, 29:29).

1965. gada Bībeles izdevumā minēts: *Kad priesteris Cefanja bija izlasījis šo vēstuli pats pravietim Jeremijam priekšā* .. (Bībele 1965/1993, Jer, 29:29), bet jaunākajā tulkojumā *Un pravietis Cefanja nolasīja šo vēstuli, pravietim Jeremijam dzirdot* .. (Bībele 2012, Jer, 29:29). Tātad tur, kur senajos tekstos minēts *priekš (kāda) ausīm*, mūsdienu tulkojumā uzsvērts: *viņam dzirdot*.

Tādēļ šos vārdu savienojumus vajadzētu uzskatīt par stabiliem, kā arī vārdnīcā būtu jāskaidro to nozīme (uzsverot nozīmes nianses): *(iz)saukt priekš (kāda) ausīm* ‘saukt (kādam dzirdot)’, *lasīt priekš (kāda) ausīm* ‘lasīt priekšā’, *runāt (vai nerunāt) priekš (kāda) ausīm* ‘runāt, sacīt (kādam)’, *sacīt priekš (kāda) ausīm* ‘sacīt (kādam dzirdot)’.

Nedaudz citādi ir ar vārdu savienojumu *nākt priekš (kāda) ausīm*, kas senajos tekstos lietots vismaz divās nozīmēs – ‘sasniegt kādu’ un ‘kļūt zināmam’. Dažos piemēros tā nozīmi varētu skaidrot ar pirmo – ‘sasniegt kādu’ (proti, kāda ausis), piemēram:

Kad man Behdas irr/ tad peefauzu es to KUNGU/ es peefauzu mannu Deewu/ tad klaufa wiņsch mannu Balfi no fawa Deewa Namma/ un manna Brehkfchana nahk preekfch wiņņa Aufim (VD1689_94, 2Sam, 22:7).

Vēlākajos Bībeles izdevumos šis teksts tulkots kā *mans izbailu sauciens nonāca Viņa ausīs* .. (Bībele 1965/1993, 2Sam, 22:7), respektīvi, *sasniedza viņu, kā arī mans palīgā sauciens skan viņa ausīs* .. (Bībele 2012, 2Sam, 22:7).

Tomēr dažreiz šī vārdu savienojuma lietojums līdzinās mūsdienās sastopamajam stabilajam vārdu savienojumam *nākt ausīs* ar nozīmi ‘kļūt zināmam’. Sal. arī vācu *jemandem zu Ohren kommen* ‘nākt kādam ausīs’ (VLFV, 165). Piemēram:

Tad tawas Trakkoſchanas dehl prett man/ un tawas Wehlibas pehz/ ka ta preekfch mannahm Aufim nahkufi/ likfchu es fawu Makfchçeri tawās Nahfīs/ un Laufschņus tawâ Mutté/ un likfchu tew atpakkaļ greeſtees pa to Zeļļu/ pa kuŗru tu eſfi nahzis (VD1689_94, 2Ken, 19:28).

Mūsdienu tulkojumos attiecīgi – *kā tas ir nācis manās ausīs* .. (Bībele 1965/1993, 2Ken, 19:28) un .. *tava nekaunība man nākusi ausīs* .. (Bībele 2012, 2Ken, 19:28).

Tādējādi vēsturiskajā vārdnīcā vārdu savienojums *nākt priekš (kāda) ausīm* varētu tikt skaidrots kā ‘klūt zināmam; sasniegt (kādu)’. Tomēr var rasties jautājums – vai šo stabilo vārdu savienojumu nevar uzskatīt par frazeoloģismu?

4. Stabile vārdu savienojumi vai frazeoloģismi

Vēsturiskās vārdnīcas veidotājiem nereti ir grūti noteikt, vai konkrētais vārdu savienojums ir stabils vārdu savienojums vai frazeoloģisms. Tie atšķiras ar to, ka frazeoloģismam raksturīgs nozīmes pārnesums. Jāpiezīmē, ka nereti vārdnīcās šie abi vārdu savienojumu tipi netiek šķirti. Piemēram, Tēzaurā tie visi uzskaitīti pie stabilajiem vārdu savienojumiem. Frazeoloģismu pētnieks valodnieks Andrejs Veisbergs min, ka daļai frazeoloģismu nozīme veidojas mazliet brīvāk, respektīvi, kāds no vārdiem saglabā savu leksisko nozīmi. Līdz ar to „vārdu savienojuma nozīme jāvērtē kopumā, to nevar izsecināt no atsevišķo vārdu nozīmēm. Pārnesuma pilnība (vai daļējums) gan ir ļoti grūti formulējama, turklāt arī subjektīva – ko viens zina, to otrs nezina, ko viens saskata, to otrs neredz” (Veisbergs, 2013, 157).

16. un 17. gadsimta latviešu tekstos var izšķirt raksturīgu vārdu savienojumu grupu, kam ir diezgan līdzīga nozīme. Šo grupu, ņemot vērā nozīmes nianse, varētu dalīt divās apakšgrupās, pirmā ir saistīta ar klausīšanos, uzklausīšanu, bet otrā – ar nedzirdēšanu, nevēlēšanos dzirdēt. Tie ir vārdu savienojumi: *atdarīt ausis*, *ausis atveras (sev)*, *atgriezt ausis*, *ausis griezt (šurp)* [*pie kāda vai kaut kā*], *ausis locīt*; kā arī *aizbāzt ausis*, *ausis aizbakstīt*, *aizturēt savas ausis*.

Ar diezgan līdzīgu nozīmi un līdzīgā kontekstā senajos tekstos ir lietoti vārdu savienojumi *atgriezt ausis*, *ausis griezt (šurp)*, arī dažādi to varianti. Par to uzskatāmi liecina piemēri no 1685. gada Vidzemes luterāņu dziesmu grāmatas.

To Mās/ O Tādiet/ fuhdfedam
Pee tew ween Paļlig meckleyam/
Ock ghreeß us mums taw schählig Auß/
Und muhffu nabbag Luhkſchan klauß (LGL1685_V5, 215₂₇);
O Tähws attgrees ſchurp tawa Auß/
Und mannas Sirdes Luhkſchan klauß/

*Paffarg fcho Deen (Nackt) man fchälighe/
Tad eß töw teikt ghrubb muhschighe/ Amen (LGL1685_V5,
267₂₄).*

Vārdu savienojums *ausis grietzt (pie kāda)* konstatēts jau 16. gadsimta tekstos (piemēram, 1587. gada „Nevācu psalmos”), bet *atgrietzt ausis* lielākoties (vismaz šādā nozīmē) lietots Bībelē un citos 17. gadsimta beigu tekstos. Piemēram:

*ARan czilgims bhedims foudtzo es py thöw/ kunx Dewx
packlouffe manne Szouckfchenne/ Touwes feeliges Aufes greße
py man/ Vnd manne Luuckfchenne thös attwer .. (UP1587,
L4A₂₃).*

Šī vārdu savienojuma nozīmi palīdz izprast salīdzinājums ar vēlākiem Bībeles izdevumiem – tajos minētais teksts lielākoties tiek tulkots kā *pievērs man savu ausi*, arī *sadzirdi, ieklausies!*, tātad ar nozīmi ‘uzklausi mani!’. Piemēram:

*Es tewis peefauzu/ tu gribbi mannis paklaufiht ak Deews! greef
tawu Aufi pee mannim/ klaufi mannu Wallodu (VD1689_94, Ps,
17:6).*

Bībeles 1965. gada izdevumā šajā vietā ir teksts *Pievērs man savu ausi, uzklausi manu runu!* (Bībele 1965/1993, Ps, 17:6), līdzīgi arī jaunākajā izdevumā – *Dievs, pievērs man ausi, uzklausi mani ..* (Bībele 2012, Ps, 17:6).

Vēl viens piemērs no Piektās Mozus grāmatas:

*Kad juhs nu atgreesufchees preekfch ta KUNGA raudajat/ tad
ne klaufija tas KUNGS juhfu Balkfni/ un ne greefe fawas Aufis us
jums (VD1689_94, 5Moz, 1:45).*

Bībeles 1965. gada izdevumā sastopams ļoti līdzīgs tulkojums kā E. Glikam – .. *bet tas Kungs nepaklausīja jūsu vaimanu balsi un nepagrieza pret jums savas ausis ..* (Bībele 1965/1993, 5Moz, 1:45), savukārt jaunākajā izdevumā: .. *bet Kungs neklausījās, ko jūs sakāt, – viņš jūs neuzklausa* (Bībele 2012, 5Moz, 1:45). Mūsdienu tulkojumā ir sastopams gadījums, kad izmantots cits stablais vārdu savienojums – *nepakustināt ne ausi* ar nozīmi ‘nepievērst uzmanību, nelikties ne zinīs’ (LFV, 109).

Bet tee manni ne irr klaufijfchi/ neds fawas Aufis atgreeufufchi/ bet irr fawu Pakaufu apzeetinajfchi nikhaki turredamees nekā wiņņo Tehwi (VD1689_94, Jer, 7:26).

Savukārt vēlākajos tulkojumos: *Taču viņi man neklausīja un man nepievērsa savas ausis ..* (Bībele 1965/1993, Jer, 7:26) un *Bet viņi manī neklausījās – pat ausi nepakustināja ..* (Bībele 2012, Jer, 7:26).

Tādējādi vārdu savienojums *ausis griezt (pie kāda), atgriezt ausis* būtu jāskaidro ar nozīmi ‘klausīties, uzklausīt, pievērsties’ (vai attiecīgi *neklausīties* utt.).

Sākotnēji bija grūti izlemt, vai arī tādi vārdu savienojumi kā *atdarīt ausis, ausis atveras* ir uzskatāmi par stabiliem vārdu savienojumiem vai frazeoloģismiem. Ņemot vērā, ka arī frazeoloģijas vārdnīcā minēts vārdu savienojums *atdarīt (atvērt) ausis* ‘sākt klausīties un saprast’ (LFV, 104), jāpiekrīt, ka tas būtu uzskatāms par frazeoloģismu.

Vārdu savienojums *atdarīt ausis* vairākkārt sastopams G. Manceļa tekstos:

Klauffetajeems buhß Deews att=darriet tahß auffis/ ka tee to Deewa Wahrdu ta warr dfirrdeht/ ka taß noteek wiņjo nabbaghai Dwehffelei par labb (Manc1654_LP1, 258₂₈).

Saprotams, ka runa ir par ausu atdarīšanu Dieva vārdam jeb ieklausīšanos tajā. Šis vārdu savienojums tiek lietots arī E. Glika Vecajā Derībā, un arī vēlākos Bībeles tulkojumos: *Tad taps to Aklu Azzis atwehrtas/ un to Kurlu Aufis atdarritas* (VD1689_94, Jes, 35:5). Bībeles vēlākajos izdevumos minētais teksts tulkots ļoti līdzīgi – *Tad aklo acis atvērsies, un kurlo ausis atdarīsies ..* (Bībele 1965/1993, Jes, 35:5) un *Tad aklajam atvērsies acis un atdarīsies kurlā ausis!* (Bībele 2012, Jes, 35:5).

Savukārt vārdu savienojums *atveras (sev) ausis* – turklāt ar dubulto refleksivitātes rādītāju *sev* – lietots jau 16. gadsimtā, piemēram, 1587. gada „Evanģēlijos un epistulās”:

Vnde tudeline atwherees ßöw winge Aufes/ vnde tas Szaytz wings Mheles thappe fwabbadtz/ vnde treßey teßcham (EvEp1587, 168₁₂).

Atgriezeniskā konstrukcija ar *sev*, kas senajos tekstos dažkārt lietota, neapšaubāmi radusies vācu valodas ietekmē (vācu valodā

atgriezeniskais formants ir vietniekvārds *sich* ‘sev’), piemēram, M. Lutera Bībelē lasām: *Vnd als bald thaten sich seine Ohren auff* (Luther, 1545, Mk, 7:35). E. Glika Jaunajā Derībā šis teksts skan šādi: *Un tudaļ atwehrebs wiņņa Aufis/ un ta Saite wiņņa Mehles tappe fwabbada/ un runnaja pareifi* (JT1685, Mk, 7:35). Arī vēlākajos Bībeles tulkojumos minētais vārdu savienojums ir saglabājies nemainīgs, respektīvi, *ausis atvērās*.

Vārdu savienojuma *ausis (sev) atveras* nozīmi varētu definēt kā ‘sākt klausīties; uzklausīt’.

Visticamāk, pie frazeoloģismiem pieskaitāmi arī vārdu savienojumi *ausis aizbāzt* un *ausis aizbaktīt*. Vārdu savienojums *ausis āzbāzt* minēts K. Fīrekera vārdnīcā, bet arī tulkojums vācu valodā nesniedz atbildi, vai tas domāts tiešā vai pārnestā nozīmē. Piemēram, *aufis ahsbahst, die ohren verstopfen* (Fuer1650_70_1ms, 27₂₈).

Jāpiezīmē, ka bieži vien, ja vārdu savienojums minēts tikai kādā no senajiem leksikogrāfiskajiem avotiem, nav iespējams izsecināt, vai tas lietots tiešā vai pārnestā nozīmē. Tas ir redzams tikai kontekstā, respektīvi, reliģiskajos tekstos. Pārnestā nozīmē vārdu savienojums *ausis aizbāzt* sastopams, piemēram, G. Manceļa „Sprediķu grāmatā”, kā arī Vecajā Derībā:

Ock/ manns Draugs/ Kaß fawas Auffis aishahsch/ nhe ghribbādams dširredeht to Saukfchanu tha Nabbagha/ taß arridfan brehx/ bett Wings nhe taps paklauffietz (Manc1654_LP2, 217₇);

Kas fawu Aufi aishahsch no Affins=Grehku Klaußifchanas/ kas fawas Azzis aisdarra/ ka tahs to Łaunu ne usluhko (VD1689_94, Jes, 33:15).

Arī citos Bībeles tulkojumos lietots vārdu savienojums *aizbāzt ausis* – .. *kas aizbāž savas ausis, lai nedzirdētu runas par asins darbiem* .. (Bībele 1965/1993, Jes, 33:15) un .. *kas aizbāž ausis, kad sauc uz varasdarbiem* .. (Bībele 2012, Jes, 33:15).

Līdzīgā kontekstā lietots vārdu savienojums *ausis aizbaksta*. Tas sastopams G. Manceļa „Sprediķu grāmatā”, „Zālamana gudrības grāmatā”, kā arī tās turpmākajos izdevumos. Piemēram:

Ka taß nahkahß? Taß Wälls gir tadam Zillwäkam tahß Auffis aish=baxtijis/ ka taß irr dširrdādams Deewa Wahrdu/ tomähr pehtz to nhe darra (Manc1654_LP1, 318₂₆);

Kaß fawas Auffis aisbaxta preekfch tho Nabbagho Sauck-schannu/ taß arridfan faux/vnd nhe taps paklauffietz (Manc1637_Sal, 68₁₆).

Bībeles jaunākos izdevumos lietots vārdu savienojums *ausis aizbāzt*, piemēram, *Kas savas ausis aizbāž pret nabago, tas kādreiz pats sauks, bet neviens uz viņu neklausīs ..* (Bībele 1965/1993, Sal, 21:13) un *Kas aizbāž ausis, kad nabags brēc, tam neviens neatsauksies, kad pats sauks* (Bībele 2012, Sal, 21:13).

Abu minēto frazeoloģismu nozīmi varētu formulēt kā ‘negribēt kaut ko dzirdēt’ vai pat ‘izlikties nedzirdam’.

5. Frazeoloģismi

Frazeoloģismiem latviešu valodā ir dažāda izcelsme, bet lielu frazeoloģijas grupu veido Bībeles izcelsmes frazeoloģismi, kas raksturīgi visām Eiropas tautām (Veisbergs, 2013, 168). Latviešu frazeoloģijā, ņemot vērā pirmo latviešu rakstu veidotāju – autoru, tulkotāju – tautību, vērojama neapšaubāmi liela vācu valodas ietekme, bet daudz līdzības frazeoloģismos var saskatīt arī ar citām valodām.

Nepārprotami par frazeoloģismu klasificējams senajos tekstos sastopamais arī mūsdienās labi zināmais teiciens *pa vienu (jeb šo) ausi ieiet, pa otru atkal iziet*, ko ‘saka, ja kāds ātri aizmirst dzirdēto, neievēro to, kas teikts’ (LFV, 111). Šis frazeoloģisms ir zināms arī citās valodās. Piemēram, lietuviešu valodā: *pro vieną ausį įėjo, pro kitą išėjo* (LLV, 67), kā arī vācu valodā: *zum einen Ohr hinein-, zum anderen wieder hinausgehen* – abos gadījumos ‘pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā’ (VLFV, 165). Tas sastopams arī G. Manceļa tekstos. Piemēram:

Deewa Wahrđà/ ko tu đfirrdi aran Deewa Ghramatu runna-jam no Deewa Sohđibas unnd Pařtaru Deenu/ to nhe leeds pa weenu Auffi ee=eet/ pa ohtru atkal iř=eet/ bett jemm to währà/ abdohma to labbe/ tha ka Deewa Wahrđs tów no to facka/ tha und nhe zittade tař notix (Manc1654_LP2, 414{394}_3).

A. Veisbergs raksta, ka latviešu valodā (tāpat kā citās valodās) plašu grupu veido tieši somatiskie frazeoloģismi ar cilvēka ķermeņa

daļu nosaukumiem, tātad ar kodolvārdiem *acs, galva, kāja, deguns, mute* (Veisbergs, 2013, 158), pie somatiskajiem frazeoloģismiem pieder arī daļa vārdu savienojumu ar vārdu *auss*. Viens no šādiem frazeoloģismiem ir *biezas ausis*, kas labi zināms arī mūsdienās, bet pirmo reizi minēts G. Manceļa „Phraseologia Lettica”, ar nozīmi ‘saka, ja cilvēks labi nedzird, izliekas nedzirdam’ (LFV, 105). Somatiskos frazeoloģismus G. Manceļa vārdnīcā pētījusi Ilga Migla, *biezas ausis* ierindojošot pie tiem frazeoloģismiem, kas līdz mūsdienām saglabājuši tādu pašu formu un nozīmi kā 17. gadsimtā (Migla, 2005, 178). Piemēram, *dicke Ohren/ obtusae, beefas Auffis* (Manc1638_PhL, 250₈).

G. Manceļa tematiskajā vārdnīcā „Phraseologia Lettica” sniegts arī laikmetam ļoti atbilstošs šī frazeoloģisma skaidrojums:

In diesen Zeiten haben die Menschen dicke Ohren/ das sie Gottes Wort wollen weder hören noch fassen/ schinnieß laikohß teems Zillwäkeems beefas Auffis gir/ ka tee Deewa Wahrdu ney dfirredeht ney fayembt ghribb (Manc1638_PhL, 250₁₂).

Vārdu savienojums *biezas ausis* minēts arī K. Fīrekerā vārdnīcā, piemēram, *Beesas Aufis dicke Ohren ..* (Fuer1650_70_2ms, 62₃).

Senajos tekstos ir vēl viena vārdu savienojumu grupa, kurā ietilpstošo vārdu savienojumu nozīme ir pretēja iepriekš minētajam frazeoloģismam *biezas ausis*. Pie tiem pieder, pirmkārt, vārdu savienojums *plānas ausis*, kas zināms arī mūsdienās un kā stabils vārdu savienojums minēts Tēzaurā ar nozīmi ‘laba dzirde, arī uztvere’. Raksturīgs piemērs lietots G. Manceļa „Spreidīku grāmatā”:

Oho! ka tam tad tick plahnas Auffis. Bett kad winjam buhß dfirredeht Deewa Wahrdu/ unnd aran to passchu mahziteeß/ attstahteeß no Ghrärkeems/ und pehtz Deewa Prahtu dfiewoht/ tad winjam tick beefas Auffis/ ka Wings nheneeka nhe warr dfirredeht (Manc1654_LP2, 216₁₄).

Līdzīga nozīme ir vārdu savienojumam *platas vai izpletušās ausis*, arī tas ir sastopams G. Manceļa „Spreidīku grāmatā”. Šim darbam raksturīga krāšņa, metaforām un frazeoloģismiem bagāta valoda, tieši „Spreidīku grāmatā” atrodami daudzi somatiskie frazeoloģismi, kurus pētījusi Elga Skrūzmane (Skrūzmane, 2010). Piemēram:

Kapehtz tad nhe ghribbi tu ar plattahm Auffeem Deewa tha wiffewallditaja Kungha Wahrdu klauffiet/ unnd to währà jembt?
(Manc1654_LP2, 102₃₀).

Iepriekš nosauktie vārdu savienojumi *biezas ausis* un *plānas ausis* ir zināmi mūsdienās un atrodami vārdnīcās, bet jāpiemin trīs vārdu savienojumi, kas mūsdienu valodas lietotājam šķiet neparastāki vai mazāk ierasti: *skanīga(s) aus(i)s*, *skaņas ausis* un *skaļas ausis*.

No loģikas viedokļa varētu likties, ka *skanīga* var būt balss, ne ausis. „Zālamana gudrības grāmata” lasām: *Skannigu Aufi in redfigu Azzi/ tohs abejus darra tas Kungs* (VLH1685_Sal, 30B₃₁). Vēlākajos Bībeles tulkojumos šajā vietā ir lietots vārdu savienojums *dzirdīga auss*, piemēram, jaunākajā Bībeles izdevumā: *Dzirdīgu ausi un redzīgu aci – Kungs ir radījis tās abas* (Bībele 2012, Sal, 20:12).

G. Manceļa teksto sastopams arī līdzīgs vārdu savienojums *skaņas ausis*, savukārt K. Firekera vārdnīcā – *skaļas ausis*. Acīmredzot šeit ir noticis pārnests – apzīmētājs *skanīgs*, *skaļš*, *skaņš* no darbības objekta pārnests uz subjektu. Tāpat kā saka *ēst gardu muti*, respektīvi, ‘ar labu ēstgribu, lielu patiku ēst ko gardu’ (Tēzauris), arī šajā gadījumā *dzirdēt ar skaņām ausīm* nozīmē ‘labi sadzirdēt kaut ko, kas tiek teikts, iespējams, skaņā balsī’. Domājams, tas ir raksturīgi arī citās valodās, ne velti K. Firekera vārdnīcā arī vācu valodā ir *schalle ohren* (*schallen* ‘skanēt’ (VLV, 501)). Piemēram:

Arr skannahm Auffihm dſirrd taß Kungs Jefus tawu Luhkfchanu/ tick dries ka tu ee=fahztfatziet: Ock Kungs nhe pa=flepp tawu Waighu preeksch mann Bähdahß buhdamu .. (Manc1654_LP1, 68₂₇); *Skallas auffis, schalle ohren* (Fuer1650_70_1ms, 267₁₉).

Runājot par šī vārdu savienojuma nozīmi – mūsdienās šajā kontekstā teiktu, ka tās ir *dzirdīgas ausis*, ne velti šādi tulkots arī jaunākajos Bībeles izdevumos, bet, tā kā šis vārdu savienojums tiek pieskaitīts pie frazeoloģismiem, tad vēsturiskajā vārdnīcā minētajiem trim vārdu savienojumiem tiek piedāvāta nozīme ‘laba dzirde, uztvere’, savukārt latviešu frazeoloģijas vārdnīcā frazeoloģismam *dzirdīgas ausis* dota nozīme ‘atsaucība’ (LFV, 105). Jāņem vērā, ka frazeoloģismiem mēdz būt vairākas nozīmes, vairumam vismaz divas – tiešā un pārnestā (Veisbergs, 2013, 160).

LVVV pie vārdu savienojumiem parasti netiek aplūkoti sakām-vārdi un parunas, bet plašā frazeoloģisma izpratne iekļauj arī tos (Veisbergs, 2013, 158), piemēram, teicienu no G. Manceļa „Spreidīša grāmatas” *mazai pelei arīdzan ausis* var uzskatīt par sakāmvārdu:

Dfirrdieg tu Tāhws/ tu Mahte! nhe runna nhekauniske/ nei fawà starrpà/ nei prett fweffcheem. Mafai Pelei arridfan Auffis. Ko Bährns jauns buhdams rāds und dfirrd/ to Wings paturr wiffà fawà Muhfchà (Manc1654_LP1, 230₂₅).

Nobeigumā daži novērojumi, ielūkojoties mūsdienu latviešu valodas korpusā „Tīmeklis 2020 alpha”. Arī neveicot vārdlietojumu kvantitatīvo analīzi, var pamanīt, ka mūsdienu valodas lietotāji (ja vien nav runa par medicīnas jautājumiem vai auss kā ķermeņa orgāna uzbūvi) vārdu *auss* visbiežāk lieto raksturīgos vārdu savienojumos. Piemēram, tekstos bieži sastopami frazeoloģismi ar vārdu *auss*: *laist gar ausīm, pa ausu galam, sadot pa ausīm* un *likt aiz auss*. Vairākkārt tiek izteikta cerība atrast *dzirdīgas ausis*. Savukārt visbiežāk lietotais teiciens arī mūsdienu tekstos – *pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā*.

Secinājumi

16.–17. gadsimta latviešu rakstu avotos sastopams ļoti plašs vārdu savienojumu ar vārdu *auss* klāsts, tie ir gan brīvie, gan stabilie vārdu savienojumi, kā arī ļoti daudz frazeoloģismu. Vārds *auss/ausis*, kas pieder pie mantotās leksikas pamatkrājuma, ir bijis visai svarīgs koncepts agrīnajos reliģiskajos tekstos, domājams, pat vairāk nekā mūsdienās.

Līdzīgi somatiskie frazeoloģismi (gan ar vārdu *auss*, gan citi) un arī dažādi nozīmes pārneseumi ir raksturīgi daudzām indoeiropiešu valodām, ne tikai latviešu valodai, kā liecina rakstā minētie piemēri vācu un lietuviešu valodā. Piemēram, arī nozīmes pārneseums *auss* = *dzirde* ir raksturīgs daudzām valodām.

Senajos tekstos ir vairāki vārdu savienojumi, kuru izveidi ietekmējušas gramatiskās konstrukcijas vācu valodā, piemēram, *ausis atvērās sev* vai *runāt priekš (kāda) ausīm*.

Vārdu savienojumos vārdam *auss* nereti svarīga nevis konkrētā nozīme, bet tam ir t. s. pastiprinājuma funkcija, daudzkārt ar

šo vārdu kaut kas tiek uzsvērts – teiksim, uzmanīga klausīšanās un uzmanības pievēršana.

Senajos tekstos robeža starp brīvajiem vārdu savienojumiem un stabilajiem vārdu savienojumiem, kā arī stabilajiem vārdu savienojumiem un frazeoloģismiem nav ļoti stingri novelkama, dažreiz tā ir subjektīva.

Avoti

- Bībele 1965/1993 – *Bībele. Vecās un Jaunās Derības Svētie Raksti.* (1965/1993). [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība.
- Bībele 2012 – *Bībele ar deiterokanoniskajām grāmatām.* (2012). [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība.
- EvEp1587 – *Euangelia vnd Episteln.* (1587). Pieejams <http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=EvEp1587>.
- Fuer1650_70_1ms – Fürecker, Ch. (1650). *Lettisches und Teutsches Wörterbuch.* Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=Fuer1650_70_1ms.
- Fuer1650_70_2ms – Fürecker, Ch. (1650). *Lettisches und Teutsches Wörterbuch.* Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=Fuer1650_70_2ms.
- JT1685 – *Tas Jauns Testaments.* (1685). Pieejams <http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=JT1685>.
- LGL1685_V5 – *Lettische geistliche Lieder vnd Collecten.* (1685). Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=LGL1685_V5.
- Manc1637_Sal – Mancelius, G. (1637). *Die Sprüche Salomonis.* Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=Manc1637_Sal.
- Manc1638_PhL – Mancelius, G. (1638). *Phraseologia Lettica.* Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=Manc1638_PhL.
- Manc1654_LP1 – Mancelius, G. (1654). *Lang=gewünschte Lettische Postill I.* Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=Manc1654_LP1.
- Manc1654_LP2 – Mancelius, G. (1654). *Lang=gewünschte Lettische Postill II.* Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=Manc1654_LP2.
- UP1587 – *Vndeutsche Psalmen.* (1587). Pieejams <http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=UP1587>.

- VD1689_94 – *Ta Swehta Grammata*. (1689–1694). Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=VD1689_94.
- VLH1685_Sal – *Die Sprüche Salomonis*. (1685). Pieejams http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=VLH1685_Sal.
- Timeklis 2020 alpha – *Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss*. Pieejams <http://nosketch.korpuss.lv/#dashboard?corpname=CommonCrawl>.

Literatūra

- LEV – Karulis, K. (2001). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- LFV – Laua, A., Ezeriņa, A., & Veinberga, S. (2000). *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- LLV – Balkevičs, J., Balode, L., Bojāte, A., & Subatnieks, V. (1995). *Lietuviešu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
- LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (1.–8. sēj.). (1972–1996). Rīga: Zinātne. Pieejams <https://tezaurs.lv/llvv>.
- Luther, M. (1545). *Biblia: das ist: die gantze heilige Schrifft: Deudsch Auff new zugericht*. Wittenberg. Pieejams <http://www.liederschatz.net/biblia/biblia2>; skatīts 16.09.2021.
- LVVV – Andronova, E., Frīdenberga, A., Siliņa-Pinķe, R., Trumpa, A., & Vanags, P. (2016–2021). *Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (16.–17. gadsimts)*. Pieejams <https://www.tezaurs.lv/lvvv/>; skatīts 16.09.2021.
- ME – Mīlenbahs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca* (I–IV sēj.). (Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns.) Rīga: Izglītības ministrija.
- Migla, I. (2005). Somatiskie frazeoloģismi G. Manceļa „Lettus ..” un citās latviešu vārdnīcās. *Baltistica, VI priedas*, 175–180.
- MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. (b. g.). LU Latviešu valodas institūts. Pieejams <https://tezaurs.lv/mlvv/>; skatīts 16.09.2021.
- Skrūzmane, E. (2010). Somatiskie frazeoloģismi Georga Manceļa „Postillā”. *Ievadam. Vārds un tā pētīšanas aspekti, 14*(1), 283–291.
- Tēzaurs – *Tēzaurs*. (2009–2021). (Sast. A. Spektors.) LU MII Mākslīgā intelektuālā laboratorija. Pieejams <https://tezaurs.lv/>; skatīts 16.09.2021.
- Veisbergs, A. (2013). Latviešu valodas frazeoloģija. In A. Veisbergs (red.), *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 157–174.
- VLFV – Ludvigs, K. D., & Smiltēna, M. (2015). *Vācu-latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- VLV – Granta, K., & Pampe, E. (1990). *Vācu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Avots.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ (Daiva SINKEVIČŪTE)

**SKOLINTŲ VARDŲ SU BAIGMENIU -IJ-
KAMIENO VARIANTAI IR JŲ KAITA XX–XXI A.
LIETUVOS VARDYNE**

**Stem Variants of Borrowed Names Ending in -ij-
and Their Development in the 20th and 21st Centuries
in Lithuania**

Abstract

The goal of the article is to research how the stem variants of Lithuanian names ending in -ij- changed during the 20th and 21st centuries. Some of the stem variants are due to the borrowing of the same name from different languages, cf. *Eudokija* and *Jevdokija*, *Sofija* and *Zofija*, *Bazilijus* and *Vasilijus*, *Virginija* and *Virdžinija*. Other stem variants arose in the process of register of names used in different regions or by foreigners as well as through errors in writing, cf. *Julija* and *Jūlija*, *Virdžinija* and *Verdženija*, *Jevgenijus* and *Evgenijus*.

In the first half of the 20th century there was widespread variation in the names of women, extending to regional variants, e.g. *Apolonija* and *Apolionija*, *Adelija* and *Adėlija*, and influence from forms taken from other, mostly Slavic languages, cf. *Anastazija* and *Anastasija*, *Bazilijus* and *Vasilijus*. The same type of variants dominated in the 1940s and 1950s, increasing among male names; new variants arose, cf. *Opolionija* and *Apolonija*, *Ramigijus* and *Remigijus*. In later periods these variants decreased, especially by the end of the 20th century and in the 21st century.

Until the 1950s and 1960s, frequent names mostly had variant forms taken from Russian. Later, variants taken from other languages (English and Italian) increased among women names. They became more frequent towards the end of the 20th century, and more variation in male names appeared. Nevertheless, these variants did not become more variegated or frequent than variants taken from Russian, which remained the most frequent.

The most common names were *Zofija* and *Sofija*, *Eugenija* and *Jevgenija*, *Liucija* and *Lucija*, *Anastazija* and *Anastasija*, *Eugenijus* and

=====

Jevgenijus, to which later were added *Jurijus* and *Georgijus*, *Alicija* and *Alisija*. It is thus clear that the core of name variants remained stable during the 20th and 21st centuries. Name variants that appeared later did not reach the frequency of names going back to the first decades of the 20th century. Through this period the frequency of variants decreased, one variant becoming dominant over the other. This process has intensified since the end of the 20th century. Since the middle of the 20th century, the frequency of the names *Anastazija* and *Anastasija* has changed, and later, that of *Zofija* and *Sofija*, *Eugenija* and *Jevgenija*. The originally less-frequent variant of the pair became more popular. This is a good example of how naming tendencies have changed over time.

Keywords: *Lithuanian names, personal names, borrowed names, names ending in -ij-, stem variants, name trends*

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir izpētīt, kā 20. un 21. gadsimtā mainījās lietuviešu personvārdu varianti, kas beidzas ar *-ij-*. Daži no celma variantiem radušies tādēļ, ka aizgūti no dažādām valodām, skat. *Eudokija* un *Jevdokija*, *Sofija* un *Zofija*, *Bazilijus* un *Vasilijus*, *Virģinija* un *Virdžinija*. Citi celmu varianti radušies dažādos novados lietoto vārdu vai ārzemnieku vārdu reģistrēšanas procesā, kā arī to rakstības kļūdu dēļ, skat. *Julija* un *Jūlija*, *Virdžinija* un *Verdženija*, *Jevgenijus* un *Evgenijus*.

20. gadsimta pirmajā pusē bija plaši izplatīti sieviešu vārdu varianti, atgriežoties pie reģionālajiem variantiem, piemēram, *Apolonija* un *Apolionija*, *Adelija* un *Adēlija*, vai tās formas, kas aizgūtas no citām, galvenokārt slāvu valodām, skat. *Anastazija* un *Anastasija*, *Bazilijus* un *Vasilijs*. 20. gadsimta 40. un 50. gados dominēja viena veida varianti, taču starp vīriešu vārdiem tie pieauga un radās jauni varianti, skat. *Opolionija* un *Apolonija*, *Ramigijus* un *Remigijus*. Vēlākos periodos šo variantu kļuva mazāk, īpaši 20. gadsimta beigās un 21. gadsimtā.

Līdz 20. gadsimta 50. un 60. gadiem izplatītākajiem personvārdiem lielākoties eksistēja varianti, kas aizgūti no krievu valodas. Vēlāk no citām valodām (angļu un itāļu) pārņemto variantu skaits pieauga īpaši starp sieviešu personvārdiem. Kopš 20. gadsimta beigām tie kļuva biežāk sastopami, un parādījās vīriešu personvārdu varianti. Tomēr šie varianti nekļuva daudzveidīgi vai biežāki par variantiem, kas pārņemti no krievu valodas un saglabājuši visaugstāko frekvenci.

Visizplatītākie personvārdi bija *Zofija* un *Sofija*, *Eugenija* un *Jevgenija*, *Liucija* un *Lucija*, *Anastazija* un *Anastasija*, *Eugenijus* un *Jevgenijus*, kam

vēlāk pievienojās *Jurijus* un *Georgijus*, *Alicija* un *Alisija*. Tādējādi ir skaidrs, ka vārdu variantu kodols 20. un 21. gadsimtā saglabājās stabils. Vārdu varianti, kas parādījās vēlāk, nenasiedza tādu frekvenci, kāda bijusi 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs. Šajā periodā variantu biežums samazinājās, vienam variantam kļūstot par dominējošu. Šie procesi pastiprinājās 20. gadsimta beigās. Kopš 20. gadsimta vidus mainījās vārdu *Anastazija* un *Anastasija* biežums; vēlāk *Zofija* un *Sofija*, *Eugenija* un *Jevgenija*. Sākotnēji retāk sastopamais pāra variants kļuva populārāks. Šis ir labs piemērs tam, kā laika gaitā ir mainījušās personvārdu došanas tendences.

Atslēgvārdi: *lietuviešu priekšvārdi, personvārdi, aizgūtie priekšvārdi, priekšvārdi, kas beidzas ar -ij-, celmu varianti, vārdu došanas tendences*

Īvadas

Lietuvoje yra didelė vardų kilmės ir darybos įvairovė, kuri nuolat auga, nes tėvai vaikus pavadina ne tik artimų ar svarbių žmonių asmenvardžiais, bet patys kuria vardus, jų ieško įvairiuose šaltiniuose, o tai didina naujų skolintų vardų skaičių (Blount, 2015, 621–623). Dalis vardų turi variantų – tos pačios kilmės, bet skirtingos formos onimų, kurių atsirado perėmus kitas ar perdarius tų pačių asmenvardžių formas. Variantai atspindi vardų davimo polinkius ir išryškina perteikimo problemas.

Toliau analizuoti dažnų asmenvardžių – skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* – variantai. Jie skiriasi kamienais, plg. *Apolionija* ir *Apolonija*, *Eugenijus* ir *Jevgenijus*, ar prie baigmens *-ij-* pridėtomis galūnėmis, plg. *Matijus* ir *Matijas*, *Emilija* ir *Emilia*, *Vitalijus* ir *Vitalij*. Dėl įvairovės tirti kamieno formomis variantiškai asmenvardžiai.

Dalis tirtų pavyzdžių yra iš įvairių kalbų perimtos to paties vardo formos, kurių vienos yra įprasti asmenvardžiai, kitos – tose kalbose atsiradę skirtingi variantai, perimti į Lietuvos vardyną, plg. *Eudokija* ir *Jevdokija*, *Klaudijus* ir *Klavdijus*, *Virginija* ir *Virdžinija*, *Viktorijus* ir *Vitorijas*. Dar kiti onimai yra paralelūs vardų variantai, plg. *Julija* ir *Jūlija*, *Lukrecijus* ir *Liukrecijus*, *Jevgenijus* ir *Evgenijus*, *Virdžinija* ir *Verdženija*. Jų atsirado įregistravus regionuose kitakalbių vietos gyventojų vartojamas arba netikslias vardų formas.

Tirta, kaip keitėsi skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kamieno variantų inventorius XX–XXI a. Lietuvos vardyne. Įgyvendinant šį

tiksłą siekta identifikuoti iš skirtingų kalbų perimtus variantiškus vardus ir iš jų atsiradusias formas, atskleisti jų įvairovę ir palyginti kaitos ypatybes skirtingais laikotarpiais. Tokiu būdu norėta nustatyti, kaip plito variantiški kitų kalbų asmenvardžiai, kokius variantiškus vardus dažniausiai turi Lietuvos Respublikos piliečiai.

1. Darbo objektas ir jo analizė

Vardai rinkti iš vardų registro, 2006 m. gauto iš Gyventojų registro tarnybos, tarpininkaujant Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, ir pildyto iki 2018 m. imtinai. Tirti vienanariai, plg. *Apolionija, Valerijus*, ir kelianariai, plg. *Augenijus Jonas, Cicilija Aldona*, vardai. Su vienanariais sutapę kelianarių onimų dėmenys teikti kartu. Asmenvardžių kilmė nurodyta „Lietuvių vardų kilmės žodyne“ (LVKŽ), svetainėje vardai.vlkk.lt ir šiame straipsnyje nekartojama. Vardų statistika matoma svetainėje vardai.vlkk.lt.

Tyrimo duomenys nebuvo išsamūs – į inventorių nepateko dalis nuo XX a. pradžios iki 2006 m. mirusių žmonių vardų. Dėl to asmenvardžiai, ypač pirmos XX a. pusės, nerodo buvusio dažnumo, nors ir atspindi tam tikrus jų davimo polinkius. Nuo XX a. pradžios iki 2018 m. duoti vardai vadinti viso laikotarpio (VL) asmenvardžiais ir skirti:

- 1918–1939 m. vardai, kai Lietuva buvo nepriklausoma, ir pereinamųjų laikotarpių (anksčiau nei 1918 m. bei 1940–1943 m.) asmenvardžiai, vadinti nepriklausomos Lietuvos laikotarpio (NLL) vardais;
- 1944–1985 m. vardai, kai Sovietų Sąjunga buvo okupavusi Lietuvą, vadinti sovietmečio laikotarpio (SL) vardais;
- 1990–2018 m. vardai, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, ir 1986–1989 m., kai Lietuvoje plito nepriklausomybės dvasia, asmenvardžiai¹, vadinti išlaisvintos Lietuvos laikotarpio (ILL) vardais.

Laikotarpiai pasirinkti taip, kad būtų labiau paryškinta XX–XXI a. vardyno kaita², kurią lemia visuomenės, kultūros, politikos

¹ Istorikai šių metų nelaiko sovietmečiu, žr. Švedas, 2014.

² Šiais laikotarpiais aptarti gamtinių ir deminutyvinių vardų pokyčiai (Sinkevičiūtė, 2018, 2020).

raida, veikia kitos priežastys – religija, tautiškas, giminystės ryšiai, socialinė klasė (Gerhards, 2010). Vardyno pokyčiai tirti lyginant variantiškų asmenvardžių įvairovės, dažnumo ir variantiškų atvejų kaitą.

Nustatant inventorių laikytasi formalios varianto sampratos: atrinkti to paties ar tos pačios kilmės vardo variantai, kurie skiriasi kamieniu ir turi baigmenį *-ij*³. Dėl to netirti asmenvardžiai, kurių vienas kamieno variantas turi baigmenį *-ij*, kitas – kitokį baigmenį, plg. *Salomija* ir *Salomėja*, *Matijus* ir *Matėjus*. Atsisakyta vardų, sutapusių kamienų pradžiomis, kai vienas neturi baigmens *-ij*, plg. *Emilija* ir *Emilė*, *Matijus* ir *Matas*, ar yra aferezės būdu iš skolintų vardų su baigmeniu *-ij* atsiradę trumpiniai, plg. *Vija* ir *Vivija*, *Lijus* ir *Natalijus*. Jų santykis atspindi kito pobūdžio variacijas, kurios susijusios su naujų vardų kūrimu.

Iš vakarų kultūros atėję asmenvardžiai, kurių dalis turi kelių amžių vartojimo tradicija, plg. *Anastazija*, *Ignacijus*, ar išplitę pirmoje XX a. pusėje, plg. *Silvija*, *Kornelijus*, ir iš jų Lietuvoje padaryti kiti lyčiai žymėti asmenvardžiai, plg. *Viktorijus*, vadinti įprastais vardais (ar įprastomis formomis). Tos pačios kilmės, bet kitos kamieno formos asmenvardžiai laikyti vardų variantais, perimtais iš rusų, plg. *Jevgenija*, *Jurijus*, anglų, plg. *Virdžinija*, italų, plg. *Vitorijas*, ar kitų kalbų. Tokiu būdu išskirtos Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų, dažniausiai rusų⁴, kalboje vartojamos ir vėliau iš kitų kalbų paplitusios tų pačių vardų formos, duodamos vaikams šalia įprastų asmenvardžių. Prie įprastų formų priskirtos su jomis sutapusios Lietuvos kitataučių vartojamos formos ir iš jų atsiradę variantai, plg. *Lidija* ir *Lydija*.

Bendrinės lietuvių kalbos sistemą atitinkantys asmenvardžiai laikyti lygiaverčiais vardų variantais, plg. *Eugenija* ir *Jevgenija*, regionuose, kitose kalbose perdirbtos, ne pagal bendrinės lietuvių kalbos nuostatas užrašytos formos – nelygiaverčiais vardų variantais, plg. *Eugenijus* ir *Augenijus*. Dėl to tyrimo rezultatai rodo

³ Dėl priesagų vedinių su baigmeniu *-ij* skyrimo žr. Sinkevičiūtė, 2021.

⁴ Vardai sąlygiškai vadinami iš rusų kalbos perimtomis formomis pagal didžiausią Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų grupę, nors dalis jų galėjo būti perimti ir iš baltarusių, ukrainiečių kalbų.

lietuvių kalbos normų atžvilgiu nevienodų vardų kaitą. Kita vertus, dalis asmenvardžių galėjo atsirasti ir dėl kitų priežasčių, nei įprasta manyti – jie gali būti išradingų tėvų kūrybos rezultatas.

2. Lietuvos vardų variantiškumo tyrimai

Daugiausia dėmesio onimų variantams skyrė istorinės lietuvių onomastikos tyrėjai, variantiškus onimų užrašymus vartoję vardams rekonstruoti, garsų perteikimo ypatybėms aptarti (Zinkevičius, 1977; Maciejauskienė, 1991 ir kt.). Zigmą Zinkevičius (2008, 343–479) susistemino lietuvių pavardėse fiksuotus krikščioniškų vardų variantus; tirtas ir atskirų istorijos šaltiniuose užrašytų asmenvardžių variantiškumas (Sinkevičiūtė & Račickaja, 2014).

XX–XXI a. vardų variantai, jų kaita nėra nuosekliai nagrinėti. Daugiausia variantų minima LVKŽ, kur dažniausiai prie krikščioniškų asmenvardžių nurodytos regionuose vartojamos skirtingos to paties vardo formos. Regioninių formų pateikė Zinkevičius kapitaliniame dialektologijos veikalė „Lietuvių dialektologija“ (LD), jų pasitaiko tarmių tekstuose ar jų aprašuose. Tai rodo, kad XX a. pirmos pusės Lietuvoje buvo dažnos regionų kalbą atspindinčios vardų formos.

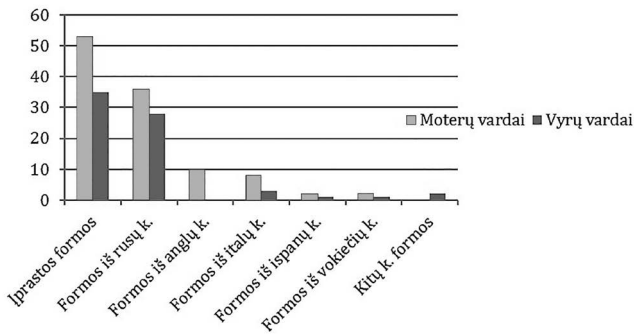
Tos pačios kilmės, bet skirtingos formos asmenvardžiai, pġ. *Paulius* ir *Povilas*, pateko į LVKŽ, kuriame trūksta variantiškų asmenvardžių, laikytų lietuviams nebūdingais vardais. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, nuo XX a. pabaigos suintensyvėjęs medijų, veikusių individualiai tėvų įgytas vardų asociacijas ir kūrusių jų stereotipus visuomenėje, įtakai (Vandebosch, 1998, 244–247), atsirado naujų vardų variantų, perimtų iš Europos kalbų. Iš pradžių Lietuvoje jie laikyti svetimais vardais, kurių siūlyta vengti, pġ. *Andžela*, *Andželė* šalia *Angelė*, *Deividas*, *Deivydą* šalia *Dovydas* (Maciejauskienė, 1989, 82–86; 1993, 3–6), bet variantai prigijo ir plinta toliau (Sinkevičiūtė, 2014, 3–8; Sinkevičiūtė & Griniūtė, 2014, 9–13). Tai liudija augančią jų įvairovę, intensyvų vardų skolinimą iš kitų, dažniausiai – iš anglų, kalbų, būdingą daugeliui Europos kalbų (Gerhards & Hackenbroch, 2000, 518–520).

Taigi variantiškumas yra gyvas reiškiny, vardų formų įvairovė fiksuota ir ankstesniais amžiais. Dalis Lietuvos vardų variantų išlikę pavardėse, nuolat atsiranda naujų variantiškų onimų. Vis dėlto variantų plitimo mastas ir įvairovė nėra ištirti.

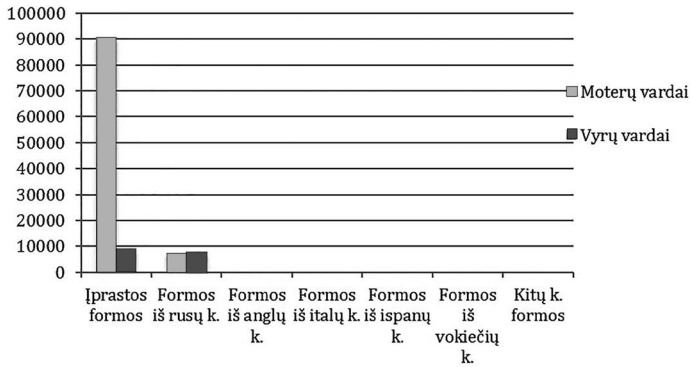
3. Lygiaverčiai skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kamieno variantai ir jų kaita

3.1. Dalis skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* yra variantiški, nes funkcionuoja nevienodo kamieno iš skirtingų kalbų perimtos to paties asmenvardžio formos, plg. *Eugenija* ir *Jevgenija*, *Julija*, *Džulija* ir *Giu-lija*. Dvejopo kilmės aiškinimo vardai sudaro skirtingas poras, plg. *Elija* ir *Gelija*, *Elija* ir *Ilija*.

Iš įvairių kalbų perimti variantiški lygiaverčiai asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-* apima 111 moterų ir 70 vyrų (su pasikartojančiais – 98668 ir 16689) vardų. Be plačiausiai išplitusių įprastų formų, VL daugiausiai fiksuota jų variantų, perimtų iš rusų, mažiau – iš anglų, italų, o iš kitų kalbų skolintos kitokio kamieno formos retos. Iš 1 paveikslu matyti vardų ir jų variantų įvairovė, iš 2 – pasikartojančių vardų ir jų variantų davimo polinkiai.

1 paveikslas. Skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* lygiaverčių kamieno variantų įvairovė

2 paveikslas. Pasikartojančių skolinčių vardų su baigmeniu *-ij-* lygiaverčių kamieno variantų paplitimas

1 ir 2 paveiksłai atskleidžia, kad moterų vardai yra įvairesni ir labiau išplitę negu vyrų. Įprastos formos yra įvairiausia ir dažniausia grupė, bet skirtumas tarp įprastų ir iš rusų kalbos perimtų variantiškų formų yra mažesnis vyrų vardyne. Moterų vardyne yra didesnė iš anglų, italų kalbų perimtų variantų įvairovė, nors jie nėra dažni vardai.

3.2. NLL moterų vardyne buvo daugiau atvejų (13)⁵, kai įprasti vardai buvo dažnesni už jų variantus, perimtus iš rusų kalbos. Vieni buvo plačiau išplitę, plg. *Eugenija* 4845⁶, *Anastazija* 1463, už iš rusų kalbos perimtas dažnas formas, plg. *Jevgenija* 668, *Anastasija* 546. Kitos įprastos formos dominavo iš rusų kalbos perimtų vardų atžvilgiu, plg. *Emilija* 5573 šalia *Amilija* 38⁷. Mažiau pasitaikė atvejų (10), kai iš rusų kalbos perimtos formos buvo dažnesnės už įprastas. Išskyrus vardus *Kladvija* 530, *Jevdokija* 526, dominavusius *Kladvija* 40, *Eudokija* 4 atžvilgiu, kiti vardai buvo reti.

⁵ Skaičius rodo, kiek tokio pobūdžio variantiškų atvejų rasta tiriamuoju laikotarpiu.

⁶ Skaičius rodo, kiek vardų duota per tiriamąjį laikotarpį. Dėl įvairovės pristatomi labiau paplitę grupės vardai.

⁷ Šis asmenvardis gali būti laikomas ir regionuose susidariusia vardo forma.

Vyrų vardyne pasitaikė daugiau atvejų (7), kai iš rusų kalbos perimtos variantiškos formos buvo dažnesnės už įprastas. Vienos jų dominavo įprastų formų atžvilgiu, plg. *Vasilijus* 365 ir *Bazilijus* 2, arba buvo retesni, bet mažesnio artimo dažnumo vardai, plg. *Jurijus* 183 ir *Georgijus* 129. Atvejų, kai įprastos formos buvo dažnesnės už formas, perimtas iš rusų kalbos, buvo mažiau (6). Šie vardai buvo reti, išskyrus *Eugenijus* 586 ir *Jevgenijus* 174 porą⁸.

Šalia įprastų formų, NLL fiksuota iš vokiečių, plg. *Zidonija* 2, *Pankracijus* 1 (šalia *Sidonija* 2, *Pankratijus* 1), italų, plg. *Liučija* 2 (šalia *Liucija* 1728, *Lucija* 228), ir anglų, plg. *Geordija* 1 (šalia *Georgija* 3), kalbų perimtų variantų. Jie buvo reti, tokių atvejų fiksuota mažai (4).

Taigi NLL variantiškų moterų vardų atvejų buvo daugiau negu vyrų (29 moterų, 17 vyrų vardyno atvejai). Variantiški vyrų vardai įvairove ir dažnumu neprilygo moterų vardams. Įprastoms formoms dažniausiai variantiškos buvo iš rusų kalbos perimtos formos, iš kitų kalbų – retos. Plačiausiai išplito vardai *Eugenija* 4845 ir *Jevgenija* 668, *Anastazija* 1463 ir *Anastasija* 546, *Eugenijus* 586 ir *Jevgenijus* 174. Kitais atvejais vardai (plg. *Emilija*, *Jevdokija*, *Klavdija*) dominavo jų variantų atžvilgiu. Dalis variantiškų vardų buvo reti.

3.3. SL variantiški išliko dažnesni vardai (18 moterų, 6 vyrų vardyno atvejai), o kiti tapo invariantiški (7 moterų, 10 vyrų vardyno atvejai) arba jų nebesuteikdavo vaikams (2 moterų vardyno atvejai). SL variantiški tapo nuo NLL duoti vardai (11 moterų, 4 vyrų vardyno atvejai), imta vartoti abu variantiškus vardus (po 1 moterų ir vyro vardyno atvejį). Taigi SL naujų variantiškų moterų vardų įvairovė didėjo intensyviau už vyrų.

SL moterų vardyne buvo mažiau atvejų (10), kai dažnesnės už perimtas iš rusų kalbos buvo įprastos formos. Vieni vardai buvo plačiau išplitę nei iš rusų kalbos perimti dažni jų variantai, plg. *Eugenija* 3105 ir *Jevgenija* 864, kiti dominavo variantų atžvilgiu, plg. *Emilija* 1652 ir *Amilija* 25. Atvejų, kai iš rusų kalbos perimtos moterų vardų formos buvo dažnesnės už įprastas, rasta daugiau (13), bet

⁸ Rasti dar 3 variantiškų moterų ir vyrų vardų atvejai, kai retos formos buvo vieno do dažnumo NLL.

jos, plg. *Anastasija* 548, *Klavdija* 231 šalia *Anastazija* 370, *Klaudija* 64, nebuvo išplitusios kaip variantiški įprasti vardai. Iš *Anastazija* ir *Anastasija* dažnumo matyti besikeičiantys variantiškų vardų davimo polinkiai⁹.

SL vyrų vardyne buvo mažiau atvejų nei moterų (4), kai dažnesnės už formas, perimtas iš rusų kalbos, buvo įprastos. Daugelis jų nebuvo paplitę asmenvardžiai, išskyrus *Eugenijus* 4513, dažnesnį už populiarių *Jevgenijus* 1240. Fiksuotas toks pats skaičius atvejų (4), kai dažnesnės už įprastas buvo iš rusų kalbos perimtos formos. Iš jų dažnumu išsiskyrė *Jurijus* 2657, duotas šalia dažnesnio *Georgijus* 256, ir *Vasilijus* 860, dominuojantis *Bazilijaus* 2 atžvilgiu¹⁰.

Iš kitų kalbų perimtų variantiškų formų SL duota daugiau nei NLL, jų padažnėjo nuo 6 dešimtmečio. Daugiausia buvo iš anglų kalbos perimtų formų, plg. *Virdžinija* 1, *Džulija* 5, *Alisija* 4, variantiškiems tapus *Virginija* 14616, *Julija* 3621, *Alicija* 654, toliau vartotas iš italų kalbos perimtas *Liučija* 5 (šalia *Liucija* 2047, *Lucija* 1148). *Silvija* 870 įgijo vokiečių kalbos variantą *Zilvija* 1, pasirodė iš rusų ir iš ispanų kalbų perimti variantai *Jevsevijus* 1 ir *Eusebijus* 1, šalia *Klaudijus* 122 atsirado oksitanų kalbos variantas *Glaudijus* 1. Nors šie variantai buvo reti, bet jų atvejų skaičius išaugo (7 moterų, 2 vyrų vardyne atvejai).

Variantiškų atvejų skaičius SL moterų vardyne padidėjo nuo 29 iki 30, vyrų – sumažėjo nuo 17 iki 11. Didesnė variantiškų moterų vardų įvairovė fiksuota dėl išlikusių nuo NLL ir plintančių naujų iš kitų kalbų perimtų variantų (plg. *Alisija*, *Džulija*, *Liučija*, *Lučija*, *Virdžinija*), nors jie ir buvo reti. SL šalia įprastų formų toliau dažniausiai duotos iš rusų kalbos perimtos formos. Dažniausi buvo nuo NLL paplitę vardai *Eugenija* 3105 ir *Jevgenija* 864, *Anastasija* 548 ir *Anastazija* 370, *Eugenijus* 4513 ir *Jevgenijus* 1240, o jų būrį papildė *Jurijus* 2657 ir *Georgijus* 256. Nors variantų dažnumas keitėsi, bet dalis dažnesnių variantiškų vardų toliau liko populiariūs, o kiti vardai dominavo jų variantų atžvilgiu. Mažėjant moterų ir didėjant vyrų vardų variantų dažnumui, abiejų lyčių vardų davimo polinkiai ėmė panašėti.

⁹ Pasitaikė dar 3 atvejai, kai SL dažnesnis tapo kitas tos pačios kilmės retas moters vardo variantas. Vyrų vardyne tokių atvejų nefiksuota.

¹⁰ Rasta po 1 atvejį, kai retų variantiškų moterų ir vyrų vardų kiekis SL yra vienodas.

3.4. ILL vartojama dalis SL variantiškų vardų (17 moterų, 3 vyrų vardyno atvejai), kiti jų tapo invariantiški (9 moterų, 4 vyrų vardyno atvejai) ar traukėsi iš vartosenos (5 moterų, 4 vyrų vardyno atvejai)¹¹. Dalis SL vardų tapo variantiški (11 moterų, 7 vyrų vardyno atvejai), atsirado naujų variantų (1 moterų vardyno atvejis). Tai rodo, kad ILL vyksta intensyvesnė variantų kaita nei SL, moterų vardyne išliko daugiau ankstesnio laikotarpio variantų nei vyrų vardyne.

Įprastoms vardų formoms ILL dažniausiai variantiškos iš rusų kalbos perimtos formos. Dalis įprastų moterų vardų dominuoja iš rusų kalbos perimtų variantų atžvilgiu (7 atvejai), plg. *Emilija* 9763 ir *Amilija* 9, *Elija* 1605 ir *Gelija* 7. Kitais atvejais dažnesnės už įprastas yra iš rusų kalbos perimtos formos (6). Dalis jų dažnesnės tapo ILL, plg. *Jevgenija* 293 ir *Eugenija* 98, kaip nuo SL *Anastasija* 2230 už *Anastazija* 35.

Vyrų vardyne daugiau yra atvejų (4), kai dažnesnės iš rusų kalbos perimtos formos, plg. *Jurijus* 151 ir *Georgijus* 33. Atvejų, kai įprastos formos yra dažnesės už rusų kalbos formas, rasta mažiau (3), nors vardai labiau išplitę, plg. *Eugenijus* 342 ir *Jevgenijus* 238, *Elijus* 831, *Elijas* 226 ir *Ilijas* 3, *Ilijus* 1¹².

ILL padidėjo iš kitų kalbų nei rusų perimtų moterų vardų variantų įvairovė ir dažnumas. Jų skaičius išaugo nuo 7 iki 15 atvejų moterų vardyne, vyrų – išliko toks pats (2 atvejai). Daugiausia fiksuota iš anglų kalbos perimtų variantų, padažnėjus vardams *Džulija* 10, *Virdžinija* 7, *Alisija* 43 (šalia *Julija* 3945, *Virginija* 694, *Alicija* 208), pradėjus vartoti *Alivija* 7, *Sisilija* 3¹³ (šalia *Olivija* 743, *Cecilija* 11). Padaugėjo iš italų kalbos perimtų formų, kurių vienos vartotos nuo SL, plg. *Liučija* 5, *Otavija* 3 (šalia *Liucija* 608, *Lucija* 20, *Oktavija* 10), o kitos paplito įprastiems vardams *Viktorija* 13322, *Julija* 3945, *Felicija* 52, *Oktavijus* 14, *Viktorijus* 3 tapus variantiškiems, plg. *Vitorija* 3, *Giulija* 10, *Feličija* 1, *Otavijus* 1, *Vitorijas* 1, taip pat atsirado iš ispanų kalbos perimta *Patrisija* 5 (šalia *Patricija* 2698).

¹¹ Kartais retesnis SL moters vardas, plg. *Klaudija*, *Nastasija*, *Severija*, liko vartosenoje ILL.

¹² Rasti 2 moterų ir 1 vyrų vardyno atvejai, kai reti variantiški vardai ILL duoti tiek pat kartų.

¹³ Kadangi *Sisilija* ankstesniu laikotarpiu nefiksuotas, jis priskirtas prie naujai paplitusių ILL vardų.

Variantų skaičius ILL mažėjo minimaliai: moterų vardų nuo 30 iki 29, vyrų – nuo 11 iki 10 atvejų. Didesnę moterų vardų variantų įvairovę lėmė nuo SL vartotos ir iš kitų kalbų plintančios formos. Nors ILL daugėjo iš anglų, italų kalbų perimtų, ypač moterų, vardų variantų, bet iš rusų kalbos perimtos formos liko dažniausi įprastų vardų variantai. Dažniausius SL variantus *Jevgenija* 293 ir *Eugenija* 98, *Anastasija* 2230 ir *Anastazija* 35, *Eugenijus* 342 ir *Jevgenijus* 238, *Jurijus* 151 ir *Georgijus* 33 papildė *Alicija* 208 ir *Alisija* 43. Vis dėlto iš šių vardų matyti, kad variantiškų formų dažnumas mažėja, ryškėja didesnis vienos formos dažnumas, kas rodo silpstantį kamieno formų variantiškumą. Vyksta variantų dažnumo kaita: dalis anksčiau dažnų vardų tapo retesni už jų variantus (plg. *Anastasija*, *Jevgenija* atvejus).

3.5. Vardyne pasitaikė ir skirtingų lygiaverčių to paties vardo variantų, įprastų lietuvių, plg. *Liucija* ir *Lucija*, ar rusų, plg. *Cheonija* ir *Chionija*, kalboms. Tai 14 moterų ir 10 vyrų (su pasikartojančiais – 35502 ir 11691) įprastų vardų bei 11 moterų ir 4 vyrų (su pasikartojančiais – 328 ir 1269) įprastų rusų kalbai vardų. Iš jų paplitimo matyti, kad dažnesni yra variantiški moterų vardai, didesnė įprastų lietuvių kalbai variantiškų formų, išsiskiriančių dideliu dažnumu, įvairovė.

NLL buvo paplitę įprasti variantiški vardai (5 moterų, 3 vyrų vardyno atvejai), plg. *Zofija* 6326 ir *Sofija* 1705, *Liucija* 1728 ir *Lucija* 228, duota rusų kalbai įprastų variantiškų vardų (6 moterų, 2 vyrų vardyno atvejai), plg. *Dmitrijus* 80 ir *Dimitrijus* 26, *Fetinija* 26 ir *Fotinija* 19. Variantiški moterų vardai buvo įvairesni ir labiau išplitę už vyrų, daugiau buvo įprastų lietuvių kalbai variantiškų vardų. Vienais atvejais abu labiau išplitę variantai buvo dažni, antrais – vienas variantas dominavo kito atžvilgiu; dalis vardų buvo reti.

SL įprastų vardų variantų skaičius padidėjo (6 moterų, 3 vyrų vardyno atvejai), augo jų dažnumas, plg. *Virginija* 14616 ir *Verginija* 40, *Zofija* 2084 ir *Sofija* 631, *Liucija* 2047 ir *Lucija* 1148, *Virginijus* 8140 ir *Verginijus* 7, *Virgilijus* 2889 ir *Vergilijus* 5. Iš rusų kalbos perimtų lygiaverčių variantų skaičius ir dažnumas mažėjo (3 moterų, 1 vyrų vardyno atvejis), išskyrus *Dmitrijus* 707 ir *Dimitrijus* 155 atvejį.

Variantiški vyrų vardai tapo dažnesni, labiau paplitę vardai ryškiau dominavo retesnių variantų atžvilgiu.

ILL mažėjo variantiškų vardų skaičius, variantiški liko dalis įprastų (3 moterų vardyno atvejais), plg. *Sofija* 2628 ir *Zofija* 17, *Liucija* 608 ir *Lucija* 20, bei rusų kalbai įprastų vardų (1 vyrų vardyno atvejis), plg. *Dimitrijus* 252 ir *Dimitrijus* 44. ILL dažnesnės variantiškos formos dar ryškiau dominavo retesnių atžvilgiu, nustota vadinti retais SL variantais. Variantų dažnumo kaita matyti iš augančio *Sofija* ir sunykusio *Zofija* dažnumo.

Taigi VL vardyne dominuoja lietuvių kalbai įprasti variantiški vardai, variantiškų moterų vardų yra daugiau, jie yra dažnesni už vyrų. Nuo NLL išplitę *Sofija* ir *Zofija*, *Liucija* ir *Lucija* išliko dažniausi VL variantiški šios grupės asmenvardžiai, bet iš jų davimo polinkių matyti, kad ILL keičiasi jų dažnumas, nyksta variantiškumas.

3.6. Nors XX–XXI a. Lietuvoje keitėsi iš skirtingų kalbų skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* įvairovė, bet VL moterų vardai išliko dažnesni, turėjo daugiau lygiaverčių variantų. VL įprastiems vardams dažniausiai variantiškos iš rusų kalbos perimtos jų kamieno formos, iš kitų – retesnės, padažnėjusios ILL ir daugiausia perimtos į moterų vardyną iš anglų, italų kalbų. Dėl to Lietuvos vardynas nuo ILL tampa panašus į kitų Europos tautų vardynus (Wolffsohn, 2000, 28–30). VL variantiškų atvejų skaičius moterų vardyne svyravo, vyrų – sumažėjo nuo SL. Tai rodo, kad skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kamieno variantų mažėja vyrų vardyne.

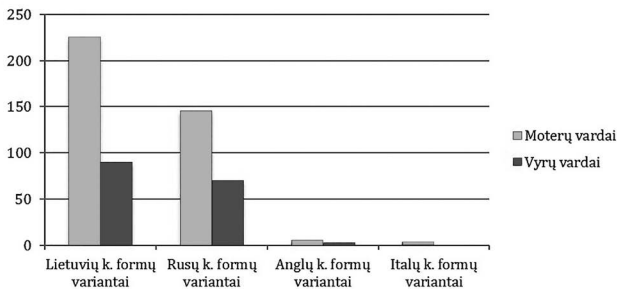
VL dažniausi variantiški vardai yra *Zofija* 8427 ir *Sofija* 4964, *Eugenija* 8048 ir *Jevgenija* 1825, *Liucija* 4383 ir *Lucija* 1396, *Anastasija* 3324 ir *Anastazija* 1868, *Eugenijus* 5441 ir *Jevgenijus* 1652. Iš jų dažnumo kaitos VL matyti, kad vienais atvejais abu variantiški vardai buvo paplitę asmenvardžiai, kitais – vienas variantas dominavo antro atžvilgiu. Abi dažnos variantiškos kamieno formos buvo plačiausiai išplitusios NLL arba SL, o vėliau jų dažnumas mažėjo ar išryškėjo didesnis kurio nors vieno varianto dažnumas. Dalis anksčiau retesnių variantiškų moterų vardų formų SL ir ILL tapo dažnesnės, plg. *Anastasija*, *Jevgenija*, *Sofija* atvejais *Anastazija*, *Eugenija*, *Zofija* atžvilgiu.

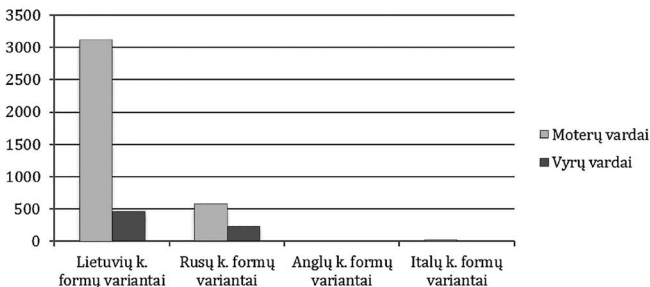
4. Nelygiaverčiai skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kamieno variantai ir jų kaita

4.1. Variantiški iš skirtingų kalbų perimti vardai su baigmeniu *-ij-* turi nelygiaverčių tos pačios kamieno formos variantų, atsiradusių oficialiai įregistravus regionuose, kitakalbių gyventojų vartojamas formas ar netiksliai vardą užrašius į dokumentus. Dalis vardų, pvz., *Pelagija*, *Melani-ja*, turi daug variantų, kai kurie variantai yra tapę įprasti bendrinei kalbai, pvz., *Stepanija* (šalia *Stefanija*), *Kastancija* (šalia *Konstancija*).

Skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* nelygiaverčiai variantai apima 381 moterų ir 161 vyrų (su pasikartojančiais – 3727 ir 692) vardus. Daugiausia variantų turi įprasti vardai, o iš kitų kalbų perimtų variantų yra mažiau. Variantų įvairovė ir pasikartojančių variantiškų vardų dažnumas matyti iš 3 ir 4 paveikslų.

3 paveikslas. Skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* nelygiaverčių kamieno variantų įvairovė

4 paveikslas. Pasikartojančių skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* nelygiaverčių kamieno variantų paplitimas

3 ir 4 paveikslai rodo, kad nelygiaverčių moterų vardų kamieno variantų įvairovė ir dažnumas yra didesnis už vyrų. Lietuvoje dominuoja įprastų, ypač moterų, vardų variantai, o iš kitų dažnumu išsiskiria iš rusų kalbos perimtų vardų variantai.

4.2. NLL nelygiaverčių kamieno variantų turėjo 105 moterų ir 59 vyrų vardai su baigmeniu *-ij-*. Variantiškiausi buvo moterų vardai *Pulcherija* (15)¹⁴, *Pelagija* (11), *Melanija* (9), *Jefrosinija* (9), *Apolonija* (8), *Jevfimija* (8), vyrų – *Jevtichijus* (4), *Egidijus* (3). Variantai apėmė 255 moterų ir 77 vyrų (su pasikartojančiais – 2385 ir 144) asmenvardžius. Vienas moters vardas vidutiniškai turėjo 2,4, vyro – 1,3 varianto. Tai rodo, kad moterų vardai buvo variantiškesni už vyrų, jų įvairovė buvo didesnė.

Labiausiai buvo paplitę moterų vardų *Apolonija* 1162, *Konstancija* 899, *Cecilija* 165, *Stefanija* 5483, *Eugenija* 4845 variantai: *Apolionija* 484, *Apalionija* 104, *Kostancija* 282, *Cicilija* 201, *Stepanija* 150, *Augenija* 150. Vyrų vardyne dažniausi buvo vardų *Eugenijus* 586, *Pofirijus* 2 variantai: *Evgenijus* 16, *Augenijus* 8, *Parfirijus* 9. Kaip matyti, vardai buvo dažnesni už jų variantus, nors pasitaikė ir nelygiaverčių variantų, dažnesnių už neišplitusius vardus.

NLL fiksuoti 161 moterų ir 39 vyrų vardų kamieno variantai, kurie atspindi regionų kalbos ypatumus¹⁵, nors dalis jų galėjo atsirasti ir dėl užrašymo riktų. Daugelis variantų liudija vokalizmo ypatybes, kai varduose yra:

- *a* vietoj *e*, būdinga daugeliui Lietuvos tarmių skolinių (LD, 56, 165, 165–168), pvz., *Malanija* 17 (plg. *Melanija*), *Palagijus* 1 (plg. *Pelagijus*). Daugelyje tarmių šie atvejai dažni vardu pradžioje (LD, 121–124), pvz., *Augenija* 104 (plg. *Eugenija*), *Augenijus* 8 (plg. *Eugenijus*);

¹⁴ Nurodytas variantų skaičius tiriamuoju laikotarpiu.

¹⁵ Regioninės vardų formos, plačiai paplitusios maždaug iki 7 dešimtmečio (žr. toliau), aptariamoms pagal LD išskirtas ypatybes, nustatytas daugiausia iš 6–7 dešimtmečiais rinktos medžiagos. Atskirais atvejais informacija tikrinta vėlesniuose dialektologijos darbuose. Kadangi daugelis išlikusių regioninių vardų formų oficialiame Lietuvos vardyne registruotos XX a. pirmoje pusėje ar viduryje, tai dėl to jų ypatybes geriausiai atspindi LD sisteminis aprašas, kuriuo toliau daugiausia remiamasi.

- *é* vietoj *e*, būdinga daliai rytų aukštaičių (LD, 54–55)¹⁶, pvz., *Valèrija* 19 (plg. *Valerija*), *Eugènija* 11 (plg. *Eugenija*), *Eugènijus* 2 (plg. *Eugenijus*);
- *i* vietoj *e*, ypač būdinga rytų aukštaičių svetimos kilmės žodžiams, nors pasitaiko ir kitose tarmėse (LD, 60), pvz., *Cicilija* 201 (plg. *Cecilija*), *Filicija* 4 (plg. *Felicija*), *Mifodijus* 5 (plg. *Mefodijus*);
- *ie* vietoj *e*, dažnas rytų aukštaičių tarmių leksikoje, nors yra ir žemaičių plote (LD, 60–61), pvz., *Mielanija* 1 (plg. *Melanija*), *Aksientijus* 1 (plg. *Aksentijus*);
- *e* vietoj *a* po priebalsių (LD, 51, 160, 165–168), pvz., *Kseveri-ja* 10 (plg. *Ksaverija*), *Melenija* 5 (plg. *Melanija*), *Hilerijus* 2 (plg. *Hilarijus*). Daugelyje tarmių reiškinyms pastebėtas vardų pradžioje, svyravimas ryškesnis skoliniuose (LD, 122–125), pvz., *Eurelija* 8 (plg. *Aurelija*), *Ekvilija* 6 (plg. *Akvilija*);
- *o* vietoj *a* Rytų Lietuvoje vartojamuose skoliniuose (LD, 71), pvz., *Proskovija* 13 (plg. *Praskovija*), *Pelogija* 3 (plg. *Pelagija*);
- *a* vietoj *o*, fiksuotas Lietuvos tarmėse, kai tariamas įvairios kokybės balsis *a* (LD, 68–70), varduose pasitaikęs nekirčiuotoje pozicijoje, pvz., *Apalonija* 37 (plg. *Apolonija*), *Alimpija* 15 (plg. *Olimpija*), *Parfirijus* 9 (plg. *Porfirijus*);
- *y* vietoj *i*, pasitaikęs pas daugelį aukštaičių, kurie ilgina trumpąjį kirčiuotą balsį *i* (LD, 107), pvz., *Lydija* 28 (plg. *Lidija*), *Lygija* 8 (plg. *Ligija*);
- *ū* vietoj *u* aukštaičių tarmėse, kur ilginamas trumpasis kirčiuotas balsis *u* (LD, 107), pvz., *Lūcija* 1 (plg. *Lucija*).

Pastebėta sinkopė, kai nekirčiuoti trumpieji balsiai prarandami vardo viduryje (LD, 131–133), pvz., *Anstazija* 1 (plg. *Anastazija*). Rasta balsių pridėjimo vardų pradžioje atvejų (LD, 135), pvz., *Aksenija* 103 (plg. *Ksenija*), *Aglikerija* 5 (plg. *Glikerija*), *Eleokadija* 1 (plg. *Leokadija*), *Aksenijus* 3 (plg. *Ksenijus*), ir jų įterpimo vardų viduryje, kai įterptiniai yra trumpieji balsiai *a*, *e*, *u*, *i* (LD, 135–136), pvz., *Paraskovija* 6 (plg. *Praskovija*), *Pulecherija* 1, *Pulicherija* 1 (plg.

¹⁶ Šio pobūdžio formos neteikiamos LVKŽ.

Pulcherija). Pastebėta balsių elizija (LD, 126), pvz., *Fedosija* 59 (plg. *Feodosija*), *Fedosijus* 2 (plg. *Feodosijus*), ir kontrakcija (LD, 124), pvz., *Liaukadija* 9, *Levkadija* 3 (plg. *Leokadija*).

Kita dalis vardų variantų atspindi konsonantizmo atvejus, kuriuose yra:

- minkštasis *l* vietoj kietojo *l* skoliniuose (LD, 163), pvz., *Apolionija* 99 (plg. *Apolonija*), *Melianija* 24 (plg. *Melanija*), *Saliomija* 10 (plg. *Salomija*), *Kliaudijus* 1 (plg. *Klaudijus*), *Liukrecijus* 1 (plg. *Lukrecijus*);
- *f* keičiamas *p* (LD, 150–151), pvz., *Stepanija* 150 (plg. *Stefanija*), *Zopija* 28 (plg. *Zofija*), *Pulgencijus* 1 (plg. *Fulgencijus*), nors kartais *f* yra vietoj *p* (LD, 151), pvz., *Felagija* 1 (plg. *Pelagija*);
- *ch* keičiamas *k* (LD, 152), pvz., *Pulkerija* 13 (plg. *Pulcherija*), *Polikronijus* 1 (plg. *Polichronijus*).

Užfiksuota tolimoji regresyvinė priebalsių asimiliacija (LD, 171), pvz., *Anaztazija* 2 (plg. *Anastazija*), *Aulelija* 1 (plg. *Aurelija*), *Grikerija* 1 (plg. *Glikerija*). Iš kitų konsonantizmo reiškinių pasitaikė tolimoji priebalsių metatezė (LD, 176–177), pvz., *Fonitija* 1 (plg. *Fotinja*), praleidžiami pradžios (LD, 178), pvz., *Likerija* 1 (plg. *Glikerija*), ar pasikartojantys priebalsiai, plg. *n* (LD, 183), pvz., *Kostancija* 482 (plg. *Konstancija*), *Venacijus* 1 (*Venancijus*). Vengiant hiato įterpiamas *v*, *j* (LD, 198–199), pvz., *Levakadija* 1 (plg. *Leokadija*), *Tajisija* 1 (plg. *Taisija*).

Moterų vardyne rasta daugiau nei vieną regioninį pokytį atspindinčių variantų, pvz., *Apalionija* 94 (plg. *Apolonija*), *Seliomija* 15 (plg. *Salomija*), *Peliagija* 12 (plg. *Pelagija*), *Pulkarija* 12 (plg. *Pulcherija*), *Malianija* 8 (plg. *Melanija*), *Kastancija* 7 (plg. *Konstancija*). Jie atspindi didelę regioninių skolintų, ypač moterų, vardų su baigmeiniu *-ij-* kamieno variantų įvairovę.

NLL vardyne fiksuoti 26 moterų ir 8 vyrų vardų kamieno variantai, kurie yra nedėsningi perdirbiniai. Jie yra nedažni vardai, pvz., *Apolenija* 3 (plg. *Apolonija*), *Spudencija* 1 (plg. *Prudencija*), *Florancijus* 1 (plg. *Florencijus*), kai kurie jų yra užrašymo riktai, pvz., *Klauvdija* 1 (plg. *Klaudija*), *Gennadijus* 1 (plg. *Genadijus*).

Likę NLL kamieno variantai apėmė 65 moterų ir 30 vyrų vardus. Vieni jų yra rusų kalbai įprastų formų variantai, perimti iš šnekamosios rusų kalbos, pvz., *Jefimija* 45, *Afimija* 6 (plg. *Jevfimija*), *Avdokija* 2 (plg. *Jevdokija*), *Apraksija* 1 (plg. *Jevpraksija*), *Arsentijus* 6 (plg. *Arsenijus*), *Jevmentijus* 4 (plg. *Jevmenijus*), *Jevstichijus* 2 (plg. *Jevtichijus*). Antri jų yra Lietuvoje susidarę grafiniai rusų kalbai įprastų formų variantai, pvz., *Evfimija* 2 (plg. *Jevfimija*), *Evgenijus* 16 (plg. *Jevgenijus*), *Evtichijus* 1 (plg. *Jevtichijus*). Taip pat pasitaikė ir perdirtbų rusų kalbos formų variantų, pvz., *Jevginija* 1 (plg. *Jevgenija*), *Jeutichijus* 1 (plg. *Jevtichijus*).

NLL daugiau nelygiaverčių kamieno variantų turėjo moterų, mažiau – vyrų vardai, nes skolinti vyrų vardai su baigmeniu *-ij-* nebuvo išplitę. Variantiški buvo įprasti ir iš rusų kalbos perimti vardai. NLL dominavo regionuose vartojami moterų vardų variantai, kuriems įvairove ir dažnumu neprilygo kiti variantai.

4.3. SL variantų turėjo 105 moterų ir 61 vyrų vardai, taigi variantiškas buvo panašus vardų skaičius kaip NLL, dažniau variantų turėjo moterų vardai. Daugiausiai variantų turėjo vardai *Eugenijus* (11), *Egidijus* (7), *Eugenija* (7), *Apolonija* (6), *Leokadija* (6), *Pelagija* (6). Iš jų matyti, kad SL mažėjo moterų ir augo vyrų vardų kamieno variantų skaičius, nors daugeliu variantų vadinta iki 7 dešimtmečio. Variantai apėmė 195 moterų ir 108 vyrų (su pasikartojančiais – 1234 ir 513) asmenvardžius; vidutiniškai vienam moters vardui teko 1,9, vyro – 1,8 varianto. Lyginant su NLL, dažnesnių moterų variantų įvairovė ir dažnumas sumažėjo, bet jie liko įvairesni ir dažnesni už vyrų vardų variantus.

Dažniausi buvo moterų vardų *Eugenija* 3105, *Apolonija* 186, *Konstancija* 64, *Stefanija* 1662 variantai: *Augenija* 354, *Apolionija* 99, *Kostancija* 89, *Stepanija* 51, vyrų vardų *Eugenijus* 4513, *Aurelijus* 1787, *Egidijus* 9830 variantai: *Augenijus* 201, *Evgenijus* 63, *Eugėnijus* 15, *Aurėlijus* 16, *Agidijus* 16. Iš jų matyti, kad dažniausi liko tie patys moterų vardų variantai kaip NLL, o vyrų vardyne, padaugėjęs skolintų vardų su baigmeniu *-ij-*, variantiški tapo labiausiai išplitę vardai. SL skirtumas tarp dažniausių vardų ir jų variantų augo, mažėjo variantų dažnumas.

Daugelis SL kamieno variantų buvo regionuose vartojamos formos. Lyginant su NLL, jų skaičius moterų vardyne sumažėjo nuo 161 iki 128, vyrų – išaugo nuo 39 iki 62. Daugiausia variantų atspindėjo regionų kalbos vokalizmo ypatybes. Moterų vardyne pasitaikė anksčiau minėto pobūdžio vokalizmo atvejų. Iš neminėtų reiškinių rasta variantų, kuriuose yra:

- *e* vietoj *i* šiaurės žemaičių teliškių plote, nors skoliniuose pasitaiko nedėsniniai (LD, 61–63), šiaurinių panevėžiškių ploto pakraščiuose (LD, 66–67), pvz., *Vergenija* 5 (plg. *Verginija*);
- *uo* vietoj *o* rytų aukštaičių (LD, 69–70) ir žemaičių (LD, 73–74, 86) leksikoje, pvz., *Fiuonija* 1 (plg. *Fionija*), *Zuofija* 1 (plg. *Zofija*);
- *o* vietoj *u* žemaičių (LD, 61–65), dalies rytų ir vakarų aukštaičių (LD, 66–67) leksikoje, pvz., *Lokrecija* 1 (plg. *Lukrecija*).

Vyrų vardyne pasitaikė tie patys vokalizmo reiškiniai. Iš jų naujuose didžiausio dažnumo variantuose fiksuota *ė* vietoj *e* (žr. anksčiau), pvz., *Aurėlijus* 16 (plg. *Aurelijus*), ar *a* vietoj *o* (žr. anksčiau), pvz., *Avidijus* 5 (plg. *Ovidijus*). SL vaikus nustojo vadinti daugeliu regioninius konsonantizmo bruožus rodančių variantų, sumažėjo kelis regioninius pokyčius atspindinčių vardų.

SL augo įprastų nedėsninių kamieno variantų skaičius nuo 26 iki 30 moterų ir nuo 8 iki 26 vyrų vardyne. Variantai, SL pakeitę beveik visus šio tipo NLL variantus, kartojosi retai, pvz., *Polegija* 3 (plg. *Pelagija*), *Avgenijus* 3 (plg. *Eugenijus*).

SL tapo retesni iš rusų kalbos perimtų vardų kamieno variantai: jų skaičius sumažėjo nuo 65 iki 37 moterų ir nuo 30 iki 20 vyrų vardyne. Daugelis NLL variantų tapo retesni, pvz., *Jefimija* 7 (plg. *Jevfimija*), arba nustoti vartoti, didėjo tik atskirų variantų, pvz., *Evgenijus* 63 (plg. *Eugenijus*), skaičius. Naujai paplitę variantai nebuvo dažni, išskyrus *Avgenija* 5 (plg. *Jevgenija*).

Taigi SL nelygiaverčiai moterų vardų kamieno variantai išliko įvairesni ir dažnesni už vyrų; moterų variantų skaičius mažėjo, vyrų augo. 5–6 dešimtmečiais Lietuvos vardyne dominavo regioniniai vardų variantai, bet daugelis anksčiau dažnų variantų tapo retesni ir jų skaičius padidėjo vyrų vardyne. Nuo 7 dešimtmečio regioninių variantų įvairovė mažėjo, kiti šio pobūdžio vardų variantai nebuvo išplitę.

4.4. ILL variantų turėjo 36 moterų ir 13 vyrų vardų. To paties var- do kamieno variantų įvairovė sunyko, nes vardai, išskyrus *Aurelijus* (3), turėjo po 1–2 variantus. Variantai apėmė 43 moterų ir 16 vyrų (su pasikartojančiais – 108 ir 35) asmenvardžius; vidutiniškai vardui teko po 1,2 varianto. Tai rodo sumažėjusią variantų įvairovę ir ypač jų dažnumą.

Dažniausi buvo moterų vardų *Silvija* 1607, *Patricija* 2698, *Džulija* 10, *Aurelija* 3112 variantai: *Sylvija* 16, *Patrycija* 11, *Džiulija* 6, *Aurėlija* 7, vyrų vardų *Eugenijus* 342, *Aurelijus* 760 variantai: *Augenijus* 6, *Eurelijus* 4. Variantai išplitusiems vardams neprilygo dažnumu. Išskyrus ILL atsiradusius *Sylvija* 16, *Patrycija* 11, likusių variantų dažnumas mažėjo arba minimaliai augo.

Dažniausi variantai ir toliau liko regioninės vardų formos, bet jų skaičius sumažėjo nuo 128 iki 29 moterų ir nuo 62 iki 10 vyrų vardyne. Daugelis vardų atspindi vokalizmo ypatybes (žr. anksčiau), kai yra:

- *ė* vietoj *e*, pvz., *Aurėlija* 7 (plg. *Aurelija*), *Amėlija* 5 (plg. *Amelija*), *Ksėnija* 2 (plg. *Ksenija*), *Aurėlijus* 3 (plg. *Aurelijus*), *Ėlijus* 2 (plg. *Elijus*);
- *y* vietoj *i*, pvz., *Sylvija* 16 (plg. *Silvija*), *Patrycija* 11 (plg. *Patricija*);
- *a* vietoj *e* vardų pradžioje, pvz., *Augenija* 2 (plg. *Eugenija*), *Aligija* 1 (plg. *Elgija*), *Augenijus* 6 (plg. *Eugenijus*);
- pradžios *e* vietoj *a*, pvz., *Eurelija* 4 (plg. *Aurelija*), *Elicija* 2 (plg. *Alicija*), *Eurelijus* 4 (plg. *Aurelijus*).

Vis dėlto dalį variantų galima interpretuoti ir kitaip: *Sylvija* 16, *Parycija* 11 sieti su lenkų kalbos vardais *Sylvia*, *Patrycia* (Grzenia, 2006). Variantai su pradžios *a* ir *e* gali būti duoti dėl anksčiau išplitusių formų, suvoktų kaip savarankiški vardai. Kiti vokalizmo ypatybes atspindintys vardai kartojosi retai, dalis jų gali būti užrašymo riktai. Tai rodo ILL beveik sunykusius dėsningus regioninius vardų variantus.

Kitų grupių vardai yra retesni. ILL vardyne fiksuoti iš rusų kalbos perimtų vardų variantai, pvz., *Evgenijus* 3 (plg. *Jevgenijus*), *Esenija* 1, *Jesėnija* 1 (plg. *Jesenija*), kurie apėmė po 3 moterų ir vyrų variantus.

ILL sumažėjo nedėsningų kamieno variantų, apėmusių 11 moterų ir 3 vyrų vardus. Dažniausiai juos siejo:

- svyruojantis naujai išplitusių formų užrašymas, pvz., *Džiulija* 7 (plg. *Džulija*), *Viržinija* 1 (plg. *Virdžinija*), *Džiulijus* 3 (plg. *Džulijus*);
- priebalsių kartinimas, pvz., *Vittorija* 1 (plg. *Vitorija*), *Nellija* 1 (plg. *Nelija*), *Apollinarija* 1 (plg. *Apolinarija*);
- vardo raidžių užrašymas sekant kitų kalbų vardais, pvz., *Lulija* 1 (plg. *Julija*), *Victorija* 1 (plg. *Viktorija*).

Jeigu prie jų būtų priskirti minėti *Sylvija*, *Patrycija*, ši grupė būtų didesnė.

Taigi ILL nyksta nelygiaverčiai vardų variantai, daugiau variantų yra moterų vardyne. Keičiasi ir variantų pobūdis: traukiasi regioniniai variantai, netenka svarbos iš rusų kalbos perimtų vardų variantai ir plinta variantai, susiję su naujų formų perteikimu ar kitų kalbų formų mėgdžiojimu.

4.5. XX–XXI a. Lietuvoje funkcionuoja regionų kalbą atspindintys, iš rusų kalbos perimti ir nedėsningai susidarę nelygiaverčiai vardų kamieno variantai. Daugiau tokių variantų buvo moterų vardyne, kurių įvairovė ir dažnumas buvo didesni už vyrų. NLL iš moterų vardų atsiradę variantai dominavo vyrų vardų variantų atžvilgiu. Jų skaičius pradėjo mažėti SL, kai plačiau išplito skolinti vyrų vardai su baigmeniu *-ij-* ir jų variantai, vis dėlto netapę dažnesni už moterų. ILL ryškiai sumažėjo nelygiaverčių variantų tapus retoms regioninėms vardų formoms.

NLL buvo didelė Lietuvos regionų kalbą atspindinčių moterų vardų variantų įvairovė, kuri 5–6 dešimtmečiais susidarė vyrų vardyne ir vėliau mažėjo. Šie vardai buvo dažniausi nelygiaverčiai kamieno variantai, plg. *Apolionija* 584, *Kostancija* 571, *Augenija* 460, *Cicilija* 247, *Augenijus* 215, nors VL daugelis jų nebuvo dažnesni už įprastas formas. Iš rusų kalbos perimtų variantų daugiausia buvo NLL vyrų vardyne, vėliau jų mažėjo, bet dėl retumo jie liko periferiniai vardai. VL pasitaikė nedėsningai užrašytų variantų, kurių padaugėjo ILL perteikiant skolintus vardus, mėgdžiodant kitų kalbų formas.

Išvados

Tiriant lygiaverčius ir nelygiaverčius skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kamieno variantus pastebėti dėsningi jų kaitos polinkiai Lietuvos vardyne. VL plačiausiai buvo išplitę variantiški įprastų formų vardai, kurie dažniausiai buvo plačiau paplitę už nelygiaverčius iš jų atsiradusius ar iš kitų kalbų perimtus lygiaverčius variantus. Variantiški įprastų formų vardai buvo įvairesni už perimtus iš kitų kalbų lygiaverčius jų variantus, tačiau nelygiaverčių regioninių variantų įvairovė buvo didžiausia. Šalia įprastų vardų, įvairove ir dažnumu išsiskyrė lygiaverčiai jų variantai, perimti iš rusų kalbos. Iš kitų kalbų perimti lygiaverčiai variantai nebuvo plačiai išplitę, jų įvairovė pradėjo augti SL, daugiausia moterų vardyne, atsiradus iš anglų, italų ir kitų kalbų perimtiems variantams, kurie ILL tapo dažnesni.

Įvairiausi ir dažniausi vardų kamieno variantai buvo NLL moterų vardyne. SL išplitus skolintiems vardams su baigmeniu *-ijus*, padaugėjo vyrų vardų variantų, bet jie nesiekė moterų variantų įvairovės ir dažnumo. Nors 5–6 dešimtmečiais toliau vaikams duoti NLL vardų variantai, bet plito ir naujų. Vyrų vardų variantų įvairovė ėmė mažėti, nes SL vaikus nustojo vadinti dalimi iš rusų kalbos perimtų variantų, neplito nauji iš kitų kalbų perimti variantai, kurių įvairovė augo moterų vardyne, ypač ILL. Lygiaverčių moterų vardų kamieno variantų atvejų skaičius svyravo VL ir šiek tiek sumažėjo ILL, vyrų – mažėjo nuo SL. Nelygiaverčių vardų kamieno variantų įvairovė Lietuvos vardyne matomai sunyko ILL, ryški nykimo pradžia – 7 dešimtmetis, nustojus vaikus registruoti regioninėmis vardų formomis. ILL plintantys nauji variantai yra reti. Tokie vardų davimo polinkiai rodo silpstantį variantiškumą SL ir ypač ILL.

NLL vieni populiarūs vardai buvo labiau išplitę už dažnus jų variantus, kiti – dominavo variantų atžvilgiu, likę vardai buvo mažo dažnumo. Dažniausi skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* variantai buvo lygiaverčiai, jų branduolį sudarė nuo NLL išplitę vardai *Zofija* ir *Sofija*, *Eugenija* ir *Jevgenija*, *Liucija* ir *Lucija*, *Anastazija* ir *Anastasija*, *Eugenijus* ir *Jevgenijus*, kurių būrį papildė *Jurijus* ir *Georgijus* (SL), *Alicija* ir *Alisija* (ILL), bet jų dažnumas buvo mažesnis. Taigi dažniausi variantai duodami nuo NLL ir jų branduolys yra pastovus VL. Iš variantų paplitimo matyti, kad nuo SL lygiaverčių variantų

dažnumas mažėjo arba vienas variantas vis ryškiau ėmė dominuoti kito atžvilgiu, o šis procesas suintensyvėjo ILL. Tai taip pat liudija silpstantį dažnų vardų variantiškumą nuo SL ir vėliau ILL. Vardų *Zofija* ir *Sofija*, *Eugenija* ir *Jevgenija*, *Anastazija* ir *Anastasija* davimo polinkiai rodo, kad nuo SL keičiasi variantų dažnumas, populiariausiam tapus kitam variantiškos poros vardu.

Literatūra

- Blount, B. (2015). Personal Names. In J. R. Taylor (Ed.), *The Oxford Handbook of the Word*. Oxford: Oxford University Press, 616–633.
- Gerhards, J. (2010). *Die Moderne und ihre Vornamen. Eine Einladung in die Kulturosoziologie* (2 Aufl.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, Springer Fachmedien.
- Gerhards, J., & Hackenbroch, R. (2000). Trends and Causes of Cultural Modernization. An Empirical Study of First Names. *International Sociology*, 15(3), 501–531.
- Grzenia, J. (2006). *Słownik imion*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- LD – Zinkevičius, Z. (1966). *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mokslas.
- LVKŽ – Kuzavinis, K., & Savukynas, B. (2007). *Lietuvių vardų kilmės žodynas* (5. patais. ir papild. leid.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Maciejauskienė, V. (1989). Ne visi vardai puošia vardyną. *Kalbos kultūra*, 57, 82–86.
- Maciejauskienė, V. (1991). *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius: Mokslas.
- Maciejauskienė, V. (1993). Apie mūsų vardų vartoseną. *Gimtoji kalba*, 9, 3–6.
- Sinkevičiūtė, D. (2014). Populiariausi 1991–2010 m. berniukų vardai ir jų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, 6, 3–8.
- Sinkevičiūtė, D. (2018). Litauische Vornamen naturthematischer Herkunft: Trends des letzten Jahrhunderts. *Onomastica Uralica*, 13, 243–257.
- Sinkevičiūtė, D. (2020). Tendenzen von Bildung und Gebrauch der baltischen Vornamen mit dem Suffix *-(i)ut-* in Litauen. In L. Balode, & C. Zscheschang (Eds.), *Onomastikas pētījumi II / Onomastic Investigations II*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 240–259.
- Sinkevičiūtė, D. (2021). Skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kaita Lietuvos vardyne (kilmės aspektas). *Acta Linguistica Lithuanica*, 84, 232–253.

- =====
- Sinkevičiūtė, D., & Griniūtė, V. (2014). Ispaniški vardai Lietuvos vardyne 1991–2010 m. *Bendrinė kalba*, 87, 1–17.
- Sinkevičiūtė, D., & Račickaja, V. (2014). *Jono* vardas paveldimuose Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų sąrašo 1661–1795 m. sąrašo asmenvardžiuose. *Baltistica*, 49(2), 331–344.
- Švedas, A. (2014). *In the Captivity of the Matrix: Soviet Lithuanian Historiography, 1944–1985*. Amsterdam, New York: Rodopi.
- Vandebosch, H. (1998). The Influence of Media on Given Names. *Names*, 46(4), 243–262.
- vardai.vlkk.lt – *Lietuvos Respublikos piliečių vardų sąvadas, VLKK*. (2010–2019). Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Vilniaus universitetas. Prieiga <http://vardai.vlkk.lt>; žiūrėta 2021–09–15.
- Wolffsohn, M. (2001). Nomen est omen. Vornamenwahl als Indikator: Methoden und Möglichkeiten einer ‘historischer Demoskopie’. In J. Eichhoff, W. Seibicke, & M. Wolffsohn (Hgg.), *Name und Gesellschaft. Soziale und historische Aspekte der Namengebung und Namenentwicklung*. Mannheim u. a.: Dudenverlag.
- Zinkevičius, Z. (1977). *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Z. (2008). *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Milda Ona DAILIDĒNAITĒ (Milda Ona DAILIDĒNAITE)

DERIVATIONAL PRODUCTIVITY OF THE LATVIAN PREFIXES IN LIVONIAN AND STABILITY OF THE PREFIXED VERBS¹

**Latviešu priedēkļu produktivitāte vārdarināšanā
lībiešu valodā un atvasināto darbības vārdu stabilitāte**

Kopsavilkums

Latviešu un lībiešu valodas ilgstošie kontakti ir izraisījuši daudzas izmaiņas abās valodās. Parasti latviskie elementi lībiešu valodā tiek uzskatīti par aizguvumiem, bet citi iespējamie bilingvisma rezultāti (piemēram, koda maiņa) līdz šim nav pētīti. Šis pētījums ir veltīts latviešu darbības vārdu prefixu produktivitātei un darināto leksisko vienību stabilitātei lībiešu valodā. Pētījums rāda, ka darināšanas produktivitāte ir cieši saistīta ar absolūto prefixu biežumu, it īpaši vēlāk savāktajos tekstos. Starp diviem pētījumā lietotajiem tekstu krājumiem ar prefixiem darinātie darbības vārdi sakrīt reti. Šajā pētījumā analizētie dati rāda, ka vismaz dažus ar prefixiem darinātus darbības vārdus lieto tikai viens no teicējiem vai cieši saistītas teicēju grupas (piemēram, ģimenes). Tas apliecina, ka ar latviešu valodas darbības vārdu prefixiem darinātie darbības vārdi lībiešu valodā pētītajā dokumentēšanas brīdī lielākoties nav nostabilizējušies un tikai ļoti retos gadījumos ir iespējams, ka šādi darbības vārdi ir bijuši veiksmīgi iekļauti lībiešu sarunvalodā.

Atslēgvārdi: *latviešu valoda, lībiešu valoda, kontaktlingvistika, priedēkļi, darbības vārdi, vārdarināšana*

Introduction

Livonian and Latvian language contacts have lasted for a long time, and even by the time Livonian was first documented (mid 19th century)

¹ This work was supported by National Research Programme project “Digital Resources for Humanities: Integration and Development” (VPP-IZM-DH-2020/1-0001).

it had been a minority language for centuries (Grünthal, 2015, 12), which meant that language shift and bilingualism were not uncommon. These intense language contacts between Livonian and Latvian have led to many changes both in Livonian and in Latvian (Ernštreits & Kļava, 2014; Grünthal, 2015; Rudzīte, 1994, 1996; Wälchli, 2001). It is, however, important to note that the effects of the Livonian-Latvian bilingualism (e.g. code-switching) have not yet been specifically addressed, and thus the Latvian elements in Livonian have been treated as borrowings, independently of their stability within the Livonian speaking community. One such element is Latvian verbal prefixes in Livonian.

Latvian verbal prefixes occur in most examples of spoken Livonian as well as in the first Livonian primers (LL 1921, 1922, 1923, 1924, 1926), which were first temporal Livonian texts published in the 1920s, and which became the basis of literary Livonian. However, since the Livonian newspaper “Līvli” was first published in 1931, verbs with Latvian prefixes have been excluded from the literary Livonian (Ernštreits, 2011, 199, 219), creating an asymmetry between spoken and written Livonian examples in this respect.

Previous research has addressed the functions of the Latvian verbal prefixes in Livonian (Jantunen, 2019; Sivers, 1971a, 1971b), and the frequency of the prefixed verbs (Dailidēnaitė & Ernštreits, 2021; Winkler, 2017 for Salaca Livonian). Grünthal (2015, 19) suggests that “one must assume that in the speech of a bilingual Livonian speaker the Latvian verb prefix system maintains those characteristics that it has in Latvian”. Arkadiev (2017, 9–10) states that the Baltic prefixes are borrowed as lexical (semantic) modifiers, but do not introduce a new grammatical category, even though they can carry aspectual meanings.

The latest study (Dailidēnaitė & Ernštreits, 2021) confirmed the previously noted variation (Wälchli, 2001, 418) of frequency of the prefixes among different Livonian speakers. It also showed that the prefix frequency rose after every dispersion of the Livonian speaking community (The Livonian uprising and WWI), and there was no evidence that the age group of the informants could be a factor affecting prefix frequency. The study also showed that over half of the prefixed verbs (97 out of 172 in the texts predating WWI and 134 out of 212 in the texts that were collected after WWI) were only used once, and around half of the prefixed verbs (92 out of 172 in the older texts and

111 out of 212 in the newer texts) only occurred with one prefix, which raised a question of the derivational productivity of the prefixes and to which extent the prefix frequency was driven by the frequency of the lexical units, and to which extent by the derivational productivity (or even by accidental usage) in Livonian. These issues have not been addressed and this study is intended to fill this gap.

The prefix distribution in the existing research of Livonian along with the Latvian data are presented in table 1. The proportions are given in percentages², and the prefix distribution in Salaca Livonian is highlighted in grey, and the total numbers of the prefixed verbs are given where available (some authors only provided the distributions).

Table 1. Prefix distribution³

Prefix	ES ⁴	OL ⁵	Siv 1 ⁶	Siv 2 ⁷	Siv 3 ⁸	Jant ⁹	Wink ¹⁰	LV1 ¹¹	LV2 ¹²
<i>aiz-</i>	-	1,2 %	5,0 %	1,5 %	1,5 %	3,5 %	11,0 %	2,9 %	1,9 %
<i>ap-</i>	4,5 %	5,0 %	7,0 %	4,0 %	5,0 %	5,6 %	7,2 %	8,5 %	3,2 %
<i>at-</i>	6,9 %	9,6 %	11,0 %	6,0 %	5,5 %	5,0 %	17,1 %	10,8 %	21,1 %
<i>ie-</i>	5,3 %	9,1 %	8,0 %	7,0 %	5,5 %	5,9 %	10,7 %	13,0 %	12,0 %
<i>iz-</i>	7,2 %	8,9 %	17,0 %	8,5 %	10,0 %	15,0 %	15,3 %	14,5 %	12,2 %

² Jantunen (2019) provided numbers in her original study, which were converted to percentages.

³ This table is an extended version of the original table in Dailidēnaitē and Ernštreits (2021) – Table 3. Distribution of prefixes.

⁴ Texts from Setälä (1953); more about data in part 1; data from Dailidēnaitē and Ernštreits (2021).

⁵ Texts from LF; more about data in part 1; data from Dailidēnaitē and Ernštreits (2021).

⁶ Sivers, 1971a, 77; the primers.

⁷ Sivers, 1971a, 77; Kettunen, 1925.

⁸ Sivers, 1971a, 77; Setälä (1953) combined with Mägiste (1964).

⁹ Jantunen, 2019, 29.

¹⁰ Winkler, 2017, 352.

¹¹ Latvian verbal prefix distribution from Dekšne (2019, 27) from DGT-Acquis corpus (word count: 33 254 280). The distribution she provides in the article includes the verbs without prefixes, thus the percentages show how many verbs are used with particular prefixes in general, not just among prefixed verbs. For the purposes of current comparison the percentages have been adjusted, so they only include prefixed verbs.

¹² Corpus of the Republic of Latvia Parliament Sessions (CRLPS); word count: 19 174 103.

Prefix	ES	OL	Siv 1	Siv 2	Siv 3	Jant	Wink	LV1	LV2
<i>nuo-</i>	54,8 %	36,5 %	20,0 %	47,0 %	49,0 %	28,9 %	0,5 %	13,0 %	11,8 %
<i>pa-</i>	2,4 %	4,6 %	4,0 %	1,5 %	3,5 %	1,3 %	7,9 %	8,0 %	11,3 %
<i>pie-</i>	7,5 %	5,5 %	9,0 %	6,0 %	5,5 %	7,2 %	14,3 %	7,5 %	9,1 %
<i>põr-</i>	0,8 %	1,4 %	1,5 %	0,5 %	0,3 %	1,1 %	0,3 %	7,2 %	2,5 %
<i>sa-</i>	7,2 %	12,7 %	13,5 %	15,0 %	8,5 %	14,5 %	11,0 %	9,6 %	10,6 %
<i>uz-</i>	4,5 %	5,5 %	4,0 %	3,0 %	5,7 %	12,1 %	4,6 %	5,0 %	4,2 %
Total	374	417				461	391		

As the table illustrates, the prefix distribution varies quite substantially in different studies (and texts). It comes to no surprise that the distribution in Salaca Livonian is very much different compared to the results of the studies of Courland Livonian. The most frequent prefix in Courland Livonian is *nuo-* and in ES it is used with over half of prefixed verbs and this frequency is closely followed by Siv 2 and Siv 3. In Salaca Livonian on the other hand it is barely ever used, and the most popular prefix is *at-*. It is worth noting though that the prefix distribution in Salaca Livonian is much more even, compared to the Courland Livonian examples, where *nuo-* is by far more dominant, with the only exception of Siv 1, where *iz-* is very close in frequency to *nuo-*. The differences in distribution could partially be driven by the texts themselves ES, OL, Siv 2 and Siv 3 use data from folktales (originally spoken language, collected in writing), Siv 1 form the Livonian primers (thus written language) and Santra Jantunen used later recordings (also representing spoken language).

Differences in prefix distribution can also be observed in the Latvian data. It is important to note that LV1 is data from DGT-Acquis corpus, which is comprised of written texts and furthermore the texts are translations of EU documents, while LV2 is from the Corpus of the Republic of Latvia Parliament Sessions, which represents the spoken language, making both vocabulary and the usage quite different. However, compared to the Livonian data, the Latvian distribution is much more even. It is worth noting, that Winkler's (2017) data shows quite a similar distribution with LV2 (except for *nuo-*), which shows a need for a deeper analysis of that data and a

more explicit comparison with adequate Latvian data. Interestingly the Courland Livonian data is rather different from the Latvian distributions.

As noted, the previous research has addressed the functions and the frequency of the prefixed verbs. The aim of this paper is to take a closer look at the prefixed verbs themselves and whether there are any changes in the texts collected before WWI and after WWI. First, I want to address the derivational productivity of the prefixes and see whether verbs with some prefixes tend to be used more frequently, compared to verbs with other prefixes or whether the distribution is driven mostly by single prefixed verb occurrences. On the other hand, I compare the prefixed verbs in two text sets to better understand the stability of the individual lexical units.

1. Data and method

The previous study (Dailidēnaitė & Ernštreits, 2021) showed that the prefix frequency rose every time Livonians were dispersed. This indicates that in order to check for stability of the lexical units and changes in derivational productivity it is most profitable to study datasets whose collection is separated by a dispersal of Livonians. The data used in the study were chosen considering the latter limitation and data availability and come from two different sources. The older set of texts (predating the WWI) is comprised of Livonian folktales collected in 1888 and 1912 by a Finnish linguist Eemil Nestor Setälä, which were published later by Väinö Kyrölä in Setälä (1953). The texts are a part of Estonian dialectal corpus (AEDKL), which also has a section for the related languages, the texts are 38,737 words in total. This set of texts will be referred to as ES. The second set of texts I used was collected by an Estonian folklorist Oskar Loorits (LF) during his expeditions to the Livonian Coast in the interwar period. We used 100 folktales (amounting to 25,591 total words) O. Loorits collected in Vaid village and it will be referred to as OL. The texts were collected during multiple expeditions during the 1920s.

As the previous study (Dailidēnaitė & Ernštreits, 2021) showed that the proportion of the prefixed verbs in ES was 3,1 % (374 in

total) while in OL it was already 5,6 % (417 in total), which is a significant 44,6 % rise, especially considering that the last texts of ES were collected less than a decade prior to the first texts of OL. On the other hand, the proportion of the prefixed verbs does not indicate the productivity of the specific prefixes: neither their derivational productivity, nor the stability of the lexical units.

The numbers of the prefixed verbs in both sources are summed up in Table 2. 374 prefixed verbs were used (with 121 different verb stems) in ES and 170 unique prefixed verbs were created. 417 verbs occurred with prefixes in OL using 151 different verb stems and 212 unique prefixed verbs were created. As the numbers indicate some verb stems occurred with more than one prefix¹³ thus making the number of unique prefixed verbs higher than the one of the unique verb stems. As the table illustrates the proportion of unique prefixed verbs is higher in the newer texts, though the increase is less significant than the increase in the frequency of the prefixed verbs.

Table 2. Prefixed verbs

Source	Prefixed verbs	Unique stems	Unique prefixed verbs
ES	374 (3,1 %)	121	170 (45,5 %)
OL	417 (5,6 %)	151	212 (50,8 %)

To better understand the derivational productivity of the Latvian verbal prefixes in Livonian I compared the derivational distribution (how many prefixed verbs have been derived using every prefix) with the absolute frequency distribution (how many times each of the prefixes occurred regardless of which verb stem it occurred with) in the same text set. To get a better understanding of the stability of the lexical units derived using prefixes I decided to compare the prefixed verbs in SE and OL and see whether any of them coincide, and if so, then how many of them coincide, also which verbs coincide and how frequent they are.

¹³ Note that only one prefix is used at a time, but the same stem can be used with different prefixes, e.g. *attūlda* ‘to come’, *ietūlda* ‘to come in’, *iztūlda* ‘to come out’, *pietūlda* ‘to come near’.

2. Results

2.1. Derivational productivity. To see how productively each of the prefixes was used in word derivation and how that correlated with the distribution of the prefix frequency I took a closer look at how many different verb stems have been used with every prefix thus deriving unique prefixed verbs. The results are summed up in Table 3, where ES and OL columns show the prefix frequency distribution while ES_DER and OL_DER show the derivation distribution respectively; the differences¹⁴ between the two distributions are also indicated in the table.

Table 3. Derivational productivity

Prefix	ES	ES_DER	Difference	OL	OL_DER	Difference
<i>aiz-</i>	-	-	-	1,2 %	3 (1,4 %)	+0,2 %
<i>ap-</i>	4,5 %	13 (7,6 %)	+3,1 %	5,0 %	12 (5,7 %)	+0,7 %
<i>at-</i>	6,9 %	9 (5,3 %)	-1,6 %	9,6 %	18 (8,5 %)	-1,1 %
<i>ie-</i>	5,3 %	8 (4,7 %)	-0,6 %	9,1 %	16 (7,5 %)	-1,6 %
<i>iz-</i>	7,2 %	14 (8,2 %)	+1,0 %	8,9 %	21 (9,9 %)	+1,0 %
<i>nuo-</i>	54,8 %	80 (47,1 %)	-7,7 %	36,5 %	78 (36,8 %)	+0,3 %
<i>pa-</i>	2,4 %	6 (3,5 %)	+1,1 %	4,6 %	14 (6,6 %)	+2,2 %
<i>pie-</i>	7,5 %	9 (5,3 %)	-2,2 %	5,5 %	16 (7,5 %)	+2,0 %
<i>põr-</i>	0,8 %	3 (1,8 %)	+1,0 %	1,4 %	4 (1,9 %)	+0,5 %
<i>sa-</i>	7,2 %	18 (10,6 %)	+3,4 %	12,7 %	19 (9,0 %)	-2,7 %
<i>uz-</i>	4,5 %	10 (5,9 %)	+1,4 %	5,5 %	11 (5,2 %)	-0,3 %
Total	374	170		417	212	

The table illustrates that most prefixes are rather similar in frequency as well as in derivational productivity, that is the difference between the distributions is small, which means that they are used similarly frequently to derive new prefixed verbs and the prefixed verbs themselves are used just as frequently. ES shows more variation than

¹⁴ If the prefix is more productive derivationally (the proportion of the verbs derived with this prefix is bigger) compared to the frequency it is indicated with a '+', if it is less productive derivationally compared to frequency it is indicated with '-'.

OL, where the derivational distribution is very similar to the frequency distribution. The prefix *nuo-* shows the widest difference between frequency and derivational productivity in ES: the absolute frequency of prefix *nuo-* is 7,7 % higher than the frequency of using it for deriving new verbs. This means that the verbs that use this prefix are used more frequently compared to the verbs used with other prefixes.

In ES the opposite is true for the prefix *sa-*, which is more productively used to derive new prefixed verbs, however the prefixed verbs themselves are not used as frequently. Note that the pattern of *sa-* is the opposite in OL. To confirm this, I decided to take a closer look to the most frequently used prefixed verbs, in this case five or more times. The prefix distribution of the most frequent prefixed verbs is illustrated in table 4. First the number of verbs used at least five times is given and then the prefixes that they occurred with along with the number of the verbs used at least five times with the prefix, the total number of occurrences of those prefixed verbs in the brackets and the total number of occurrences of all these verbs as well as their percentage compared to all the prefixed verbs in the text sets.

Table 4. Prefixed verbs used over five times

Texts	≥ 5	<i>ap-</i>	<i>at-</i>	<i>ie-</i>	<i>iz-</i>	<i>nuo-</i>	<i>pie-</i>	<i>sa-</i>	Total
ES	15	-	2 (16)	2 (14)	-	10 (89)	1 (18)	-	137 (36,6 %)
OL	19	1 (6)	3 (19)	2 (19)	1 (7)	8 (53)	-	4 (29)	133 (31,9 %)

Most of the frequent prefixed verbs in ES use *nuo-* (10 out of 15 verbs) and the verbs themselves are also used comparatively frequently. The most frequent verb in ES is *nuosiedō* ‘to eat up, eat completely’, which was used 21 times. It is also notable that the 15 most frequent prefixed verbs of ES account for just over one third of all the occurrences of prefixed verbs in the whole text set. This suggests that these verbs are not accidental uses and at least some of them might have been somewhat stable. However, in that case I would need two make sure that the verbs are not just used by one or two informants¹⁵.

¹⁵ The informants of ES are not annotated neither in AEDKL nor in Setälä (1953), which makes it impossible to check whether the prefixed verbs are not only used by one informant at this stage.

The situation is rather different in OL. While *nuo-* is still the most popular prefix among the most frequent prefixed verbs, it is not as dominant (8 out of 19 verbs), thus the distribution is more spread out and more even. The most frequent prefixed verb is *ievaņļļō* ‘to take a look’, using the prefix *ie-*, which is significantly less frequent than *nuo-* in OL. The 19 most frequent prefixed verbs account for almost third of all the prefixed verb occurrences. The fact that the frequency and derivation distribution is more equal in the newer texts (OL) and the same pattern can be observed among the most frequent verbs if they are isolated seems to indicate that the usage of prefixes is getting closer to the Latvian model (cf. the prefix distribution in Livonian and Latvian in table 1). This pattern is also congruent with the increased prefix frequency (see Dailidēnaitē & Ernštreits, 2021).

2.2. Stability of the lexical units. To better understand the stability of the lexical units derived using prefixes I compared the prefixed verbs in SE with the prefixed verbs in OL. 170 unique prefixed verbs were used in SE and 212 in OL amounting to 334 unique prefixed verbs 48 (14,4 %) of which were used in both sets of texts. Twelve (25 %) out of these verbs were used only once in both text sets. Only five (10,4 %) prefixed verbs were used five or more times in both text sets: *nuosīedō* ‘to eat up, eat completely’ (21 in ES, 7 in OL), *ievaņļļō* ‘to take a look’ (8 in ES, 14 in OL), *nuolādō* ‘to get somewhere, to come’ (10 in both text sets), *atandō* ‘to give back’ (11 in ES, 5 in OL), *nuomaggō* ‘to sleep for some time’ (5 in ES, 8 in OL). In most cases of the more frequent prefixed verbs, the specific verb is frequent in one text set, but not the other, e.g. *nuojūdō* ‘to drink up’ (12 in ES, 1 in OL), *nuopānda* ‘to put, to put away’ (2 in ES, 7 in OL). Eighteen verbs have been used at least five times in at least one of the text sets. Note that in some cases the prefixed verb has been used by one informant or by one family in OL, e.g., *atandō* ‘to give back’ was used by K. Zēberg (mother) and J. Zēberg (son), *sasādō* ‘to agree on something, to arrange’ (2 in ES, 6 in OL) was only used by J. Zēberg in OL. This does not necessarily indicate that this verb and prefix combination is specific to a particular speaker(s) but shows that significantly larger amounts of data are necessary to make sure that the lexical units are widespread enough to call them borrowings.

Conclusions

The study showed that the prefix frequency distribution as well as the prefix derivation productivity have become more even in the texts collected after WWI (OL) as opposed to the texts that have been collected before WWI (ES). This suggests that the prefix use has become closer to the Latvian model. On the one hand the prefix frequency increased (Dailidēnaitė & Ernštreits, 2021) and the distribution itself has gotten closer to the Latvian model, which might indicate borrowing, on the other hand the sudden (in less than a decade¹⁶) increase in the Latvian elements in Livonian might also indicate that it might be a result of intense bilingualism and thus code-switching, especially since the Livonian speaking community was dispersed during WWI.

The more frequent prefixed verbs, especially ones that are more frequent in both ES and OL, indicate that at least some prefixed verbs are somewhat stable and might be viewed as a part of colloquial Livonian vocabulary. However, it needs to be noted that there are only five prefixed verbs that have been used in both text sets at least five times. Most of the verbs that occur in both text sets are rare and occur once or twice per text set. Out of 334 unique prefixed verbs (SE and OL combined) only 14,4 % of the prefixed unique verbs coincide and most of them are rare. Only very few prefixed verbs in this data appear to be somewhat productively used.

The study showed that there is a tight relation between absolute prefix frequency and derivational productivity. It also showed that the data used in this study is insufficient to be definitive concerning the stability of the lexical units. More data needs to be gathered and compared to the absolute verb frequency data in order to be more precise concerning the stability of the prefixed verbs. While conducting this study, I also understood that the lack of research and thus knowledge of the effects of Livonian-Latvian bilingualism on Livonian makes research of Livonian-Latvian language contacts very challenging, as distinguishing

---

¹⁶ Note that the texts in ES have been collected in 1888 and 1912 and currently I have no way of telling which texts were collected earlier and which were collected later, thus not allowing us to determine whether there was an increase in frequency in the texts collected in 1912 compared to 1888, thus this statement is only applicable if the frequency has roughly remained the same during the whole period.

between borrowing and code-switching is difficult and the methodology needs to be adjusted accordingly. A statistical approach (e.g., frequency data) is insufficient: due to the small number of informants even the constructions that are relatively frequent in the Livonian corpora might be a part of an idiolect and not necessarily a wide-spread phenomenon.

Sources

- LF – Loorits, O. *Collection of Livonian folktales*. (LF IV 6; ERA-13302-70814-18895). Estonian Literary Museum.
- Setälä, E. N. (1953). *Näytteitä liivin kielestä* (V. Kyrölä, Comp.). (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia, 106.) Suomalais-Ugrilainen Seura.

References

- Arkadijev, P. (2017). Borrowed preverbs and the limits of contact-induced change in aspectual systems. In R. Benacchio, A. Muro, & S. Slavkova (Eds.), *The role of prefixes in the formation of aspectuality. Issues of grammaticalization*. (Biblioteca di Studi Slavistici, 39.) Firenze: Firenze University Press, 1–21.
- Dailidēnaitē, M., & Ernštreits V. (2021). Latvian prefixes in Livonian: frequency, consistency and distribution. In H. Metslang, A. Kalnača, & M. Norvik (Eds.), *Circum-Baltic languages: varieties, comparisons, and change*. (Potsdam Linguistic Investigations series.) Frankfurt: Peter Lang Publishing.
- Ernštreits, V. (2011). *Lībiešu rakstu valoda*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, Līvõ Kultūr sidām.
- Ernštreits, V., & Kļava, G. (2014). Grammatical changes caused by contact between Livonian and Latvian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 5(1), 77–90.
- Deksne, D. (2019). Priedēkļa aiz- nozīmju klasifikācija: no Jāņa Endzelīna atziņām līdz mūsdienām. In A. Kalnača, & I. Lokmane (red.), *Valoda: nozīme un forma 10. Latvijas gramatiskā doma gadsimta gaitā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 25–35.
- Grünthal, R. (2015). Livonian at the crossroads of language contacts. *Baltic Languages and White Nights*. (Uralica Helsingiensia, 7.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 12–67.

- Jantunen, S. (2019). Syntactic and aspectual functions of Latvian verbal prefixes in Livonian. *Multilingual Finnic: Language contact and change*. (Uralica Helsingiensia, 14.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 15–53.
- LL 1921 – Kettunen, L., & Loorits, O. (Comp.). (1921). *Esimene Liivi lugemik / Ežmi Līvəd lugdābrōntəz*. (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused, I.) Tartu: Akadeemiline Emakeele Selts.
- LL 1922 – *Teine liivi lugemik / Toi līvəd lugdābrōntəz*. (1922). (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused, V.) Tartu: Akadeemiline Emakeele Selts.
- LL 1923 – Skadiń, A. (Comp.). (1923). *Kolmas liivi lugemik / Kolməz līvəd lugdābrōntəz*. (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused, IX.) Tartu: Akadeemiline Emakeele Selts.
- LL 1924 – *Neljas liivi lugemik / Nell'ōz līvōd lugdōbrōntōz*. (1924). (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused, X.) Tartu: Akadeemiline Emakeele Selts.
- LL 1926 – *Viies liivi lugemik / Vīdōz līvōd lugdōbrōntōz*. (1926). (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused, XV.) Akadeemiline Emakeele Selts.
- Mägist, J. (1964). *Liiviläisiä tekstejä*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 276.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy.
- Rudzīte, M. (1994). Latviešu un lībiešu savstarpējā ietekme. In K. Boiko (Ed.), *Lībieši*. Rīga: Zinātne, 288–319.
- Rudzīte, M. (1996). Latviešu un lībiešu valodas kontaktu atspulgi. *Baltu filoloģija*, 6, 3–7.
- Sivers, F. de (1971a). *Die lettischen präfixe des livischen Verbs / Les préfixes lettons du verbe live*. Publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Sivers, F. de (1971b). *Die lettischen präfixe des livischen Verbs / Les préfixes lettons du verbe live. Wörterverzeichnis / Vocabulaire*. Paris.
- Winkler, E. (2017). Verbiprefiksids Salatsi liivi keeles. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 8(1), 349–357.
- Wälchli, B. (2001). Lexical evidence for the parallel development of the Latvian and Livonian verb particles. In O. Dahl, & M. Koptjevskaja-Tamm (Eds.), *Circum-Baltic Languages. Vol. 2: Grammar and Typology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 413–442.

HRONIKA / CHRONICLE

Sanda RAPA

SEVEN CENTURIES OF ONYMS IN JĀNIS ENDZELĪNS' ANNIVERSARY CONFERENCE

Onīmi septiņos gadsimtos Jāņa Endzelīna atceres konferencē

Linguists – especially Balticists, Indo-Europeanists, and researchers of areal linguistics – know that February in Latvia is devoted to their investigations. Since February 22, 1963, the Latvian Language Institute of the University of Latvia (LLI) has organized an annual international scientific conference to commemorate the greatest Latvian Indo-Europeanist and Balticist, the academic Jānis Endzelīns (22.02.1873–1.07.1961). At more than 50 such conferences, hundreds of Latvian and foreign scientists have presented their papers on different topics. However, since the 110th anniversary of Jānis Endzelīns's birth, a theme has been chosen for each year's event.

In 2021, the conference addressed one of Endzelīns's favorite topics, onomastics, and was organized exactly on his 148th birthday, February 22. Although the title of the conference was narrow and specific – “Baltic onyms: from past to present” – over 20 researchers from Latvia, Lithuania, Germany, and Finland attended the remote event and shared a thematically wide range of presentations, from anthroponyms and toponyms to zoonyms and ecclesionyms, from onomastic terminology to ontology of onyms, from various areas to different epochs, from traditional research objects and techniques to modern choices caused by pandemic. Linguists, philosophers, and anthropologists dealt with issues of toponomy, anthroponymy, zoonymy, oikonymy, literary onomastics, terminology, dialectology and etymology, semantics, morphology, and ontology of onyms.

=====

The conference was structured into three thematic sessions. The first session discussed place names (including ecclesionyms); the second part dealt with anthroponyms (including nicknames); and the third part comprised presentations on different topics such as feleonyms (cat names), philosophy, and terminology of names. Studies of personal names and place names proved that names are the best “tool” to reveal the particularities of different areas and the language changes that have occurred through centuries and over millenia.

The conference was opened with the traditional survey on the work of LLI in 2020 and with the recorded speech of Jānis Endzelīns. For the first time, the voice of Jānis Endzelīns could be heard – LLI has digitized Endzelīns’s speech on the spelling and pronunciation of names in Latvian, given on April 25, 1953.

Place names through the centuries

The first session of the conference showed that toponomastics still is the most popular subfield of onomastics – most of the conference participants presented their papers on the research of place names. The topics of presentations covered seven centuries of Baltic onyms and at least seven areas of language contacts – from first registrations of Prussian place names in the 14th century to contacts of Latvian, Lithuanian, Prussian, Livonian, Polish, Belarusian, Russian, etc. in subsequent centuries. This session proved that we still can disprove long-lasting traditional etymologies, find new topodata of almost extinct languages, reveal new meanings of topolexemes, and define areal toposystems.

The most ancient written forms of Baltic onyms were discussed in the presentation of Professor Grasilda Blažienė. The professor touched upon Old Prussian place names through the lens of Endzelīns’ works – she gave a detailed description of Endzelīns’ studies on Prussian names, vocabulary, and grammar and spoke about 29 microtoponyms of Sembia that were registered in vocabulary of “Senprūšu valoda” (*Old Prussian*) by Jānis Endzelīns.

The next speaker, Harald Bichlmeyer, looked even deeper in the past of Baltic languages; he tried to trace two ghost roots PIE

*(h)leik- un *en-/*on- which have rich reflections in Baltic toponymy (both in names, e.g. *Ličkē, Leikā, Leikupis, Lieknas, Liēknupis, Lieknēlis, Šilialieknis, Užlieknis, Anyktē* etc., and generic elements of names, e.g. Lithuanian *lieknas, liekna, laikšės*, Latvian *liekns, liekna, liekne*).

The long period of language contacts was discussed in the presentation “Latvian onyms and contacts with Slavic languages” by professor Igors Koškins. There are at least four periods when contacts of Slavic and Baltic languages intensified: under Old Russian influence from the 8th-13th centuries, alongside Russian and Old Russian impact on Baltic languages during the period of Livonian Confederation from the 13th-16th centuries, and with the Russian, Belarusian and Polish effect during the so called “Polish times” and “Swedish times” from the 16th-18th centuries and during the period of Russian Empire hegemony in the territory of Latvia from the 18th-20th centuries. Igors Koškins mentioned three factors of language contacts in Latvia: political and trade contacts, the spread of Christianity, and tangible culture. He dealt mainly with the lexeme *pīrāgs* ‘round pie [with filling]’ which is used widely in the Latvian place names (in names of hills, meadows, villages, homesteads, etc.).

Language contacts were discussed also in the presentation of the Livonian Institute of the University of Latvia by Annija Rošāne and Valts Ernštreits. They provided information on the collections of Livonian place names and history of Livonian place name studies. Nowadays, when only approximately 30 Livonian language speakers remain, it is difficult to find new data concerning the Livonian language. 2020 was the most successful year for Livonian language data collections – the Livonian Institute received two large collections: those of Pēteris Dambergs (Livonian Pētōr Damberg, 1909-1987) and Tenu Karma (Tōnu Karma, 1924-2014).

Three studies – presented by Liene Markus-Narvila, Anta Trumpa, and Anete Ozola – revealed the areal differences of Latvian place names. Liene Markus-Narvila dealt with the place names of the very small cultural space of Western Latvia – the Suiti Region, which since 2009 has been inscribed on the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding. She analyzed

19 generic elements of place names that are characteristic for Suieti place names and proved (on the basis of studies conducted by Benita Laumane and Dzintra Hirša) that in most of them we can find Curonian (*kalva, plocis, čiksts, posums*), Livonian (*kolka*), German (*bukte, beņķis, pūlis*) and Lithuanian (*sēķis, valka*) influence.

Anta Trumpa, on the other hand, showed Eastern Latvia to be a toponymically different region. She analyzed the lexeme *zemnieks* ‘peasant’ in Latvian place names and concluded that it cannot be found in this region because of its different historical and political development. In the rest of Latvia, the lexeme *zemnieks* occurs widely and frequently. The analysis of homestead names provided by Trumpa showed that probably the forgotten old meaning of *zemnieks*, ‘house where peasants live,’ could be hidden in some of these place names.

Anete Ozola, in her turn, spoke about the lexeme *dižs* ‘large, prominent’ (in folklore also ‘rich’) in Latvian place names and dialects. Kurzeme again turns out to be a lexically distinct area because this lexeme is found almost exclusively in Western Latvia. Nowadays, the meaning of *dižs* has obtained a subtle change – the lexeme designates ‘something larger than large.’

An interesting and socio-onomastic view was provided Anna Elizabete Griķe, who discussed Latvian Catholic ecclesionyms (names of churches, chapels and other sacred buildings). This onomastic term and topic is quite new not only in Latvian but also globally. Therefore, in her introduction she explained the term and concluded that *ecclesionym* in the context of Latvia should be considered as the ‘names of churches (buildings) and parishes’, not only the ‘name of church (building).’ Griķe analyzed the structure of ecclesionyms in Latvia.

Personal names across the regions

Not only place name studies, but also personal name studies can show the specificities of regions (mostly in language culture and traditions), even in such a relatively small territory as Latvia. This was proved in the second session of the Jānis Endzelīns conference, when professor Lidija Leikuma told about calendar names in Latgale and leading researcher of LLI Anna Stafecka compared surnames in

Latgale and Kurzeme. Again, the onyms of Eastern Latvia (Latgale) and Western Latvia (Kurzeme) showed the largest differences.

The *trigger* of Lidija Leikuma's presentation, as the author put it, was the celebration of her name day on February 16 (in Latvia, name days are celebrated on the same dates each year, and celebrations are very much like birthdays). Lidija Leikuma tracked her name through all Catholic and common calendars, from the very first Catholic calendar in 1862 (by Gustav von Manteuffel) to the modern volumes, and concluded that Latgalians still have not accepted the common tradition of celebrating name days.

Anna StafECKa, in her turn, compared surnames of flora semantics in Latgale and Kurzeme. She demonstrated many examples of surnames that are derived from names of wild plants (e.g. *Dadzis* 'thistle', *Grīslis* 'sword grass', *Pūpēdis* 'puff-ball' in Kurzeme, *Apeiņš* 'hop'), cultivated plants (e.g. *Burkāns* 'carrot', *Kviesis* 'wheat' in Kurzeme, *Dričs* 'buckwheat' in Latgale), trees and bushes (e.g. *Bērziņš* 'little birch', *Ozols* 'oak' in Kurzeme, surname of Slavic origin *Sosnovskis* < 'pine-tree' in Latgale).

Two presentations were devoted to forenames. Laimute Balode spoke about the Latvian male name *Jānis*, while Lithuanian researcher Daiva Sinkevičiūtė Villanueva Svensson discussed forenames derived with the suffix *-ij-* in three periods: until 1943, from 1944 to 1985 (Soviet period), and from 1986 to 2018.

The Latvian name *Jānis* had been the most popular name of newborns for decades (until the very beginning of the 21st century), but nowadays it is not among top 10. However, its popularity slowly grows again – it increasingly is being chosen as a second name and in cases when somebody wants to change his name. The name *Jānis* is still considered as a symbol of national (Latvian) identity and the number of persons with the name still is the highest in almost all Latvian parishes.

Daiva Sinkevičiūtė Villanueva Svensson dealt with one of the most frequent formants of Lithuanian anthroponymy, the suffix *-ij-*. Until 1943 it was widespread (more among female names), and names with *-ij-* had many varieties (there could be even more than 10 allo-nyms for one name). In the Soviet period, the number of female names

with *-ij-* decreased and the number of male names with *-ij-* increased. Many remodeled personal names occurred in regions of Lithuania.

The presentation of Evija Liparte gave deep and wide insight into the modern non-official anthroponymy – name-calling of Latvian officials (mostly ministers, members of the Saeima, etc.). It seems that in 2020, during the pandemic, the number of such names has increased – the author collected more than 700 examples. In most cases, they have been created in order to point out one or more negative characteristics or to draw the line between *we/they*.

Names in light of terminology and philosophy

Interesting and humorous was the scientific talk about Latvian cat names presented by Ilze Štrausa. This study gained huge popularity in society and on social media immediately after the publication of a questionnaire to submit cat names at the end of 2020. More than 19,000 questionnaires were collected. At the Endzelīns conference, Ilze Štrausa dealt with cat names which are derived from food names. There are different motivations: the cat's or its owner's favorite meal, eating habits, profession or hobby of an owner, time when the cat was born or adopted, color of the cat, and even the pandemic (the name *Griķis* became popular during the pandemic, because all the buckwheat had sold out).

Two Lithuanian researchers, Aurelija Leonavičienė and Jolanta Vaskelienė, reflected on literary names and showed different ways in which names function in literary works and help to explain context. Aurelija Leonavičienė discussed phonetic adaptation, omission, Lithuanization, replacement or grammatization of Molière's *Tartuffe* in two translations (1928, 1967), while Jolanta Vaskelienė spoke on the function of names (reference, substitution, and ellipsis) in the essay by Romualdas Granauskas.

Two philosophers, Māra Rubene and Raivis Bičevskis, addressed constant issues of onomastic philosophy: they looked for the heart of a name through questions – what is name and naming? They both believe that naming helps to revive reality and forces reality to speak.

Two presentations covered terminological issues. Regyna Kvašytė compared Latvian and Lithuanian onomastic terms and concluded that there are more transliterated terms in Latvian than in Lithuanian, where terms are mostly translated or derived by Lithuanian formants. Renāte Siliņa-Piņke touched upon two terms – *allonome* ‘written name variants for the same person’ and *nomeme* ‘all written name variants for the same person.’ She tried to approbate these terms and notions by comparing different sources, in which up to 10 allonomes for one person can be found, from the 17th century. This theory, which is new in Latvian onomastics, could help to decode some etymological and historical data.

The conference to commemorate the 148th anniversary of academic Jānis Endzelīns proved that there are numerous synchronic and diachronic linguistic issues which can be solved and revealed through onomastics. Place names and personal names are the main footprints of identity, history, and anthropology. They help to define the borders of areas by particular topo- and anthrosystems; they reflect language contacts and different societies; they are used to influence, to organize a society, and to express an attitude. They can be areal, dialectal, international, political, and sacred. Every activity concerning onyms – both their omission and exposure – influences our lives. Although names are considered to be the most rigid part of a lexis, the conference proved that names can react and respond to every subtle change in social and political life.

LU LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTA PĒTNIEKU NOLASĪTIE REFERĀTI STARPTAUTISKĀS ZINĀTNISKĀS KONFERENCĒS 2021. GADĀ

The Talks Presented by Researchers of the Latvian Language Institute of the UL in International Scientific Conferences During 2021

LU Latviešu valodas institūta vadošie pētnieki, pētnieki un zinātniskie asistenti 2021. gadā ir piedalījušies 25 starptautiskās zinātniskās konferencēs Latvijā un ārvalstīs. Latviešu valodas institūts organizē vienu no tām – „Akadēmiķa Jāņa Endzelīna dzimšanas dienas atceres starptautisko zinātnisko konferenci”, tāpēc par šo konferenci žurnālā ir dots detalizēts pārskats (skat. Sandas Rapas sagatavo atskatu uz 2021. gadā notikušo tiešsaistes konferenci 191. lpp.).

Šajās konferencēs Latviešu valodas institūta zinātnieki ir nolasījuši kopumā 98 mutiskus referātus dažādās valodniecības jomās.

Konferenču uzskaitījums hronoloģiskā secībā ar visiem nolasīto referātu nosaukumiem ir dots tālāk tabulā.

Starptautiskā zinātniskā konference „Salīdzināmās valodniecības jautājumi: valodas un valodas varianti” / Международная научная конференция “Вопросы сопоставительных исследований: языки и варианты языка”. Tallinas Universitāte, Tartu Universitāte (Igaunija). 14.–15.01.2021.

Koškins Ivars	Darbības vārda veids krievu un latviešu valodā
11. starptautiskais zinātniskais seminārs „Latviešu raksti un raksti Baltijā 16.–19. gadsimtā: pētniecības aktualitātes un problēmas”. LU Latviešu valodas institūts, LU Humanitāro zinātņu fakultāte. 15.01.2021.	
Fridenberga Anna	Vārdu savienojumi ar lietvārdu <i>auss</i> LVVV materiālos
Siliņa-Piņķe Renāte, Rapa Sanda	Zudušo baltisko priekšvārdu meklējumi latviešu uzvārdos un senajos rakstos
Trumpa Anta	Vārds <i>baudīt</i> senajos tekstos: semantiskā sazarotība
Vanags Pēteris	Vēl par tagadnes divdabjiem 17. gs. latviešu rakstos

Starptautiskā zinātniskā konference „XXXI Zinātniskie lasījumi”. Daugavpils Universitāte. 28.–29.01.2021.	
Bušmane Brigita	Ēdienreižu un tām gatavoto maltīšu nosaukumi latviešu valodā / Names for mealtimes and meals in Latvian
Druviete Ina	Global English after 30 years: prospects and prognoses / Angļu valoda pasaulē pēc 30 gadiem: prognozes
Griķe Anna Elizabete	Stāsti no ģimenes fotoalbumiem: 20. gadsimta 60.–80. gadi mūsdienu skolu jaunatnes redzējumā / Stories from family photo albums: the 1960s–1980s from present-day school learners' perspective
Ķauķīte Sintija	Emocijzīmju lietojums sociālajos tīklos / Emoticons in social networks
Liepa Dite	Sabiedrības lingvistiskā jaunrade Covid-19 pandēmijas laikā: valodas izteiksmes līdzekļu raksturojums / Linguistic creativity of the society during the COVID-19 pandemic: overview of linguistic means of expression
Migla Ilga	Eksotisko augļu nosaukumi un latviešu valoda / Exotic fruit names and Latvian language
Skrūzmane Elga	<i>Galvas</i> spožums un posts G. Manceļa „Postillā” frazeoloģiskā aspektā / Brilliance and misery of the <i>Head (galva)</i> in “Lang-gewünschte Lettische Postill” by G. Manzel from the phraseological viewpoint
Stafecka Anna	Par dažiem Latgales uzvārdiem un vietvārdiem 16. gadsimta arhīvu materiālos / On some surnames and placenames of Latgale in the 16th century archival sources
Šmatova Evija, Vulāne Anna	Lingvistiskā attieksme pret latgaliešu rakstu valodu un tās apguvi skolā / Linguistic attitude to Latgalian written language and its acquisition in school
Šmatovs Arturs Eduards	Latviešu valoda mazākumtautību pirmsskolas izglītības iestādēs: ieskats sabiedrības attieksmē pret reformu / Latvian in preschool educational institutions for minorities: an insight into society's attitude towards the reform
Štrausa Ilze	Kaķu vārdi un to izvēles motivācija Dobeles novadā / Cat names and motivation for their choice in Dobeles region

Vulāne Anna, Šmatova Evija	Personvārdu variācijas dažās augšzemnieku dialekta izloksnēs / Variations of personal names in some subdialects of the High Latvian dialect
Konference par godu Tomi Huttonena 50 gadu jubilejai / Die fröhliche Wissenschaft – Huttuloginen 50-vuotisjuhlaseminaari. Helsinki Universitāte (Somija). 29.01.2021.	
Balode Laimute	What's in a Name?
Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 148. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Baltijas onīmi: no sendienām līdz mūsdienām”. LU Latviešu valodas institūts. 22.02.2021.	
Balode Laimute	Vai <i>Jānis</i> atgriežas?
Griķe Anna Elizabete	Eklezionīmi starp antroponīmiem un toponīmiem: gadījuma izpēte Romas Katoļu baznīcā mūsdienu Latvijā
Koškins Igors	Latvijas onīmi un kontakti ar slāvu valodām
Kvašite Regīna	Ieskats latviešu un lietuviešu onomastikas terminoloģijā
Markus-Narvila Liene	Ģeogrāfiskās nomenklatūras apvidvārdi Suitu novada vietvārdos
Ozola Anete	Leksēma <i>dižs</i> izloksnēs, rakstu valodā un īpašvārdos
Siliņa-Piņķe Renāte	Vēlreiz par 17. gadsimta personvārdu alonomiem
Stafecka Anna	Floras semantikas uzvārdi Kurzemē un Latgalē
Štrausa Ilze	Ar ēdieniem saistīta leksika kaķu vārdos Latvijā
Trumpa Anta	Dažas piezīmes par viensētu nosaukumu motivāciju
Liepājas 27. starptautiskā zinātniskā konference „Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā”. Liepājas Universitāte. 10.–11.03.2021.	
Andronova Everita, Fridenberga Anna, Pretkalniņa Lauma, Siliņa-Piņķe Renāte, Skrūzmane Elga, Trumpa Anta, Vanags Pēteris	Latviešu valodas senāko rakstu pieminekļu transliterācija mūsdienu rakstībā: iepriekšējā pieredze un automatizācijas mēģinājumi

Rapa Sanda	Latviešu valodas resursi („Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca”, „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca”, „Tautas vietvārdu datubāze”) un ieceres (seminārs un diskusija „Humanitāro zinātņu digitālo resursu plašāka izmantojuma iespējas”)
56. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Gramatika un valodas apguve”. LU Humanitāro zinātņu fakultāte. 18.–19.03.2021.	
Balode Laimute	Latviešu valodas gramatikas apguve somu auditorijā
Daina Anete	Atematiskie verbi: gramatika, literārā valoda, izloksne
Markus-Narvila Liene	Daudzskaitļa 2. personas pavēles izteiksmes formu lietojums Kurzemes izloksnēs
Vēvere Daira	Patskaņa <i>ę</i> lietojums nomenu, verbu un adverbu gala zilbēs: dziļo tānnieku izloksņu piemērs
Demonstrāciju seminārs tiešsaistē „Digitālie resursi novadu savdabības atklāšanai, izglītībai un kultūrai”. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. 24.03.2021.	
Rapa Sanda	LU Latviešu valodas institūta digitālie resursi
7. ikgadējā valodas, valodniecības un dzīves virtuālā konference / 7th Annual Language, Linguistics and Life Virtual Conference. Tempļa Universitāte, Pensilvānija (ASV). 23.04.2021.	
Ķauķīte Sintija	Graphical means in social networks Twitter, Facebook and Instagram
Starptautiskā zinātniskā konference „(Ne)atklātie Panevėžas reģiona valodas dārgumi: Petram Būtenam – 125” / Tarptautinė mokslinė konferencija „(Ne)atrasti Panevėžio reģiono kalbos turtai: Petruī Būtėnui – 125-eri”. Panevėžas apriņķa Gabriele Petkevičaites-Bites publiskā bibliotēka. 27.04.2021.	
Stafecka Anna	Latvių etnografinės medžiagos rinkimo programos XIX–XX a. sandūroje
Latvijas Universitātes 79. starptautiskā zinātniskā konference. Latvijas Universitāte. 2021. gada janvāris–aprīlis	
Berra Solvita / Burr Solvita	1. E-mācību līdzeklis latviešu valodā kā kompass tekstu, multilingvisma, mediju un digitālo valodas rīku izzināšanai / E-textbook of Latvian as a Compass for Exploring Texts, Multilingualism, Media, and Digital Language Resources

	<p>2. Pilsētu teksti kā atspēriena punkts tekstu savīšanai un tekstpratības pilnveidošanai vidusskolā / City Texts as a Starting Point for Combining Various Texts and Improving Literacy in High School</p> <p>3. Motivācija, funkcijas un pedagoģiskie mērķi LL zīmēm latviešu kā svešvalodas mācību grāmatās / Motivation, Functions and Pedagogical Goals of LL Signs in Textbooks of Latvian as a Foreign Language</p> <p>4. Pilsētvides teksti ģeogrāfiskā skatījumā</p>
Koškins Igors	Slāvu kristīgais valodas mantojums austrumbaltu valodā
Kvašite Regīna	Valodniecības un literatūrzinātnes terminu vārdnīcas: latviešu un lietuviešu paralēles / Dictionaries of Linguistic and Literary Studies Terms: Latvian and Lithuanian Parallels
Liepa Dite, Liepa Zenta	Studentu valodas kultūra: problēmas un risinājumi / The Language Culture of University Students: Problems and Solutions
Placinska Alla, Liepa Zenta	Spāņu valoda Latvijas izglītības sektorā / El español en el sector educativo de Letonia
Markus-Narvila Liene, Ozola Ieva	Reģionālistikas pētījumu potenciāls skolotāju izglītībā / The Potential of Regional Studies in Teacher Education
Rapa Sanda	<p>1. Valodas pētījumi 2020. gadā: izaicinājumi un cerības</p> <p>2. Vietvārds un skolēns: vietā un valodā sakņota izglītība / Place Name and Learner: Place- and Language-based Education</p>
Stafecka Anna, Vulāne Anna	Latviešu valodas ģeolingvistisko pētījumu izmantošanas iespējas mūsdienu izglītībā / The Use of Latvian Geolinguistic studies in Modern Education
Ģērmanis Andris, Štrausa Ilze	Toponīmi kā kaķu vārdu izvēles motivētāji Latvijā
Vanags Pēteris	Latviešu rakstu valodas vēstures pētījumi 20. gadsimta 20.–30. gados
Apvienoto Nāciju Ģeogrāfisko nosaukumu ekspertu grupas 2. sesija / 2nd Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names. UNGEGN, Ņujorka (ASV). 03.–07.05.2021.	
Rapa Sanda	Collaborative collection of place names in Latvia – how it works

Sociolingvisma 23. simpozijs „Satraucošā valoda” / Sociolinguistics Symposium 23 “Unsettling Language”. Honkongas Universitāte (Ķīna). 07.–10.05.2021.	
Burr Solvita	How to measure ‘international’? Controversial cases concerning public touristic texts in Latvian cityscapes
22. jauno valodnieku starptautiskā zinātniskā konference „Komunikācija Nr. 2021: degradācija un/vai inovācija?” / 22nd International Meeting of Young Linguists “COMMUNICATION no. 2021: Degradation and/or innovation?” Olomoucas Palaucka universitāte, Prāga (Čehija). 17.–18.05.2021.	
Ķauķīte Sintija	Use of emoticons in social networks
12. konference par katalāņu valodas lietojumu jurisprudencē / 12th Conference on the Use of Catalan Language in Justice. Barselona. 28.05.2021.	
Druviete Ina	Rights of linguistic choice in judicial system in Latvia
Starptautiskais zinātniskais seminārs „400 gadi Georga Elgera sagatavotajai dziesmu grāmatai <i>Geiftliche Catholische Gefänge</i> (1621)” / Tarptautinis mokslinis seminārs „Georgo Elgerio parengtam giesmynui <i>Geiftliche Catholische Gefänge</i> (1621) – 400”. Viļņas Universitāte (Lietuva). 04.06.2021.	
Vanags Pēteris	Georga Elgera rakstu valodas izmaiņas un to saistība ar ārējiem faktoriem
Pieeja fonoloģijā un fonētikā / Approaches to Phonology and Phonetics. Marijas Kirī-Sklodovskas Universitāte, Ļubļina (Polija). 25.–26.06.2021.	
Taperte Jana, Urbanavičiene Jolita	Acoustic properties of palatalization and palatality (the case of Lithuanian and Latvian laterals)
Starptautiskais Onomastikas padomes 27. kongress / 27th International Congress of Onomastic Sciences (ICOS). Krakova (Polija). 22.–27.08.2021.	
Balode Laimute	Names of newborns in Latvia: Recent changes
Griķe Anna Elizabete	Speaking up in borderland’s tombstones: a case study of identity markers in Pasiene parish (Latvia)
Rapa Sanda	Latvian sacred toponymy
Siliņa-Piņķe Renāte	Lettische Familiennamen deutscher Herkunft

Trumpa Anta	Lettische Familiennamen in der Zeit des Machtwechsels: vom russischen Zarenreich bis zum unabhängigen Lettland
12. starptautiskā lingvistiskās ainavas konference „Valodas un vietas politiskā ekonomika” / 12th Linguistic Landscape Workshop “The political economy of language and space/place”. Gēteborgas Universitāte (Zviedrija). 01.–03.09.2021.	
Burr Solvita	Attempts to Implement LL-related Theories into Local Practice: A Case Study of Latvia
14. Eiropas Baltijas studiju konference „Tiesības un atzišana Baltijas kontekstā” / 14th Conference on Baltic Studies in Europe (CBSE) “Rights and Recognition in the Baltic Context”. Upsalas Universitāte (Zviedrija). 01.–04.09.2021.	
Vanags Pēteris	Dynamics of the language situation in Latvia in the second half of the 19th century
Starptautiskais zinātniskais simpozijs „Digitālā laikmeta leksikogrāfija” / Международный научный симпозиум: “Лексикография цифровой эпохи”. Tomskas Valsts Universitāte, Krievijas ZA Krievu valodas institūts, Tomska (Krievija). 24.–25.09.2021.	
Koškins Igors	Nacionālā un reģionālā leksikogrāfija kā Latvijas krievu valodas kontaktu pētīšanas avots / Национальная и региональная лексикография как источник изучения контактов русского языка в Латвии
III Starptautiskā konference „Krievu valoda, literatūra un kultūra: pagātne, tagadne un nākotne” / III Международная научная конференция “Русский язык, литература и культура: прошлое, настоящее, будущее”. Sv. Kirila un Metodija Universitāte, Skopje (Ziemeļmaķedonija). 27.–28.09.2021.	
Koškins Igors	Latvijas krievu staroveru leksika vēsturiskā aspektā / Лексика русских староверов Латвии в историческом аспекте (к постановке проблемы)
XIII Starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodas laikā un telpā”. LU Latviešu valodas institūts. 13.–15.10.2021.	
Balode Laimute	Savstarpējie aizguvumi baltu valodās
Briede Santa	Par vārdnīcās neiekļautajiem vārdiem
Burr Solvita	Silence and Laughing through Tears during the Covid-19 Pandemic: Managing Languages and Emotions in Web-Based Linguistic Landscape Texts, Articles, and Commentaries

Druviete Ina	Latviešu valoda kā vērtība un identitāte: simbolisku konceptu integrēšana valodas politikā
Fridenberga Anna	<i>Gīmis</i> „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā” un dažādos latviešu valodas vēstures posmos
Jansone Ilga	Antroponīmi Kalnamuižā (<i>Kalnemoise</i>) Vidzemes 1826. gada dvēseļu revīzijas materiālos
Kazakeviča Agita	Sekundāri predikatīvi komponenti latviešu zinātnes valodā
Koškins Igors	Latviešu valodas dialektālie slāvismi diahroniskā skatījumā (izpētes aspekti)
Kvašite Regīna	Onīmi latviešu un lietuviešu humanitāro zinātņu terminoloģijā
Liepa Dīte	Covid-19 pandēmija: Latvijas sabiedrības vienotāja vai šķēlēja (iedzīvotāju viedokļu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos)
Ozola Anete	Konstrukcijas prepozīcija <i>ar</i> + sieviešu dzimtes vietniekvārds vai lietvārds izplatība Kurzemes lībiskajās izloksnēs
Siliņa-Piņķe Renāte	Līdzīgais un atšķirīgais G. F. Stendera (1789) un K. K. Ulmaņa (1872, 1880) vārdnīcu personvārdu sarakstos
Štrausa Ilze	Daži vērojumi par jaunākajiem nekustamo īpašumu nosaukumiem Tērvetes novadā
Taperte Jana	Latviešu standartvalodas plūdeņu uztvere prevokāliskā pozīcijā
Urbanavičiene Jolita, Taperte Jana	Dabartinių baltų kalbų nosinių sonantų akustiniai požymiai: naujais lyginamieji tyrimai
Trumpa Anta	Daži reliģijas termini senajos latviešu tekstos un mūsdienās
Trumpa Edmunds	Pamāstymai apie atskirų lietuvių kalbos teritorinių variantų likimą įvairiais istorijos laikotarpiais
Vanags Pēteris	Atkalatrastais 1671.–1673. gada luterāņu rokasgrāmatas „Lettisches Vade mecum” eksemplārs un Kristofa Firekera ortogrāfija
Vēvere Daira	Par „Lībiešu krasta” (<i>Līvōd rānda</i>) iedzīvotāju runāto tāmnieku izloksni

4. starptautiskā zinātniskā konference „Zinātniskie, administratīvie un izglītojošie terminoloģijas līmeņi” / 4-oji tarptautinē mokslinē terminoloģijos konferencija „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminoloģijos lygmenys“. Lietuviešu valodas institūts (Lietuva). 21.–22.10.2021.	
Kvašite Regīna	Terminoloģijos komisijū veikla Lietuvoje ir Latvijoje (1945–1990)
26. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”. Liepājas Universitāte. 25.–26.11.2021.	
Auziņa Ieva	Konstrukciju <i>bezpriedēkļa verbs + adverbs</i> un <i>priedēkļa verbs + adverbs</i> attieksmes un lietojums latviešu valodā
Berra Solvita, Griķe Anna Elizabete	Dzīvot laukos un piedzīvot laukus jeb Vietējo un jauniebraucēju stāsti par dzīvesvietas pārmaiņām ekolingvistiskā skatījumā
Daina Anete	Darbības vārdi <i>varēt, drīkstēt</i> un valodas ietekmējošā funkcija Saeimas stenogrammās
Druviete Ina	Lingvistiskās attieksmes izpausmes ārkārtējās epidemioloģiskās situācijas apstākļos
Frīdenberga Anna	Vārdi <i>zīme, zīmēt, zīmot</i> 16.–17. gadsimta rakstu avotos
Jansone Ilga	Priekšvārdi Ilzenes muižā 1826. gada Vidzemes dvēseļu revīzijas materiālos
Ķauķīte Sintija	Pieturzīmes emuāros
Stafecka Anna	Darbības vārdu pagātnes <i>ē</i> -celmi latviešu valodas izloksnēs
Štrausa Ilze	Dzīvnieku nosaukumi kaķu vārdos
Taperte Jana	Latviešu standartvalodas skaneņu uztvere
Timuška Agris	Leksēma <i>tēvs</i> Eiropas valodu izloksnēs: ģeolingvistisks pārskats
Vulāne Anna	Priekšvārda deminutīvi ar piedēkli <i>-īl-</i> un <i>-uk-</i>

Sastādītāja Gunita Arnava

2020. GADĀ IZDOTĀS VALODNIECĪBAS GRĀMATAS¹

Books in Linguistics published during 2020

56. *prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Gramatika un valodas apguve” referātu tēzes : 2020. gada 19. un 20. martā = Prof. Artūro Ozolo 56-osios tarptautinēs mokslinēs konferencijās „Gramatika ir kalbos mokymasis“ pranešimų tezės : 2020 metų kovo 19 ir 20 d. = Abstracts of the 56th Arturs Ozols International Academic Conference “Grammar and Language Acquisition” : March 19–20, 2020.* Sast. Andra Kalnača. Red.: Laimute Balode, Andra Kalnača, Lidija Leikuma. / Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvistikas un baltistikas nodaļa, Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra, Baltu valodniecības katedra. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 74 lpp. ISBN 9789934185144 (brošēts), ISBN 9789934185151 (PDF). Pieejams https://www.aok.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Konferences/Profesora_Artura_Ozola_starptautiska_zinatniska_konference/e-PDF_Ozola_konf_tezes_2020.pdf.
- 7th *Speech Language Therapists’ Congress of the Baltic States: Fluency in Speech and Reading : March 6–7, 2020, Riga, Latvia : book of abstracts.* Ed. by Egija Laganovska, Sarmīte Tūbele. Rīga: Speech Therapists’ Association of Latvia, 2020, 55 pp. ISSN 2661-5517, ISBN 9789934877810 (PDF). Pieejams http://logopedi.lv/faili/faili/kongr_2020/abstract2020sltc.pdf.
- Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 147. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valoda sabiedrībā” : 2020. gada 20.–21. februārī : tēzes = International Scientific Conference “Language in society” to commemorate the 147th anniversary of the academician Jānis Endzelīns : 20–21 February, 2020 : abstracts.* Lit. red.: Dite Liepa (latv. val.), Dace Strelēvica-Ošiņa (angļu val.), Regīna Kvašīte (liet. val.), Nadežda Kopoloveca (krievu val.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, 39 lpp. Tiešsaistes resurss (PDF). ISBN 9789934580048. Pieejams <https://lavi.lu.lv/arhivs-publicakijas/>.
- Akadēmiskā godīguma terminu vārdnīca : akadēmiskā godīguma vispārējās vadlīnijas : uzzīņu izdevums.* Autori: Loreta Tauginienē, Inga

¹ Publikācija izstrādāta valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

Gaižauskaitē, Irene Glendinning, Jūlius Kravjar, Milan Ojsteršek, Laura Ribeiro, Tatjana Odiņeca, Franca Marino, Marco Cosentino, Shiva Sivasubramaniam, Tomáš Foltýnek, Salim Razi, Oliver Trevisiol. Atb. par izdevumu Ilze Birzniece. Tulk. autores: Alla Anohina-Naumeca (atb. par tulkojumu), Tatjana Odiņeca, Ilze Birzniece, Vita Šakele. Lit. red.: Irēna Skārda, Inga Skuja. Rīga: RTU Izdevniecība, [2020], 161 lpp. ISBN 9789934224317 (brošēts), ISBN 9789934224324 (PDF). Pieejams https://ebooks.rtu.lv/wp-content/uploads/sites/32/2020/02/9789934224324_Akademiska-godiguma-terminu-vardnica_visparejas-vadlinijas_PDF-1.pdf.

Anspoka, Zenta; Irbe, Iveta; Liepiņa Daira; Miesniece, Agrita. *Mācības bilin-gvāli un latviešu valodā : rokasgrāmata pirmsskolas pedagogiem*. Red. Egina Birzgale. [Rīga]: Valsts izglītības satura centrs, Latviešu valodas aģentūra, [2020], 57 lpp. Tiešsaistes resurss (PDF). ISBN 9789984829685. Pieejams https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2020/08/LVA_A4_rokasgramata_WEB_gatavs.pdf.

Aristotelis. *Runas māksla – Rētorika*. Tulkojuma autori: Ilze Rūmniece, Vita Paporinska, Līva Rotkale, Ojārs Lāms, Mārtiņš Laizāns, Brigita Kuk-jalko. Zin. rec.: Dīte Liepa, Raimonds Briedis; lit. red.: Sigita Kušnere, Agita Kazakeviča. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 332, [1] lpp. ISBN 9789934185083 (brošēts).

Balodis, Uldis. *Lutsi kiele lementar = Ludzas igauņu valodas ābece*. Red. Gundega Blumberga. [Ludza]: LU Lībiešu institūts, Ludzas pilsētas galvenā bibliotēka, 2020, 232 lpp. ISBN 9789934231605 (iesiets). Pieejams https://www.academia.edu/44072597/Lutsi_kiele_lementar_Ludzas_igau%C5%86u_valodas_%C4%81bece.

Baltic Journal of English Language, Literature and Culture, 10. Editor-in-Chief Andrejs Veisbergs. Managing ed. Monta Farneste. / University of Latvia, Faculty of Humanities. Riga: University of Latvia, 2020, 168 pp. ISSN 1691-9971 (print), e-ISSN 2501-0395 (online). Pieejams <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltic-journal-of-english-language-literature-a-culture/volume-10/>.

Baltu filoloģija, XXIX (1) 2020. Baltu valodniecības žurnāls = Journal of Baltic Linguistics. Veltījums profesoram Trevoram G. Fennelam astoņdesmitajā dzimšanas dienā = A Festschrift to Professor Trevor G. Fennell on the occasion of his eightieth birthday. / Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Baltu valodniecības katedra. Red. Pēteris Vanags. [Rīga]: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 168 lpp. ISSN 1691-0036. Pieejams https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/BF/BF29-1/BF-29-1.pdf.

- =====
- Baltu filoloģija, XXIX (2) 2020*. Baltu valodniecības žurnāls = Journal of Baltic Linguistics. Veltījums profesoram Trevoram G. Fennelam astoņdesmitajā dzimšanas dienā = A Festschrift to Professor Trevor G. Fennell on the occasion of his eightieth birthday. / Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Baltu valodniecības katedra. Red. Pēteris Vanags. [Rīga]: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 172 lpp. ISSN 1691-0036. Pieejams <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltu-filologija-xxix-2-2020/>.
- Berra, Solvita. *Autentiski teksti valodas apguvē: teorijas, pieejas un pieredzes stāsti*. Metodiskā konsultante Indra Lapinska. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, 295 lpp. ISBN 9789934580055 (brošēts). Pieejams <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/53334>.
- Berra, Solvita. *Celvedis pilsētu tekstu izpētē*. Populārzinātnisks izdevums valodniecībā. Red. Sanita Martena. Metodiskās konsultantes: Indra Gailīte, Inga Narmonta. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, 240 lpp. Izdevuma datnes formāts: ePUB. ISBN 978993480062. Pieejams http://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/03/Berra_Celvedis_2_2021.pdf.
- Bērziņš, Ansis Ataols. *Automated Comparison of Natural Languages : synopsis of the dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the award of a degree of doctor of engineering (PhD) in the field of information technology*. Supervisor Dr. sc. ing. Artis Teilāns. / Rezekne Academy of Technologies, Faculty of Engineering. Rositten: [Rezekne Academy of Technologies], MMXX [2020], 45 pp.
- Bērziņš, Ansis Ataols. *Dabisko valodu automatizēta salīdzināšana : disertācija zinātnes doktora (PhD) grāda iegūšanai informācijas tehnoloģijas nozarē*. Zin. vad. Dr. sc. ing. Artis Teilāns. / Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Inženieru fakultāte. Rēzekne: [nav zināms], MMXX [2020], 278 lpp. + 1 CD. ISBN 9789934894602.
- Bērziņš, Ansis Ataols. *Dabisko valodu automatizēta salīdzināšana : disertācijas kopsavilkums zinātnes doktora (PhD) grāda iegūšanai informācijas tehnoloģijas nozarē*. Zin. vad. Dr. sc. ing. Artis Teilāns. / Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Inženieru fakultāte. Rēzekne: [Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija], MMXX [2020], 45 lpp. ISBN 9789934894619.
- Bušmane, Brigita. *Nīcas izloksnes vārdnīca. J–Ķ*. Atb. red. Agris Timuška. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, XVI + 230 lpp. ISBN 9789984742953. Tiesšaistes resurss (PDF). Pieejams <https://lavi.lu.lv/arhivs-publikacijas/>.
- Cibuļs, Juris. *Pasaules tautu ābeču kolekcija*. Rīga: Raudava, 2020, 168 lpp. ISBN 9789984981697.

Cīrule, Līga. *It's Time for Latvian! : basic Latvian for beginners*. Tulk. Alise Avotiņa. Red.: Oļesja Burkevica, Diāna Romanoviča. Rīga: Zvaigzne ABC, [2020], 182 lpp. ISBN 9789934079597 (iesiets).

Interesantie un savādie vietvārdi Latvijas kartē. / Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra. LĢIA kartogrāfijas departaments. Toponīmikas laboratorija. 2. atjaunotais izd. Rīga: [Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra], 2020, 42 lpp. Pieejams https://www.lgia.gov.lv/sites/lgia/files/document/Raibie%20vietvardi_2020_jauns_0.pdf.

Korejiešu valoda latviešiem 3 = 한국어 3. Galv. red. Čojs Gvondžins. Redkol.: Ju Džisuk, Lī Unhje, So Džinsoks. Tulk.: Ildze Šķestere, Jūlija Platpīre, Anastasija Mackus, Sanita Bite, Silvija Kovaļeva. Lit. red. Gita Kļaviņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 275 lpp. + 1 CD. ISBN 9789934185359 (brošēts).

Korejiešu valodas gramatika 1 = 한국어 문법 1. Galv. red. Čojs Gvondžins. Redkol.: Ju Džisuk, Lī Unhje, So Džinsoks. Tulk. Ildze Šķestere. Lit. red. Gita Kļaviņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 275 lpp. ISBN 9789934185281 (brošēts).

Ķīniešu valodas mācību grāmata = 中文 (一). 1. grāmata. Veidotājs Yue Zhang (Sintija). Rīga: Sava grāmata, 2020, 159 lpp. ISBN 9789934582776 (brošēts).

Ķīniešu valodas mācību grāmata = 中文 (二). 2. grāmata. Veidotājs Yue Zhang (Sintija). Rīga: Sava grāmata, 2020, 173 lpp. ISBN 9789934582783 (brošēts).

Ķīniešu valodas mācību grāmata = 中文 (三). 3. grāmata. Veidotājs Yue Zhang (Sintija). Rīga: Sava grāmata, 2020, 222 lpp. ISBN 9789934582790 (brošēts).

Ķīniešu valodas mācību grāmata pieaugušajiem = 中文 (一). 1. grāmata. Veidotājs Yue Zhang (Sintija). Rīga: Sava grāmata, 2020, 164 lpp. ISBN 9789934582813 (brošēts).

Laipa B2 : latviešu valoda : darba burtņīca. Autori: Ilze Auziņa, Maija Berķe, Anta Lazareva, Arvils Šalme, Vineta Vaivade. Red.: Ingrīda Sjomkāne, Mairita Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2020, 64 lpp. ISBN 9789984829746 (brošēts).

Laipa B2 : latviešu valoda : mācību grāmata. Autori: Ilze Auziņa, Maija Berķe, Anta Lazareva, Arvils Šalme, Vineta Vaivade. Red.: Ingrīda Sjomkāne, Mairita Vītola. [Rīga]: Latviešu valodas aģentūra, 2020, 160 lpp. ISBN 9789984829777 (brošēts).

Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives, 3. 4th International symposium "Language for International Communication: Linking Interdisciplinary Perspectives on Cultural,

- Professional and Scientific Capacity Building”, April 11–12, 2019, Rīga. Editor-in-chief *Dr. philol.* Laura Karpinska. Eds.: *Dr. paed.* Monta Farneste, *Dr. philol.* Alla Placinska, *Dr. philol.* Elena Vladimirska. Rīga: University of Latvia Press, [2020], 464 pp. ISBN 9789934185533 (brošēts), e-ISBN 9789934185625 (PDF). Pieejams https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LINCS-2020/lincs.2020.book.pdf.
- Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķe, profesore Dace Markus : biobibliogrāfija II.* Sast., red. Līga Krūmiņa. Bibliogrāfijas sast. Dagnija Ivbulē. / Latvijas zinātnieki. Liepāja: LiePA, 2020, 242 lpp., 32 nenum. lpp. ielīmes. ISBN 9789934569722 (brošēts), ISBN 9789934569890 (PDF). Pieejams <https://dom.lndb.lv/data/obj/870052.html>.
- Linde, Māris. *Sanskrita-latviešu-vācu vārdnīca* : 9600 vārdu = *Wörterbuch Sanskrit-Lettisch-Deutsch* : 9600 Wörter. 2. sēj. Burti A, B, C, D, E, G, H, I, J, K / Bibliotheca Lindana, XXXXVII. [Priekuļu novads]: Sava grāmata, 2020, 298 lpp. ISBN 9789934582820 (iesiets).
- Linguistica Lettica*, 28. Latviešu valodas institūta žurnāls. Atb. red.: Ilga Janšone, Solvita Berra. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, 256 lpp. ISSN 1407-1932. Pieejams <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/52767>.
- Lūse, Judīte; Miltiņa, Irēna; Tūbele, Sarmīte. *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rec.: *Dr. psych.* Skaidrīte Liepiņa, *Dr. paed.* Rasma Vīgante. Red. Rita Cimdiņa. 2. izd. Rīga: RaKa, 2020, 527 lpp. ISBN 9789984462462.
- Malahova, Ludmila. *Palīgs latviešu valodas gramatikas apguvei ārvalstu studentiem : mācību līdzeklis LSPA ārvalstu studentiem.* 1. daļa. Rec.: Iveta Boge, Inta Budviķe. Rīga: Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija, 2020, 41 lpp. ISBN 9789934520433.
- Martena, Sanita; Laiveniece, Diāna; Šalme, Arvils. *Lingvodidaktika: latviešu valodas mācības pusaudžiem un jauniešiem : rokasgrāmata pamatskolas un vidusskolas pedagogiem.* Red. Eģina Birzgale. [Rīga]: Valsts izglītības satura centrs, Latviešu valodas aģentūra, [2020], 156 lpp. Tiešsaistes resurss (PDF). ISBN 9789984829852. Pieejams https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2021/02/LVA_lingvodidaktika_web.pdf.
- Mickeviča, Silvija; Andrejeva, Aelīta; Zariņa, Sandra; Valtere, Inese. *Mācības bilingvāli un latviešu valodā : rokasgrāmata sākumskolas pedagogiem.* Red. Sandra Zariņa. [Rīga]: Valsts izglītības satura centrs, Latviešu valodas aģentūra, [2020], 62 lpp. Tiešsaistes resurss (PDF). ISBN 9789984829784. Pieejams https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2021/01/LVA_A4_rokasgrāmata_WEB.pdf.
- Miltiņa, Irēna; Skribanovska, Zane. *Saistītās runas sekmēšana bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību pirmsskolā.* Rec. *Dr. paed.*

Sarmīte Tūbele. Rīga: RaKa, [2020], 84 lpp. + 1 pielikums (32 loksnes). ISBN 9789984464145.

Nasteviča, Dace. *Suitu novada mantojums. Vietvārdi*. Zin. red. Liene Markus-Narvila. Alsunga: Etniskās kultūras centrs „Suiti”, 2020, 200 lpp. ISBN 9789934881732 (brošēts).

Onomastikas pētījumi II = Onomastic Investigations II. Starptautiskās zinātniskās konferences „Onomastikas pētījumi” (Rīga, 2018. gada 10.–12. maijs) rakstu krājums = Proceedings of the International Scientific Conference “Onomastic Investigations” (Riga, May 10–12, 2018). Red.: Laimute Balode, Kristians Čišangs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, 344 lpp. ISBN 9789934580031 (iesiets). Pieejams <https://lavi.lu.lv/arhivs-publikacijas/>.

Orehova, Anastasija. *Latviešu valoda tiesu nolēmumos : rokasgrāmata*. Rīga: Tiesu administrācija, 2020, 96 lpp. Tiešsaistes resurss (PDF). Pieejams: <https://www.ta.gov.lv/lv/media/217/download>.

Osipova, Sanita. *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu : rakstu krājums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 559 lpp. ISBN 9789934508820.

Par valodu – tas ir interesanti?! : sarunas. Sast., red. un ievada autore Anna Frīdenberga. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2020, 432 lpp. ISBN 9789984829760 (brošēts).

Profesoram Jānim Sīlim 70. Autori: Ina Druviete, Dace Markus, Andrejs Veisbergs, Maija Baltiņa, Aiga Veckalne, Dana Reizniece-Ozola, Anastasija Manastirnaja, Karīna Dinsberga, Sandija Skudra, Matīss Rihards Ikše, Astra Skrābane. Ventspils: Ventspils Augstskola, 2020, 38 lpp. ISBN 9789984648941 (brošēts).

Sabaliauskas, Algirdas. *Wir, die Balten : Einblicke in die Geschichte der baltischen Sprachen und Völker*. Übersetzt von Sandra Herrmann. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2020, 191 S. ISBN 9783954902453.

Scriptus Manet, 10/11 (2/2019, 1/2020). Humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls = Journal of humanities and arts. Atb. red. Zanda Gūtmane. Liepāja: LiePA, 2020, 135 lpp. ISSN 2256-0564 (iespiests), ISSN 2661-5622 (digitāls). Pieejams <https://dom.lndb.lv/data/obj/860697.html>.

Skaidrs! : A1 : latviešu valoda lietuviešu studentiem. Autori: Agne Navickaite-Klišauskiene, Vītauts Rinkevičs, Egle Žilinskaite-Šinkūniene. Rec.: Edmunds Trumpa, Laimute Balode. Red. Santa Jērāne. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2020, 230, [1] lpp. ISBN 9789984829807 (brošēts).

Slavistica Docenda 2. Slāvu valodas kā svešvalodas : mācību un eksaminācijas aktuālās problēmas : kolektīvā monogrāfija = Славянские языки как иностранные : актуальные вопросы обучения и тестирования : коллективная монография = Języki słowiańskie jako obce : aktualne

- zagadnienia nauczania i testowania : monografia zbiorowa = Slovanské jazyky jako cizí : aktuální otázky studia a testování : kolektivní monografie.* Redkol. vad. Jeļena Marčenko. Atb. red.: Nadežda Kopoloveca, Renāte Miseviča-Trilliča. / Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Rusistikas un slāvistikas nodaļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020, 128 lpp. ISBN 9789934185014 (brošēts). Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Rakstu_krajumi/Slavistica-Docenda-2.pdf.
- So, Džinsoks. *Korejiešu īpašvārdu atveide latviešu valodā: ieteikumi.* Red.: Jūlija Platpīre, Agris Timuška. Rec. Lauma Šime. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2020, 68 lpp. ISBN 9789984829678 (brošēts). Pieejams: https://www.personvarduatveide.lv/uploads/sources/70/pdf/KorejiesuIpasvarduAtveideLatviesuValoda_145x210_Q_PRINT.pdf
- Styrerud, Martin. *The Medical Translator : student manual : English-Latvian.* / Norfox Medical. [Jelgava]: Valodu māja, [2020], 155, [4] lpp. ISBN 9788269120523.
- Valoda – 2020. Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXX zinātnisko rakstu krājums = Language 2020. Language in Various Cultural Contexts. Proceedings of Scientific Readings XXX.* Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2020, 338 lpp. ISSN 1691-6042, ISBN 9789984149202 (brošēts). Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2021/02/Valoda_2020_DRUKA.pdf.
- Valoda: nozīme un forma II. Gramatika un valodas normēšana = Language: Meaning and Form II. Grammar and language standardization.* LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums. Sast., red. un priekšvārda autore: Andra Kalnača, Ilze Lokmane. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 224 lpp. ISSN 2255-9256, e-ISSN 2256-0602, ISBN 9789934186264. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Valoda-nozime-forma/VNF_11/Book-vnf.11.pdf.
- Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi : populārzinātnisku rakstu krājums, 15.* Atb. red. Dr. philol. Ilze Lokmane. Rec. Dr. philol. Andrejs Veisbergs. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2020, 204 lpp. ISSN 1691-273X.
- Valodu apguve: problēmas un perspektīva : zinātnisko rakstu krājums, XVI = Language Acquisition: Problems and Perspectives : conference proceedings, XVI.* Red. Diāna Laiveniece. Liepāja: LiePA, 2020, 368 lpp. ISSN 1407-9739 (iespiests), ISSN 2661-5584 (digitāls). Pieejams <https://dom.lndb.lv/data/obj/842150.html>.
- Vārds un tā pētīšanas aspekti : rakstu krājums, 24 (1/2) = The Word: Aspects of Research : conference proceedings, 24 (1/2).* Atb. red.: Gunta

Smiltņiece, Linda Lauze. Liepāja: LiePA, 2020, 460 lpp. ISSN 1407-4737 (iespiests), ISSN 2661-5819 (digitāls). Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/765995.html>.

Veckrācis, Jānis. *Linguistic and Translatological Aspects of Poetry Translation : Joseph Brodsky's texts in Russian, English and Latvian.* / Études contrastives, 15. Bruxelles: P.I.E. Peter Lang, 2020, 402 pp. ISBN 9782807611764.

Zālīte, Jūlija. *Runātāju maiņa vācu un latviešu televīzijas politisko diskusiju raidījumos : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai valodniecības nozarē = Turn-taking in Political Discussion Broadcasts of German and Latvian Talkshows : summary of doctoral thesis submitted for the doctoral degree in linguistics.* Darba zin. vad.: Dr. philol. Pēteris Vanags, Dr. philol. Tomass Šprancs-Fogasi. Rec.: Dr. habil. philol. Ina Druvieta, Dr. philol. Linda Lauze, Em. Dr. Ewald Reuter. / Latvijas Universitāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020, 64 lpp. ISBN 9789934185335 (brošēts).

Zālīte, Jūlija. *Sprecherwechsel in den deutschen und lettischen politischen Fernsehtalkshows = Runātāju maiņa vācu un latviešu televīzijas politisko diskusiju raidījumos : Dissertation.* Betreut von: Prof. Dr. philol. Pēteris Vanags, Prof. Dr. philol. Thomas Spranz-Fogasy. / Universitāt Lettlands. Rīga: [nav zināms], 2020, 203 lpp. + 1 CD. Pieejams <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/52368>.

Zinātniskie raksti, 6 (XXVI). *Latviešu terminoloģija simts gados = Proceedings of the National Library of Latvia, 6 (XXVI). Latvian terminology in a centenary.* Galv. red. Andris Vilks. Atb. red. Māris Baltiņš. Lit. red. Agita Kazakeviča. Tulk. (angļu val.) Juris Beņķis. / Latvijas Nacionālā bibliotēka. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2020, 232 lpp. ISSN 2661-5134 (iespiests), ISSN 1691-5941.

Zuicena, Ieva. *Filologs Viktors Vonogs.* Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2020, 68, [1] lpp. ISBN 9789984293387 (brošēts).

Zurikova, Maša (Зюрикова Мауша). *Bilingvālā ābece : latviešu-krievu ilustrētā ābece bērniem = Билингвальная азбука : латышско-русская иллюстрированная азбука для детей.* Zin. red. Dr. philol. Ilze Auziņa. [Jelgavas novads]: Droši un Koši, [2020,] 95 lpp. ISBN 9789934891724 (brošēts).

Королёва, Елена. *Диалектный словарь староверов Латгалии.* Том 2, Г–Ж. Рец.: Софья Иорданиди, Наталья Большакова. Научный ред. Оксана Ковзеле. Рига: Институт Староверия Латвии, 2020, 575 lpp. ISBN 9789934873010.

Sastādītājas: Marita Silkāne, Kristīne Mežapuķe

APSVEICAM / CONGRATULATIONS**Inita VĪTOLA****SVEICIENI PROFESOREI
DR. PHILOL. ANNAI VULĀNEI****Greetings to the Professor *Dr. philol.* Anna Vulāne***Foto: no personīgā arhīva*

Hm... it kā gadi būtu mēraukla vai rādītājs. Bet kā ar citiem skaitļiem? Varbūt pietiek ar vienu darba rezultātu: „Latviešu valodas gramatikas” (2013) sadaļām „Morfēmika” un „Vārd darināšana”? Viena no trīspadsmit šī akadēmiskā izdevuma autoriem. Izdevuma, kāds top ne biežāk kā reizi pusgadsimtā.

Ja nu tomēr mūsdienu pasaulē, kur dominē rezultatīvo rādītāju skaitliskais vērtējums, ar to vien nepietiek, – varam ieskatīties Latvijas Nacionālās bibliotēkas datubāzēs.

Primo meklēšanas un informācijas piegādes sistēma rāda 142 rezultātus (1986–2021), ja atlasām datus pēc kritērija „Atbilstība”. Te Anna Vulāne ir gan zinātnisko publikāciju un grāmatu autore

un līdzautore, gan pētījumu zinātniskā konsultante, gan promocijas darbu zinātniskā vadītāja (4), atbildīgā/zinātniskā redaktore, literārā redaktore, plašsaziņas līdzekļu publikāciju autore un intervētā persona, arī recenzente un publikāciju tulkotāja.

Viņas zinātniskās darbības loks ir visai plašs un saistīts ar tādām valodniecības nozarēm kā vārddarināšana, morfoloģija, dialektoloģija, ar robežzinātnēm etnolingvistika un lingvokulturoloģija, kā arī ar latviešu valodas didaktiku. Atsevišķi pētījumi un publikācijas ir tapušas onomastikā, frazeoloģijā, terminoloģijā, pētītas bērnu valodas īpatnības. Pētnieciskā darbība norit, arī iesaistoties valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” projektu īstenošanā (2018–2021).

Anna Vulāne ir brīnišķīga docētāja gan topošajiem valodniekiem un pedagogiem Latvijas Universitātē un citās augstskolās (sākot no 1980. gada), gan pieredzes bagātiem skolotājiem profesionālās pilnveidesursos. Vārbūt iegūtā pieredze Makašānu astoņgadīgajā skolā ir tas sākuma dzinulis, kas Annai Vulānei licis un liek aktīvi piedalīties latviešu valodas apguves jautājumu risināšanā skolā: vispārējā izglītībā, profesionālajā izglītībā, bilingvālās izglītības pilnveidē un citu latviešu valodas apguves jautājumu aktualizēšanā (dalība ESF projektā „Atbalsts valsts valodas apguvei un bilingvālajai izglītībai” (2008–2012) un „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīgā izglītībājošo mācību priekšmetu pedagogu kompetences paaugstināšana” (2010–2013), Norvēģijas finanšu instrumenta 2009.–2014. gadam projektā „LAMB: Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums” u. c.).

Nedrīkst aizmirst vēl kādu Annas Vulānes profesionālās darbības aspektu – populārzinātnisku un uzziņas tekstu izstrāde, iesaistīšanās dažādu mācību palīgīdzekļu izveidē. Te nepieciešama prasme vienkārši un interesanti runāt par sarežģīto. Viņa, piemēram, ir viena no elektroniskās „Latviešu valodas rokasgrāmatas” (LVA, 2018) zinātniskajām vadītājām un vairāku sadaļu autore, kā arī lingvokulturoloģiskās tiešsaistes vārdnīcas „E-pupa” (LVA, 2016) zinātniskā vadītāja un šķirkļu autore.

Ir zinātnieki, kuri daudz neiesaistās plašākā darbā ārpus tiešās zinātniskās un pedagoģiskās darbības. Anna Vulāne, neraugoties uz lielo noslodzi docētājas pamatdarbā, ir aktīva Valsts valodas

centra Latviešu valodas ekspertu komisijas locekļa, Latgaliešu rakstu valodas apakškomisijas priekšsēdētāja, LZA Terminoloģijas komisijas Valodniecības apakškomisijas priekšsēdētāja.

Īpaši būtu jāizceļ vēl kāda Annas Vulānes darbības (drīzāk – personības) šķautne: nestāvēt malā, nebūt vienaldzīgai, būt sociāli aktīvai šī jēdziena pozitīvā nozīmē (piemēram, pret grozījumiem Augstskolu likumā, kas ierobežotu latviešu valodas lietojumu, – 2020).

Šoreiz neraksturosim Annas Vulānes dzīves un darba gājumu hronoloģiski un faktoloģiski. Ja gribam uzzināt ko vairāk, varam lasīt šķirkli „Anna Vulāne (1956). Valodniece, pedagoģe” lietotnē „Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojoša elektroniskā karte” (LVA, 2016–2021) vai enciklopēdijā „Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas” (Bankavs, A., & Jansone, I., 2010). Annas Vulānes vērtība ir viņas personība un viņas profesionalitāte.

Bijušie studenti, kolēģi, sadarbības partneri par Annu saka: *Gudriniece! Dedzīgi aizstāv savas idejas un domas (arī asās diskusijās!). Viņai ir SAVS viedoklis. Prasīga pret sevi un citiem, bet tikai labāko nolūku un mērķu vārdā. Apbrīnojamas darbības, prasme sadarboties, spēja pieņemt racionālu kritiku. Korekta, precīza, zinoša, radoša, ieinteresēta studentu izaugsmē, pilsoniski aktīva. Ideju un darbības cilvēks. Augsts profesionālisms, godīgums. Saziņā laipna, sirsnīga, iejūtīga, atsaucīga.*

Spēks, pamatīgums, tiešums, gudrība, padoms.

Vai tam ir kāda saistība ar skaitļiem un gadiem?

Lai saknes vienmēr turas zemē, galotne lokāma, lai priedēklis nekļūst par piedēkli un piedēklis lai vienmēr radoši piemeklēts!!!

Brigita BUŠMANE

AGRIS TIMUŠKA – JUBILĀRS

Agris Timuška – Birthday Celebrant

Foto: no personīgā arhīva

Laikā, kad par tuvojošos rudeni sāka vēstīt košās drānās tērpušies koki, kad šķīta – vai tad nu beidzot nepazudīs nežēlīgais vīruss, kas joprojām lika un liek sevi manīt ik dienu, kad sazināšanās ir iespējama gandrīz tikai attālināti –, it kā nemanāmi aizritēja Agra Timuškas (09.09.1961.) 60. dzimšanas diena. Bet viņa daudzpusīgais devums latviešu valodniecībā ir atstājis nozīmīgas pēdas, par ko reizē ar sveicieniem gadu griežos būtu vietā atgādināt.

Agris ir rīdzinieks ar dzimtas saknēm Ziemeļvidzemē, Austrumvidzemē un Rietumkurzemē, bet viņa zinātniskais un organizatoriskais darbalauks ir daudz plašāks. Tās sākotnēji ir latviešu valodas izloksnes dažādos aspektos, vēlāk arī onomastika, valodu tipoloģija, Eiropas valodu izlokšņu materiālu izzināšana un sistematizēšana topošajam Eiropas valodu atlantam. Plašas zināšanas šim darbam ir gūtas, studējot Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātē (1979–1981) un Berlīnes Humboltu universitātes Ģermānistikas fakultātē (beidzis 1985. gadā).

Kopš 1986. gada A. Timuška strādā LU Latviešu valodas institūtā (agrāk – Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā). 20. gadsimta 80., 90. gados viņš ir pievērsies latviešu dialektālajā leksikoloģijā maz pētītai tēmai – salīdzinājumiem. 1993. gadā ir aizstāvēta disertācija „Ziemeļvidzemes izlokšņu salīdzinājumi un to leksikogrāfiskā izpēte”, autoram iegūstot filoloģijas doktora grādu. Tad, balstoties uz filoloģes Maigas Putniņas plašo Sinoles izlokšnes kartotēku un viņas izstrādāto vārdnīcas pirmvariantu, seko darbs pie „Sinoles izlokšnes salīdzinājumu vārdnīcas”, kas publicēta 2001. gadā. Šī vārdnīca ir pirmais darbs latviešu dialektālajā leksikogrāfijā par šo tēmu. Jaunais zinātnieks tai ir izstrādājis uzbūves principus, veicis leksikogrāfisko apdari, sistematizējis bagāto materiālu galīgajā redakcijā. Vārdnīca ir spilgts piemērs runātāju asociatīvajai, tēlainajai domāšanai un, protams, atklāj izlokšnes bagātības. A. Timuška ir turpinājis salīdzinājumus pētīt plašāk – galvenokārt areālā un vēsturiskā skatījumā (piemēram, rakstā „Reģionālas dialektālas komparatīvkonstrukcijas salīdzinoši vēsturiskā aspektā”; publicēts 1998. gadā).

A. Timuška ir viens no „Latviešu izlokšņu vārdnīcas” projekta (publicēts 2005. gadā) izstrādātājiem. Šo vārdnīcu bija iecerēts veidot uz vairākos gadu desmitos uzkrāto leksikas materiālu un dialektālajā leksikogrāfijā veikto pētījumu pamata, kas ietvertu jaunu materiālu, atklātu izlokšņu parādības dažādos aspektos, tostarp plašo semantisko sazarotību, dotu jaunas atziņas gan latviešu vēsturiskajā valodniecībā, gan turpmākiem pētījumiem par izlokšnēm. Ieskatu šādā vārdnīcā ietveramajā informācijā, paraugu, kā bija paredzēts risināt dažādus jautājumus, sniedz, piemēram, A. Timuškas izstrādātie šķirkļi ar *brāl-*. Diemžēl šis projekts dažādu apstākļu dēļ tika pārtraukts. Pēdējā desmitgadē A. Timuškas zināšanas un pieredze dialektālajā leksikogrāfijā ir neatsverama „Nīcas izlokšnes vārdnīcas” elektroniskās publikācijas sagatavošanā. Būdam vārdnīcas atbildīgais redaktors, viņš vienmēr ir atsaucīgs, piemēram, dažādu semantisku jautājumu risināšanā, kas dažkārt ir sarežģīti, jo ietvertais vārdu krājums nereti attiecas uz 19. gadsimta beigās, 20. gadsimta sākumā sastopamām reālijām, parādībām, kas mūsdienās ir svešas.

LU Latviešu valodas institūtā A. Timuška ir bijis jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks (1986–1991), vadošais pētnieks (no 1994),

direktora vietnieks (1992–1995), 2021. gadā ievēlēts Leksikoloģijas un leksikogrāfijas daļas vadītāja amatā. Kopš 1989. gada viņš ir Latvijas Zinātnieku savienības biedrs. Ir darbojies vairākos Latvijas Zinātnes padomes projektos.

21. gadsimtā valodnieka darbalauks ir paplašinājies. Kopš 1997. gada A. Timuška ir Starptautiskās dialektologu un ģeolingvistu biedrības (SIDG) biedrs. Jau agrāk viņa darbība gan organizatoriski, gan zinātniski ir bijusi saistīta ar Eiropas valodu atlantu (EVA). Viņš ir EVA Baltu departamenta akadēmiskais sekretārs, kopš 1994. gada arī šā atlanta Direktoru valdes biedrs. A. Timuška ir bijis vairāku starptautisku sociolingvistisku un ģeolingvistisku konferenču un kongresu rīcības komiteju loceklis respektīvi vadītājs, piemēram, ir bijis 2003. gadā Rīgā notikušā 4. Starptautiskā dialektologu un ģeolingvistu kongresa, kā arī EVA Redakcijas padomes 29. simpozija (1996. gadā Rīgā), 36. simpozija (2003. gadā Rīgā) un 45. simpozija (2012. gadā Rīgā) Rīcības komitejas priekšsēdētājs. Iesaiste šajā starptautiskajā projektā, dalība simpozijos, konferencēs un kongresos viņam ir devusi plašāku ieskatu dažādu tautu dialektologu un ģeolingvistu darbā, ierosmi jauniem izpētes virzieniem, ar kuriem tiek iepazīstināti latviešu valodnieki, savukārt ar mūsu pētījumiem dialektālajā leksikogrāfijā – citu tautu lingvisti. A. Timuška ir iesaistījies EVA karšu veidošanā, tādējādi iepazīties ar Eiropas valodu materiālu ģeolingvistiskā aspektā. Viņš, piemēram, ir izstrādājis kartes un komentārus par vārdiem ar nozīmi ‘deviņdesmit’, ‘sieviete’ un ‘vīrietis’. Balstoties uz EVA materiāliem, ir izstrādāti pētījumi par dažādu reāliju (piemēram, auga lapas un lapotnes, dižskābarža, egles, lazdas, kartupeļa, tomāta, ratu riteņa, putnubiedēkļa, akas, vēstules, bites) apzīmējumiem, kas atklāj to izplatību izloksnēs, nosaukumu radniecību dažādās valodās, ietver materiālu secinājumiem lingvoģeogrāfiskā, semantiskā, arī materiālās kultūras skatījumā.

A. Timuška ir vairāku latviešu valodā izdotu valodniecisku grāmatu, žurnālu redkolēģiju loceklis vai vadītājs, starptautiskā izdevuma „Dialectologia et Geolinguistica” redkolēģijas loceklis, 4. Starptautiskā dialektologu un ģeolingvistu kongresa materiālu krājuma „Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists” (publicēts 2006. gadā) sastādītājs un redkolēģijas vadītājs. Kopš 2012. gada viņš ir arī Latvijas oficiālais pārstāvis Starptautiskajā lingvistu komitejā (*Comité International Permanent des Linguistes*; CIPL).

Kopš 1999. gada A. Timuška strādā arī Valsts valodas centrā – no 2002. līdz 2009. gadam ir bijis tā direktors, no 2009. līdz 2016. gadam – direktora vietnieks. Pašlaik, būdams Terminoloģijas un tiesību aktu tulkošanas departamenta galvenais lingvists, viņš savu darbu ir izvērsis dažādos virzienos, risinot daudzus ar latviešu valodas lietošanu saistītus jautājumus. Gan Latvijas valstiskās neatkarības pirmajos gados (kad latviešu valodas statuss vēl bija apdraudēts), balstoties uz vērojumiem valsts valodas lietojumā, gan arī turpmākajās desmitgadēs A. Timuška ir viens no aktīvākajiem Valsts valodas likuma sargiem, veicinot latviešu valodas politiskā stāvokļa uzlabošanu, uzsverot tās nozīmi nacionālās suverenitātes saglabāšanā. Viņa vadībā ir aktivizējies darbs pie personvārdu rakstības normēšanas un vietvārdu standartizēšanas. Viņš ir aktīvs Latviešu valodas ekspertu komisijas un Vietvārdu apakškomisijas loceklis (kopš 2000. gada).

Valodnieks ar referātiem ir piedalījies vairāk nekā 40 valodnieku konferencēs respektīvi kongresos Latvijā un ārzemēs. Viņš ir publicējis apmēram 50 zinātniskus un populārzinātniskus rakstus par dažādiem valodas jautājumiem. A. Timuška ir sniedzis daudzas intervijas, centies veidot saikni ar sabiedrību, iesaistot to valsts valodas lietojuma novērošanā. Preses slejās sastopamas viņa piezīmes par konkrētiem vārdiem, atbildes uz lasītāju jautājumiem.

Valodnieks ir devis savu ieguldījumu arī valodas mācību grāmatu izstrādē – kopā ar pedagogi Dzidru Zundāni ir sarakstīta 10.–12. klašu skolēniem veltītā grāmata „Deutsche Grammatik. Handbuch für die Klassen 10–12.” (1990). Piebilstams, ka viņa valodu zināšanas vienmēr ir bijušas noderīgas dažādu materiālu tulkošanā, it īpaši pēdējās desmitgadēs, veidojot un uzturot kontaktus ar citu tautu valodniekiem.

Zinīgs, erudīts, atbildīgs, skrupulozs, mērķtiecīgs pētnieks un reizē atsaucīgs, lielisks kolēģis – tā vienā teikumā varētu raksturot Agri Timušku. Lai gan viņa darba dienas ir piepildītas ar daudziem darbiem un pienākumiem un to kļūst arvien vairāk, novēlot saglabāt enerģiju, varbūt tomēr varam cerēt, ka tuvākajā nākotnē dienasgaismu ieraudzīs vēl kāda izlokšņu vārdnīca. Mūsu institūta izlokšņu leksikas kartotēkā taču ir vēl vairāki kopš 20. gadsimta otrās puses pierakstīti bagāti apvidvārdu krājumi, kas būtu nododami lasītājiem!

ZIŅAS PAR AUTORIEM / ABOUT THE AUTHORS

Gunita ARNAVA – *Mg. paed.*, zinātniskā asistente, LU Latviešu valodas institūts (*Mg. paed., Research Assistant, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: gunita.arnava@lu.lv.

Solvita BERRA (*Solvita Burr*) – *Dr. philol.*, vadošā pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. philol., Senior Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: solvita.poseiko@lu.lv.

Raivis BIČEVSKIS – *Dr. phil.*, profesors, LU Vēstures un filozofijas fakultāte (*Dr. phil., Professor, Faculty of History and Philosophy of the UL*), e-pasts/e-mail: raivis.bicevskis@lu.lv.

Santa BRIEDE – *Mg. hum.*, zinātniskā asistente, LU Latviešu valodas institūts (*Mg. hum., Research Assistant, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: santa.jerane@lu.lv.

Brigita BUŠMANE – *Dr. habil. philol.*, pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. habil. philol., Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: brigita.busmane@lu.lv.

Milda Ona DAILIDĒNAITE (*Milda Ona Dailidēnaitē*) – *Mg. art.*, pētniece, LU Lībiešu institūts (*Mg. art., Researcher, UL Livonian institute*), e-pasts/e-mail: milda.dailidenaite@lu.lv.

Anna FRĪDENBERGA – *Dr. philol.*, pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. philol., Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: anna.fridenberga@lu.lv.

Anna KOSINKINA – studente, Rīgas Stradiņa universitāte; Dārzkopības institūts (*student, Rīga Stradiņš University, Institute of Horticulture*), e-pasts/e-mail: 050138@rsu.edu.lv.

Diāna LAIVENIECE – *Dr. paed.*, profesore, Liepājas Universitāte; vadošā pētniece, Kurzemes Humanitārais institūts (*Dr. paed., Professor, Liepāja University; Leading Researcher, Kurzeme Institute of Humanities*), e-pasts/e-mail: diana.laiveniece@liepu.lv.

=====

Evija LIPARTE – *Mg. philol.*, pašnodarbināta tulkotāja/tulce (*Mg. philol., freelance translator/interpreter*), e-pasts/e-mail: evija111@gmail.com.

Kristīne MEŽAPUĶE – *Mg. hum.*, zinātniskā asistente, LU Latviešu valodas institūts (*Mg. hum., Research Assistant, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: kristine.mezapuke@lu.lv.

Sanda RAPA – *Dr. philol.*, vadošā pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. philol., Senior Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: sanda.rapa@lu.lv.

Marita SILKĀNE – *Mg. hum.*, zinātniskā asistente, LU Latviešu valodas institūts (*Mg. hum., Research Assistant, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: marita.silkane@lu.lv.

Daiva SINKEVIČŪTE (*Daiva Sinkevičiūtē*) – *Dr.*, profesore, Baltijas valodu un kultūru institūts, Viļņas Universitāte (*Dr., Professor, Institute for the Languages and Cultures of the Baltic, Vilnius University*), e-pasts/e-mail: daiva.sinkeviciute@ff.vu.lt.

Arturs STALAŽS – *Dr. agr.*, vadošais pētnieks, Dārzkopības institūts (*Dr. agr., Senior Researcher, Institute of Horticulture*), e-pasts/e-mail: arturs.stalazs@llu.lv.

Inita VĪTOLA – *Dr. philol.*, Valodas attīstības daļas vadītāja, Latviešu valodas aģentūra (*Dr. philol., Head of Language Development Department, Latvian Language Agency*), e-pasts/e-mail: inita.vitola@valoda.lv.

LINGUISTICA LETTICA 29
Salikts LU Latviešu valodas institūtā
Iespiests SIA „Drukātava”
Metiens 40 eks.